නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

සද්දනීතිප්පකරණං

ධාතුමාලා

15. සරවග්ගපඤ්චකන්තික සුද්ධස්සරධාතු

ඉතො පරං තු සරතො, ककාරන්තාදිභෙදතො;
ධාතුයො ධාතුනිප්ඵන්න-රූපානි විවිධානි ච.

සාට්ඨකථෙ පිටකම්හි, ජිනපාඨෙ යථාබලං;
නයං උපපරික්ඛිත්වා, සමාසෙන කථෙස්ස’හං.

ඉ ගතියං. යෙසං ධාතූනං ගතිඅත්ථො, බුද්ධිපි තෙසං අත්ථො. පවත්තිපාපුණානිපි. තත්‍ර ගමනං දුවිධං කායගමනං ඤාණගමනඤ්ච. තෙසු **කායගමනං** නාම ඉරියාපථගමනං, **ඤාණගමනං** නාම ඤාණුප්පත්ති, තස්මා පයොගානුරූපෙන ‘‘ගච්ඡතී’’ති පදස්ස ‘‘ජානාතී’’තිපි අත්ථො භවති, ‘‘පවත්තතී’’තිපි අත්ථො භවති, ‘‘පාපුණාතී’’තිපි අත්ථො භවති, ඉරියාපථගමනෙන ගච්ඡතීතිපි අත්ථො භවති, ඤාණගමනෙන ගච්ඡතීතිපි අත්ථො භවති. තථා හි ‘‘සීඝං ගච්ඡතී’’තිආදීසු ඉරියාපථගමනං ‘‘ගමන’’න්ති වුච්චති. සුන්දරං නිබ්බානං ගතො. ‘‘ගතිමා’’තිආදීසු පන ඤාණගමනං. එවං සබ්බෙසම්පි ගත්‍යත්ථානං ධාතූනං යථාපයොගං අත්ථො ගහෙතබ්බො.

තස්සිමානි රූපානි භවන්ති – ඉති, එති, උදෙති. කාරිතෙ ‘‘උදායතී’’ති රූපං භවති. උට්ඨාපෙතීති හි අත්ථො, දූකාරො ආගමො. උපෙති, සමුපෙති, වෙති, අපෙති, අවෙති, අන්වෙති, සමෙති, අභිසමෙති, සමයො, අභිසමයො, ඊදි, උදි, එකොදි, පණ්ඩිතො, ඉතො, උදිතො, උපෙතො, සමුපෙතො, අන්විතො, අපෙතො, සමෙතො, එතබ්බො, පච්චෙතබ්බො, පටියමානො, පටිච්චො, එන්තො, අධිප්පෙතො, අධිප්පායො, පච්චයො, අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි. ‘‘ඉතා, ඉත’’න්තිආදිනා යථාරහං ඉත්ථිනපුංසකවසෙනපි. පච්චෙතුං, උපෙතුං, සමුපෙතුං, අන්වෙතුං, සමෙතුං, අභිසමෙතුං, ඉච්ච, පටිච්ච, සමෙච්ච, අභිසමෙච්ච, අපෙච්ච, උපෙච්ච, පටිමුඛං ඉත්වා, ඉත්වාන, උපෙත්වා, උපෙත්වාන, උපෙතුන, අඤ්ඤානිපි බුද්ධවචනානුරූපතො යොජෙතබ්බානි.

ඉතිඉති ක්‍රියාසද්දො, සුත්තන්තෙසු න දිස්සති;
ඉදමෙත්ථ න වත්තබ්බං, දස්සනායෙව මෙ රුතො.

‘‘ඉතායං කොධරූපෙන’’, ඉති පාළි හි දිස්සති;
අඞ්ගුත්තරනිකායම්හි, මුනිනාභච්ච භාසිතා;

වුත්තඤ්හෙතං භගවතා **අඞ්ගුත්තරනිකායෙ** කොධං නින්දන්තෙන –

‘‘ඉතායං කොධරූපෙන, මච්චුවෙසො ගුහාසයො;
තං දමෙන සමුච්ඡින්දෙ, පඤ්ඤාවීරියෙන දිට්ඨියා’’ති.

තත්‍ර **ඉතායන්ති** ඉති අයන්ති ඡෙදො. **ඉතිඉති** ච ගච්ඡති පවත්තතීති අත්ථො. අයං පනෙත්ථ සුත්තපදත්ථො – යො දොසො ලොකෙ ‘‘කොධො’’ති ලොකියමහාජනෙන වුච්චති, නායං අත්ථතො කොධොති වත්තබ්බො. කින්ති පන වත්තබ්බො, එසො හි සරීරසඞ්ඛාතගුහාසයො මච්චුරාජා එව කොධවසෙන පමද්දන්තො සත්තසන්තානෙ ගච්ඡතීති වත්තබ්බො. තං එවරූපං ‘‘මච්චුරාජා’’ති වත්තබ්බං බහුනො ජනස්ස අනත්ථකරං කොධං හිතකාමො දමෙන පඤ්ඤාය වීරියෙන දිට්ඨියා ච ඡින්දෙය්‍යාති.

එතීති ඉමස්ස පන ආගච්ඡතීති අත්ථො. ‘‘එතී’’ති එත්ථ හි **ආ**උපසග්ගො සන්ධිකිච්චෙන පටිච්ඡන්නත්තා න පාකටො වලාහකාවත්ථරිතො පුණ්ණචන්දො විය. තථා හි එත්ථ ආ ඉති එතීති සන්ධිවිග්ගහො භවති, **ආ**කාරස්ස ච **ඉ**කාරෙන පරෙන සද්ධිංයෙව **එ**කාරාදෙසො. තස්මා ‘‘අයං සො සාරථී එති. එතු වෙස්සන්තරො රාජා’’තිආදීසු ‘‘ආගච්ඡති, ආගච්ඡතූ’’තිආදිනා අත්ථො කථෙතබ්බො. බ්‍යාකරණසත්ථෙපි හි ආ ඉති එතීති සන්ධිවිග්ගහො දිස්සති, තස්මා අයම්පි නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා. අථ වා **ඉතීති** රස්සවසෙන වුත්තං පදං ගමනං බොධෙති, **එතීති** වුද්ධිවසෙන වුත්තං පන යථාපයොගං ආගමනාදීනි. මත්තාවසෙනපි හි පදානි සවිසෙසත්ථානි භවන්ති. තං යථා? සාසනෙ පබ්බජිතො, රට්ඨා පබ්බාජිතොති. සඤ්ඤොගාසඤ්ඤොගවසෙනපි, තං යථා? ගාමා නිග්ගච්ඡති. යසං පොසො නිගච්ඡති, තස්මා අයම්පි නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා. එත්ථෙතං වුච්චති –

ඉ ගතියන්ති කථිතා, ධාතු වුද්ධිං ගතා යදා;
තදා ආගමනත්ථස්ස, වාචිකා පායතො වසා.

ඉරියාපථත්ථතො හෙ-සා නිච්චාගමවාචිකා;
''අයං සො සාරථි එති'', ඉච්චාදෙත්ථ නිදස්සනං.

අනිරියාපථත්ථෙන , වත්තනෙ ගමනෙපි ච;
ආගමනෙ ච හොතීති, ධීමා ලක්ඛෙය්‍ය තං යථා.

''පටිච්ච ඵලමෙතී''ති, එවමාදීසු වත්තනෙ;
වුද්ධිප්පත්තා ඉකාරච්හා, එසා ධාතු පවත්තති.

''අත්ථමෙන්තම්හි සූරියෙ, වාළා'' ඉච්චාදීසු පන;
ගතෙ, ''එතීති ඉතී''ති-ආදිස්වාගමනෙ සියා.

තථා හි ඊතීති අනත්ථාය එති ආගච්ඡතීති ඊති, උපද්දවො, ඉති ආගමනත්ථො ගහෙතබ්බො. ආහ ච **සුත්තනිපාතට්ඨකථායං** ''එතීති ඊති, ආගන්තුකානං අකුසලභාගීනං බ්‍යසනහෙතූනං එතං අධිවචන''න්ති.

ඉදානි යථාරහං නිපාතාඛ්‍යාතනාමිකපරියාපන්නානං **ඉතිඉතො** සද්දානමත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – තත්ථ **ඉති**සද්දො හෙතුපරිසමාපනාදිපදත්ථ විපරියාය පකාරාවධාරණ නිදස්සනාදිඅනෙකත්ථප්පභෙදො. තථා හෙස ''රුප්පතීති ඛො භික්ඛවෙ තස්මා රූපන්ති වුච්චතී''තිආදීසු හෙතුඅත්ථෙ දිස්සති. ''තස්මාතිහ මෙ භික්ඛවෙ ධම්මදායාදා භවථ, මා ආමිසදායාදා. අත්ථි මෙ තුම්හෙසු අනුකම්පා, කින්ති මෙ සාවකා ධම්මදායාදා භවෙය්‍යුං, නො ආමිසදායාදා''තිආදීසු පරිසමාපනෙ. ''ඉති වා ඉති එවරූපා විසූකදස්සනා පටිවිරතො''තිආදීසු ආදිඅත්ථො. ''මාගණ්ඩියොති තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස සඞ්ඛා සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොහාරො නාමං නාමකම්මං නාමධෙය්‍යං නිරුත්ති බ්‍යඤ්ජනමභිලාපො''තිආදීසු පදත්ථවිපරියායෙ. ''ඉති ඛො භික්ඛවෙ සප්පටිභයො බාලො, අප්පටිභයො පණ්ඩිතො. සඋපද්දවො බාලො, අනුපද්දවො පණ්ඩිතො. සඋපසග්ගො බාලො, අනුපසග්ගො පණ්ඩිතො''තිආදීසු පකාරො. ''අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති පුට්ඨෙන සතා ආනන්ද අත්ථීතිස්ස වචනීයං. කිං පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති චෙ වදෙය්‍ය, ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඉච්චස්ස වචනීය''න්තිආදීසු අවධාරණෙ. ''අත්ථීති ඛො කච්චාන අයමෙකො අන්තො, නත්ථීති ඛො කච්චාන අයං දුතියො අන්තො''තිආදීසු නිදස්සනෙ. නිපාතවසෙනෙව තෙ පයොගා ගහෙතබ්බා. ''ඉතායං කොධරූපෙනා''ති එත්ථ පන ආඛ්‍යාතවසෙන ගමනෙ **ඉති**සද්දො දිස්සති. අයමෙවත්ථො ඉධාධිප්පෙතො, නිපාතත්ථො පන න ඉච්ඡිතබ්බො, විඤ්ඤූනං අත්ථග්ගහණෙ කොසල්ලුප්පාදනත්ථං කෙවලං අත්ථුද්ධාරවසෙන ආගතොති දට්ඨබ්බං. ඉතරො පන –

ගත්‍යත්ථෙ විමසද්දත්ථෙ, **ඉතො**සද්දො පවත්තති;
අන්විතො''ති හි ගත්‍යත්ථෙ, පච්චත්තවචනං භවෙ.

ඉමසද්දස්ස අත්ථම්හි, නිස්සක්කවචනං භවෙ;
''ඉතො සා දක්ඛිණා දිසා'', ඉතිආදීසු පාළිසු.

ගත්‍යත්ථො ඉච්ඡිතො එත්ථ, ඉතරත්ථො න ඉච්ඡිතො;
අත්ථුද්ධාරවසා වුත්තො, කොසල්ලත්ථාය විඤ්ඤුනං.

ඉධ පන **සමය**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං සනිබ්බචනං වත්තබ්බම්පි අවත්වා උපරි **අය**ධාතුවිසයෙයෙව වක්ඛාම **ඉ එ අය**ධාතුවසෙන තිධාතුමයත්තා **සමය**සද්දස්ස. තත්‍ර **ඉතී**ති **ඉ**කාරානන්තරත්‍යන්තපදස්ස ච ''එති, උදෙති''තිආදීනඤ්ච **එ**කාරානන්තරත්‍යන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච එවරූපානං පදමාලා යථාරහං යෙභුය්‍යෙන අත්තනොපදානි වජ්ජෙත්වා යොජෙතබ්බා. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු දුක්කරා ක්‍රියාපදමාලා. යස්මා පන ඉමස්මිං පකරණෙ සුකරා ච දුක්කරා ච **ත්‍යන්ත**පදමාලා ජානිතබ්බා , තස්මා **භූවාදි**ගණාදීසු අට්ඨසු ගණෙසු විහිතෙහි ඡන්නවුතියා වචනෙහි සබ්බසාධාරණං අසබ්බසාධාරණඤ්ච පදමාලානයං බ්‍රූම –

අකාරානන්තරත්‍යන්ත-පදානං පන්තියො බුධො;
භවති රුන්ධතාදීනං, යොජෙ සබ්බත්ථ සබ්බථා.

ඉති එතී''ති චෙතෙසං, පදානං පන පන්තියො;
සුද්ධස්සරපුබ්බකානං, යොජෙ විඤ්ඤූ යථාරහං.

ආකාරානන්තරත්‍යන්ත-පදානඤ්චාපි පන්තියො;

''යාති සුණාති අස්නා-ති'' ඉච්චාදීනං යථාරහං.

ඉවණ්ණානන්තරත්‍යන්ත-පදානම්පි පාළියො;
යොජෙ ''රුන්ධිති රුන්ධීති''-ඉච්චාදීනං යථාරහං.

උකාරානන්තරත්‍යන්ත-**සුති**ඉති පදස්ස ච;
පෙරණත්ථෙ පවත්තස්ස, යොජෙ මාලං යථාරහං.

එකාරානන්තරත්‍යන්ත-පදානම්පි යථාරහං;
''ජෙති රුන්ධෙති කාරෙති, කාරාපෙතී''තිආදීනං.

ඔකාරානන්තරත්‍යන්ත-පදානම්පි පදක්කමෙ;
''කරොති හොති හොතී''ති-ආදීනං යුත්තිතොවදෙ;

ඉච්චෙවං සත්තධා වුත්තො, පදමාලානයො මයා;
ඉතො මුත්තො නයො නාම, නත්ථි කොචි ක්‍රියාපදෙ.

''ආදත්තෙ කුරුතෙ පෙතෙ'', ඉච්චාදි නයදස්සනා;
යථාරහං යුත්තිතොති, වචනං එත්ථ භාසිතං.

ඉදානි ඉකාරානන්තරත්‍යන්තපදස්ස කමො වුච්චතෙ – ඉති, ඉන්ති. ඉසි, ඉථ. ඉමි, ඉම. අපරිපුණ්ණො වත්තමානානයො. ඉතු, ඉන්තු. ඉහි, ඉථ. ඉමි, ඉම. අපරිපුණ්ණො පඤ්චමීනයො. එත්ථ ච ඉමෙසං ද්වින්නං සාසනානුරූපභාවස්ස ඉමානි සාධකපදානි ''වෙති, අපෙති, අන්වෙතී''ති. තත්ථ වි ඉති **වෙති**. විගච්ඡතීති අත්ථො, **ඉති**සද්දො හෙත්ථ ගමනං බොධෙති. තථා අප ඉති **අපෙති**. අපගච්ඡතීති අත්ථො. අනු ඉති **අන්වෙති**. අනුගච්ඡතීති අත්ථො. ගරූ පන අනු එති **අන්වෙතී**ති වදන්ති. තං –

''යථා ආරඤ්ඤකං නාගං, දන්තිං අන්වෙති හත්ථිනී;
ජෙස්සන්තං ගිරිදුග්ගෙසු, සමෙසු විසමෙසු ච;
එවං තං අනුගච්ඡාමි, පුත්තෙ ආදාය පච්ඡතො''ති.

ඉමාය පාළියා න සමෙති ''ජෙස්සන්තං අන්වෙතී''ති වචනතො ''අනුගච්ඡාමී''ති වචනතො ච. තථා හි **එති**සද්දො යත්ථ චෙ ඉරියාපථවාචකො, තත්ථ ආගමනංයෙව ජොතෙති, න ගමනං, තස්මා ආගමනත්ථස්ස අයුත්තිතො ගමනත්ථස්ස ච යුත්තිතො වි ඉතිආදිනා ඡෙදො ඤෙය්‍යො. එතෙසඤ්ච **ඉති**සද්දවසෙන කතඡෙදානං අත්ථිභාවං යුත්තිභාවඤ්ච ''ඉතායං කොධරූපෙනා''ති පාළියෙව සාධෙති, තස්මායෙව ''අනු ඉති, අනු ඉන්ති, අනු ඉසී''තිආදිනා ''අන්වෙතී''තිආදීනං ඡෙදෙ ලබ්භමානනයෙන වුත්තප්පකාරො වත්තමානාපඤ්චමීනයො පරස්සපදවසෙන දස්සිතො. සත්තමීරූපාදීනි සබ්බථා අප්පසිද්ධානි.

ඉමානි පන භවිස්සන්තියා රූපානි, සිත්තා තෙ ලහුමෙස්සති. ඉස්සති, ඉස්සන්ති. ඉස්සසි, ඉස්සථ. ඉස්සාමි, ඉස්සාම. ඉස්සතෙ, ඉස්සන්තෙ. ඉස්සසෙ, ඉස්සව්හෙ. ඉස්සං, ඉස්සාම්හෙ. අසබ්බධාතුකත්තෙපි සුද්ධස්සරත්තා ධාතුස්ස **ඉ**කාරාගමො න ලබ්භති. පරිපුණ්ණො භවිස්සන්තීනයො.

අථ කාලාතිපත්තියා රූපානි භවන්ති, ඉස්සා, ඉස්සංසු. ඉස්සෙ, ඉස්සථ. ඉස්සං, ඉස්සම්හා. ඉස්සථ, ඉස්සිසු. ඉස්සසෙ, ඉස්සව්හෙ. ඉස්සං, ඉස්සාම්හසෙ. කාලාතිපත්තිභාවෙ ච අසබ්බධාතුකත්තෙ ච සන්තෙපි සුද්ධස්සරත්තා ධාතුස්ස **අ**කාරිකාරාගමො න ලබ්භති අනෙකන්තිකත්තා වා අනුපපන්නත්තා ච අකාරාගමො න හොති. ද්වින්නඤ්හෙත්ථ සුද්ධස්සරානං අනන්තරිකානං එකතොසන්නිපාතො අනුපපත්ති. පරිපුණ්ණො කාලාතිපත්තිනයො.

ඉමස්මිං පන ඨානෙ සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ සොතූනං පයොගත්ථෙසු පරමකොසල්ලජනනත්ථං ''නනු තෙ සුතං බ්‍රාහ්මණ භඤ්ඤමානෙ, දෙවා න ඉස්සන්ති පුරිසපරක්කමස්සා''ති පාළිතො නයං ගහෙත්වා වුත්තප්පකාරෙහි භවිස්සන්තියා රූපෙහි සබ්බසො සමානානි අසමානත්ථානි වත්තමානිකරූපානි ච ඊසකං අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානානි භවිස්සන්තීකාලාතිපත්තීනං රූපානි ච පකාසයිස්සාම – වත්තමානාවසෙන තාව ''ඉස්සති, ඉස්සන්ති. ඉස්සසි, ඉස්සථා''ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. අත්ථො පන ''ඉස්සං කරොතී''තිආදිනා වත්තබ්බො. තස්මිංයෙව අත්ථෙ භවිස්සන්තීවසෙන ''ඉස්සිස්සති, ඉස්සිස්සන්ති. ඉස්සිස්සසි, ඉස්සිස්සථා''ති පරිපුණ්ණං යොජෙතබ්බං. අත්ථො පන ''ඉස්සං කරිස්සතී''තිආදිනා වත්තබ්බො. කාලාතිපත්තිවසෙන පන ''ඉස්සිස්සා, ඉස්සිස්සංසු. ඉස්සිස්සෙ, ඉස්සිස්සථා''ති පරිපුණ්ණං යොජෙතබ්බං, අත්ථො පන ''ඉස්සං අකරිස්සා''තිආදිනා වත්තබ්බො. ධාත්වන්තරවසෙන සංසන්දනානයොයං.

ඉදානි එකාරානන්තරත්‍යන්තපදස්ස කමො වුච්චතෙ –

එති, එන්ති. එසි, එථ. එමි, එම.

එතු, එන්තු. එහි, එථ. එමි, එම.

න ච අප්පත්වා දුක්ඛන්තං, විස්සාසං එයා පණ්ඩිතො;
නිවෙසනානි මාපෙත්වා, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො;
යදා තෙ පහිණිස්සාමි, තදා එය්‍යාසි ඛත්තිය.

එයා , එය්‍යුං. එය්‍යාසි, එය්‍යාථ. එය්‍යාමි, එය්‍යාම. එථ, එරං. එථො, එය්‍යාව්හො. එය්‍යං, එය්‍යාම්හෙ.

සො පුරිසො එයා, තෙ එය්‍යුං. ත්වං එය්‍යාසි, තුම්හෙ එය්‍යාථ. අහං එය්‍යාමි, මයං එය්‍යාම. සො පුරිසො එථ, තෙ එරං. ත්වං එථො, තුම්හෙ එය්‍යාව්හො. අහං එය්‍යං, මයං එය්‍යාම්හෙ.

පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීරූපානි සබ්බසො අප්පසිද්ධානි.

එස්සති, එස්සන්ති. එස්සසි, එස්සථ. එස්සාමි, එස්සාම. එස්සතෙ, එස්සන්තෙ. එස්සසෙ, එස්සව්හෙ. එස්සං, එස්සාම්හෙ.

සම්මොදමානා ගච්ඡන්ති, ජාලමාදාය පක්ඛිනො;
යදා තෙ විවදිස්සන්ති, තදා එහින්ති මෙ වසං.

''අභිදොසගතො ඉදානි එහී''ති වචනදස්සනතො අපරානිපි භවිස්සන්තීරූපානි ගහෙතබ්බානි.

එහිති, එහින්ති. එහිසි, එහිථ. එහිමි, එහිම. එහිතෙ, එහින්තෙ. එහිසෙ, එහිව්හෙ. එහිස්සං, එහිස්සාම්හෙ.

එස්සා, එස්සංසු. එස්සෙ, එස්සථ. එස්සං එස්සාම්හා. එස්සථ, එස්සිසු. එස්සසෙ, එස්සව්හෙ. එස්සිං, එස්සාම්හසෙ.

අථාපරොපි **එ**කාරානන්තරත්‍යන්තපදක්කමො භවති;
උදෙති, උදෙන්ති; උදෙසි, උදෙථ; උදෙමි, උදෙම.

උදෙතු, උදෙන්තු. උදෙහි, උදෙථ. උදෙමි, උදෙම, උදාමසෙ.

උදෙයා, උදෙය්‍යුං. සෙසං නෙය්‍යං. උදිස්සති, උදිස්සන්ති. සෙසං නෙය්‍යං. උදිස්සා, උදිස්සංසු. සෙසං නෙය්‍යං.

ඉමානි සුද්ධස්සරධාතුරූපානි.

කකාරන්තධාතු

කු සද්දෙ කෙ ච. කොති, කවති, කායති, එවං කත්තුපදානි භවන්ති. කුයාති, කියාති, එවං කම්මපදානි. කානනං, කබ්බං, ජාතකං, එවං නාමිකපදානි. කුත්වා, කුත්වාන, කවිත්වා, කවිත්වාන, කාවිත්වා, කාවිත්වාන, කායිතුං, එවං අබ්‍යයපදානි.

තත්‍ර **කානනන්ති** යීතමජ්ඣන්හිකසමයෙ කවති සද්දං කරොතීති කානනං, වනං. තථා හි –

''ඨිතෙ මජ්ඣන්හිකෙ කාලෙ, සන්නිසීවෙසු පක්ඛිසු;
සණතෙව බ්‍රහාරඤ්ඤං, සා රති පටිභාති ම''න්ති

වුත්තං. අථ වා කොකිලමයූරාදයො කවන්ති සද්දායන්ති කූජන්ති එත්ථාති කානනං. මනොහරතාය අවස්සං කුයාති පණ්ඩිතෙහීති **කබ්බං. කාවියං. කාවෙය්‍යං**. අඤ්ඤත්‍ර පන කවීනං ඉදන්ති **කබ්බ**න්ති තද්ධිතවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. කෙචි තු **කාබ්‍ය**න්ති සද්දරූපං ඉච්ඡන්ති, න තං පාවචනෙ පමාණං සක්කටභාසාභාවතො. සක්කටභාසාතොපි හි ආචරියා නයං ගණ්හන්ති. ජාතං භූතං අතීතං භගවතො චරියං, තං කීයති කථීයති එතෙනාති **ජාතකං**. ජාතකපාළි හි ඉධ ''ජාතක''න්ති වුත්තා. අඤ්ඤත්‍ර පන ජාතං එව ජාතකන්ති ගහෙතබ්බං. තථා හි **ජාතක**සද්දො දෙසනායම්පි වත්තති ''ඉතිවුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්ම''න්තිආදීසු. ජාතියම්පි වත්තති ''ජාතකං සමොධානෙසී''තිආදීසු.

පක්ක නීචගතියං. නීචගමනං නාම හීනගමනං හීනප්පවත්ති වා. **නීචසද්දො** හි හීනවාචකො ''නීචෙ කුලෙ පච්චාජාතො''ති එත්ථ විය. පක්කති ක්‍රියාපදමෙත්ථ දිස්සති, න නාමිකපදං. යත්ථ යත්ථ නාමිකපදං න දිස්සති, තත්ථ තත්ථ නාමිකපදං උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බං. ක්‍රියාපදමෙව හි දුද්දසං, ක්‍රියාපදෙ විජ්ජමානෙ නාමිකපදං නත්ථීති න වත්තබ්බං, තස්මා අන්තමසො ''පක්කනං, තකනං'' ඉච්චෙවමාදීනි භාවවාචකානි නාමිකපදානි සබ්බාසු ධාතූසු යථාරහං ලබ්භන්තීති දට්ඨබ්බං.

තක හසනෙ. හසනං හාසො. තකති.

තකි කිච්ඡජීවනෙ. කිච්ඡජීවනං කසිරජීවනං. තඞ්කති. ආතඞ්කති. ආතඞ්කො. **ආතඞ්කොති** කිච්ඡජීවිතකරො රොගො, තථා හි අට්ඨකථාචරියා ''අප්පාබාධං අප්පාතඞ්ක''න්ති ඉමස්මිං පාළිප්පදෙසෙ ඉති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං **''ආබාධොති** විසභාගවෙදනා වුච්චති, යා එකදෙසෙ උප්පජ්ජිත්වා සකලසරීරං අයපට්ටෙන බන්ධිත්වා විය ගණ්හාති. **ආතඞ්කොති** කිච්ඡජීවිතකරො රොගො. අථ වා යාපෙතබ්බරොගො ආතඞ්කො, ඉතරො ආබාධො. ඛුද්දකො වා රොගො ආතඞ්කො, බලවා ආබාධො. කෙචි පන 'අජ්ඣත්තසමුට්ඨානො ආබාධො, බහිද්ධාසමුට්ඨානො ආතඞ්කො'ති වදන්ති''ති.

> ආතඞ්කො ආමයො රොගො,
> බ්‍යාධා'බාධො ගදො රුජා;
> අකල්ලකඤ්චෙව ගෙලඤ්ඤං,
> නාමං රොගාභිධානකං.

සුක ගතියං. සොකති, සුකො, සුකී. තත්‍ර **සුකොති** සුවො. සොකති මනාපෙන ගමනෙන ගච්ඡතීති සුකො. තස්ස භරියා සුකී.

ඛුක්ක භස්සනෙ. ඉධ **භස්සනං** නාම සුනඛභස්සනං අධිප්පෙතං ''සුනඛො භස්සිත්වා''ති එත්ථ විය, න ''ආවාසො ගොචරං භස්ස''න්තිආදීසු විය. වචනසඞ්ඛාතං භස්සනං, ඛුක්කති සා.

ධක පටිඝාතෙ ගතියඤ්ච. පටිඝාතො පටිහනනං. ධකති.

චක තිත්තිපටිඝාතෙසු. තිත්ති තප්පනං, **පටිඝාතං** පටිහනනංච. චකති.

අක කුටිලගතියං. අකති. එතා **කුආදිකා අකපරියන්තා** ධාතුයො පරස්ස භාසාති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති. තෙසං මතෙ එතා ''ති අන්ති, තු අන්තු'' ඉච්චාදීනංයෙව විසයො. පාළියං පන නියමො නත්ථි, තස්මා න තං ඉධ පමාණං.

ඉ අජ්ඣයනෙ. අජ්ඣයනං උච්චාරණං සික්ඛනං වා, අයති, අධීයති, අජ්ඣයති, අධීතෙ, අජ්ඣෙනං, අජ්ඣායකො. දිබ්බං අධීයසෙ මායං. අධියන්ති මහාරාජ, දිබ්බමායිධ පණ්ඩිතා. අජ්ඣෙනමරියා පථවිං ජනින්දා. තත්ථ **අජ්ඣායකොති** අජ්ඣයතීති අජ්ඣායකො, මන්තෙ පරිවත්තෙතීති අත්ථො.

උ සද්දෙ. අවති, අවන්ති. අවසි. එත්ථ ''යො ආතුමානං සයමෙව පාවා''ති පාළි **පපුබ්බස්ස උධාතුස්ස** පයොගොති දට්ඨබ්බො. **පපුබ්බස්ස වදධාතුස්ස දකාරලොපප්පයොගොතිපි** වත්තුං යුජ්ජති.

වඞ්ක කොටිල්ලෙ. වඞ්කති. වඞ්කං. **වඞ්කසද්දො** හි **වක්කසද්දෙන** සමානත්ථො, **වක්කසද්දො** ච **වඞ්කසද්දෙන**. තථා හි –

> ''යං නිස්සිතා ජගතිරුහං, ස්වායං අග්ගිං පමුඤ්චති;
> දිසා භජථ වක්කඞ්ගා, ජාතං සරණතො භය''න්ති.

පාළි දිස්සති. අයං පන **වක්කසද්දො** සක්කටභාසං පත්වා **කකාරරකාරසඤ්ඤොගක්ඛරිකො** භවති, ධාතුභාවො පනස්ස පොරාණෙහි න වුත්තො, තස්මා ක්‍රියාපදං න දිට්ඨං. ඉමස්ස පන **වඞ්කසද්දස්ස ''වඞ්ක කොටිල්ලෙ''**ති ධාතුභාවො වුත්තො, ''වඞ්කතී''ති ක්‍රියාපදඤ්ච, පාළියං තු ''වඞ්කතී''ති ක්‍රියාපදං න දිට්ඨං, තථා භාවවාචකො **වඞ්කසද්දොපි**. වාච්චලිඞ්ගො පන අනෙකෙසු ඨානෙසු දිට්ඨො. තත්ථ **වඞ්කතීති** ක්‍රියාපදං පාළියං අවිජ්ජමානම්පි ගහෙතබ්බමෙව **නාථතීති** ක්‍රියාපදම්ව. භාවවාචකස්ස පන **වඞ්කසද්දස්ස** අත්ථිතා නත්ථිතා ච පාළිආදීසු පුනප්පුනං උපපරික්ඛිතබ්බා. කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''යදි භාවවාචකො **වඞ්කසද්දො** නත්ථි, කථං 'අට්ඨවඞ්කං මණිරතනං උළාර'න්ති එත්ථ සමාසො''ති. එත්ථ පන අට්ඨසු ඨානෙසු වඞ්කං **අට්ඨවඞ්කං,** න අට්ඨවඞ්කානි යස්සාති. දබ්බවාචකො හි **වඞ්කසද්දො**, න භාවවාචකොති දට්ඨබ්බං.

> වඞ්කං වක්කඤ්ච කුටිලං, ජිම්හඤ්ච රිම්භමනුජු;

වඞ්කසද්දාදයො එතෙ, වාච්චලිඞ්ගා තිලිඞ්ගිකා.

අථ වා **වඞ්ක**සද්දොයං, ''වඞ්කසස්තා''තිආදිසු;
බළිසෙ ගිරිභෙදෙ ච, වත්තතෙ ස පුමා තදා.

අයඤ්හි ''තෙ'මෙ ජනා වඞ්කසස්තා සයන්ති. යථාපි මච්ඡො බළිසං, වඞ්කං මංසෙන ඡාදිතං. වඞ්කසස්තොව අම්බුජො''තිආදීසු බළිසෙ වත්තති.

එත්ථ සියා ''නනු ච භො 'යථාපි මච්ඡො බළිසං, වඞ්කං මංසෙන ඡාදිත'න්ති එත්ථ **වඞ්ක**සද්දො ගුණවාචකො විසෙසනසද්දො, යෙන බළිසො විසෙසිතො, තෙන වඞ්කං කුටිලං බළිසන්ති අත්ථො විඤ්ඤායතී''ති? තන්න, **වඞ්ක**සද්දෙ අවුත්තෙපි බළිසසභාවස්ස වඞ්කත්තා කුටිලත්ථො පාකටොති නත්ථි විසෙසනසද්දෙන පයොජනං. ඉදං පන ''බළිසං වඞ්ක''න්ති වචනං ''හත්ථී නාගො. සරොරුහං පදුමං. හත්ථී ච කුඤ්ජරො නාගො''තිආදිවචනමිව පරියායවචනං, තස්මා ''වඞ්ක''න්ති පදස්ස ''කුටිල''න්ති අත්ථො න ගහෙතබ්බො. අථ වා යථා ''යථා ආරඤ්ඤකං නාගං, දන්තිං අන්වෙති හත්ථිනී''ති එත්ථ **නාග**සද්දස්ස **දන්තී**සද්දස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤපරියා යවචනත්තෙපි **දන්ති**න්ති මනොරමදන්තයුත්තන්ති අත්ථො සංවණ්ණිතො, තථා ''බළිසං වඞ්ක''න්ති ඉමෙසම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං පරියායවචනත්තෙපි **වඞ්ක**න්ති කුටිලන්ති අත්ථො වත්තබ්බො. එවඤ්හි සති අත්ථො සාලරාජා විය සුඵුල්ලිතො හොති, දෙසනා ච විලාසප්පත්තා, න පන ''වඞ්කං බළිස''න්ති සද්දානං ගුණගුණීවසෙන සමානාධිකරණභාවො ඉච්ඡිතබ්බො ''බුද්ධො භගවා වෙරඤ්ජායං විහරතී''තිආදීසු ''බුද්ධො භගවා''ති ඉමෙසං විය සමානාධිකරණභාවස්ස අනිච්ඡිතබ්බත්තා. න හි ඊදිසෙසු ඨානෙසු සමානාධිකරණභාවො පොරාණෙහි අනුමතො.

''යත්ථ එතාදිසො සත්ථා, ලොකෙ අප්පටිපුග්ගලො;
තථාගතො බලප්පත්තො, සම්බුද්ධො පරිනිබ්බුතො''ති,

''බුද්ධං බුද්ධං නිඛිලවිසයං සුද්ධියා යාව සුද්ධි''න්ති ච ආදීසු පන අනුමතො. එත්ථ හි ''එතාදිසො''ති ච ''අප්පටිපුග්ගලො''ති ච ''තථාගතො''ති ච ''බලප්පත්තො''ති ච ''සම්බුද්ධො''ති ච ''පරිනිබ්බුතො''ති ච ඉමානි ''සත්ථා''ති අනෙන පදෙන සමානාධිකරණානි. තථා ''බුද්ධං බුද්ධ''න්ති ද්වින්නං පදානං පච්ඡිමං පුරිමෙන සමානාධිකරණං භවති.

ඉති ''යථාපි මච්ඡො බළිසං, වඞ්කං මංසෙන ඡාදිත''න්ති එත්ථ **වඞ්ක**සද්දො බළිසස්සාභිධානන්තරං, න ගුණවාචකො. එවං **වඞ්ක**සද්දො බළිසෙ වත්තති. ''කඞ්කං ගච්ඡාම පබ්බතං. දූරෙ වඞ්කතපබ්බතො''තිආදීසු පන ගිරිවිසෙසෙ වත්තති. එත්ථ ච ''වඞ්කපබ්බතො''ති වත්තබ්බෙ සුඛුච්චාරණත්ථං නිරුත්තිනයෙන මජ්ඣෙ අනිමිත්තං **ත**කාරාගමං කත්වා ''වඞ්කතපබ්බතො''ති වුත්තං. අථ වා වඞ්කොයෙව වඞ්කතා, යථා දෙවො එව දෙවතා. යථා ච දිසා එව දිසතාති, එවං **තා**පච්චයවසෙන වඞ්කතා ච සා පබ්බතො චාති ''වඞ්කතපබ්බතො''ති වුත්තං, මජ්ඣෙ රස්සවසෙන චෙතං දට්ඨබ්බං. අථ වා වඞ්කමස්ස සණ්ඨානමත්ථීති වඞ්කතොති **මන්තු**අත්ථෙ **ත**පච්චයො, යථා පබ්බමස්ස අත්ථීති පබ්බතොති. එවං වඞ්කතො ච සො පබ්බතො චාති වඞ්කතපබ්බතො. ''වඞ්කපබ්බතො'' ඉච්චෙව වා පණ්ණත්ති, පාදක්ඛරපාරිපූරියා පන ''දූරෙ වඞ්කතපබ්බතො''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ලොක දස්සනෙ. ලොකති. ලොකො. ආලොකොති අඤ්ඤානිපි රූපානි ගහෙතබ්බානි. **චුරාදිගණං** පන පත්වා ඉමිස්සා ''ලොකෙති, ලොකයති, ඔලොකෙති, ඔලොකයතී''තිආදිනා රූපානි භවන්ති. **ලොකොති** තයො ලොකා සඞ්ඛාරලොකො සත්තලොකො ඔකාසලොකොති. තත්ථ ''එකො ලොකො, සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා''ති ආගතො සඞ්ඛාරො එව ලොකො සඞ්ඛාරලොකො. සත්තා එව ලොකො සත්තලොකො. චක්කවාළසඞ්ඛාතො ඔකාසො එව ලොකො ඔකාසලොකො, යො ''භාජනලොකො''තිපි වුච්චති. තෙසු සඞ්ඛාරො ලුජ්ජතීති ලොකොති. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ''ලුජ්ජති පලුජ්ජතීති ඛො භික්ඛු තස්මා ලොකොති වුච්චතී''ති. ලොකියති එත්ථ පුඤ්ඤපාපං තබ්බිපාකො චාති සත්තො ලොකො. ලොකියති විචිත්තාකාරතො දිස්සතීති චක්කවාළසඞ්ඛාතො ඔකාසො ලොකො. යස්මා පන **ලොක**සද්දො සමූහෙපි දිස්සති, තස්මා ලොකියති සමුදායවසෙන පඤ්ඤාපියතීති ලොකො, සමූහොති අයම්පි අත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා **ලොකොති** තයො ලොකා කිලෙසලොකො භවලොකො ඉන්ද්‍රියලොකොති. තෙසං සරූපං **චුරාදිගණෙ** කථෙස්සාම බහුවිධතඤ්ච. බහිද්ධා පන කවීහි ''ලොකො තු භුවනෙ ජනෙ''ති එත්තකමෙව වුත්තං.

සිලොක සඞ්ඝාතෙ. සඞ්ඝාතො පිණ්ඩනං. සිලොකති, සිලොකො, සිලොකමනුකස්සාමි. අක්ඛරපදනියමිතො වචනසඞ්ඝාතො **සිලොකො**. සො පජ්ජන්ති වුච්චති, තථා හි ''සිලොකො යසස්සි පජ්ජෙ''ති කවයො වදන්ති.

දෙක ධෙක සද්දුස්සාහෙසු. සද්දො රවො, **උස්සාහො** වායාමො. දෙකති. ධෙකති.

රෙක සඞ්ක සඞ්කායං. රෙකති. සඞ්කති, තස්මිං මෙ සඞ්කතෙ මනො. සඞ්කා.

අකි ලක්ඛණෙ. අඞ්කති, අඞ්කො, සසඞ්කො.

මකි මණ්ඩනෙ. මණ්ඩනං භූසනං, මඞ්කති.

කත ලොලියෙ. ලොලභාවො **ලොලියං** යථා දක්ඛියං. කකති, කාකො, කාකී. එත්ථ ‘‘කාකො, ධඞ්කො, වායසො, බලි, භොජී, අරිට්ඨො’’ති ඉමානි කාකාභිධානානි.

කුක වක ආදානෙ. කුකති, වකති, කොකො, වකො. එත්ථ **කොකොති** අරඤ්ඤසුනඛො. **වකොති** ඛුද්දකවනදීපිකො, බ්‍යග්ඝොතිපි වදන්ති.

චක තිත්තියං පටිඝාතෙ ච. තිත්ති සොභා, චකති.

කකි චකි සක්ක තික ටික සෙක ගත්‍යත්ථා. කඞ්කති, චඞ්කති, සක්කති, නිසක්කති, පරිසක්කති, ඔසක්කති, වධාය පරිසක්කනං. බිළාරනිසක්කමත්තම්පි. තෙකති, ටෙකති, ටීකා සෙකති. එත්ථ **ටීකාති** ටිකියති ජානියති සංවණ්ණනාය අත්ථො එතායාති ටීකා. එතා ඉධාතුආදිකා **සෙක**පරියන්තා ධාතුයො **‘‘අත්තනොභාසා’’**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති. තෙසං මතෙ එතා ‘‘තෙ අන්තෙ, තං අන්තං’’ඉච්චාදීනංයෙව විසයො, පාවචනෙ පන නියමො නත්ථි.

හික්ක අබ්‍යත්තසද්දෙ. අබ්‍යත්තසද්දො අවිභාවිතත්ථසද්දො නිරත්ථකසද්දො ච. හික්කති, හික්කතෙ. ඉමං **‘‘උභයතොභාසා’’**ති වදන්ති. ඉදං තු පාවචනෙන සංසන්දති. පරස්සත්තනොභාසානඤ්හි ධාතූනං ‘‘භවති, භවතෙ, බාධතෙ, බාධති’’තිආදිනා යෙභුය්‍යෙන ද්විධා ද්විධා රූපානි සාසනෙ දිස්සන්ති.

ඉමානි **ක**කාරන්තධාතුරූපානි.

ඛකාරන්තධාතු

ඛා පකථනෙ ඛ්‍යා ච. පකථනං ආචික්ඛනං දෙසනං වා. ඛාති, සඞ්ඛාති. **ආපුබ්බ**ත්තෙ විසදිසභාවෙන **ඛා**ත්‍යක්ඛරස්ස ද්වින්නං, **ආ**කාරස්ස ච සඤ්ඤොගපුබ්බත්තා රස්සත්තං, අක්ඛාති. අක්ඛාසි පුරිසුත්තමො. අක්ඛෙය්‍යං තෙ අහං අයො. ධම්මො සඞ්ඛායති. අක්ඛායති. අත්‍ර පන **ක**කාරලොපො. ස්වාඛාතො භගවතා ධම්මො. සඞ්ඛාතො. අක්ඛාතො. අක්ඛාතාරො තථාගතා. සඞ්ඛාතා සබ්බධම්මානං විධුරො. සඞ්ඛා, පටිසඞ්ඛා. ක්‍රියං ආඛ්‍යාති කථෙතීති ආඛ්‍යාතං. කෙචි පන ‘‘ස්වාඛාතො’’ති ච ‘‘ස්වාක්ඛ්‍යාතො’’ති ච ‘‘ස්වාඛ්‍යාතො’’ති ච පදමිච්ඡන්ති. තත්ථ පච්ඡිමානි සක්කටභාසාතො නයං ගහෙත්වා වුත්තානි, ඉතරං යථාඨිතරූපනිප්ඵත්තිවසෙන, අතො යථාදස්සිතපදානියෙව පසත්ථතරානි. තත්ථ **සඞ්ඛා**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො නීයතෙ – **සඞ්ඛා**සද්දො ඤාණකොට්ඨාසපඤ්ඤත්තිගණනාසු දිස්සති. ‘‘සඞ්ඛායෙකං පටිසෙවතී’’තිආදීසු හි ඤාණෙ දිස්සති. ‘‘පපඤ්චසඤ්ඤාසඞ්ඛා සමුදාචරන්තී’’තිආදීසු කොට්ඨාසෙ. ‘‘තෙසං තෙසං ධම්මානං සඞ්ඛා සමඤ්ඤා’’තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. ‘‘න සුකරං සඞ්ඛාතු’’න්තිආදීසු ගණනායං. එත්ථෙතං වුච්චති –

> ‘‘ඤාණපඤ්ඤත්තිකොට්ඨාස-ගණනාසු පදිස්සති;
> **සඞ්ඛා**සද්දොති දීපෙය්‍ය, ධම්මදීපස්ස සාසනෙ’’ති.

ඛි ඛයෙ. ඛියනධම්මං ඛීයති. සාසනානුරූපෙන සරෙ **ඉ**කාරස්ස **ඉයා**දෙසො, ඛියාති. ‘‘ඛයො, ඛං’’ ඉච්චපි රූපානි ඤෙය්‍යානි. තත්ථ **ඛයොති** ඛියනං ඛයො. අථ වා ඛියන්ති කිලෙසා එත්ථාති ඛයො, මග්ගනිබ්බානානි. ඛයසඞ්ඛාතෙන මග්ගෙන පාපුණියත්තා ඵලම්පි ඛයො. **ඛ**න්ති තුච්ඡං සුඤ්ඤං විවිත්තං රිත්තං, **ඛ**න්ති වා ආකාසො.

ඛි නිවාසෙ. ඛීයති, ඛියාති වා. සාසනානුරූපෙන **ඉ**කාරස්ස **ඊය ඉයා**දෙසො දට්ඨබ්බො. අයං **දිවාදිගණෙපි** පක්ඛිපිතබ්බො. ඛං ඛයං. අභිරමණීයං රාජක්ඛයං. තත්ථ **ඛීයතීති** නිවසති. **ඛ**න්ති චක්ඛාදිඉන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිවාසට්ඨෙන. **ඛ**යන්ති නිවෙසනං. **රාජක්ඛ**යන්ති රඤ්ඤො නිවෙසනං. අත්‍රායං පාළි –

> ‘‘සචෙ ච අජ්ජ ධාරෙසි, කුමාරං චාරුදස්සනං;
> කුසෙන ජාතඛත්තියං, සවණ්ණමණිමෙඛලං;
> පූජිතා ඤාතිසඞ්ඝෙහි, න ගච්ඡසි යමක්ඛය’’න්ති.

තත්ථ **යමක්ඛ**යන්ති යමනිවෙසනං.

ඛු සද්දෙ. ඛොති ඛවති.

ඛෙ ඛාදනසත්තාසු. ඛායති. උන්දූරා ඛායන්ති. වික්ඛායිතකං. ගොඛායිතකං. අස්සිරී විය ඛායති. දිසාපි මෙ න පක්ඛායන්ති. එත්ථාදිම්හි **කායතීති** ඛාදති. අථ වා උපට්ඨාති පඤ්ඤායති.

සුඛ දුක්ඛ තක්‍රියායං. තක්‍රියාති සුඛදුක්ඛානං වෙදනානං ක්‍රියා, සුඛනං දුක්ඛනන්ති වුත්තං හොති. අකම්මකා ඉමෙ ධාතවො. සුඛති, දුක්ඛති. සුඛං, දුක්ඛං. සුඛිතො, දුක්ඛිතො. සුඛං සාතං පීණනං, දුක්ඛං විසාතං අසං කිලෙසො. තත්ථ **සුඛ**න්ති සුඛයතීති සුඛං. යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. **දුක්ඛ**න්ති දුක්ඛයතීති දුක්ඛං. යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. ඉමානි නිබ්බචනානි කාරිතවසෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බං **අට්ඨකථායං සුඛදුක්ඛ**සද්දත්ථං වදන්තෙහි ගරූහි **සුඛයති දුක්ඛයති**සද්දානං කම්මත්ථමාදාය විවරණස්ස කතත්තා. තථා හි ‘‘සුඛෙති සුඛයති, සුඛාපෙති සුඛාපයති, දුක්ඛෙති දුක්ඛයති, දුක්ඛාපෙති දුක්ඛාපයතී’’ති ඉමානි තෙසං කාරිතපදරූපානි, අත්තානං සුඛෙති පීණෙතීති ච, සුඛයති සුඛං, දුක්ඛයතීති දුක්ඛන්ති ච,

> ‘‘සචෙ ච කිම්හිචි කාලෙ,
> මරණං මෙ පුරෙ සියා;
> පුත්තෙ ච මෙ පපුත්තෙ ච,
> සුඛාපෙය්‍ය මහොසධො’’ති ච

පාළිආදිදස්සනතො. සද්දසත්ථෙ පන ධාතුපාඨසඞ්ඛෙපෙ ච ඉමෙ ධාතවො **චුරාදි**ගණෙයෙව වුත්තා. ‘‘සුඛයති දුක්ඛයතී’’ති ච අකාරිතානි සුද්ධකත්තුපදානි ඉච්ඡිතානි. මයං තු තෙසං තබ්බචනං සුද්ධකත්තරි ච තානි පදරූපානි න ඉච්ඡාම පාළිආදීහි විරුද්ධත්තා, තස්මායෙව තෙ ඉමස්මිං **භූවාදි**ගණෙ වුත්තා. අයඤ්හි සුද්ධකත්තුවිසයෙ අස්මාකං රුචි ‘‘සුඛතීති සුඛිතො, දුක්ඛතීති දුක්ඛිතො’’ති.

නනු ච භො ‘‘සුඛති දුක්ඛතී’’ති ක්‍රියාපදානි බුද්ධවචනෙ න දිස්සන්තීති? සච්චං, එවං සන්තෙපි අට්ඨකථානයවසෙන ගහෙතබ්බත්තා දිස්සන්තියෙව නාම. න හි සබ්බථා සබ්බෙසං ධාතූනං රූපානි සාසනෙ ලොකෙ වා ලබ්භන්ති, එකච්චානි පන ලබ්භන්ති, එකච්චානි න ලබ්භන්ති. එවං සන්තෙපි නයවසෙන ලබ්භන්තියෙව. ‘‘කප්පයව්හො පතිස්සතා’’ති හි දිට්ඨෙ ‘‘වරව්හො භුඤ්ජව්හො’’තිආදීනිපි නයවසෙන දිට්ඨානියෙව නාම.

තත්‍ර පනායං නයො. **විසුද්ධිමග්ගාදීසු** හි ‘‘එකද්වියොජනමත්තම්පි අද්ධානං ගතස්ස වායො කුප්පති, ගත්තානි දුක්ඛන්තී’’ති එවං **භූවාදි**ගණිකං අකම්මකං සුද්ධකත්තුවාචකං ‘‘දුක්ඛන්තී’’ති ක්‍රියාපදං දිස්සති. තස්මිං දිට්ඨියෙව ‘‘සුඛති, සුඛන්ති. සුඛසි, සුඛථ. සුඛාමි, සුඛාමා’’තිආදීනි ච ‘‘දුක්ඛති, දුක්ඛන්ති. දුක්ඛසි, දුක්ඛථා’’තිආදීනිච දිට්ඨානි නාම හොන්ති දිට්ඨෙන අදිට්ඨස්ස තාදිසස්ස අනවජ්ජස්ස නයස්ස ගහෙතබ්බත්තා, තස්මා ‘‘සුඛතීති සුඛිතො, දුක්ඛතීති දුක්ඛිතො’’ති **භූවාදි**නයො එව ගහෙතබ්බො, න පන **චුරාදි**නයො. අපරම්පෙත්ථ නිබ්බචනං, සුඛං සඤ්ජාතං එතස්සාති **සුඛිතො,** සඤ්ජාතසුඛොති අත්ථො. එස නයො **දුක්ඛිතො**ති එත්ථාපි. අථ වා සුඛෙන ඉතො පවත්තොති සුඛිතො. එස නයො ‘‘දුක්ඛිතො’’ති එත්ථාපි. දුල්ලභායං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

මොක්ඛ මුච්චනෙ. අකම්මකොයං ධාතු. මොක්ඛති. මොක්ඛො. පාතිමොක්ඛො. කාරිතෙ ‘‘මොක්ඛෙති, මොක්ඛයති, මොක්ඛාපෙති, මොක්ඛාපයතී’’ති රූපානි. කෙචි පනිමං **‘‘මොක්ඛ මොචනෙ’’**ති පඨිත්වා **චුරාදි**ගණෙ පක්ඛිපන්ති. තෙසං මතෙ ‘‘මොක්ඛෙති, මොක්ඛයතී’’ති සුද්ධකත්තුපදානි භවන්ති. එතානි පාළියා අට්ඨකථාය ච විරුජ්ඣන්ති. තථා හි ‘‘මොක්ඛන්ති මාරබන්ධනා. න මෙ සමණ මොක්ඛසි. මහායඤ්ඤං යජිස්සාම, එවං මොක්ඛාම පාපකා’’ති පාළියා විරුජ්ඣන්ති. ‘‘යො නං පාති රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහීති **පාතිමොක්ඛො’’**ති අට්ඨකථාය ච විරුජ්ඣන්ති, තස්මා පාළියං ‘‘මොක්ඛෙසි මොක්ඛෙමා’’ති ච අවත්වා ‘‘මොක්ඛසි, මොක්ඛාමා’’ති සුද්ධකත්තුවාචකං වුත්තං, තඤ්ච ඛො අපාදානවිසයං කත්වා. **අට්ඨකථායං** පන ‘‘මොක්ඛෙති, මොචෙතී’’ති හෙතුකත්තුවාචකං වුත්තං, තම්පි අපාදානවිසයංයෙව කත්වා. එවං ඉමස්ස ධාතුනො සුද්ධකත්තුවිසයෙ අකම්මකභාවො විදිතො, හෙතුකත්තුවිසයෙ එකකම්මකභාවො විදිතො **මුච පච ඡිදා**දයො විය. **මොක්ඛ**ධාතු ද්විගණිකොති චෙ? න, අනෙකෙසු සාට්ඨකථෙසු පාළිප්පදෙසෙසු ‘‘මොක්ඛෙති, මොක්ඛයතී’’ති සුද්ධකත්තුරූපානං අදස්සනතොති දට්ඨබ්බං.

කක්ඛ හසනෙ. කක්ඛති.

ඔඛ රාඛ ලාඛ දාඛ ධාඛ සොසනාලමත්ථෙසු. ඔඛති. රාඛති. ලාඛති. දාඛති. ධාඛති.

සාඛ බ්‍යාපනෙ. සාඛති. සාඛා.

උඛ නඛ මඛ රඛ ලඛ රඛි ලඛි ඉඛි රිඛි ගත්‍යත්ථා. උඛති. නඛති. මඛති. රඛති. ලඛති. රඞ්ඛති. ලඞ්ඛති. ඉඞ්ඛති. රිඞ්ඛති.

රක්ඛ පාලනෙ. රක්ඛති. රක්ඛා, රක්ඛණං, සීලං රක්ඛිතො දෙවදත්තො, සීලං රක්ඛිතං දෙවදත්තෙන, සීලං රක්ඛකො දෙවදත්තො.

අක්ඛ බ්‍යත්තිසඞ්ඛාතෙසු. අක්ඛති, අක්ඛි, අක්ඛං.

නික්ඛ චුම්බනෙ. නික්ඛති, නික්ඛං.

නක්ඛ ගතියං. නක්ඛති. නක්ඛත්තං. එත්ථ **නක්ඛත්ත**න්ති එත්තො ඉතො චාති විසමගතියා අගන්ත්වා අත්තනො වීථියාව ගමනෙන නක්ඛනං ගමනං තායති රක්ඛතීති නක්ඛත්තං. පොරාණා පන ''නක්ඛරන්ති න නස්සන්තීති **නක්ඛත්තානී''**ති කථයිංසු. ''නක්ඛත්තං, ජොති, නිරික්ඛං, භං'' ඉච්චෙතෙ පරියායා.

වෙක්ඛ වෙක්ඛනෙ. වෙක්ඛති.

මක්ඛ සඞ්ඛතෙ. මක්ඛති.

තක්ඛ තපනෙ. තපනං සංවරණං. තක්ඛති.

සුක්ඛ අනාදරෙ. සුක්ඛති.

කඛි වඛි මඛි කඞ්ඛායං. සත්ථරි කඞ්ඛති. වඞ්ඛති, මඞ්ඛති. ''කඞ්ඛා කඞ්ඛායනා කඞ්ඛායිතත්තං විමති විචිකිච්ඡා ද්වෙළ්හකං ද්වෙධාපථො සංසයො අනෙකංසගාහො ආසප්පනා පරිසප්පනා අපරියොගාහනා ථම්භිතත්තං චිත්තස්ස මනොවිලෙඛො'' ඉච්චෙතෙ කඞ්ඛාපරියායා. එතෙසු පන –

> වත්තන්ති ලොකවොහාරෙ, ''කඞ්ඛා විමති සංසයො;
> විචිකිච්ඡා''ති එතානි, නාමානියෙව පායතො.

කඛි ඉච්චායං. ධනං කඞ්ඛති, අභිකඞ්ඛති, නාභිකඞ්ඛාමි මරණං. අභිකඞ්ඛිතං ධනං.

දඛි ධඛි ඝොරවාසිතෙ කඞ්ඛායඤ්ච. දඞ්ඛති. ධඞ්ඛති.

උක්ඛ සෙචනෙ. උක්ඛති.

කඛ හසනෙ. කඛති.

ජක්ඛ භක්ඛණෙ ච. හසනානුකඩ්ඪනත්ථං චකාරො. ජක්ඛති.

ලිඛ ලෙඛනෙ. ලිඛති, සල්ලෙඛති. අතිසල්ලෙඛතෙවායං සමණො. ලෙඛා, ලෙඛනං, ලෙඛකො, ලිඛිතං, සල්ලෙඛපටිපත්ති, එතා **දඛි**ආදිකා **ලිඛ**පරියන්තා **''පරස්සභාසා''**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

ධුක්ඛ ධික්ඛ සන්දීපනකිලෙසනජීවනෙසු. ධුක්ඛති. ධික්ඛති. සද්දසත්ථවිදූ පන ''ධුක්ඛතෙ ධික්ඛතෙ''ති **අත්තනොභාසං** වදන්ති. තථා ඉතො පරානි රූපානිපි.

රුක්ඛ වක්ඛ වරණෙ. වරණං සංවරණං. රුක්ඛති. වක්ඛති. රුක්ඛො, වක්ඛො. එත්ථ ච **වක්ඛො**ති රුක්ඛොයෙව. තථා හි ''සාදූනි රමණීයානි, සන්ති වක්ඛා අරඤ්ඤජා''ති ජාතකපාඨො දිස්සති. ඉමානි පන රුක්ඛස්ස නාමානි –

> ''රුක්ඛො මහීරුහො වක්ඛො, පාදපො ජගතීරුහො;
> අගො නගො කුජො සාඛී, සාලො ච විටපී තරු;
> දුමො ඵලී තු ඵලවා, ගච්ඡො තු ඛුද්දපාදපො''ති.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''නනු ච **සාල**සද්දෙන සාලරුක්ඛොයෙව වුත්තො, නාඤ්ඤො 'සාලා එන්දනමාලුවා'ති පයොගදස්සනතො, අථ කිමත්ථං **සාල**සද්දෙන යො කොචි රුක්ඛො වුත්තො''ති? න සාලරුක්ඛොයෙව **සාල**සද්දෙන වුත්තො, අථ ඛො සාලරුක්ඛෙපි වනප්පතිජෙට්ඨරුක්ඛෙපි යස්මිං කස්මිඤ්චි රුක්ඛෙපි ''සාලො''ති වොහාරස්ස දස්සනතො අඤ්ඤෙපි රුක්ඛා වුත්තා. තථා හි සාලරුක්ඛොපි ''සාලො''ති වුච්චති. යථාහ ''සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ ගාමස්ස වා නිගමස්ස වා අවිදූරෙ මහන්තං සාලවනං, තඤ්චස්ස එළණ්ඩෙහි සඤ්ජන්නං. අන්තරෙන යමකසාලාන''න්ති. වනප්පතිජෙට්ඨරුක්ඛොපි. යථාහ –

‘‘තවෙව දෙව විජිතෙ, තවෙවුය්‍යානභූමියා;
උජුවංසා මහාසාලා, නීලොභාසා මනොරමා’’ති.

යො කොචි රුක්ඛොපි. යථාහ ‘‘අථ ඛො තං භික්ඛවෙ මාලුවබීජං අඤ්ඤතරස්මිං සාලමූලෙ නිපතෙය්‍යා’’ති. අත්‍රිදං වුච්චති –

‘‘සාලරුක්ඛෙ ජෙට්ඨරුක්ඛෙ,
යස්මිං කස්මිඤ්චි පාදපෙ;
සාලො ඉති රවො සාලා,
සන්ධාගාරෙ ඊයං සියා’’ති.

සික්ඛ විජ්ජොපාදානෙ. සික්ඛති. සික්ඛා, සික්ඛනං, සික්ඛිතං සිප්පං, සික්ඛකො, සික්ඛිතො, සෙක්ඛො, අසෙක්ඛො. **ක**කාරලොපෙ ‘‘සෙඛො අසෙඛො’’ති රූපානි භවන්ති. තත්ථ **සික්ඛිතො**ති සඤ්ජාතසික්ඛො, අසික්ඛීති වා සික්ඛිතො, තථා හි කත්තුප්පයොගො දිස්සති ‘‘අහං ඛො පන සුසික්ඛිතො අනවයො සකෙ ආචරියකෙ කුම්භකාරකම්මෙ’’ති.

භික්ඛ යාචනෙ. භික්ඛති. භික්ඛු, භික්ඛා, භික්ඛනං, භික්ඛකො, භික්ඛිතං භොජනං. එත්ථ පන ‘‘භික්ඛු යති සමණො මුනි පබ්බජිතො අනගාරො තපස්සී තපොධනො’’ ඉච්චෙතානි පරියායවචනානි. එතෙසු සාසනෙ ‘‘භික්ඛූ’’ති උපසම්පන්නො වුච්චති. කදාචි පන ‘‘භික්ඛුසතං භොජෙසි, භික්ඛුසහස්සං භොජෙසී’’තිආදීසු සාමණෙරෙපිඋපාදාය ‘‘භික්ඛූ’’ති වොහාරො පවත්තති, තාපසාපි ච **සමණ**සද්දාදීහි වුච්චන්ති, ‘‘අහු අතීතමද්ධානෙ, සමණො ඛන්තිදීපනො’’තිආදි එත්ථ නිදස්සනං.

දක්ඛ වුද්ධියං සීඝත්තෙ ච. දක්ඛති, දක්ඛිණා, දක්ඛො. දක්ඛන්ති වද්ධන්ති සත්තා එතාය යථාධිප්පෙතාහි සම්පත්තීහි ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති **දක්ඛිණා,** දාතබ්බවත්ථු. දක්ඛති කුසලකම්මෙ අඤ්ඤස්මිඤ්ච කිච්චාකිච්චෙ අදන්ධතාය සීඝං ගච්ඡතීති **දක්ඛො,** ඡෙකො, යො ‘‘කුසලො’’තිපි වුච්චති.

දික්ඛ මුණ්ඩිඋපනයනනියමබ්බතාදෙසෙසු. දික්ඛධාතු මුණ්ඩියෙ, උපනයනෙ, නියමෙ, වතෙ, ආදෙසෙ ච පවත්තති. දික්ඛති. දික්ඛිතො මුණ්ඩො. එත්ථ සියා – නනු ච භො **සරභඞ්ගජාතකෙ** ‘‘ගන්ධො ඉසීනං චිරදික්ඛිතානං, කායා චුතො ගච්ඡති මාලුතෙනා’’ති එතස්මිං පදෙසෙ අට්ඨකථාචරියෙහි **‘‘චිරදික්ඛිතානන්**ති චිරපබ්බජිතාන’’න්ති වුත්තං. න හි තත්ථ ‘‘චිරමුණ්ඩාන’’න්ති වුත්තං. එවං සන්තෙ කස්මා ඉධ **‘‘දික්ඛ**ධාතු මුණ්ඩියෙ වුත්තා’’ති? සච්චං, තත්ථ පන **දික්ඛිත**සද්දස්ස පබ්බජිතෙ වත්තනතො ‘‘චිරපබ්බජිතාන’’න්ති වුත්තං, න ධාතුඅත්ථස්ස විභාවනත්ථං. ඉද පන ධාතුඅත්ථවිභාවනත්ථං මුණ්ඩියෙ වුත්තා. තාපසා හි මුණ්ඩියත්ථවාචකෙන **දික්ඛිත**සද්දෙන වත්තුං යුත්තා. තථා හි අට්ඨකථාචරියෙහි **චක්කවත්තිසුත්තත්ථවණ්ණනායං** ‘‘කෙසමස්සුං ඔහාරෙත්වා කාසායානි වත්ථානි අච්ඡාදෙත්වා’’ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථවිවරණෙ ‘‘තාපසපබ්බජ්ජං පබ්බජන්තාපි හි පඨමං කෙසමස්සුං ඔහාරෙන්ති, තතො පට්ඨාය පරූළ්හකෙසෙ බන්ධිත්වා විචරන්ති, තෙන වුත්තං කෙසමස්සුං ඔහාරෙත්වා’’ති එවං අත්ථො සංවණ්ණිතො.

ඉක්ඛ දස්සනඞ්කෙසු. ඉක්ඛති, උපෙක්ඛති, අපෙක්ඛති. උපෙක්ඛා, අපෙක්ඛා, පච්චවෙක්ඛණා. **ක**කාරලොපෙ ‘‘උපෙඛා, අපෙඛා, උපසම්පදාපෙඛො’’ති රූපානි භවන්ති.

දුක්ඛ හිංසාගතීසු. දක්ඛති. දක්ඛකො.

චික්ඛ චක්ඛ වියත්තියං වාචායං. චික්ඛති, ආචික්ඛති, අබ්භාචික්ඛති. ආචික්ඛකො. චක්ඛති, චක්ඛු. එත්ථ **චක්ඛූ**ති චක්ඛතීති චක්ඛු, සමවිසමං අභිබ්‍යත්තං වදන්තං විය හොතීති අත්ථො. අථ වා ‘‘සූපං චක්ඛති, මධුං චක්ඛතී’’තිආදීසු විය යස්මා අස්සාදත්ථොපි **චක්ඛු**සද්දො භවති, තස්මා ‘‘චක්ඛති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං රූපං අස්සාදෙන්තං විය හොතී’’ති අස්සාදත්ථොපි ගහෙතබ්බො. ‘‘චක්ඛුං ඛො මාගණ්ඩිය රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත’’න්ති හි වුත්තං. සතිපි සොතාදීනං සද්දාරාමතාදිභාවෙ නිරූළ්හත්තා නයනෙ එව **චක්ඛු**සද්දො පවත්තති **පඞ්කජා**දිසද්දා විය පදුමාදීසු.

චක්ඛ’ක්ඛි නයනං, ලොචනං දිට්ඨී දස්සනං;
පෙක්ඛනං අච්ඡි පම්හං තු, ‘‘පඛුම’’න්ති පවුච්චති.

එතා **රුක්ඛා**දිකා **චක්ඛ**පරියන්තා **‘‘අත්තනොභාසා’’**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

ඛකාරන්තධාතුරූපානි.

ගකාරන්තධාතු

ගු කරීසුස්සග්ගෙ. කරීසුස්සග්ගො වච්චකරණං. ගවති. **ගෙ සද්දෙ.** ගායති. ගීතං.

වග්ග ගතියං. වග්ගති. වග්ගො, වග්ගිතං. එත්ථ සමුදායවසෙන වග්ගනං පවත්තනං **වග්ගො. වග්ගිතන්ති** ගමනං. තථා හි **නාගපෙතවත්ථුඅට්ඨකථායං** ‘‘යො සො මජ්ඣෙ අස්සතරීරථෙන චතුබ්භි යුත්තෙන සුවග්ගිතෙන. අම්හාකං පුත්තො අහු මජ්ඣිමො සො, අමච්ඡරී දානපතී විරොචතී’’ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං වදන්තෙහි **‘‘සුවග්ගිතෙනාති** සුන්දරගමනෙනා’’ති. කිඤ්චි භියොයා ක්‍රියාපදම්පි ච දිට්ඨං ‘‘ධුනන්ති වග්ගන්ති පවත්තන්ති චම්බරෙ’’ති.

රගි ලගි අගි වගි මගි ඉගි රිගි ලිගි තගි සගි ගමනෙ ච. චකාරො ගතිපෙක්ඛකො. රඞ්ගති. රඞ්ගො. ලඞ්ගති. ලඞ්ගො, ලඞ්ගී. අඞ්ගති, අඞ්ගෙති. අඞ්ගො, සමඞ්ගී, සමඞ්ගිතා, අඞ්ගං, අඞ්ගණං. වඞ්ගති. වඞ්ගො. මඞ්ගති. මඞ්ගො, උපඞ්ගො, මඞ්ගලං. ඉඞ්ගති. ඉඞ්ගිතං. රිඞ්ගති. රිඞ්ගනං. ලිඞ්ගති. ලිඞ්ගනං. උල්ලිඞ්ගති, උල්ලිඞ්ගනං. තඞ්ගති. තඞ්ගනං. සඞ්ගති. සඞ්ගනං. තත්ථ **අඞ්ගන්ති** යෙසං කෙසඤ්චි වත්ථූනං අවයවො, සරීරම්පි කාරණම්පි ච වුච්චති. **අඞ්ගණන්ති** කත්ථචි කිලෙසා වුච්චන්ති ‘‘රාගො අඞ්ගණ’’න්තිආදීසු. රාගාදයො හි අඞ්ගන්ති එතෙහි තංසමඞ්ගිපුග්ගලා නිහීනභාවං ගච්ඡන්තීති **‘‘අඞ්ගණානී’’**ති වුච්චන්ති. කත්ථචි මලං වා පඞ්කො වා ‘‘තස්සෙව රජස්ස වා අඞ්ගණස්ස වා පහානාය වායමතී’’තිආදීසු. අඤ්ජති මක්ඛෙතීති හි අඞ්ගණං, මලාදි. කත්ථචි තථාරූපො විවටප්පදෙසො ‘‘චෙතියඞ්ගණං, බොධියඞ්ගණ’’න්තිආදීසු. අඤ්ජති තත්ථ ඨිතං අතිසුන්දරතාය අභිබ්‍යඤ්ජෙතීති හි අඞ්ගණං, විවටො භූමිප්පදෙසො. ඉච්චෙවං –

> රාගාදීසු කිලෙසෙසු, පඞ්කෙ කායමලම්භි ච;
> විවටෙ භූමිභාගෙ ච, ‘‘අඞ්ගණ’’න්ති රවො ගතො.

යුගි ජුගි වජ්ජනෙ. යුඞ්ගති. ජුඞ්ගති.

රගි සඞ්කායං. රඞ්ගති.

ලග සඞ්ගෙච. ච කාරො අනන්තරවුත්තාපෙක්ඛකො. ලගති. ච ජතො න හොති ලගනං. බළිසෙ ලග්ගො.

ථගං සංවරණෙ. ථගති.

අග්ග කුටිලගතියං. අග්ගතීති අග්ගි, කුටිලං ගච්ඡතීති අත්ථො.

> අග්ගි ධූමසිඛො ජොති, ජාතවෙදො සිඛී ගිනි;
> අග්ගිනි භාණුමා තෙජො, පාවකො තිවකො’නලො.
>
> හුතාසනො ධූමකෙතු, වෙස්සානරො ච අච්චිමා;
> සතාසනො වායුසඛො, දහනො කණ්හවත්තනි.

එතා ගුආදිකා **අග්ගපරියන්තා ‘‘පරස්සභාසා’’**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

ගා ගතියං. ගාති.

ගු සද්දෙ. ගවති.

ගු උග්ගමෙ. උග්ගමො උග්ගමනං පාකටතා. ගවති. සද්දසත්ථවිදූ පනිමාසං ‘‘ගාතෙ ගවතෙ’’ති **අත්තනොභාසත්තං** වදන්ති.

ගකාරන්තධාතුරූපානි.

සකාරන්තධාතු

සා ගන්ධොපාදානෙ. සාති. සානං. ගන්ධං සත්වා. අත්‍රායං පාළි ‘‘ගන්ධං සත්වා සති මුට්ඨා’’ති. එතිස්සා පන දිවාදිගණං පත්තාය ‘‘සායති සායිත්වා’’ති රූපානි භවන්ති.

සු අභිගමනෙ. අභිගමනං අධිගමනං. සොති.

ජග්ස හසනෙ. ජග්සති, සඤ්ජග්සති. සඤ්ජග්සිත්ථො මයා සහ. ජග්සිතුම්පි න සොභති. ජග්සිත්වා.

තග්ස පාලනෙ. තග්සති.

සිසි ආසානෙ. ආසානං සානෙන ගන්ධානුභවනං. සිඞ්සති, උපසිඞ්සති. උපසිඞ්සිත්වා. ආරා සිඞ්සාමි වාරිජං. එතා **“පරස්සභාසා”**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

සූ සද්දෙ. සොති, සවති.

රසි ලසි ගත්‍යක්ඛෙපෙ. ගත්‍යක්ඛෙපො ගතියා අක්ඛෙපො. රඞ්සති, ලඞ්සති, උල්ලඞ්සති. ලඞ්සිතා, උල්ලඞ්සිකාපීති, ලඞ්සිත්වා.

මසි කෙතවෙ ච. චකාරො පුබ්බත්ථාපෙක්ඛො. මඞ්සති.

රාස ලාස සාමත්ථියෙ. රාසති. ලාසති.

දාස ආයාසෙ ච. ආයාසො කිලමනං. චකාරො සාමත්ථියාපෙක්ඛකො. දාසති. නිදාසො.

සිලාස කත්ථනෙ. කත්ථනං පසංසනං. සිලාසති. සිලාසා. බුද්ධස්ස සිලාසතෙ. සිලාසිත්වා. **“අත්තනොභාසා”**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

ස කාරන්තධාතුරූපානි.

ඉති භූවාදාගණෙ කවග්ගන්තධාතුරූපානි

සමත්තානි.

චකාරන්තධාතු

ඉදානි චවග්ගන්තධාතුරූපානි වුච්චන්තෙ –

සුච සොකෙ. සොචති. සොකො, සොචනා, සොචං, සොචන්තො, සොචන්තී, සොචන්තං කුලං, සොචිත්වා.

කුච සද්දෙ තාරෙ. තාරසද්දො අච්චුච්චසද්දො. කොචති. උච්චසද්දං කරොතීති අත්ථො.

කුඤ්ච කොටිල්ල’ප්පීභාවෙසු. කුඤ්චති. කුඤ්චිකා, කුඤ්චිතකෙසො. කුඤ්චිත්වා.

ලුඤ්ච අපනයනෙ. ලුඤ්චති. ලුඤ්චකො, ලුඤ්චිතුං, ලුඤ්චිත්වා.

අඤ්චු ගතිපූජනාසු. මග්ගං අඤ්චති. බුද්ධං අඤ්චති. උද්ධං අනුග්ගන්ත්වා තිරියං අඤ්චිතොති තිරච්ඡානො. කටුකඤ්චුකතා.

වඤ්චු චඤ්චු තඤ්චු ගතියං. වඤ්චති. චඤ්චති. තඤ්චති. මඤ්චති. සන්ති පාදා අවඤ්චනා. **අවඤ්චනා**ති වඤ්චිතුං ගන්තුං අසමත්ථා.

ගුචු ගණුචු ථෙය්‍යකරණෙ. ථෙනනං ථෙය්‍යං, චොරිකා. තස්ස ක්‍රියා **ථෙය්‍යකරණං.** ගොචති. ගණුචති.

අච්ච පූජායං අච්චති. බ්‍රහ්මාසුරසුරච්චිතො.

තච්ච හිංසායං. තච්චති.

චච්ච ජච්ච පරිභාසනවජ්ජනෙසු. චච්චති. ජච්චති.

කුච සංපච්චනකොටිල්ලපටික්කමවිලෙඛනෙසු. කුචති, සඞ්කුචති. සඞ්කොචො.

තච සංවරණෙ. සංවරණං රක්ඛණං. තචති. තචො.

දිව ජුතියං. දිවති.

කුච සඞ්කොචනෙ. කොචති, සඞ්කොචති. සඞ්කොචො.

ඛ්‍යාච ඛ්‍යාජීකරණෙ. ඛ්‍යාජීකරණං ඛ්‍යාජික්‍රියා. ඛ්‍යාචති.

වච වියත්තියං වාචායං. වියත්තස්ස එසා වියත්ති, තිස්සං වියත්තියං වාචායං, වියත්තායං වාචායන්ති අධිප්පායො. වියත්තස්ස හි වදතො පුග්ගලස්ස වසෙන වාචා වියත්තා නාම වුච්චති. යථා පන කුච්ඡිසද්දතිරච්ඡානගතාදිසද්දො ''අබ්‍යාත්තසද්දො''ති වුච්චති, න එවං වචනසඞ්ඛාතො සද්දො ''අබ්‍යාත්තසද්දො''ති වුච්චති විඤ්ඤාතත්ථත්තා. ''වත්ති, වචති, වචන්ති. වචසි'' ඉච්චාදීනි සුද්ධකත්තුපදානි. ''වාචෙති, වාචෙන්ති'' ඉච්චාදීනි හෙතුකත්තුපදානි. ''අත්ථාභිසමයා ධීරො, පණ්ඩිතොති පවුච්චති. වුච්චන්ති. සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ, දෙවධම්මාති වුච්චරෙ'' ඉච්චාදීනි කම්මපදානි. ගරු පන වකාරස්ස උකාරාදෙසවසෙන **''උත්තං උච්චතෙ උච්චන්තෙ''**තිආදීනි ඉච්ඡන්ති, තානි සාසනෙ අප්පසිද්ධානි, සක්කටභාසානුලොමානි. සාසනස්මිඤ්හි **ර**කාරාගමවිසයෙ **නි**පුබ්බස්සෙව වචස්ස **ව**ස්ස උකාරාදෙසො සිද්ධො **''නිරුත්ති, නිරුත්තං,** නෙරුත්ත''න්ති. වචනං, වාචා, වචො, වචී, වුත්තං, පවුත්තං, වුච්චමානං, අධිවචනං, වත්තබ්බං, වචනීයං, ඉමානි නාමිකපදානි. වත්තුං, වත්තවෙ, වත්වා, වත්වාන, ඉමානි තුමන්තාදීනි **''පරස්සභාසා''**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති.

තත්ථ **වත්තී**ති වදති. ආඛ්‍යාතපදඤ්හෙතං. අත්ථසංවණ්ණනාකෙහිපි ''වත්ති එතායාති වාචා''ති නිබ්බචනමුදාහටං. සද්දසත්ථෙ ච තාදිසං ආඛ්‍යාතපදං දිට්ඨං. එත්ථ පනෙකෙ වදන්ති ''වචති, වචන්තීතිආදීනි ක්‍රියාපදරූපානි බුද්ධවචනෙ අට්ඨකථාටීකාසු සත්ථෙසු ච අනාගතත්තා ඡඩ්ඩෙතබ්බානී''ති. තන්න, යස්මා සාසනෙ ''අවච, අවචිංසූ''ති සුද්ධකත්තුපදානි ච ''වාචෙති, වාචෙන්ති''තිආදීනි හෙතුකත්තුපදානි ච දිස්සන්ති, තස්මා බුද්ධවචනාදීසු අනාගතානිපි ''වචති, වචන්ති''තිආදීනි රූපානි ගහෙතබ්බානි. වචෙය්‍ය, වුච්චතු, වුච්චෙය්‍ය. සෙසං සබ්බං සබ්බත්ථ විත්ථාරතො ගහෙතබ්බං.

පරොක්ඛාරූපානි වදාම – වච, වචු. වචෙ, වචිත්ථ. වචං, වචිම්හ. වචිත්ථ, වචිරෙ. වචිත්ථො, වචිව්හො. වචිං, වචිම්හෙ.

හියත්තනීරූපානි වදාම – අවචා, අවචූ. අවචො, අවචුත්ථ. අවොචං, අවචුම්හ. අවචුත්ථ, අවචුත්ථුං. අවචසෙ, අවචුව්හං. අවචිං, අවචම්හසෙ.

අජ්ජතනීරූපානි වදාම – අවචි, අවොචුං, අවචිංසු. අවොචො, අවොචුත්ථ. අවොචිං, අවොචුම්හ. අවොචා, අවොචු. අවචසෙ, අවොචිවං. අවොචං, අවොචිම්හෙ.

භවිස්සන්තීරූපානි වදාම – වක්ඛති, වක්ඛන්ති. වක්ඛසි, වක්ඛථ. වක්ඛාමි, වක්ඛාම. වක්ඛතෙ, වක්ඛන්තෙ. වක්ඛසෙ, වක්ඛව්හෙ. වක්ඛස්සං වක්ඛම්හෙ.

ඉමෙසං පන පදානං ''කථෙස්සති, කථෙස්සන්ති''තිආදිනා අත්ථො වත්තබ්බො. **වක්ඛ රොසෙ**ති ධාතුස්ස ච ''වක්ඛති, වක්ඛන්ති. වක්ඛසී''තිආදීනි වත්වා අවසානෙ උත්තමපුරිසෙකවචනට්ඨානෙ ''වක්ඛෙමී''ති වත්තබ්බං. අත්ථො පනිමෙසං ''රොසති, රොසන්ති''තිආදිනා වත්තබ්බො. අයං **වචවක්ඛ**ධාතූනං භවිස්සන්තීවත්තමානාවසෙන රූපසංසන්දනානයො. අපරානිපි **වච**ධාතුස්ස භවිස්සන්තී සහිතානි රූපානි භවන්ති – වක්ඛිස්සති, වක්ඛිස්සන්ති. වක්ඛිස්සසි, වක්ඛිස්සථ. වක්ඛිස්සාමි, වක්ඛිස්සාම. වක්ඛිස්සතෙ, වක්ඛිස්සන්තෙ. වක්ඛිස්සසෙ, වක්ඛිස්සව්හෙ. වක්ඛිස්සං, වක්ඛිස්සාම්හෙ.

අත්‍රායං පාළි –

''අතීතකප්පෙ චරිතං, ඨපයිත්වා භවාභවෙ;
ඉමම්හි කප්පෙ චරිතං, පවක්ඛිස්සං සුණොහි මෙ''ති.

ගද්‍රූතපඤ්හෙපි ''රාජා තුම්හෙහි සද්ධිං පටිසන්ථාරං කත්වා ගහපති පතිරූපං ආසනං ඤත්වා නිසීදථාති වක්ඛිස්සතී''ති එවමාදිඅට්ඨකථාපාඨො දිස්සති, තස්මායෙව එදිසී පදමාලා රචිතා. **වක්ඛ රොසෙ**ති ධාතුස්සපි භවිස්සන්තීසහිතානි රූපානි ''වක්ඛිස්සති, වක්ඛිස්සන්ති''තිආදීනි භවන්ති. අත්ථො පනිමෙසං ''රොසිස්සති, රොසිස්සන්ති''තිආදිනා වත්තබ්බො. අයං **වචවක්ඛ**ධාතූනං භවිස්සන්තීවසෙනෙව රූපසංසන්දනානයො.

අවචිස්සා, වචිස්සා, අවචිස්සංසු, වචිස්සංසු. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. ඉධ පන **වුත්ත**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං වත්තබ්බම්පි අවත්වා උපරියෙව කථෙස්සාම ඉතො අතිවිය වත්තබ්බට්ඨානත්තා.

වු වචනෙ. වචති. කාරිතෙ ‘‘වාචෙති’’ති රූපං. දෙවකායා චුතො. චුතං පදුමං. වචිතුං, වචිත්වා.

ලොච දස්සනෙ. ලොචති. ලොචනං.

සෙච සෙචනෙ. සෙචති.

සච වියත්තියං වාචායං. සචති.

කච බන්ධනෙ. කචති.

මච මුචි කක්කනෙ. කක්කනං සරීරෙ උබ්බට්ටනං. මචති. මුඤ්චති. **මචි ධාරණුච්ඡායපූජනෙසු**. ධාරණං උච්ඡායො පූජනන්ති තයො අත්ථා. තත්ථ **උච්ඡායො** මලහරණං. මඤ්චති. මඤ්චො, මඤ්චනං. මඤ්චති පුග්ගලං ධාරෙතීති මඤ්චො.

පච බ්‍යත්තිකරණෙ. පචති. පාකො, පරිපාකො, විපාකො, පක්කං ඵලං.

ථුච පසාදෙ. ථොචති.

වච වචි දිත්තියං. වචති. වඤ්චති.

රුච දිත්තියං රොචනෙ ච. දිත්ති සොභා. **රොචනං** රුචි. රොචති. වෙරොචනො. සමණස්ස රොචතෙ සච්චං. තස්ස තෙ සග්ගකාමස්ස, එකත්තමුපරොචිතං. අයඤ්ච **දිවාදිගණෙ** රුචිඅත්ථං ගහෙත්වා ‘‘රුච්චති’’ති රූපං ජනෙති. තෙන ‘‘ගමනං මය්හ රුච්චති’’ති පාළි දිස්සති. **චුරාදිගණෙ** පන රුචිඅත්ථං ගහෙත්වා ‘‘රොචෙති රොචයති’’ති රූපානි ජනෙති. තෙන ‘‘කිං නු ජාතිං න රොචෙසි’’තිආදිකා පාළියො දිස්සන්ති. තෙගණිකොයං ධාතු.

පච සංපාකෙ. පචති, පචන්ති. සද්දසත්ථවිදූ පන **‘‘අත්තනොභාසා’’**ති වදන්ති.

අඤ්ච බ්‍යයගතියං. බ්‍යයගති විනාසගති. අඤ්චති.

යාච යාචනායං. බ්‍රාහ්මණො නාගං මණිං යාචති. නාගො මණිං යාචිතො බ්‍රාහ්මණෙන. තෙ තං අස්සෙ අයාචිසුං. සො තං රථමයාචථ. දෙවදත්තං ආයාචති. එවං සුද්ධකත්තරි රූපානි භවන්ති. බ්‍රාහ්මණො බ්‍රාහ්මණෙන නාගං මණිං යාචෙති, යාචයති, යාචාපෙති, යාචාපයති. එවං හෙතුකත්තරි. රාජා බ්‍රාහ්මණෙන ධනං යාචියති, යාචයියති, යාචාපියති, යාචාපයියති. එවං කම්මනි. යාචං, යාචන්තො, යාචන්ති, යාචන්තං කුලං. යාචමානො, යාචමානා, යාචමානං කුලං. යාචකො, යාචනා, යාචිතබ්බං, යාචිතුං, යාචිත්වාන, යාචිතුන, යාචිය, යාචියාන. එවං නාමිකපදානි **තු**මන්තාදීනි ච භවන්ති.

පච පාකෙ. ඔදනං පචති. **‘‘උභයතොභාසා’’**ති සද්දසත්ථවිදූ වදන්ති. යථා පන සාසනෙ ‘‘පණ්ඩිතොති පවුච්චති’’ති **වච**ධාතුස්ස කම්මනි රූපං පසිද්ධං, න තථා **පච**ධාතුස්ස. එවං සන්තෙපි ගරූ ‘‘තයා පච්චතෙ ඔදනො’’ති තස්ස කම්මනි රූපං වදන්ති. සාසනෙ පන අවිසෙසතො ‘‘පච්චතෙ’’ති වා ‘‘පච්චති’’ති වා වුත්තස්සපි පදස්ස අකම්මකොයෙව දිවාදිගණිකො පයොගො ඉච්ඡිතබ්බො ‘‘දෙවදත්තො නිරයෙ පච්චති. යාව පාපං න පච්චති’’තිආදිදස්සනතො. කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ‘‘සයමෙව පීයතෙ පානීයන්තිආදි විය **භූවාදිගණපක්ඛි**කො කම්මකත්තුප්පයොගො එස, තස්මා ‘සයමෙවා’ති පදං අජ්ඣාහරිත්වා ‘සයමෙව දෙවදත්තො පච්චති’තිආදිනා අත්ථො වත්තබ්බො’’ති තන්න, ‘‘සයමෙව පීයතෙ පානීය’’න්ති එත්ථ හි පානීයං මනුස්සා පිවන්ති, න පානීයං පානීයං පිවති. මනුස්සෙහෙව තං පීයතෙ, න සයං. එවං පරස්ස පානක්‍රියං පටිච්ච කම්මභූතම්පි තං සුකරපානක්‍රියාවසෙන සුකරත්තා අත්තනාව සිජ්ඣන්තං විය හොතීති ‘‘සයමෙව පීයතෙ පානීය’’න්ති රුළ්හියා පයොගො කතො.

‘‘සයමෙව කටො කරියතෙ’’ති එත්ථාපි කටං මනුස්සා කරොන්ති, න කටං කටො කරොති. මනුස්සෙහෙව කටො කරියතෙ, න සයං. එවං පරස්ස කරණක්‍රියං පටිච්ච කම්මභූතොපි සො සුකරණ ක්‍රියාවසෙන සුකරත්තා අත්තනාව සිජ්ඣන්තො විය හොතීති ‘‘සයමෙව කටො කරියතෙ’’ති රුළ්හියා පයොගො කතො.

එත්ථ යථා **සයං**සද්දො පානීයං පානීයෙනෙව පීයතෙ, න අම්හෙහි. කටො කටෙනෙව කරියතෙ, න අම්හෙහීති සකම්මකවිසයත්තා පයොගානං අඤ්ඤස්ස ක්‍රියාපටිසෙධනසඞ්ඛාතං අත්ථවිසෙසං වදති, න තථා ‘‘දෙවදත්තො නිරයෙ පච්චති, කම්මං පච්චති’’තිආදීසු තුම්හෙහි අජ්ඣාහරිතො **සයං**සද්දො අත්ථවිසෙසං වදති අකම්මකවිසයත්තා එතෙසං පයොගානං. එවං ‘‘දෙවදත්තො’’තිආදිකස්ස පච්චත්තවචනස්ස අකම්මකකත්තුවාචකත්තා කම්මරහිතසුද්ධකත්තුවාචකත්තා ච ‘‘පච්චති’’ති ඉදං **දිවාදිගණි**කරූපන්ති දට්ඨබ්බං. **පච**ධාතු සද්දසත්ථෙ **දිවාදිගණ** වුත්තො නත්ථීති චෙ? නත්ථි වා අත්ථි වා, කිමෙත්ථ සද්දසත්ථං කරිස්සති, පාළි එව පමාණං, තස්මා මයං

ලොකවොහාරකුසලස්ස භගවතො පාළිනයඤ්ඤෙව ගහෙත්වා ඉමං **පචධාතුං දිවාදිගණෙපි** පක්ඛිපිස්සාම. තථා හි **ධම්මපාලාචරිය අනුරුද්ධාචරියාදීහි** අභිසඞ්ඛතා **දිවාදිගණිකප්පයොගා** දිස්සන්ති –-

ඤාණයුත්තවරං තත්ථ, දත්වා සන්ධිං තිහෙතුකං;
පච්ඡා පච්චති පාකානං, පවත්තෙ අට්ඨකෙ දුවෙ.

අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාර-විපාකානි ච පච්චති

ඉච්චෙවමාදයො. එත්ථ පන තෙසං ඉදමෙව පාළියා න සමෙති. යෙ **චුරාදිගණම්හි** සකම්මකභාවෙන **භූවාදිගණෙ** ච අකම්මකභාවෙන පවත්තස්ස **භූධාතුස්සෙව භූවාදිගණෙ** පවත්තස්ස සකමකස්සපි සතො **දිවාදිගණං** පත්වා අකම්මකභූතස්ස **පචධාතුස්ස** සකම්මකත්තමිච්ඡන්ති. එතඤ්හි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ කුතො ලබ්භා, තස්මා භගවතො පාවචනෙ සොතූනං සංසයසමුග්ඝාටත්ථං එත්ථ ඉමං නීතිං ඨපෙම –

විනාපි උපසග්ගෙන, ගණනානත්තයොගතො;
සකම්මාකම්මකා හොන්ති, ධාතූ **පචභිදාදයො**.

පුරිසො ඔදනං පචති. ස භූතපචනිං පචි. ඔදනො පච්චති. කම්මං පච්චති. වීහිසීසං පච්චති. රුක්ඛඵලානි පච්චන්ති. නාගො පාකාරං භින්දති. තළාකපාළි භිජ්ජති. භිජ්ජනධම්මං භිජ්ජති. එත්ථ ච **සයං**සද්දං අජ්ඣාහරිත්වා ''සයමෙව ඔදනො පච්චතී''තිආදිනා වුත්තෙපි ''පුරිසො සයමෙව පාණං හනති. භගවා සයමෙව ඤෙය්‍යධම්මං අබුජ්ඣී''ති පයොගෙසු පරස්ස ආණත්තිසම්භූතහනනක්‍රියාපටිසෙධමිව පරොපදෙසසම්භූතබුජ්ඣනක්‍රියාපටිසෙධනමිව ච අඤ්ඤස්ස ක්‍රියාපටිසෙධනවසෙන වුත්තත්තා යො **සයං**සද්දවසෙන කම්මකත්තුභාවපරිකප්පො, තං න පමාණං. **සයං**සද්දො හි සුද්ධකත්තුඅත්ථෙපි දිස්සති, න කෙවලං ''සයමෙව පීයතෙ පානීය''න්තිආදීසු කම්මත්ථෙයෙව, තස්මා සාසනානුරූපෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො නයඤ්ඤූහි.

විනාපි උපසග්ගෙන, විනාපි ච ගණන්තරං;
සකම්මාකම්මකා හොන්ති, අත්ථතො **දිවුආදයො**.

කාමගුණෙහි දිබ්බති. පච්චාමිත්තෙ දිබ්බති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

ගණන්තරඤ්චොපසග්ගං, විනාපි අත්ථනානතං;
පයොගතො සකම්මා ච, අකම්මා ච **ගමාදයො**.

පුරිසො මග්ගං ගච්ඡති. ගම්භීරෙසුපි අත්ථෙසු ඤාණං ගච්ඡති. ධම්මං චරති. තත්ථ තත්ථ චරති.

ගණන්තරඤ්චොපසග්ගං, පයොගඤ්චත්ථනානතං;
විනාපි තිවිධා හොන්ති, **දිසාදී** රූපභෙදතො.

පාසාදං පස්සති, පාසාදං දක්ඛති පාසාදො දිස්සති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

සභාවතො සකම්මා තු, **රුදධාතාදයො** මතා;
සභාවතො අකම්මා ච, **නන්දධාතාදයො** මතා.

මතං වා අම්ම රොදන්ති, ඉධ නන්දති පෙච්ච නන්දති.

උපසග්ගවසෙනෙකෙ, සකම්මාපි අකම්මකා;
සම්භවන්ති තථෙකච්චෙ, අකම්මාපි සකම්මකා.

එකච්චෙ තූපසග්ගෙහි, සකම්මා ච සකම්මකා;
අකම්මකා අකම්මා ච, එසත්ථොපෙත්ථ දීපිතො;

පුරිසො ගාමා නිග්ගච්ඡති, ධනං අධිගච්ඡති, පුරිසො පාණං අභිභවති, හිමවතා පභවන්ති මහානදියො. අඤ්ඤානිපි පයොගානි යොජෙතබ්බානි.

තත්ථ යදි සාසනෙ **පචධාතුස්ස** කම්මනි රූපං සියා, ''පුරිසෙන කම්මං කරියතී''ති පයොගො විය ''පුරිසෙන ඔදනො පචියතී''ති පයොගො ඉච්ඡිතබ්බො. යෙ පන ගරූ ''තයා පච්චතෙ ඔදනො''තිආදීනි ඉච්ඡන්ති, තෙ සද්දසත්ථනයං නිස්සාය වදන්ති මඤ්ඤෙ. එවං සන්තෙපි උපපරික්ඛිත්වා යුත්තානි චෙ, ගහෙතබ්බානි. කාරිතෙ

‘‘පුරිසො පුරිසෙන පුරිසං වා ඔදනං පාචෙති, පාචයති, පාචාපෙති, පාචාපයති. පුරිසෙන පුරිසො ඔදනං පාචියති, පාචයියති, පාචාපියති, පාචාපයියතී’’ති රූපානි භවන්ති. ‘‘යථා දණ්ඩෙන ගොපාලො, ගාවං පාචෙති ගොචර’’න්තිආදීසු අඤ්ඤොපි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පචං, පචන්තො, පචන්තී, පචමානො, පචමානා. පාතබ්බං, පචිතං, පචිතබ්බං, පචනීයං, පචිතුං, පචිත්වා. එත්ථ ච ‘‘ඉමස්ස මංසඤ්ච පාතබ්බ’’න්ති පයොගො උදාහරණං. ‘‘පචති, පචන්ති. පචසී’’තිආදි පදක්කමො සුබොධො.

සිච සරණෙ. සෙචති, සෙකො, **‘‘උභතොභාසා’’**ති වදන්ති.

ඉමානි **ච**කාරන්තධාතුරූපානි.

ඡකාරන්තධාතු

පරස්සභාසාදිභාවං, සබ්බෙසං ධාතුනං ඉතො;
පරං න බ්‍යාකරිස්සං සො, සාසනෙ ඊරිතො න හි.

ඡු ඡෙදනෙ. ඡොති. ඡොත්වාන මොළිං වරගන්ධවාසිතං. අච්ඡොච්ඡුංචත හො රුක්ඛං.

මිලෙඡ අවියත්තායං වාචායං. මිලෙච්ඡති, මිලක්ඛු. පච්චන්තිමෙසු ජනපදෙසු පච්චාජාතො හොති මිලක්ඛුසු අවිඤ්ඤාතාරෙසු.

වඡි ඉච්ඡායං. වඤ්ඡති. වඤ්ඡිතං ධනං.

අඡි ආයාමෙ. අඤ්චති. දීඝං වා අඤ්ඡන්තො දීඝං අඤ්ඡාමීති පජානාති.

හුච්ඡ කොටිල්ලෙ. හුච්ඡති.

මුච්ඡ මොහමුච්ඡාසු. මුච්ඡති. මුච්ඡිතො විසවෙගෙන, විසඤ්ඤී සමපජ්ජථ. මුච්ඡා, මුච්ඡිත්වා.

වුඡ විසරණෙ වොඡති.

යුඡ පමාදෙ. යුච්ඡති.

උඡි උඤ්ඡෙ. උඤ්ඡො පරියෙසනං. උඤ්ඡති. උඤ්ඡාචරියාය ඊහථ.

උඡ පිපාසායං. උඡති.

පුච්ඡ පඤ්හෙ පුච්ඡති. පුච්ඡිතා, පුච්ඡකො, පුට්ඨො, පුච්ඡිතො, පුච්ඡා. භික්ඛු විනයධරං පඤ්හං පුච්ඡති. පුච්ඡි, පුච්ඡිතුං. පුච්ඡිත්වා. එත්ථ ච පඤ්චවිධා පුච්ඡා අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡා දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා විමතිච්ඡෙදනාපුච්ඡා අනුමතිපුච්ඡා කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාති. තාසං නානත්තං **අට්ඨසාලිනි**යාදිතො ගහෙතබ්බං.

විච්ඡ ගතියං. විච්ඡති. විච්ඡිකා.

වච්ඡු ඡෙදනෙ. වුච්ඡති. වුත්තා, වුත්තවා, වුත්තසිරො. වකාරගතස්ස අකාරස්ස උත්තං.

වුත්තසද්දො කෙසොහරණෙපි දිස්සති ‘‘කාපටිකො මාණවො දහරො වුත්තසිරො’’තිආදීසු. එත්ථ ච **සිර**සද්දෙන සිරොරුහා වුත්තා යථා **මඤ්ච**සද්දෙන මඤ්චට්ඨා, **චක්ඛු**සද්දෙන ච චක්ඛුනිස්සිතං විඤ්ඤාණං. රොපිතෙපි ‘‘යථා සාරදිකං බීජං, ඛෙත්තෙ වුත්තං විරූහතී’’තිආදීසු. කථිතෙපි ‘‘වුත්තමිදං භගවතා, වුත්තමරහතා’’තිආදිසු. අත්‍රිදං වුච්චති –

වච්ඡුවපවචවසා, වුත්තසද්දො පවත්තති;
කෙසොහාරෙ රොපිතෙ ච, කථිතෙ ච යථාක්කමන්ති.

අපරො නයො – **වුත්ත**සද්දො ‘‘නො ච ඛො පටිවුත්ත’’න්තිආදීසු වාපසමීකරණෙ දිස්සති. ‘‘පන්නලොමො පරදත්තවුත්තො’’තිආදීසු ජීවිතවුත්තියං. ‘‘පණ්ඩුපලාසො බන්ධනා පවුත්තො’’තිආදීසු අපගමෙ. ‘‘ගීතං පවුත්තං

සමීහිත''න්තිආදීසු පාවචනවසෙන පවත්තිතෙ. ලොකෙ පන ''වුත්තො පාරායනො''තිආදීසු අජ්ඣෙනෙ දිස්සති, අත්‍ථිදං වුච්චති

''වාපසමීකරණෙ ච, අථො ජීවිතවුත්තියං;
අපගමෙ පාවචන-වසෙන ච පවත්තිතෙ;
අජ්ඣෙනෙ චෙවමෙතෙසු, **වුත්ත**සද්දො පදිස්සතී''ති.

අපරොපි නයො – **වුත්ත**සද්දො සඋපසග්ගොච අනුපසග්ගො ච වපනෙ වාපසමීකරණෙ කෙසොහාරෙ ජීවිතවුත්තියං පමුත්තභාවෙ පාවචනවසෙන පවත්තිතෙ අජ්ඣෙනෙ කථනෙති එවමාදීසු දිස්සති. තථා හෙස –

''ගාවො තස්ස පජායන්ති, ඛෙත්තෙ වුත්තං විරූහති;
වුත්තානං ඵලමස්නාති, යො මිත්තානං න දූභතී''ති

ආදීසු වපනෙ ආගතො. ''නො ච ඛො පටිවුත්ත''න්තිආදීසු අට්ඨදන්තකාදීහි වාපසමීකරණෙ. ''කාපටිකො මාණවො දහරො වුත්තසිරො''තිආදීසු කෙසොහරණෙ. ''පන්නලොමො පරදත්තවුත්තො මිගභූතෙන චෙතසා විහරතී''තිආදීසු ජීවිතවුත්තියං. ''සෙය්‍යථාපි නාම පණ්ඩුපලාසො බන්ධනා පවුත්තො අභබ්බො හරිතත්ථාය''තිආදීසු බන්ධනතො පමුත්තභාවෙ. ''යෙසමිදං එතරහි පොරාණං මන්තපදං ගීතං පවුත්තං සමීහිත''න්තිආදීසු පාවචනභාවෙන පවත්තිතෙ. ලොකෙ පන ''වුත්තො ගණො, වුත්තො පාරායනො''තිආදීසු අජ්ඣෙනෙ. ''වුත්තං ඛො පනෙතං භගවතා, ධම්මදායාදා මෙ භික්ඛවෙ භවථ, මා ආමිසදායාදා''තිආදීසු කථනෙ. අත්‍ථිදං වුච්චති –

වප වතු වච්ඡුවච-ධාතූනං වසතො මතො;
සොපසග්ගො නොපසග්ගො, **වුත්ත**සද්දො යථාරහං.

වපනෙ ච වාපසමී-කරණෙ මුණ්ඩතාය ච;
ජීවවුත්‍යං පමුත්තත්ථෙ, වසා පාවචනස්ස තු;
පවත්තිතෙ ච අජ්ඣෙනෙ, කථනෙ චාති ලක්ඛයෙ;

තච්ඡ තනුකරණෙ. තච්ඡති. තච්ඡකො දාරුං.

ඡකාරන්තධාතුරූපානි.

ජකාරන්තධාතු

ජිජයෙ. ජෙති. ජයති, පරාජයති. ධම්මං චරන්තො සාමිකං පරාජෙති. ධම්මං චරන්තො පරජ්ජති. රාජානං ජයාපෙසුං. ජයාපෙත්වා. එත්ථ **ජයාපෙසු**න්ති ''ජයතු භව''න්ති ආසීසවචනං වදිංසූති අත්ථො. ජයනං, ජිතං, ජයො, විජිතං, ජිනො, ජෙතා, ජෙතො, ජිතො මාරො, මාරං ජිතො, ජිතවා, ජිතාවී, විජිතාවී, මාරජි, ලොකජි, ඔධිජිනො, අනොධිජිනො, ජිතො. විජිතො, ජෙතුං, විජෙතුං, ජිත්වා, විජිත්වා. ඉමස්ස පන ධාතුස්ස **කියාදිගණං** පත්තස්ස ''ජිනාති ජිනිත්වා''ත්‍යාදීනි රූපානි භවන්ති.

ජි අභිභවනෙ. ජෙති. ජිනො. පුබ්බෙ විය රූපානි. එත්ථ ච ''තුම්හෙහි ආනන්ද සප්පුරිසෙහි විජිතං, පච්ඡිමා ජනතාසාලිමංසොදනං අතිමඤ්ඤිස්සතී''ති පාළි අභිභවනත්ථසාධකා. එත්ථ හි **විජිත**න්ති අධිභූතන්ති අත්ථො.

ජු ගතියං. එත්ථ සීඝගති අධිප්පෙතා. ජවති. ජවනං, ජවො, ජවං, ජවන්තො, ජවනචිත්තං, ජවනපඤ්ඤො, ජවනහංසො. මනොජවං ගච්ඡති යෙනකාමං.

ජෙඛයෙ. ජීයති. එකාරස්ස ඊයාදෙසො. සාසනානුරූපෙන ''කිං මං ධනෙන ජීයෙථා''ති හි පාළි දිස්සති. සද්දසත්ථවිදූ පන ''ජායතී''ති රූපං වදන්ති.

සජ්ජ ගතියං. සජ්ජති.

කුජු ඛුජු ථෙය්‍යකරණෙ. කොජති. ඛොජති.

වජ ගතියං. ධජ ධජි ච. වජති. අබ්බජති. මනුස්සත්තඤ්ච අබ්බජෙ. වජො, වජනං, පවජනං, පබ්බජ්ජා, පබ්බජිතො, පබ්බාජිතො.

සකා රට්ඨා පබ්බාජිතො, අඤ්ඤං ජනපදං ගතො;

මහන්තං කොට්ඨං කයිරාථ, දුරුත්තානං නිධෙතවෙ.

ධජති. ධජො. ධඤ්ජති. ධඤ්ජනං. එත්ථ **ධජොති** කෙතු. **ධඤ්ජනන්ති** ගමනං.

අජ ඛෙපනෙ ච. ගතිඅපෙක්ඛකොයෙව චකාරො. අජති. අජො. එත්ථ **අජොති** එළකො. ඉමානි පනස්ස පරියායවචනානි ''අජො එළකො උරබ්භො අවි මෙණ්ඩො''ති. තත්ථ **උරබ්භොති** එළකො, යො ''අජො''තිපි වුච්චති. **අවීති** රත්තලොමො එළකො. **මෙණ්ඩොති** කුටිලසිඞ්ගො එළකො. තථා හි **ජනකජාතකෙ** අජරථතො මෙණ්ඩරථා විසුං වුත්තා. අපිච **අජෙළකන්ති** අජතො එළකස්ස විසුං වචනතො **එළකසද්දෙන** මෙණ්ඩොපි ගහෙතබ්බො, **මහොසධජාතකට්ඨකථායඤ්හි** මෙණ්ඩෙළකානං නිබ්බිසෙසතා වුත්තාති.

අජ්ජ සජ්ජ අජ්ජනෙ. අජ්ජනං අජ්ජනක්‍රියා. අජ්ජති. සජ්ජති.

කජ්ජ බ්‍යථනෙ. බ්‍යථනං හිංසා. කජ්ජති.

ඛජ්ජ මජ්ජනෙ ච. මජ්ජනං සුද්ධි. බ්‍යථනාපෙක්ඛො චකාරො. ඛජ්ජති. ඛජ්ජූරො.

ඛජ මන්ථෙ. මන්ථො විලොළනං. ඛජති.

ඛජි ගතිවෙකල්ලෙ. කිස්ස භන්තෙ අයෙ‍යා ඛඤ්ජතීති. උභො ඛඤ්ජා. ඛඤ්ජනං, ඛඤ්ජිතුං, ඛඤ්ජිත්වා.

ඛජ කම්පනෙ. ඛජති. එජා. එත්ථ ච **එජාති** ලාභාදිං පටිච්ච එජති කම්පතීති එජා, බලවතණ්හායෙතං නාමං.

ඛුජ වජිරනිබ්බෙසෙ. වජිරනිග්ඝොසෙති කෙචි විදූ වදන්ති. ඛොජති.

ඛිජ කුජි ගුජි අබ්‍යත්තසද්දෙ. ඛිජති. කුඤ්ජති. ගුඤ්ජති.

ලජ ලාජ තජ්ජ භස්සනෙ. ලජති. ලාජති. තජ්ජති.

ලජි දිත්තියඤ්ච. භස්සනාපෙක්ඛො චකාරො. ලඤ්ජති. තතියො නයලඤ්ජකො. ලඤ්ජෙති පකාසෙති සුත්තත්ථන්ති ලඤ්ජකො.

ජජ ජජි යුද්ධෙ. යුජ්ඣනං **යුද්ධං**. ජජති. ජඤ්ජති.

තුජ හිංසායං. තොජති.

තුජි බලනෙ ච. බලනං බලනක්‍රියා. හිංසාපෙක්ඛකො චකාරො. තුඤ්ජති.

ගජ කුජි මුජි ගජ්ජ සද්දත්ථා. ගජති. කුඤ්ජති. මුඤ්ජති. ගජො ගජ්ජති, මෙඝො ගජ්ජති. යත්ථ දාසො ආමජාතො, ඨිතො ථුල්ලානි ගජ්ජති. මණී ගජ්ජති. ඤාණගජ්ජනං ගජ්ජති. ගජ්ජිතුං සමත්ථො. ගජ්ජිතා. ගජ්ජිත්වා. තත්ථ **ගජොති** හත්ථී. හත්ථිස්ස හි අනෙකානි නාමානි –

> හත්ථී නාගො ගජො දන්තී, කුඤ්ජරො වාරණො කරී;
> මාතඞ්ගො ද්විරදො සට්ඨී-හායනො'නෙකපො ඉභො.
>
> ථම්භො රම්මො ද්විපො චෙව, හත්ථිනී තු කරෙණුකා;
> හත්ථිපොතො හත්ථිච්ඡාපො, භිඞ්කො ච කලභො භවෙ.

චජ චාගෙ. චජති. පරිච්චජති. චාගො. පරිච්චාගො. චජනං. චජං, චජන්තො. චජමානො.

සන්ජ සඞ්ගෙ. සඞ්ගො ලගනං. සඤ්චති. සත්තො. සජනං, සත්ති. ආසත්ති. සජිතුං. සජිත්වා.

ඊජ ගතියං. ඊජති.

හජි හජ්ජනෙ. හජ්ජනං තාපකරණං. තිලානි හජ්ජති. පුරිසෙන හජ්ජමානානි තිලානි.

එජ හෙජ භාජ දිත්තියං. **දිත්ති** සොභා. එජති. හෙජති. භාජති.

තිජ නිසානෙ, ඛමායඤ්ච. නිසානං තික්ඛතාකරණං. **ඛමා** ඛන්ති. තෙජති. තිතික්ඛති. තෙජනො. තෙජො. තත්ථ **තෙජනොති** කණ්ඩො සරො උසු. **තෙජොති** සූරියො. අථ වා **තෙජොති** තෙජනං උස්මා උණ්හත්තං තාපො. **තෙජොති** වා ආනුභාවො පභාවො.

සඤ්ජ පරිස්සග්ගෙ, ආලිඞ්ගනං **පරිස්සග්ගො.** සඤ්ජති.

ඛජි දානෙ, ගතියඤ්ච. ඛඤ්ජති. ඛඤ්ජනං.

රාජ දිත්තියං භාජ ච. රාජති. භාජති. රාජා. රාජිනී. වනරාජි. රාජිත්වා. විරාජිත්වා. අත්‍ර විඤ්ඤූනමත්ථවිවරණෙ කොසල්ලජනනත්ථං සිලොකං රචයාම –

ම’හා’රාජ මහාරාජ, මහාරාජ මමෙව’හි;
නෙ’තස්ස ඉති වත්වාන, ද්වෙ ජනා කලහං කරුං.

එත්ථ ච පඨමපාදස්ස දුතියපදෙ ‘‘මෙ අහි **මහී’’**ති ඡෙදො ‘‘පුත්තා මෙ අත්ථි පුත්තා මත්ථී’’ති විය. ‘‘මහි අරාජ මහාරාජා’’ති ච ඡෙදො ‘‘යොපි අයං යොපාය’’න්ති විය. එත්ථ **අරාජ**සද්දො ‘‘අතිකරමකරාචරියා’’ති එත්ථ **අකරීති** අත්ථවාචකො **අකර**සද්දො විය ආඛ්‍යාතපරොක්ඛාවිභත්තිකො දට්ඨබ්බො. **අරාජ** විරොචීති අත්ථො. අයං පන ගාථාය පිණ්ඩත්ථො **‘‘මහාරාජ** මෙ අහි අරාජ, මම එව අහි අරාජ, න එතස්ස ඉති වත්වා **ද්වෙ** අහිතුණ්ඩිකජනා කලහං කරිංසූ’’ති.

රන්ජ රාගෙ. භික්ඛු චීවරං රජති. සත්තො රූපාදීසු රඤ්ජති. රජනං. රජකො. රාගො. විරාගො. හලිද්දිරාගො. රාජා. රාජිනී. ඉමස්ස ච **දිවාදිගණං** පත්තස්ස ‘‘රජ්ජති විරජ්ජතී’’ති රූපානි භවන්ති. තත්ථ **රජනන්ති** රජනවත්ථු. **රජකොති** රජකාරො වත්ථධොවනකො. **රාගොති** රජ්ජන්ති සත්තා තෙන, සයං වා රඤ්ජති, රඤ්ජනමත්තමෙව වා එතන්ති රාගො, තණ්හා. ඉමානි පන තදභිධානානි –

රාගො ලොභො තසිණා ච, තණ්හා එජා විසත්තිකා;
සත්ති ආසත්ති මුච්ඡා ච, ලුබ්භිතත්තඤ්ච ලුබ්භනා.

කාමො නිකාමනා ඉච්ඡා, නිකන්ති ච නියන්ති ච;
වනඤ්ච වනථො චෙව, අපෙක්ඛා භවනෙත්ති ච.

අනුරොධො ච සාරාගො, සඞ්ගො පඞ්කො ච සිබ්බිනී;
නන්දීරාගො අනුනයො, ගෙධො සඤ්ජනනී තථා;
ජනිකා පණිධි චෙව, අජ්ඣොසානන්තිනෙකධා.

විරාගොති මග්ගො නිබ්බානඤ්ච. **රාජාති** පථවිස්සරො. එත්ථ ධාතුද්වයවසෙන නිබ්බචනානි නියාන්තෙ. නානාසම්පත්තීහි රාජති දිබ්බති විරොචතීති **රාජා.** දානඤ්ච පියවචනඤ්ච අත්ථචරියා ච සමානත්තතා චාති ඉමෙහි චතූහි සඞ්ගහවත්ථූහි අත්තනි මහාජනං රඤ්ජෙතීතිපි **රාජා. රාජිනීති** රාජභරියා. තෙසං අභිධානානි වුච්චන්තෙ සහාභිධානන්තරෙහි –

රාජා භූපති දෙවො ච, මනුජින්දො දිසම්පති;
පත්ථිවො ජගතිපාලො, භූභුජො පථවිස්සරො.

රට්ඨාධිපො භූමිපාලො, මනුස්සින්දො ජනාධිපො;
නරින්දො ඛත්තියො චෙව, ඛෙත්තස්සාමි පභාවකො.

මුද්ධාභිසිත්තො රාජාති, කථිතො ඉතරො පන;
රාජඤ්ඤො ඛත්තියො චාති, වුත්තො ඛත්තියජාතිකො.

මුද්ධාභිසිත්තො අනුරාජා, උපරාජාති භාසිතො;
චතුද්දීපී රාජරාජා, චක්කවත්තීති භාසිතො.

රාජිනී උපරී දෙවී, මහෙසී භූභජඞ්ගනා;
ඛත්තියා රාජපදුමී, ඛත්තියානී ච ඛත්තියී;

ඉත්ථාගාරන්තු ඔරොධො, උපරීතිපි වුච්චති.

භජ සෙවායං. භජති. භජනා. සම්භජනා. භත්ති. සම්භත්ති. භත්තා.

යජ දෙවපූජසඞ්ගතකරණදානධම්මෙසු. දෙවපූජග්ගහණෙන බුද්ධාදිපූජා ගහිතා. **සඞ්ගතකරණං** සමොධානකරණං. තථා හි **අධිමුත්තත්ථෙරවත්ථුම්හි** ''යදත්ථි සඞ්ගතං කිඤ්චි, භවො වා යත්ථ ලබ්භතී''ති ගාථායං **සඞ්ගත**සද්දෙන සමොධානං වුත්තං. **දානං** පරිච්චාගො. **ධම්මො** ඣානසීලාදි. එතෙස්වත්ථෙසු **යජ**ධාතු වත්තති. පුප්ඵෙහි බුද්ධං යජති. දෙවතං යජති. දෙවමනුස්සෙහි භගවා යජියති. ඉජ්ජති. යිට්ඨං. යඤ්ඤො. යාගො. ධම්මයාගො. යජමානො සකෙ පුරෙ. යිට්ඨුං, යජිතුං. පුථුයඤ්ඤං යජිත්වාන. සොළසපරික්ඛාරං මහායඤ්ඤං කත්තුකාමො.

මජ්ජ සංසුද්ධියං. මජ්ජති. බාහිරං පරිමජ්ජති. භූමිං සම්මජ්ජති. මජ්ජනං. සම්මජ්ජනී.

නිඤ්ජි සුද්ධියං. නිඤ්ජති. පනිඤ්ජති. නිඤ්ජිතුං. පනිඤ්ජිතුං. නිඤ්ජිත්වා. පනිඤ්ජිත්වා. අයං පන පාළි ''තතො ත්වං මොග්ගල්ලාන උට්ඨායාසනා උදකෙන අක්ඛීනි පනිඤ්ජිත්වා දිසා අනුලොකෙය්‍යාසී''ති.

නිජි අබ්‍යත්තසද්දෙ. නිඤ්ජති.

භජ පාකෙ. තිලානි භජ්ජති. භජ්ජමානා තිලානි ච.

උජු අජ්ජවෙ. අජ්ජවං උජුභාවො. ඔජති. උජු.

සජ විස්සග්ගපරිස්සජ්ජනබ්භුක්කිරණෙසු. සජති. ලොක්‍යං සජන්තං උදකං.

රුජ භඞ්ගෙ. රුජති. රුජා. රොගො. එත්ථ **රුජාති** බ්‍යාධි රුජනට්ඨෙන. **රොගොති** රුජති භඤ්ජති අඞ්ගපච්චඞ්ගානීති රොගො, බ්‍යාධියෙව, යො ''ආතඞ්කො''තිපි ''ආබාධො''තිපි වුච්චති.

භුජ කොටිල්ලෙ. ආවිපුබ්බො අඤ්ඤත්ථෙසු ච. උරගො භුජති. ආභුජති. භික්ඛු පල්ලඞ්කං ආභුජති, ඌරුබද්ධාසනං බන්ධතීති අත්ථො. මහාසමුද්දො ආභුජති, ආවට්ටතීති අත්ථො. කෙචි පන ''ඔසක්කතී''ති අත්ථං වදන්ති. ''වණ්ණදාන''න්ති ආභුජති, මනසි කරොතීති අත්ථො. මූලානි විභුජතීති **මූලවිභුජො,** රථො. එත්ථ ච **විභුජතීති** ඡින්දති. භොගො. භොගී. ආභොගො. ආභුජිත්වා. එත්ථ ච **භොගොති** භුජයති කුටිලං කරියතීති භොගො, අහිසරීරං. **භොගීති** සප්පො.

රජි විජ්ඣනෙ. නාගො දන්තෙහි භූමිං රඤ්ජති. ආරඤ්ජති. එත්ථ ච ''තථාගතරඤ්ජිතං ඉතිපී''ති නෙත්තිපාළි නිදස්සනං. තස්සත්ථො ''ඉදං සික්ඛත්තයසඞ්ගහිතං සාසනබ්‍රහ්මචරියං තථාගතගන්ධහත්ථිනො මහාවජිරඤාණසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණදන්තෙහි රඤ්ජිතං ආරඤ්ජිතං, තෙභූමකධම්මානං ආරඤ්ජනට්ඨානන්තිපි වුච්චතී''ති. **රඤ්ජිතන්ති** හි රඤ්ජති විජ්ඣති එත්ථාති රුඤ්ජිතං, රඤ්ජනට්ඨානං. ''ඉදං නෙසං පදක්කන්ත''න්තිආදිම්හි විය එතස්ස සද්දස්ස සිද්ධි වෙදිතබ්බා අධිකරණත්ථසම්භවතො.

විජී භයචලනෙසු. ඊකාරන්තොයං ධාතු, තෙනස්ස සනිග්ගහීතාගමානි රූපානි න සන්ති. වෙජති. වෙගො. ධම්මසංවෙගො. සංවිගො වෙගෙන පලායි. නදීවෙගො. ඌමිවෙගො , වාතවෙගො. එත්ථ **ධම්මසංවෙගොති** සහොත්තප්පං ඤාණං. ''වෙගො, ජවො, රයො''ති ඉමෙ එකත්ථා. **දිවාදිගණං** පන පත්තස්ස ''විජ්ජති සංවිජ්ජති උබ්බිජ්ජතී''ති රූපානි භවන්ති ද්විගණිකත්තා.

ලජ්ජ ලජ්ජනෙ. ලජ්ජති. ලජ්ජා. **ලජ්ජාති** හිරී. යා ''විරිළනා''තිපි වුච්චති.

වළජි පරිභොගෙ. වළඤ්ජති.

කුජ්ජ අධොමුඛීකරණෙ. කුජ්ජති. නිකුජ්ජති. උක්කුජ්ජති. පටිකුජ්ජති. නිකුජ්ජිතං වා උක්කුජ්ජෙය්‍ය. අඤ්ඤිස්සා පාතියා පටිකුජ්ජති. අවකුජ්ජො නිපජ්ජහං. තත්ථ **කුජ්ජති නිකුජ්ජතීති** ඉමානි ''චරති විචරතී''ති පදානි විය සමානත්ථානි, අධොමුඛං කරොතීති හි අත්ථො. **උක්කුජ්ජතීති** උපරිමුඛං කරොති. **පටිකුජ්ජතීති** මුඛෙ මුඛං ඨපෙති.

මුජ්ජ ඔසීදනෙ. මුජ්ජති. නිමුජ්ජති. නිමුග්ගො. උම්මුග්ගො.

ඔපුජි විලිම්පනෙ. ගොමයෙන පථවිං ඔපුඤ්ජති.

ජකාරන්තධාතුරූපානි.

ඣකාරන්තධාතු

ඣෙ චින්තායං. ඣායති, නිජ්ඣායති, උපනිජ්ඣායති, උජ්ඣායති, සජ්ඣායති. ඣානං, නිජ්ඣානං, උපනිජ්ඣානං, උජ්ඣායනං, සජ්ඣායනං. නිජ්ඣත්ති. උපජ්ඣා, උපජ්ඣායො. ඣායී, අජ්ඣායකො.

තත්ථ ඣායනන්ති දුවිධං ඣායනං සොභනමසොභනඤ්ච. තෙසු සොභනං ''ඣායී තපති බ්‍රාහ්මණො. ඣායාමි අකුතොභයො''තිආදීසු දට්ඨබ්බං. අසොභනං පන ''තත්ථ තත්ථ ඣායන්තො නිසීදි. අධොමුඛො පජ්ඣායන්තො නිසීදී''තිආදීසු දට්ඨබ්බං. **ඣායී**ති ආරම්මණූපනිජ්ඣානෙන වා ලක්ඛණූපනිජ්ඣානෙන වා ඣායනසීලො චින්තනසීලො. ඣායී ඣානවාති අත්ථො. **අජ්ඣායකො**ති ඉදං ''න දානිමෙ ඣායන්ති, න දානිමෙ ඣායන්තීති ඛො වාසෙට්ඨ අජ්ඣායකා අජ්ඣායකාත්වෙව තතියං අක්ඛරං උපනිබ්බත්ත''න්ති එවං පඨමකප්පිකකාලෙ ඣානවිරහිතානං බ්‍රාහ්මණානං ගරහවචනං උප්පන්නං, ඉදානි පන තං අජ්ඣායතීති **අජ්ඣායකො,** මන්තෙ පරිවත්තෙතීති ඉමිනා අත්ථෙන පසංසාවචනං කත්වා වොහරන්තීති. අයං පනත්ථො **''අධිපුබ්බස්ස ඉ අජ්ඣයනෙ''**ති ධාතුස්ස වසෙන ගහෙතබ්බො. එවං **අධිපුබ්බස්ස ඉ**ධාතුස්ස වසෙන ඉමස්ස ධාතුස්ස අත්ථපරිවත්තනං භවති. යං සන්ධාය ''අජ්ඣායකො මන්තධරො''ති වුත්තං.

ඣෙ දිත්තියං. දීපො ඣායති, දාරූනි ඣායන්ති. එත්ථ **ඣායතී**ති ජලති. **ඣායනජලන**සද්දා හි එකත්ථා.

ජජ්ඣ පරිභාසනතජ්ජනෙසු. ජජ්ඣති.

උජ්ඣ උස්සග්ගෙ. උස්සග්ගො ඡඩ්ඩනං. උජ්ඣති. උජ්ඣිතං.

ඣකාරන්තධාතුරූපානි.

ඤකාරන්තධාතු

ඤා අවබොධනෙ. ''ඤාති, ඤන්ති, ඤාසි. ඤාතු, ඤන්තු. ඤෙය්‍යා, ඤෙය්‍යු''න්තිආදීනි යථාපාවචනං ගහෙතබ්බානි. ඤාති, ඤාතකො, අඤ්ඤො, ඤත්තං, ඤත්ති, පඤ්ඤත්ති, විඤ්ඤත්ති, සඤ්ඤත්ති, සඤ්ඤා, සඤ්ඤාණං, පඤ්ඤා, පඤ්ඤාණං, ඤාණං, විඤ්ඤාණං.

තත්ථ **ඤාතී**ති ජානාති. පුන **ඤාතී**ති බන්ධු. සො හි ''අයං අම්හාක''න්ති ඤාතබ්බට්ඨෙන ඤාතීති. එවං ඤාතකො. **අඤ්ඤො**ති දිට්ඨධම්මිකාදයො අත්ථෙ න ඤාති න ජානාතීති අඤ්ඤො, අවිද්වා බාලොති අත්ථො. **ඤත්ත**න්ති ජානනභාවො. ''යාවදෙව අනත්ථාය, ඤත්තං බාලස්ස ජායතී''ති පාළි නිදස්සනං. **සඤ්ඤාණ**න්ති චිහනං. කාරිතෙ ''ඤාපෙති සඤ්ඤාපෙති විඤ්ඤාපයතී''තිආදීනි භවන්ති. යස්මා පන ''අඤ්ඤාති පටිවිජ්ඣති. අත්තත්ථං වා පරත්ථං වා ඤස්සති. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. එකච්චෙ නබ්භඤ්ඤංසු, එකච්චෙ අබ්භඤ්ඤංසූ''ති පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා **ඤාතී**තිආදීනි ආඛ්‍යාතිකපදානි දිට්ඨානියෙව හොන්ති නයවසෙන. තථා හි **අඤ්ඤාතී**ති එත්ථ **ආ**ඉති උපසග්ගො, සො පරස්සක්ඛරස්ස සඤ්ඤොගුච්චාරණිච්ඡාය රස්සං කත්වා නිද්දිට්ඨො. **ඤාතී**ති සාසනෙ ආඛ්‍යාතිකපදං දිට්ඨං, තස්මායෙව ''ඤාති, ඤන්ති. ඤාසී''තිආදිනා පදමාලාකරණෙ නත්ථෙව දොසො.

ඤා මාරණතොසනනිසානෙසු. මාරණං ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකරණං. **තොසනං** තුට්ඨී. **නිසානං** තික්ඛතා. ඤත්ති. මනුඤ්ඤං. පඤ්ඤත්ති.

එත්ථ **ඤත්තී**ති මාරෙතීති වා තොසෙතීති වා නිසෙතීති වා අත්ථො. අයඤ්ච **ඤත්ති**සද්දො ''වත්ති එතායාති වාචා''ති එත්ථ **වත්ති**සද්දො විය ආඛ්‍යාතිකපදන්ති දට්ඨබ්බො. තථා **ආදත්තෙ**ති එත්ථ විභත්තිභූතස්ස **තෙ**සද්දස්ස විය විභත්තිභූතස්ස **ති**සද්දස්ස සඤ්ඤොගභාවො ච ධාතුඅන්තස්සරස්ස රස්සත්තඤ්ච. **මනුඤ්ඤ**න්ති මනං ආභුසො ඤෙති තොසෙතීති මනුඤ්ඤං. අයමත්ථො **මන**සද්දූපපදස්ස **ආ**පුබ්බස්සිමස්ස **ඤා**ධාතුස්ස වසෙන දට්ඨබ්බො. **පඤ්ඤත්තී**ති නානප්පකාරතො පවත්තිනිවාරණෙන අකුසලානං ධම්මානං ඤත්ති මාරණං පඤ්ඤත්ති. අථ වා ධම්මං සුණන්තානං ධම්මදෙසනාය චිත්තෙ අනෙකවිධෙන සොමනස්සුප්පාදනං. අතිඛිණබුද්ධීනං අනෙකවිධෙන ඤාණතිඛිණකරණඤ්ච පඤ්ඤත්ති නාම, තථා සොතූනං චිත්තතොසනෙන චිත්තනිසානෙන ච පඤ්ඤාපනං පඤ්ඤත්තීති දට්ඨබ්බං.

ඉති **භූ**වාදිගණෙ චවග්ගන්තධාතුරූපානි

සමත්තානි.

ටකාරන්තධාතු

ඉදානි ටවග්ගන්තධාතුරූපානි වුච්චන්තෙ –

සොටු ගබ්බෙ. ගබ්බං දබ්බනං. සොටති.

යොටු සම්බන්ධෙ. යොටති.

මෙටු මිලෙටු උම්මාදෙ. මෙටති. මිලෙටති.

කට වස්සාවරණෙසු. කටති.

සට පරිභාසනෙ. සටති.

ලට බාලේ‍ය ච. පුබ්බාපෙක්ඛාය **ච**කාරො. ලටති. ලාටො.

සට රුජාවිසරණගත්‍යාවසානෙසු. රුජා පීළා. **විසරණං** විප්ඵරණං. **ගත්‍යාවසානං** ගතියා අවසානං ඔසානං අභාවකරණං, නිසීදනන්ති වුත්තං හොති. සටති. සාටො වුච්චති සාටකො.

වට වෙඨනෙ. වටති. වටො. වාටො.

ඛිට උත්තාසනෙ. ඛෙටති, ආඛෙටකො, ඛෙටො, උක්ඛෙටිතො, සමුක්ඛෙටිතො.

සිට අනාදරෙ. සෙටති.

ජට ඣට සඞ්ඝාතෙ. ජටති. ජටා, ජටිලො, ජටී. අන්තොජටා බහිජටා, ජටාය ජටිතා පජා. කාරිතෙ ''සො ඉමං විජටයෙ ජටං. අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ විජටෙති නාමා''ති පයොගො.

භට භත්තියං. භටති. භටො. වෙතනං භටකො යථා.

තට උස්සයෙ. උස්සයො ආරොහො උබ්බෙධො. තටති. තටො, ගිරිතටො, නදීතටො, තටී, තටං.

ඛට කංඛෙ. ඛටති. ඛටො.

නට නතියං. නටති. නටො, නාටකං.

පිට සද්දසඞ්ඝාටෙසු. පෙටති. පෙටකො, පිටකං. **පිටකසද්දො** ''මා පිටකසම්පදානෙනා''තිආදීසු පරියත්තියං දිස්සති. ''අථ පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය කුදාලපිටකං ආදායා''තිආදීසු යස්මිං කිස්මිඤ්චි භාජනෙ.

හට දිත්තියං. හටති. හාටකං, හටකං. යං ජාතරූපං **හටක**න්ති වුච්චති.

සට අවයවෙ. සටති.

ලුට විලොඨනෙ. ලොටති.

චිට පෙසනෙ. චෙටති. චෙටකො.

විට සද්දෙ. වෙටති. වෙටකො.

අට පට ඉට කිට කට ගතියං. අටති. පටති. එටති. කෙටති. කටති. පටො ඉච්චෙව නාමිකපදං දිට්ඨං. පටති ජිණ්ණභාවං ගච්ඡතීති පටො. **පටො**ති වත්ථං. වත්ථස්ස හි අනෙකානි නාමානි –

> පටො චොළො සාටකො ච, වාසො වසනමංසුකං;
> දුස්සමච්ඡාදනං වත්ථං, චෙලං වසනි අම්බරං.

මුට පමද්දනෙ. මොටති.

චුට අප්පීභාවෙ. චොටති.

වටි විභාජනෙ. වටති. වණ්ටො.

රුටි ලුටි ථෙයෙ‍යා. රුණ්ටති. ලුණ්ටති. රුණ්ටකො. ලුණ්ටකො.

ජුට විසරණෙ ජොටති. ජොටො.

චෙට චෙටායං. චෙටති. චෙටකො.

සුට පරිවත්තනෙ. සොටති.

රුට ලුට පටිඝාතෙ. රොටති. ලොටති.

ඝට චෙතායං. ඝටති. ඝටො. **ඝටො** වුච්චති කුම්භො. ඉමානි තදභිධානානි –

> ඝටො කුම්භො ඝටී කුම්භී, කුණ්ඩිකිරො තු උක්ඛලී;
> මහන්තභාජනං චාටි, අතිඛුද්දං කුට්ටං භවෙ;

වට භට පරිභාසනෙ දෙට ච. වටති. භටති. දෙටති.

කුට කොටිල්ලෙ. කුටති. පටිකුටති.

පුට සංකිලෙසනෙ. පුටති.

චුට ජුට කුට ඡෙදනෙ. චුටති. ජුටති. කුටති.

ඵුට විකසනෙ. ඵුටති.

මුට අග්ගිසද්දපක්ඛෙපමද්දනෙසු. මුටති.

තුට කලහකම්මනි. තුටති.

සුට පටිඝාතෙ. සුටති. සොටකො.

ටකාරන්තධාතුරූපානි.

ඨකාරන්තධාතු

ඨා ගතිනිවත්තියං. ගතිනිවත්ති උප්පජ්ජමානස්ස ගමනස්සූපච්ඡෙදො. ඨාති, ඨන්ති. තිට්ඨති. පතිට්ඨාති. අධිට්ඨාති. අධිට්ඨෙති. සණ්ඨාති. සණ්ඨහති. අධිට්ඨහති. උපට්ඨහති. ඨාතු. තිට්ඨතු. තිට්ඨෙය්‍ය. අට්ඨ, අට්ඨු. අට්ඨා, අට්ඨු, අට්ඨාසි, අට්ඨංසු. යාවස්ස කායො ඨස්සති. තිට්ඨිස්සති. උපස්සුති තිට්ඨිස්සථ. අට්ඨිස්සා, අට්ඨිස්සංසු. අතිට්ඨිස්සා, අතිට්ඨිස්සංසු. ඨාතුං, උපට්ඨාතුං. උපට්ඨහිතුං. අධිට්ඨාතුං. අධිට්ඨහිතුං. ඨත්වා, අධිට්ඨිත්වා. උපට්ඨහිත්වා, අධිට්ඨහිත්වා. ඨානං, ඨිති, සණ්ඨිති, අවට්ඨිති. සණ්ඨානං, පට්ඨානං. උපට්ඨාකො, ඨිතො. පබ්බතට්ඨො භූමට්ඨො. උපට්ඨහං ඉච්චාදීනි.

තත්ථ **ඨානසද්දො** ඉස්සරියඨිතිඛණකාරණෙසු දිස්සති. ‘‘කිං පනායස්මා දෙවානමින්දො කම්මං කත්වා ඉමං ඨානං පත්තො’’තිආදීසු හි ඉස්සරියෙ දිස්සති. ‘‘ඨානකුසලො හොති අක්ඛණවෙධී’’තිආදීසු ඨිතියං. ‘‘ඨානසොපෙතං තථාගතං පටිභාතී’’තිආදීසු ඛණෙ. ‘‘ඨානඤ්ච ඨානසො ඤත්වා අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානසො’’තිආදීසු කාරණෙ. කාරණඤ්හි යස්මා තත්ථ ඵලං තිට්ඨති තදායත්තවුත්තිභාවෙන, තස්මා **ඨානන්ති** වුච්චති.

> ඉස්සරියෙ ඨිතියඤ්ච, ඛණස්මිම්පි ච කාරණෙ;
> චතුස්වත්ථෙසු එතෙසු, **ඨානසද්දො** පවත්තතීති.

ය සද්දසඞ්ඛාතෙසු. යීයති.

ය වෙය්‍යනෙ. ය්‍යායති.

පය වියත්තියං වාචායං. ධම්මං පය්‍යති. පායො, නක්ඛත්තපාය්‍යකො, සො හොරපාය්‍යකං පුච්ඡි. සබ්බපායී භවිස්සති. පයීතුං, පයීතවෙ, පයීත්වා, පයීත්වාන, පයීතුන, පයීය, පයීයාන.

එවංවිධං තුංපච්චයන්තාදිවිභාගං සබ්බත්ථ යථාරහං වත්තුකාමාපි ගන්ථ විත්ථාරභයෙන න වදාම. අවුත්තොපි ඊදිසො විභාගො නයානුසාරෙන යථාසම්භවං සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බො. යත්ථ පන පාළිනිදස්සනාදිවිසෙසො ඉච්ඡිතබ්බො හොති, තත්ථෙවෙතං දස්සෙස්සාම.

වය ථූලියෙ. වය්‍යති. වය්‍යරො. **වය්‍යරොති** ථූලඝනසරීරස්මිං වත්තබ්බවචනං. තථා හි **විනයට්ඨකථායං "වය්‍යරොති** ථූලො, ථූලො ච ඝනසරීරො චායං භික්ඛූති වුත්තං හොතී"ති වුත්තං.

මය නිවාසෙ. මය්‍යති. මය්‍යො.

කය කිච්ඡජීවනෙ. කය්‍යති. කය්‍යො.

රය පරිභාසනෙ. රය්‍යති.

සාය බලක්කාරෙ. බලක්කාරො නාම අත්තනො බලෙන යථාජ්ඣාසයං දුබ්බලස්ස අභිභවනං. සාය්‍යති. සාය්‍යො.

උය රුය ලුය උපඝාතෙ. ඔය්‍යති. රොය්‍යති. ලොය්‍යති.

පිය හිංසාසංකිලෙසෙසු. පෙය්‍යති. පිය්‍යරො.

සය කෙතවෙ ච. පුබ්බත්ථෙසු චකාරො. සය්‍යති. සය්‍යො **සය්‍යොති** කෙරාටිකො වුච්චති.

සුය ගතිපටිඝාතෙ. ගමනපටිහනනං **ගතිපටිඝාතො**. සොය්‍යති.

කුයී ලුයී ආලස්සියෙ ච. චකාරො පුබ්බත්ථෙ ච. කුණ්ය්‍යති. කුණ්ය්‍යො. ලුණ්ය්‍යති. ලුණ්ය්‍යො.

සුයී සොසනෙ. සුණ්ය්‍යති.

රුයී ලුයී අයී ගතියං. රුණ්ය්‍යති. ලුණ්ය්‍යති. අණ්ය්‍යති.

වෙය වෙය්‍යනෙ. වෙය්‍යති, නිබ්බෙය්‍යති. වෙය්‍යනං, නිබ්බෙය්‍යනං.

වයී එකචරියායං. වණ්ය්‍යති.

මය කුයී සොකෙ. මය්‍යති. කුණ්ය්‍යති.

එය හෙය විබාධායං. එය්‍යති. හෙය්‍යති. විහෙය්‍යති. විහෙය්‍යනං.

ලුය පටිඝාතෙ. ලොය්‍යති.

පය විඛ්‍යානෙ. පය්‍යති.

ලුය සංකිලෙසෙ. ලොය්‍යති.

ය්‍යකාරන්තධාතුරූපානි.

ඪකාරන්තධාතු

ඩී විහායසගතියං ගමනමත්තෙ ච. ඩෙති, ඩයති. ඩෙමානො. උච්චෙ සකුණ ඩෙමාන. යෙ මං පුරෙ පච්චුඩ්ඩෙන්ති.

ඞි ඛිපනුඞ්ඞනෙසු. ඞෙති. උඞ්ඞෙති.

ඉතො බහිද්ධා පාසණ්ඩා, දිට්ඨීසු පසීදන්ති තෙ;
න තෙසං ධම්මං රොචෙමි, න තෙ ධම්මස්ස කොවිදා.

එත්ථ ච **පාසණ්ඩාති** පාසං ඩෙන්තීති පාසණ්ඩා, සත්තානං චිත්තෙසු දිට්ඨිපාසං ඛිපන්තීති අත්ථො. අථ වා තණ්හාපාසං දිට්ඨිපාසඤ්ච ඩෙන්ති උඩ්ඩෙන්තීති පාසණ්ඩා.

මුඩි කණ්ඩනෙ. මුණ්ඩති. කුමාරං මුණ්ඩිංසු. මුණ්ඩො.

චුඩ්ඩ හාවකරණෙ. චුඩ්ඩති.

අඩ්ඩ අභියොගෙ. අඩ්ඩති.

ගඩි වදනෙකදෙසෙ. ගණ්ඩති. ගණ්ඩො.

හුඩි පිඩි සඞ්ඝාතෙ. හුණ්ඩති. පිණ්ඩති. පිණ්ඩො.

හිඩි ගතියං. හිණ්ඩති, ආහිණ්ඩති.

කුඩි දාහෙ. කුණ්ඩති. කුණ්ඩො.

වඩි මඩි වෙඨනෙ. වණ්ඩති. මණ්ඩති. මණ්ඩලං.

භඩි පරිභාසනෙ. භණ්ඩති. භණ්ඩනං. භණ්ඩො.

මඩි මජ්ජනෙ. මණ්ඩති. මණ්ඩනං.

තුඩි තොළනෙ. තුණ්ඩති. තුණ්ඩො. තුණ්ඩෙනාදාය ගච්ඡෙය්‍ය.

හුඩි හරණෙ. හුණ්ඩති.

චඩි කොපෙ. චණ්ඩති. චණ්ඩො. චණ්ඩාලො, චණ්ඩික්කං.

සඩි රුජායං. සණ්ඩති. සණ්ඩො.

තඩි තාළනෙ. තණ්ඩති. විතණ්ඩා.

පඩි ගතියං. පණ්ඩති. පණ්ඩා, පණ්ඩිතො. එත්ථ **පණ්ඩාති** පඤ්ඤා. සා හි සුඛුමෙසුපි අත්ථෙසු පණ්ඩති ගච්ඡති දුක්ඛාදීනං පීළනාදිකම්පි ආකාරං ජානාතීති ''පණ්ඩා''ති වුච්චති. **පණ්ඩිතොති** පණ්ඩාය ඉතො ගතො පවත්තොති පණ්ඩිතො. අථ වා සඤ්ජාතා පණ්ඩා එතස්සාති **පණ්ඩිතො**. පණ්ඩති ඤාණගතියා ගච්ඡතීතිපි **පණ්ඩිතො**. තථා හි **අට්ඨකථායං** වුත්තං ''පණ්ඩන්තීති **පණ්ඩිතා**. සන්දිට්ඨිකසම්පරායිකත්ථෙසු ඤාණගතියා ගච්ඡන්තීති අත්ථො''ති.

ගඩි මදෙ. ගණ්ඩති.

ඛඩි මන්ථෙ. ඛණ්ඩති. ඛණ්ඩිතො, ඛණ්ඩො.

ලඩි ජිව්හාමථනෙ. ලණ්ඩති. ලණ්ඩො.

ඩකාරන්තධාතුරූපානි.

ඪකාරන්තධාතු

වඩ්ඪ වඩ්ඪනෙ. වඩ්ඪති. සිරිවඩ්ඪකො, ධනවඩ්ඪකො, වඩ්ඪිතො, බුඩ්ඪො. එත්ථ ච වකාරස්ස බකාරො, අකාරස්ස වුකාරො.

කඩ්ඪ ආකඩ්ඪනෙ. කඩ්ඪති, ආකඩ්ඪති, නිකඩ්ඪති. අකාමා පරිකඩ්ඪන්ති, උලූකඤ්ඤෙව වායසා.

ඉමානි ඪකාරන්තධාතුරූපානි.

ණකාරන්තධාතු

අණ රණ වණ භණ මණ කණ සද්දෙ. අණති. අණකො බ්‍රාහ්මණො. රණති. රණං. වණති. වාණකො. භණති. භාණකො. මණති. මණිකො. කණති. කාණො. තත්ථ **බ්‍රාහ්මණොති** බ්‍රහ්මං අණතීති බ්‍රාහ්මණො, මන්තෙ සජ්ඣායතීති අත්ථො. අක්ඛරචින්තකා පන ‘‘බ්‍රහ්මුනො අපච්චං **බ්‍රාහ්මණො**’’ති වදන්ති. අරියා පන බාහිතපාපත්තා **බ්‍රාහ්මණොති**.

බ්‍රාහ්මණො සොත්තියො විප්පො, භොවාදී බ්‍රහ්මබන්ධු ච;
බ්‍රහ්මසූනු ද්විජො බ්‍රහ්මා, කමලාසනසූනු ච;

රණසද්දො ‘‘සරණා ධම්මා අරණා ධම්මා’’තිආදීසු කිලෙසෙසු වත්තති. කිලෙසා හි රණන්ති කන්දන්ති එතෙහීති **රණාති** වුච්චන්ති.

‘‘ධනුග්ගහො අසදිසො, රාජපුත්තො මහබ්බලො;
සබ්බාමිත්තෙ රණං කත්වා, සංයමං අජ්ඣුපාගමී’’ති

එත්ථ යුද්ධෙ වත්තති. **රණං කත්වාති** හි යුද්ධං කත්වාති අත්ථො. ‘‘තිණඤ්ච කට්ඨඤ්ච රණං කරොන්තා, ධාවිංසු තෙ අට්ඨදිසා සමන්තතො’’ති එත්ථ චුණ්ණවිචුණ්ණකරණෙ වත්තති. **රණං කරොන්තාති** හි චුණ්ණවිචුණ්ණං කරොන්තාති අත්ථො. එවං අත්ථවිවරණම්පි සද්දසඞ්ඛාතමත්ථං අන්තොයෙව කත්වා අධිප්පායත්ථවසෙන කතං, න ධාතුනානත්ථවසෙනාති දට්ඨබ්බං. අථ වා ධාතූනමත්ථාතිසයයොගොපි භවති, තෙන එවං අත්ථවිවරණං කතන්තිපි දට්ඨබ්බං.

භණ භණනෙ. පරිත්තං භණති, වචනං භණති. දීඝභාණකො, පියභාණී, භාණවාරො. එත්ථ භාණවාරොති –

‘‘අට්ඨක්ඛරා එකපදං, එකා ගාථා චතුප්පදං;
ගාථා චෙකාමතො ගන්ථො, ගන්ථො බාත්තිංසතක්ඛරො;

බාත්තිංසක්ඛරගන්ථානං, පඤ්ඤාසං ද්විසතං පන;
භාණවාරො මතො එකො, ස්වට්ඨක්ඛරසහස්සකො’’ති.

එවං අට්ඨක්ඛරසහස්සපරිමාණො පාඨො වුච්චති.

ඔණං අපනයනෙ. ඔණති.

සොණ වණ්ණගතීසු. සොණති, සොණො.

සොණ සිලොණ සඞ්ඝාතෙ. සොණති. සිලොණති.

සිණි සුණි සණි ගහණෙ. සිණ්ණති. සුණ්ණති. සණ්ණති.

සුණ සුණ්ණ ගමනෙ. සොණති. සුණ්ණති.

පණ බ්‍යවහාරෙ, ථුතියඤ්ච. පණති වාණිජො, වොහාරං කරොතීති ඉච්චත්ථො. සද්ධො බුද්ධං පණති, ථොමයතීති ඉච්චත්ථො, ආපණං, සාපණො ගාමො.

ගණ රණ ගතියං. ගණති. රණති.

වණ සණ දානෙ. වණති. සණති.

එණ ගතියං. එණති. එණං.

වෙණු ඤාණචින්තානිසාමනෙසු. වෙණති.

පීණ පීණනෙ. පීණනං පරිපුණ්ණතා. පීණති. පීණො දිවා න භුඤ්ජති, පීණොරක්ඛංසබාහු.

මීණ හිංසායං. මීණති.

දූණ ගතියඤ්ච. හිංසාපෙක්ඛකො චකාරො. දූණති.

සණ අබ්‍යත්තසද්දෙ. සණති. සණතෙව බ්‍රහ්මාරඤ්ඤං. **සණතෙවා**ති නදති විය.

තුණ කොටිල්ලෙ. තොණති.

පුණ නිපුණෙ. පුණති, නිපුණති. නිපුණධම්මො. එත්ථ ච **නිපුණසණ්හසුඛුමසද්දා** වෙවචනසද්දා **කුසලඡෙකදක්ඛ**සද්දා වියාති දට්ඨබ්බං.

මුණ පටිඤ්ඤාණෙ. මුණති.

කුණ සද්දොපකරණෙ. කොණති.

චුණ ඡෙදනෙ. චොණති.

මණ වාගෙ. වෙරං මණතීති **වෙරමණී**.

චූණ විකිරණෙ විධූනනෙ ච. චූණති. අඞ්ගාරකාසුං අපරෙ චූණන්ති.

ඉමානි **ණ**කාරන්තධාතුරූපානි.

ඉති **භූවාදිගණෙ** ටවග්ගන්තධාතුරූපානි

සමත්තානි.

තකාරන්තධාතු

අථ **තවග්ගන්තධාතුරූපානි** වුච්චන්තෙ –

තෙ පාලනෙ. පාලනං රක්ඛණං. තායති. තාණං, ගොත්තං, නක්ඛත්තං. අසස්ස තාතා. කිච්ඡෙනාධිගතා භොගා, තෙ තාතො විධමි ධමං. තත්ථ **ගොත්ත**න්ති ගං තායතීති ගොත්තං. ''ගොතමො කස්සපො''ති හි ආදිනා පවත්තමානං ගං වචනං බුද්ධිඤ්ච තායති එකංසිකවිසයතාය රක්ඛතීති ගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙන විනා න වත්තති, තථා අභිධානං අභිධෙය්‍යභූතෙන, තස්මා සො ගොත්තසඞ්ඛාතො අත්ථො තානි තායති රක්ඛතීති වුච්චති. කො පන සොති? අඤ්ඤකුලපරම්පරාසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසම්මුදිතං තංකුලපරියාපන්නසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපං.

නක්ඛත්තන්ති විසමගතියා අගන්ත්වා අත්තනො වීථියාව ගමනෙන නක්ඛනං ගමනං තායති රක්ඛතීති නක්ඛත්තං, තං පන අස්සයුජාදිවසෙන සත්තවීසතිවිධං හොති. තථා හි අස්සයුජො භරණී කත්තිකා රොහණී මිගසිරො අද්දා පුනබ්බසු ඵුස්සො අස්සලිසො මාඝො පුබ්බඵග්ගුණී උත්තරඵග්ගුණී හත්ථො චිත්තං ස්වාති විසාඛා අනුරාධා ජෙට්ඨා මූලං පුබ්බාසළ්හං උත්තරාසළ්හං සාවණං ධනසිට්ඨා සතභිසත්තං පුබ්බභද්දපදං උත්තරභද්දපදං රෙවතී චාති **සත්තවීසති නක්ඛත්තානි**. තානි පන අත්තනො ගමනට්ඨානං ඊසකම්පි න විජහන්ති කිඤ්චි සීඝං කිඤ්චි දන්ධං, කදාචි සීඝං, කදාචි දන්ධං, එත්තො ඉතො චාති එවං විසමගතියා අගන්ත්වා යන්තචක්කෙ පටිපාටියා යොජිතානි විය සමප්පමාණගතියා අත්තනො වීථියාව ගච්ඡන්තානි මණ්ඩලාකාරෙන සිනෙරුං පරිවත්තන්ති. එවං ඉමානි නක්ඛනං ගමනං තායන්ති රක්ඛන්තීති නක්ඛත්තානීති වුච්චන්ති. පොරාණා පන **ඛර**ධාතුවසෙන ''**නක්ඛරන්ති න නස්සන්තීති නක්ඛත්තානී**''ති ආවොචුං, ''නක්ඛත්තං ජොති රික්ඛං තං'' ඉච්චෙතානි නක්ඛත්තතාරකානං නාමානි. ''උළු තාරා තාරකා''ති ඉමානි පන සබ්බාසම්පි තාරකානං සාධාරණනාමානි. **ඔසධී**ති පන තාරකාවිසෙසස්ස නාමං.

චිති සඤ්ඤාණෙ. සඤ්ඤාණං චිහනං ලක්ඛණකරණං. චෙතති. චිහනං කරොතීති අත්ථො. ඊකාරන්තවසෙන වුත්තත්තා අස්මා ධාතුතො **සකි සඞ්කායන්**ති ධාතුතො විය නිග්ගහීතාගමො න හොති. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු.

පත ගතියං. පතති. පපතති පපාතං, පපතෙයාහං. පාපත්තං නිරයං භුසං. **අහං**සද්දෙන යොජෙතබ්බං, පාපත්තං පපතිතොස්මීති අත්ථො. පාපත්ථ නිරයං භුසං, සොකුමාරොති යොජෙතබ්බං, පාපත්ථ පපතිතොති අත්ථො. පරොක්ඛාපදඤ්හිඑතං ද්වයං. ''පාවදං පාවදා''තිආදීසු විය උපසග්ගපදස්ස දීඝභාවො, තතො **අං**සද්දස්ස **ත්තං**ආදෙසො, අසද්දස්ස ච **ත්ථා**දෙසො භවති. අචින්තෙයොා හි පාළිනයො.

අත සාතච්චගමනෙ. සාතච්චගමනං නිරන්තරගමනං. අතති. යස්මා පන **අත**ධාතු සාතච්චගමනත්ථවාචිකා, තස්මා භවාභවං ධාවන්තො ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණාදිභෙදං අනෙකවිහිතං සංසාරදුක්ඛං අතති සතතං ගච්ඡති පාපුණාති අධිගච්ඡතීති අත්තාතිපි නිබ්බචනමිච්ඡිතබ්බං. අත්ථන්තරවසෙන පන ''ආහිතො අහංමානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො''ති ච ''සුඛදුක්ඛං අදති අනුභවතීති අත්තා''ති ච ''අත්තමනොති පීතිසොමනස්සෙන ගහිතමනො''ති ච අත්ථො දට්ඨබ්බො, යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බතොති.

චුත ආසෙචනෙ ඛරණෙ ච. චොතති.

අති බන්ධනෙ. අන්තති. අන්තං. අන්තියතිබන්ධියති අන්තගුණෙනාති **අන්තං**. ඉධ **අන්ත** සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ ''අන්තං අන්තගුණං උදරිය''න්ති එත්ථ ද්වත්තිංසාකාරන්තොගධං කුණපන්තං අන්තං නාම. ''කායබන්ධනස්ස අන්තො ජීරති. හරිතන්තං වා''ති එත්ථ අන්තිමමරියාදන්තො අන්තො නාම. ''අන්තමිදං භික්ඛවෙ ජීවිකාන''න්ති එත්ථ ලාමකන්තො. ''සක්කායො එකො අන්තො''ති එත්ථ කොට්ඨාසන්තො. ''එසෙවන්තො දුක්ඛස්ස සප්පච්චයසඞ්ඛයා''ති එත්ථ කොටන්තො. ඉච්චෙවං –

> කුණපන්තං අන්තිමඤ්ච, මරියාදො ච ලාමකං;
> කොට්ඨාසො කොටි'මෙ අත්ථො, අන්තසද්දෙන භාසිතා.

කිත නිවාසෙ රොගාපනයනෙ ච. කෙතති. සාකෙතං න ගරං, නිකෙතො, නිකෙතං පාවිසි. ආමොදමානො ගච්ඡති සන්නිකෙතං. තිකිච්ඡති, චිකිච්ඡති, චිකිච්ඡා, චිකිච්ඡකො. තත්ථ **සාකෙත**න්ති සායං ගහිතවසනට්ඨානත්තා සාකෙතං, **ය**ංසද්දලොපො.

යත පතියතනෙ. පතියතනං වායාමකරණං. යතති. යති, යතවා, පයතනං, ආයතනං, ලොකායතං. එත්ථ **ආයතන**න්ති ආයතනතො ආයතනං, චක්ඛුරූපාදීනි. එතානි හි තංද්වාරාරම්මණචිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිකිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටන්ති වායමන්ති එතෙසූති ''ආයතනානී''ති වුච්චන්ති. එත්ථ පන **නීතනු**ධාතූනං වසෙනපි ආයතනසද්දත්ථො වත්තබ්බො සියා, සො උත්තරි ආවිභවිස්සති.

ආයතනසද්දො නිවාසට්ඨානෙ ආකරෙ සමොසරණට්ඨානෙ සඤ්ජාතිදෙසෙ කාරණෙ ච. තථා හි ''ලොකෙ ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන''න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානෙ **ආයතන**සද්දො වත්තති. ''සුවණ්ණායතනං රජතායතන''න්තිආදීසු ආකරෙ. සාසනෙ පන ''මනොරමෙ ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා''තිආදීසු සමොසරණට්ඨානෙ. ''දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතන''න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසෙ. ''තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ''තිආදීසු කාරණෙ වත්තතීති වෙදිතබ්බො. සො ච නානාපවත්තිනිමිත්තවසෙන ගහෙතබ්බො.

> නිවාසෙ ආකාරෙ චෙව, ජාතිදෙසෙ ච කාරණෙ;
> සමොසරණට්ඨානෙ ච, **ආයතන**රවො ගතො.

ලොකායතං නාම ''සබ්බං උච්ඡිට්ඨං, සබ්බං නුච්ඡිට්ඨං. සෙතො කාකො, කාළො බකො ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙනා''ති එවමාදිනිරත්ථකකාරණපටිසංයුත්තං තිත්ථියසත්ථං, යං ලොකෙ ''විතණ්ඩසත්ථ''න්ති වුච්චති, යඤ්ච සන්ධාය බොධිසත්තො අසමධුරො විධුරපණ්ඩිතො ''න සෙවෙ ලොකායතිකං, නෙතං පඤ්ඤාය වඩ්ඪන''න්ති ආහ. ආයතිං හිතං තෙන ලොකො න යතති න ඊහතීති ලොකායතං, කින්තං? විතණ්ඩසත්ථං. තඤ්හි ගන්ථං නිස්සාය සත්තා පුඤ්ඤක්‍රියාය චිත්තම්පි න උප්පාදෙන්ති. අඤ්ඤත්ථාපි හි එවං වුත්තං **''ලොකායතසිප්ප**න්ති 'කාකො සෙතො, අට්ඨීනං සෙතත්තා, බලාකා රත්තා, ලොහිතස්ස රත්තත්තා'ති එවමාදිනයප්පවත්තං පරලොකනිබ්බානානං පටිසෙධකං විතණ්ඩසත්ථසිප්ප''න්ති.

යුත ජුත භාසනෙ. භාසනං උදීරණං. යොතති. ජොතති.

ජුතදිත්තියං. ජොතති, විජ්ජොතති. ජුති, ජොති. කාරිතෙ ''ජොතෙති, ජොතයිත්වාන සද්ධම්ම''න්ති පයොගා. එත්ථ ච **ජුතීති** ආලොකො සිරි වා. **ජොතීති** පතාපො. අථ වා **ජොතීති** චන්දාදීනි. වුත්තම්පි චෙත **සිරිමාවිමාන වත්ථුඅට්ඨකථායං** ''ජොතීති චන්දිමසූරියනක්ඛත්තතාරකානං සාධාරණනාම''න්ති. අථ වා ''ජොති ජොතිපරායණො''ති වචනතො යො කොචි ජොතති ඛත්තියකුලාදීසු ජාතත්තා ච රූපසොභායුත්තත්තා ච, සො ''ජොති''ති වුච්චති.

සිත වණ්ණෙ. **සිත**ධාතු සෙතවණ්ණෙ වත්තති. කිඤ්චාපෙත්ථ වණ්ණසාමඤ්ඤං වුත්තං, තථාපි ඉධ නීලපීතාදීසු සෙතවණ්ණොයෙව ගහෙතබ්බො පයොගදස්සනවසෙන. සෙතති. සෙතං වත්ථං. වාච්චලිඞ්ගත්තා පන **සෙත**සද්දො තිලිඞ්ගො ගහෙතබ්බො.

සෙතං සිතං සුචි සුක්කං, පණ්ඩරං ධවලම්පි ච;
අකණ්හං ගොරමොදාතං, සෙතනාමානි හොන්ති හි.

වතු වත්තනෙ. වත්තති, පවත්තති, සංවත්තති, අනුවත්තති, පරිවත්තති. පවත්තං.

කිලොත අද්දභාවෙ. අද්දභාවො තින්තභාවො. කිලොතති, පකිලොතති, තෙමෙතීති අත්ථො. කාරිතෙ පකිලොතෙති, පකිලොතයති. උණ්හොදකස්මිං පකිලොතයිත්වා, තෙමෙත්වාති අත්ථො.

වත යාචනෙ. වතති.

කිත ඤාණෙ. කෙතති. කෙතනං, කෙතකො, සඞ්කෙතො.

කති සුත්තජනනෙ. සුත්තං කන්තති.

කති ඡෙදනෙ. මංසං කන්තති, විකන්තති, අයොකන්තො. සල්ලකන්තො මහාවීරො. මා නො අජ්ජ විකන්තිංසු, රඤ්ඤො සූදා මහානසෙ.

චතී හිංසාගන්ථෙසු. ඊකාරන්තත්තා ඉමස්මා නිග්ගහීතාගමො න හොති. චතති.

තකාරන්තධාතුරූපානි.

ථකාරන්තධාතු

ථා ගතිනිවත්තියං. ථාති. අවත්ථා, වවත්ථානං, වවත්ථිතං, වනථො. ‘‘ඡෙත්වා වනං වනථඤ්චා’’ති එත්ථ හි මහන්තා රුක්ඛා වනං නාම, ඛුද්දකා පන තස්මිං වනෙ ඨිතත්තා වනථො නාම වුච්චන්ති.

ථු ථුතියං. ථවති, අභිත්ථවති. ථවනා, අභිත්ථවනා, ථුති, අභිත්ථුති.

යදි හි රූපිනී සියා, පඤ්ඤා මෙ වසුමතී න සමෙය්‍ය;
අනොමදස්සිස්ස භගවතො, ඵලමෙතං ඤාණථවනාය.

තෙහි ථුතිප්පසත්ථො සො, යෙනිදං ථවිතං ඤාණං, බුද්ධසෙට්ඨො ච ථොමිතො. තත්‍ර **ථවනා**ති පසංසනා. පසංසාය හි අනෙකානි නාමානි.

ථවනා ච පසංසා ච, සිලාසා වණ්ණනා ථුති;
පනුති ථොමනා වණ්ණො, කත්ථනා ගුණකිත්තනං;

ථෙ සද්දසඞ්ඝාතෙසු. ථීයති, පතිත්ථීයති. ථී. අත්‍රිමා පාළියො – අභිසජ්ජති කුප්පති බ්‍යාපජ්ජති පතිත්ථීයති, කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පච්චයඤ්ච පාතුකරොති. ථීයො නං පරිභාසිංසූති. තත්‍ර ‘‘ථීයති පතිත්ථීයතී’’තිමානි **එකාරස්සීයා**දෙසවසෙන සම්භූතානි. ථීයති සඞ්ඝාතං ගච්ඡති ගබ්භො එතිස්සාති **ථී**. ආචරියා පන **ඉත්ථී**සද්දස්සෙව එවං නිබ්බචනං වදන්ති, න **ථී**සද්දස්ස.

ගබ්භො ථීයති එතිස්සා, ඉති ථී ඉති නො රුචි;
ගබ්භො ථීයති එතිස්සා, ඉති **ඉත්ථී**ති ආචරියා.

තෙසං සුදුක්කරොවාදෙ, ‘‘ඉත්ථී’’ති පදසම්භවො;
අයං විනිච්ඡයො පත්තො, නිච්ඡයං භො සුණාථ මෙ.

ථීසද්දෙන සමානත්ථො, **ඉත්ථී**සද්දො යතො තතො;
ථීසද්දෙ ලබ්භමානත්ථං, **ඉත්ථී**සද්දම්හි රොපිය.

අප්පානං බහුතා ඤායෙ, ගහිතෙ සති යුජ්ජති;
තථා හි ''ද්වෙ දුවෙ, තණ්හා, තසිණා''ති නිදස්සනං.

අථ වා පන ''ඉත්ථී''ති-ඉදං වණ්ණාගමාදිතො;
නිරුත්තිලක්ඛණෙනාපි, සිජ්ඣතීති පකාසයෙ.

ඉච්ඡතීති නරෙ ඉත්ථී, ඉච්ඡාපෙතීති වා පන;
ඉදං නිබ්බචනඤ්චාපි ඤෙය්‍යං නිබ්බචනත්ථිනා.

අත්‍රිමානි ඉත්ථිනමභිධානානි –

ඉත්ථී ථී වනිතා නාරී, අබලා භීරු සුන්දරී;
කන්තා සීමන්තිනී මාතු-ගාමො පියා ච කාමිනී.

රමණී පමදා දයිතා, ලලනා මහිලා'ඞ්ගනා;
තාසංයෙව ච නාමානි, අවත්ථාතො ඉමානිපි.

ගොරී ච දාරිකා කඤ්ඤා, කුමාරී ච කුමාරිකා;
යුවතී තරුණී මාණ-විකා ථෙරී මහල්ලිකා.

තථා හි අට්ඨවස්සිකා **ගොරී**තිපි **දාරිකා**තිපි වුච්චති. දසවස්සිකා **කඤ්ඤා**ති වුච්චති. අනිබ්බිද්ධා වා යොබ්බනිත්ථී කඤ්ඤාති වුච්චති. ද්වාදසවස්සිකා **කුමාරී**තිපි වුච්චති **කුමාරිකා**තිපි. අථො ජරං අප්පත්තා **යුවතී**තිපි **තරුණී**තිපි **මාණවිකා**තිපි වුච්චති. ජරං පත්තා පන **ථෙරී**තිපි **මහල්ලිකා**තිපි වුච්චති. පුරිසෙසුපි අයං නයො යථාරහං වෙදිතබ්බො.

කිඤ්චාපෙත්ථ එවං නියමො වුත්තො, තථාපි කත්ථචි අනියමවසෙනපි වොහාරො පවත්තති. තථා හි ''රාජා කුමාරමාදාය, රාජපුත්තී ච දාරික''න්ති ච ''අච්ඡා කණ්හාජිනං කඤ්ඤ''න්ති ච ඉමාසං ද්වින්නං පාළීනං වසෙන යා ඉත්ථී **දාරිකා**සද්දෙන වත්තබ්බා, සා **කඤ්ඤා**සද්දෙනපි වත්තබ්බා ජාතා. යාපි ච **කඤ්ඤා**සද්දෙන වත්තබ්බා, සාපි **දාරිකා**සද්දෙන වත්තබ්බා ජාතා. තථා ''රාජා කුමාරමාදාය, රාජපුත්තී ච දාරික''න්ති ච ''කුමාරියෙ උපසෙනියෙ, නිච්චං නිගළමණ්ඩිතෙ''ති ච ඉමාසං පන පාළීනං වසෙන යා ඉත්ථී **දාරිකා**සදෙන වත්තබ්බා, සා **කුමාරිකා**සද්දෙනපි වත්තබ්බා ජාතා. යා ච පන **කුමාරී**සද්දෙන වත්තබ්බා, සාපි **දාරිකා**සද්දෙන වත්තබ්බා ජාතා. අපිචෙත්ථ ''රාජකඤ්ඤා රුචා නාමා''ති ච ''තතො මද්දිම්පි න්හාපෙසුං, සිවිකඤ්ඤා සමාගතා''ති ච ඉමාසං ද්වින්නං පාළීනං දස්සනතො යා අනිබ්බිද්ධා වා හොතු නිබ්බිද්ධා වා, යාව ජරං න පාපුණාති, තාව සා කඤ්ඤායෙව නාමාතිපි වෙදිතබ්බං.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං – යං තුම්හෙහි ''අට්ඨවස්සිකා ගොරීතිපි දාරිකාතිපි වුච්චතී''ති වුත්තං, එතස්මිං පන වචනෙ ''යදාහං දාරකො හොමි, ජාතියා අට්ඨවස්සිකො''ති වචනතො අට්ඨවස්සො දාරකො හොතු, ''තත්ථද්දසකුමාරං සො, රමමානං සකෙ පුරෙ''ති පාළියං පන පුත්තදාරෙහි සංවද්ධො වෙස්සන්තරමහාරාජා කථං ''කුමාරො''ති වත්තුං යුජ්ජිස්සති ද්වාදසවස්සාතික්කන්තත්තා? යුජ්ජතෙව භගවතො ඉච්ඡාවසෙන. භගවා හි ධම්මිස්සරත්තා වොහාරකුසලතාය ච යං යං වෙනෙය්‍යජනානුරූපං දෙසනං දෙසෙතුං ඉච්ඡති, තං තං දෙසෙති එව, තස්මා භගවතා තස්ස මාතාපිතූනං අත්ථිතං සන්ධාය කුමාරපරිහාරෙන වඩ්ඪිතත්තඤ්ච එවං දෙසනා කතා. තථා හි ආයස්මා කුමාරකස්සපො කුමාරපරිහාරෙන වඩ්ඪිතත්තා මහල්ලකොපි සමානො කුමාරකස්සපොත්වෙව වොහරියති. ''න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී''ති එත්ථ පන සිරස්මිං පලිතෙසු ජාතෙසුපි ආයස්මන්තං ආනන්දං ආයස්මා මහාකස්සපො තස්මිං ථෙරෙ අධිමත්තවිස්සාසො හුත්වා කොමාරවාදෙන ඔවදන්තො **කුමාරකො**ති අවොචාති ගහෙතබ්බං. **උදානට්ඨකථායං** පන ''සත්තා ජාතදිවසතො පට්ඨාය යාව පඤ්චදසවස්සං, තාව **කුමාරකා, බාලා**ති ච වුච්චන්ති, තතො පරං වීසතිවස්සානි **යුවානො''**ති වුත්තං.

මන්ථ මත්ථ විලොළනෙ. මන්ථති. මන්ථඤ්ච මධුපිණ්ඩිකඤ්ච ආදාය. අභිමත්ථති දුම්මෙධං වජිරංවම්හමයං මණිං. සිනෙරුං මත්ථං කත්වා.

කුථි පුථි ලුථි හිංසාසංකිලෙසෙසු. කුන්ථති. කුන්ථො, කුන්ථකිපිල්ලිකං. දිස්වාන පතිතං සාමං, පුත්තකං පංසුකුන්ථිතං. පුන්ථති. ලුන්ථති.

නාථ යාචනොපතාපිස්සරියාසීසාසු. නාථධාතු යාචනෙ උපතාපෙ ඉස්සරියෙ ආසීසනෙ චාති චතූස්වත්ථෙසු වත්තති. තෙනාහු පොරාණා **''නාථතී**ති නාථො, වෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං ආසීසති පත්ථෙති, පරසන්තානගතං වා කිලෙසබ්‍යසනං උපතාපෙති, ''සාධු භික්ඛවෙ භික්ඛු කාලෙන කාලං අත්තසම්පත්තිං පච්චවෙක්ඛෙය්‍යා'තිආදිනා තං තං හිතපටිපත්තිං යාචතීති අත්ථො, පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්නාගතො සබ්බසත්තෙ වා ගුණෙහි ඊසති අභිභවතීති

පරමිස්සරො භගවා ‘නාථො’ති වුච්චතීති නාථතීති නාථො’’ති. සද්දසත්ථවිදූ පන තෙසු චතුසු අත්ථෙසු **නාථ නාධ** ඉති ධාතුද්වයං පඨන්ති. **අත්තනොභාසත්තා** පන තස්ස ‘‘නාථතෙ නාධතෙ’’ති රූපානි භවන්ති.

එත්ථ සියා ‘‘යදි යාචනත්ථෙන නාථතීති නාථො, එවං සන්තෙ යො කොචි යාචකො දලිද්දො, සො එව නාථො සියා. යො පන අයාචකො සමිද්ධො, සො න නාථති න යාචතීති අනාථො සියා’’ති? න, **නාථසද්දො** හි යාචනත්ථාදීසු පවත්තමානො ලොකසඞ්කෙතවසෙන උත්තමපුරිසෙසු නිරුළ්හො, භගවා ච උත්තමෙසු සාතිසයං උත්තමො, තෙන තං තං හිතපටිපත්තිං යාචතීති **නාථසද්දස්සත්ථො** වුත්තො. **අනාථසද්දො** පන ඉත්තරජනෙසු නිරුළ්හො, සො ච ඛො ‘‘න නාථොති අනාථො. නත්ථි නාථො එතස්සාති වා අනාථො’’ති දබ්බපටිසෙධවසෙන, න පන ‘‘න නාථති න යාචතීති අනාථො’’ති ධාතුඅත්ථපටිසෙධවසෙන. යො හි අඤ්ඤස්ස සරණං ගති පතිට්ඨා හොති, සො නාථො, යො ච අඤ්ඤස්ස සරණං ගති පතිට්ඨා න හොති, නාපි අත්තනො අඤ්ඤො සරණං ගති පතිට්ඨා හොති, සො අනාථොති වුච්චති සඞ්කෙතවසෙන. තථා හි ‘‘සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණ’’න්ති වුත්තං. ඉමස්ස පනත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉමස්මිං ඨානෙ ‘‘ලොකනාථො තුවං එකො, සරණං සබ්බපාණින’’න්ති ච ‘‘අනාථානං භවං නාථො’’ති ච –

> ‘‘එවාහං චින්තයිත්වාන, නෙකකොටිසතං ධනං;
> නාථානාථානං දත්වාන, හිමවන්තමුපාගමි’’න්ති ච

පාළියො නිදස්සනානි භවන්ති. යස්මා පන සාසනෙ ච ලොකෙ ච යාචකො ‘‘නාථො’’ති න වුච්චති, අයාචකො ච ‘‘අනාථො’’ති. ලොකස්ස පන සරණං ‘‘නාථො’’ති වුච්චති. යස්ස සරණං න විජ්ජති, සො ‘‘අනාථො’’ති වුච්චති, තථා සමිද්ධො ‘‘නාථො’’ති වුච්චති, අසමිද්ධො ‘‘අනාථො’’ති. තස්මා පඤ්ඤවතා සබ්බෙසු ඨානෙසු ධාතුඅත්ථමත්තෙන ලොකසමඤ්ඤං අනතිධාවිත්වා යථානුරූපං අත්ථො ගහෙතබ්බො. අයඤ්ච නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

විථු යාචනෙ. වෙථති.

සථ සෙයිල්ලෙ. සථති. සථලො හි පරිබ්බාජො, භියො ආකිරතෙ රජං. සියිලොතිපි පාළි දිස්සති. තදා **යීකාරො** මුද්ධජො ගහෙතබ්බො.

කථි කොටිල්ලෙ. කන්ථති.

කත්ථ සිලාඝායං. කත්ථති, විකත්ථති. කත්ථනා, විකත්ථනා. තත්ථ **කත්ථතීති** පසංසති. **විකත්ථතීති** විරූපං කත්ථති අභූතවත්ථුදීපනතො. එත්ථ ච ‘‘බහුම්පි සො විකත්ථෙය්‍ය, අඤ්ඤං ජනපදං ගතො’’ති ච ‘‘ඉධෙකච්චො කත්ථී හොති විකත්ථී, සො කත්ථති ‘අහමස්මි සීලසම්පන්නොති වා වත්තසම්පන්නොති වා විකත්ථතී’ති’’ ච ආදයො පයොගා.

බ්‍යථ දුක්ඛභයචලනෙසු. බ්‍යථති. හන්තා බ්‍යථිතමානසා. තතො කුමාරාබ්‍යථිතා, සුත්වා ලුද්දස්ස භාසිතං. ඉත්ථෙතං ද්වයං චලඤ්චෙව බ්‍යථඤ්ච.

සුථ කුථ කථ හිංසායං. සොථති. කොථති. කථති.

පථ ගතියං. පථති. පථො. **පථොති** මග්ගො. සො දුවිධො මහාජනෙන පදසා පටිපජ්ජිතබ්බො පකතිමග්ගො ච පණ්ඩිතෙහිනිබ්බානත්ථිකෙහි පටිපජ්ජිතබ්බො පටිපදාසඞ්ඛාතො අරියමග්ගො චාති. තත්ථ පකතිමග්ගො උප්පන්නකිච්චාකිච්චෙහි ජනෙහි පථීයති ගච්ඡියතීති පථො, පටිපදා පන අමතමහාපුරං ගන්තුකාමෙහි කුලපුත්තෙහි සද්ධාපාථෙය්‍යං ගහෙත්වා පථීයති පටිපජ්ජියතීති පථො. අථ වා පාථෙති කාරකං පුග්ගලං ගමෙති නිබ්බානං සම්පාපෙතීති වා පථො , පටිපදායෙව. මග්ගාභිධානං **චුරාදිගණෙ මග්ග**ධාතුකථනට්ඨානෙ කථෙස්සාම.

කථ නිප්පාකෙ. කථති.

මථ විලොථනෙ. මථති.

පොථ පරියායනභාවෙ. පොථති. පොථකො. පොථෙතීති අයං **චුරාදිගණෙපි** වත්තති. තෙන ‘‘සමන්තා අනුපරියෙය්‍යුං, නිප්පොථෙන්තා චතුද්දිසා’’ති පයොගො දිස්සති.

ගොත්ථ වංසෙ. ගොත්ථති. ගොත්ථුලො, ගොත්ථු.

පුථු විත්ථාරෙ. පොථති. පුථවී.

ඒකාරන්තධාතුරූපානි.

දකාරන්තධාතු

දා දානෙ. ආපුබ්බො ගහණෙ. සද්ධො දානං දදාති දෙති, සීලං ආදදාති ආදෙති. ඉමානි සුද්ධකත්තුපදානි තද්දීපකත්තා. සද්ධො අස්සද්ධං දානං දාපෙති, සීලං ආදපෙති, සමාදපෙති. යෙ ධම්මමෙවාදපයන්ති සන්තො. ඉමානි කාරිතපදානි හෙතුකත්තුපදානීති ච වුච්චන්ති තද්දීපකත්තා. සද්ධෙන දානං දීයති, සීලං ආදීයති, සමාදීයති, ඉමානි කම්මපදානි තද්දීපකත්තා. අයඤ්ච **දා දානෙ**ති ධාතු සාසනානුරූපසුතිවසෙන **දිවාදිගණං** පත්වා **සුපනක්‍රියං** වදන්තො ''දායති නිද්දායති නිද්දා''ති සනාමපදානි සුද්ධකත්තුපදානි ජනයති. **දානමවඛණ්ඩනඤ්ච** වදන්තො ''දියති දානං දාත්ත''න්ති සනාමපදානි සුද්ධකත්තුපදානි ජනයති. **සුද්ධිං**වදන්තො ''දායති වෙදායති වොදාන''න්ති සනාමපදානි සුද්ධකත්තුපදානි ජනයති, ඉමස්මිං පන **භූවාදිගණෙ දානං** වදන්තො ආපුබ්බවසෙන **ගහණඤ්ච** වදන්තො ''දදාති දෙති ආදදාති ආදෙති දානං ආදාන''න්ති සනාමපදානි සුද්ධකත්තුපදානි ජනයති. තථා කුච්ඡිතගමනං වදන්තො ''දාති සුද්දාති සුද්දො සුද්දී''ති සනාමපදානි සුද්ධකත්තුපදානි ජනයතීති අයං විසෙසො දට්ඨබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවමඤ්ඤත්‍රාපි යථාසම්භවං විසෙසො උපපරික්ඛිතබ්බො නයඤ්ඤූහි.

ඉදානිස්ස නාමපදානි **තුමන්තාදීනි** බ්‍රූම. ''දානං, දෙය්‍යං, දාතබ්බං, බ්‍රහ්මදෙය්‍යං, දින්නං, දායකො, දායිකා, දක්ඛිණා'' ඉච්චාදීනි, ''දාතුං, පදාතුං, දාතවෙ, පදාතවෙ, දත්වා, දත්වාන, දදාතුන, දදිත්වා, දදිත්වාන, දදිය, දජ්ජා, දදියාන, ආදාතුං, ආදාය, ආදිය'' ඉච්චාදීනි ච යොජෙතබ්බානි.

තත්ථ **දානන්ති** දාතබ්බං, දදන්ති එතෙනාති අත්ථෙ න දෙය්‍යධම්මො දානචෙතනා ච වුච්චති. කස්මා පන තත්ථ **දින්නසද්දොයෙව** කථීයති, න **දත්තසද්දොති**? අකථනෙ කාරණමත්ථි. ''දානං දින්න''න්තිආදීසු හි **දින්නසද්දට්ඨානෙ දත්තසද්දො** න දිස්සති, තස්මා න කථීයති.

ගුණභූතො **දත්තසද්දො**, න දිට්ඨො ජිනභාසිතෙ;
''මනසා දානං මයා දින්නං'', ඉති **දින්නපදං** විය.

''දෙවදත්තො යඤ්ඤදත්තො, දත්තො'' ඉති ච ආදිකො;
පණ්ණත්තිවචනෙ දිට්ඨො, සමාසබ්‍යාසතො පන.

තස්මා ''දෙවදත්තො''තිආදීසු ''දෙවෙන දින්නො''ති සමාසං කත්වා පණ්ණත්තිවචනත්තා **දින්නසද්දස්ස දත්තාදෙසො** කාතබ්බො සාසනානුරූපෙන. උපරි හි ''දින්නස්ස දත්තො ක්වචි පණ්ණත්තිය''න්ති ලක්ඛණං පස්සිස්සථ. අයමෙව හි සාසනෙ නීති අවිලඞ්ඝනීයා. ඉදං පනෙත්ථ වවත්ථානං –

සක්කටෙ **දත්තසද්දොව**, **දින්නසද්දො** න දිස්සති;
බ්‍යාසම්හි **දින්නසද්දොව**, **දත්තසද්දො** න පාළියං.

''මනසා දානං මයා දින්නං, දානං දින්නො''තිආදිසු;
''ධම්මදින්නා මහාමායා'', ඉච්චාදීසු ච පාළිසු.

ඉති බ්‍යාසසමාසානං, වසා ද්වෙධා පවත්තති;
දින්නසද්දොති දීපෙය්‍ය, න සො සක්කටභාසිතෙ.

ගුණභූතො **දත්තසද්දො**, අසමාසම්හි කෙවලො;
න දිස්සති මුනිමතෙ, **දින්නසද්දොව** කෙවලො.

තෙනෙව **දින්නසද්දස්ස**, **දත්තාදෙසො** කතො මයා;
''දත්තං සිරප්පදාන''න්ති, කවයො පන අබ්‍රවුං.

එදිසො පාළියං නත්ථි, නයො තස්මා න සො වරො;
''දත්තො''ති භූරිදත්තස්ස, සඤ්ඤා පණ්ණත්තියං ගතා.

''බ්‍රහ්මදත්තො බුද්ධදත්තො, දත්තො'' ඉති හි සාසනෙ;
පණ්ණත්තියං **දත්තසද්දො**, අසමාසසමාසිකො.

''පරදත්තභොජන''න්ති, එවමාදීසු පාළිසු;
සමාසෙ ගුණභූතොයං, **දත්තසද්දො** පතිට්ඨිතො.

''මනසා දානං මයා දින්නං, දානං දින්නො''තිආදිසු;
ගුණභූතො **දින්න**සද්දො, අසමාසම්හි දිස්සති.

''දින්නාදායී ධම්මදින්නා'', ඉච්චෙවමාදීසු පන;
සමාසෙ ගුණපණ්ණත්ති-භාවෙනෙස පදිස්සති.

කොචි පන සද්දසත්ථවිදූ ගරු එවං සද්දරචනමකාසි –

''යස්සඞ්කුරෙහි ජීමූතම්බුජලොදිතෙහි,
වාතෙරිතෙහි පතිතෙහි සුණෙහි තෙහි.

ජෙනන්තවීචරමසොභථ බ්‍රහ්මදත්තං,
වන්දාමි තං වලදලං වරබොධිරුක්ඛ''න්ති.

එත්ථ ච **බ්‍රහ්මදත්ත**න්ති ඉදං සක්කටභාසාතො නයං ගහෙත්වා වුත්තං, න පාළිතො. පාළිනයඤ්හිපත්වා ''බ්‍රහ්මදත්තිය''න්ති වා ''බ්‍රහ්මදින්න''න්ති වා ''දෙවදත්තිය''න්ති වා ''දෙවදින්න''න්ති වා රූපෙන භවිතබ්බං. තථා හි ''බොධිසත්තො ච මද්දී ච සම්මොදමානා සක්කදත්තියෙ අස්සමෙ වසිංසූ''ති පාළිනයානුරූපො අට්ඨකථාපාඨො දිස්සති. තස්මා එත්ථෙවං වදාම –

''දත්තසද්දස්ස ඨානම්හි, ''දත්තිය''න්ති රවො ගතො;
දෙවදත්තියපත්තො ච, අස්සමො සක්කදත්තියො''ති.

අයං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා. අත්‍ර පන පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණවසෙන යථාරහං පදක්කමො භවති.

දදාති, දදන්ති. දදාසි, දදාථ. දදාමි, දදාම. දදාතු, දදන්තු. දදාහි, දදාථ. දදාමි, දදාම, දදාමසෙ. දදෙය්‍ය, දදෙ, දජ්ජා. දජ්ජා සප්පුරිසො දානං. දදෙය්‍යුං, දජ්ජුං. පිතා මාතා ච තෙ දජ්ජුං. දදෙය්‍යාසි, දජ්ජාසි, දජ්ජෙසි ඉච්චපි. දජ්ජාසි අභයං මම. මාතරං කෙන දොසෙන, දජ්ජාසි දකරක්ඛිනො. සීලවන්තෙසු දජ්ජෙසි, දානං මද්දි යථාරහං. දදෙය්‍යාථ, දජ්ජාථ. දදෙය්‍යාමි, දජ්ජාමි, දදෙය්‍යාම, දජ්ජාම. දදෙථ, දදෙරං. දදෙථො, දදෙය්‍යාව්හො, දජ්ජාව්හො. දදෙය්‍යං, දජ්ජං. නෙව දජ්ජං මහොසධං. දදෙය්‍යාම්හෙ, දජ්ජාම්හෙ. අයමස්මාකං ඛන්ති. ගරූනං පන ඛන්ති අඤ්ඤථා භවති. තථා හි –

ගරූ ''දජ්ජති දජ්ජන්ති'', ඉතිආදිනයෙන තු;
අට්ඨන්නම්පි විභත්තීනං, වසෙනාහු පදක්කමං.

පාළිං උපපරික්ඛිත්වා, තඤ්චෙ යුජ්ජති ගණ්හථ;
න හි සබ්බප්පකාරෙන, පාළියො පටිභන්ති නො.

තත්ථ අස්මාකං ඛන්තියා ''දජ්ජා දජ්ජ''න්තිආදීනි **ය්‍ය**කාරසහිතෙයෙව සත්තමියා පදරූපෙ සිජ්ඣන්ති. ''දජ්ජා සප්පුරිසො දාන''න්ති එත්ථ හි ''දජ්ජා ඉදං ''දදෙය්‍යා''ති පදරූපං පතිට්ඨපෙත්වා **ය්‍ය**කාරෙ පරෙ සරලොපං කත්වා තතො තිණ්ණං බ්‍යඤ්ජනානං සංයොගඤ්ච තීසුසඤ්ඤොගබ්‍යඤ්ජනෙසු ද්වින්නං සරූපානමෙකස්ස ලොපඤ්ච ද්‍යාකාරසඤ්ඤොගස්ස ච **ජ**කාරද්වයං කත්වා තතො දීඝවසෙනුච්චාරිතබ්බත්තා අනිමිත්තං දීඝභාවං කත්වා නිප්ඵජ්ජති. එවං සාසනස්සානුරූපො වණ්ණසන්ධි භවති. දුවිධො හි සන්ධි පදසන්ධි වණ්ණසන්ධීති. තෙසු යත්ථ පදවිච්ඡෙදො ලබ්භති, සො පදසන්ධි. යථා? තත්‍රායං. යත්ථ පන න ලබ්භති, සො වණ්ණසන්ධි. යථා? අත්‍රජො. යථා ච සුගතො, යථා ච පද්ධානි. එවං දුවිධෙසු සන්ධීසු ''දජ්ජා''ති අයං වණ්ණසන්ධි එව.

අපරොපි රූපනයො භවති **ත්වා**පච්චයන්තවසෙන –

''අයං සො ඉන්දකො යක්ඛො, දජ්ජා දානං පරිත්තකං;
අතිරොචති අම්හෙහි, චන්දො තාරගණෙ යථා''ති

දස්සනතො. එත්ථ හි **දජ්ජා**ති දත්වාති අත්ථො. ඉදං පන **දත්වා**සද්දෙන සමානත්ථං ''දදිය්‍ය'' ඉති පදරූපං පතිට්ඨපෙත්වා **ය්‍ය**කාරෙ පරෙ සරලොපං කත්වා සඤ්ඤොගෙසු සරූපලොපඤ්ච තතො ද්‍යාකාරසඤ්ඤොගස්ස **ජ්ජ**කාරද්වයං දීඝත්තඤ්ච කත්වා නිප්ඵජ්ජති.

අථාපරොපි රූපනයො භවති කම්මනි **ය**පච්චයවසෙන. තථා හි ''පෙතානං දක්ඛිණං දජ්ජා''ති ච ''දක්ඛිණා දජ්ජා''ති ච ද්වෙ පාඨා දිස්සන්ති. තත්ථ පච්ඡිමස්ස **දජ්ජා**ති දාතබ්බාති අත්ථො කම්මනි **ය**පච්චයවසෙන. ඉධ පන **දා**ධාතුතො **ය**පච්චයං කත්වා ධාතුස්ස ද්විත්තඤ්ච පුබ්බස්ස රස්සත්තඤ්ච තතො **ය**කාරෙ පරෙ සරලොපං

සඤ්ඤොගභාවඤ්ච **ජ්ජ**කාරද්වයඤ්ච ඉත්ථිලිඞ්ගත්තා ආපච්චයාදිඤ්ච කත්වා ''දජ්ජා''ති නිප්ඵජ්ජති. එවං ''දජ්ජා දදෙය්‍යා''ති ච ''දජ්ජා දදිය දත්වා''ති ච ''දජ්ජා දාතබ්බා''ති ච එතානි පච්චෙකං පරියායවචනානි භවන්ති. ''දජ්ජුං. දජ්ජාසි, දජ්ජාථ. දජ්ජාමි, දජ්ජාම. දජ්ජාථ්හො, දජ්ජ''න්ති එතානිපි ''දදෙය්‍යුං දදෙය්‍යාසී''තිආදිනා පදරූපානි පතිට්ඨපෙත්වා **ය්‍ය**කාරෙ පරෙ සරලොපං සඤ්ඤොගෙසු සරූපලොපං **ද්‍ය**කාරසමඤ්ඤොගස්ස **ජ්ජ**කාරද්වයඤ්ච කත්වා නිප්ඵජ්ජන්ති. එතෙසු **දජ්ජාසී**ති යං රූපං තස්සාවයවස්ස **ආ**කාරස්ස **එ**කාරං කත්වා අපරම්පි ''දජ්ජෙසී''ති රූපං භවතීති දට්ඨබ්බං. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

අචින්තෙය්‍යානුභාවස්ස හි සම්මාසම්බුද්ධස්ස පාළිනයො අචින්තෙය්‍යොයෙව හොති, ගම්භීරො දුක්ඛොගාළ්හො, න යෙන කෙනචි ලක්ඛණෙන සාධෙතබ්බො, යථාතන්ති විරචිතෙහෙව ලක්ඛණෙහි සාධෙතබ්බො. තථා හි ''ඛත්තියා තිත්ථියා චෙතියානී''තිආදීසු **ය**කාරෙ පරෙ සරලොපො භවති, තෙන ''අථෙත්ථෙකසතං ඛත්‍යා. එවම්පි තිත්ථ්‍යා පුථුසො වදන්ති. ආරාමරුක්ඛචෙත්‍යානී''ති පයොගා දිස්සන්ති. තථා ''සාකච්ඡති තච්ඡ''න්ති එත්ථාපි ''සහ කථයතී''තිවා ''සංකථයතී''ති වා ''තථ්‍ය''න්ති ච පදරූපං පතිට්ඨපෙත්වා **සහසද්දස්ස හ**කාරලොපං, **සං**සද්දෙ ච නිග්ගහීතලොපං කත්වා **ස**කාරගතස්ස සරස්ස දීඝං කත්වා **ය**කාරෙ පරෙ සරලොපං කත්වා තතො ථ්‍යකාරසඤ්ඤොගස්ස **ච්ඡ**යුගං කත්වා විසභාගසඤ්ඤොගෙ එකො එකස්ස සභාගත්තමාපජ්ජති. තෙන ''සාකච්ඡති තච්ඡ''න්ති රූපානි සිජ්ඣන්ති. තථා හි ''අඤ්ඤමඤ්ඤං සාකච්ඡිංසු. කාලෙන ධම්මසාකච්ඡා. භූතං තච්ඡං. යථාතථියං විදිත්වාපි ධම්මං, සම්මා සො ලොකෙ පරිබ්බජෙය්‍යා''ති සවිකපානි පයොගානි දිස්සන්ති. ''නජ්ජා''තිආදීසුපි ''නදියා''තිආදීනි පදරූපානි පතිට්ඨපෙත්වා වණ්ණසන්ධිවසෙන **ය**කාරෙ පරෙ ලොපවිධි ලබ්භතියෙව. විවිධො හි සාසනානුකූලො රූපනිප්ඵාදනුපායො, උපරි ච එතෙසං සාධනත්ථං ''සරලොපො යමනරාදීසූ''තිආදීනි ලක්ඛණානි භවිස්සන්ති. තත්ථ –

''දජ්ජා දජ්ජු''න්තිආදීනි, සත්තමීනං වසෙන මෙ;
වුත්තානි යොගිරාජස්ස, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

අත්‍රිදං වත්තබ්බං, කිඤ්චාපි අට්ඨකථාචරියෙහි ''මාතරං තෙන දොසෙන, දජ්ජාහං දකරක්ඛිනො''ති එත්ථ **දජ්ජ**න්ති පදස්ස ''දම්මී''ති වත්තමානාවසෙන විවරණං කතං, තථාපි සත්තමීපයොගොයෙව. ආචරියා හි ''සත්තමීපයොගො අය''න්ති ජානන්තාපි ''කදාචි අඤ්ඤෙ පරිකප්පත්ථම්පි ගණ්හෙය්‍යු''න්ති ආසඞ්කාය එවං විවරණමකංසු. තථා කිඤ්චාපි තෙහි ''අනාපරාධකම්මන්තං, න දජ්ජං දකරක්ඛිනො''ති එත්ථ **න දජ්ජ**න්ති පදස්ස ''නාහං දකරක්ඛස්ස දස්සාමී''ති භවිස්සන්තීවසෙන විවරණං කතං, තථාපි සත්තමීපයොගොයෙව, අනාගතං පන පටිච්ච වත්තබ්බත්ථත්තා එවං විවරණං කතං. ''නෙව දජ්ජං මහොසධ''න්ති එත්ථ පන ''න ත්වෙව දදෙය්‍යා''න්ති සත්තමීපයොගවසෙනෙව විවරණං කතන්ති. එවං දජ්ජංපදස්ස විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි පරොක්ඛාදිවසෙන පදක්කමො කථීයති. ''දද, දදූ. දදූ''ති ච ඉදං ''නාරදො ඉති නාමෙන, කස්සපො ඉති මං විදූ''තිආදීසු **විදූ**සද්දෙන සමං. දදෙ, දදිත්ථ, දදං, දදිම්හ. දදිත්ථ, දදිරෙ. දදිත්ථො, දදිව්හො.

එත්ථ ච **දදිත්ථො**ති ඉදං ''සඤ්ජග්ඝිත්ථො මයා සහ. මා කිසිත්ථො මයා විනා. මා නං කලලෙ අක්කමිත්ථො''තිආදීසු ''සඤ්ජග්ඝිත්ථො''තිආදීහි සමං. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ ලබ්භමානවසෙන සදිසතා උපපරික්ඛිතබ්බා. දදං, දදිම්හෙ. පරොක්ඛාසහිතරූපානි.

අදදා, අදදූ. අදදෙ, අදදත්ථ. අදදං, අදදම්හ. අදදත්ථ, අදදත්ථුං. අදදසෙ, අදදව්හං. අදදිං අදදම්හසෙ. ඉති අනකාරපුබ්බම්පි රූපං ගහෙතබ්බං ''යෙසං නො න දදම්හසෙ''ති දස්සනතො. හිය්‍යත්තනීසහිතරූපානි.

අදදි, අදදුං, අදදිංසු. අදදො, අදදිත්ථ. අදදිං, අදදිම්හා. අදදා, අදදූ. අදදසෙ, අදදිව්හං. අදදං, අදදිම්හෙ. අජ්ජතනීසහිතරූපානි.

''දදිස්සති, දදිස්සන්ති'' ඉච්චාදි සබ්බං නෙය්‍යං. භවිස්සන්තීසහිතරූපානි.

''අදදිසා, දදිස්සා, අදදිස්සංසු, දදිස්සංසු'' ඉච්චාදි ච සබ්බං නෙය්‍යං. කාලාතිපත්තිසහිතරූපානි.

අපරානිපි වත්තමානාදිසහිතරූපානි භවන්ති. දෙති, දෙන්ති. දෙසි, දෙථ. දෙමි, දම්මි, දෙම, දම්ම. දෙතු, දෙන්තු. දෙහි, දෙථ. දෙමි, දම්මි, දෙම, දම්ම. අත්තනොපදානි අප්පසිද්ධානි. සත්තමීනයො ච පරොක්ඛානයො ච අප්පසිද්ධො. හිය්‍යත්තනීනයො පන අජ්ජතනීනයො ච කොචි කොචි පසිද්ධො පාළියං ආගතත්තා, සක්කා ච ''අදා, අදූ, අදො, අද''න්තිආදිනා යොජෙතුං. තථා හි නයො දිස්සති. අදා දානං පුරින්දදො. වරඤ්චෙමෙ අදො සක්ක. බ්‍රාහ්මණානං අදං ගජං. අදාසිමෙ. අදංසු තෙ මමොකාසං. අදාසිං බ්‍රාහ්මණෙ තදාති. ''දස්සති, දස්සන්ති'' ඉච්චාදි සබ්බං නෙය්‍යං. ''අදස්සා, දස්සා, අදස්සංසු, දස්සංසු, දස්සිංසු'' ඉච්චාදි ච සබ්බං නෙය්‍යං.

තථා ආදදාති, ආදදන්ති. ආදදාසි, ආදදාථ. ආදදාමි, ආදදාම. **කච්චායනමතෙ** ‘‘ආදත්තෙ’’ති අත්තනොපදං වුත්තං. එවං ‘‘ආදදාතු, ආදදෙය්‍ය’’ ඉච්චාදි සබ්බං නෙය්‍යං. ආදෙතු ආදෙය්‍ය ඉච්චාදි යථාරහං යොජෙතබ්බං. එවමෙව ච ‘‘දාපෙති, ආදාපෙතී’’තිආදීනිපි යථාරහං යොජෙතබ්බානි.

දාකුච්ඡිතෙ ගමනෙ. දාති. සුද්දාති. සුද්දො, සුද්දී. තත්ථ **සුද්දොති** සුද්දාතීති සුද්දො, පරපොථනාදිලුද්දාචාරකම්මුනා දාරුකම්මාදිඛුද්දාචාරකම්මුනා ච ලහුං ලහුං කුච්ඡිතං ගච්ඡතීති අත්ථො. තථා හි **සු** ඉති සීඝත්ථෙ නිපාතො, **දා** ඉති ගරහත්ථො ධාතු කුච්ඡිතගතිවාචකත්තා. සුද්දස්ස භරියා **සුද්දී.**

දු ගතියං. දවති. දුමො. එත්ථ ච දවති ගච්ඡති මූලක්ඛන්ධසාඛාවිටපපත්තපල්ලවපුප්ඵඵලෙහි වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාතීති **දුමො.**

දෙසොධනෙ. සොධනං පරියොදාපනං. දායති. දායනං. යථා ගායති, ගායනං. දායිතුං, දායිත්වා, ධාතාවයවස්සෙකාරස්ස **ආයාදෙසො.** ‘‘දාතුං, දත්වා’’ ඉච්චපි රූපානි.

තත්‍ර **දාතුන්ති** සොධෙතුං. **දත්වාති** සොධෙත්වාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි ‘‘බාලො අබ්‍යත්තො නප්පටිබලො අනුයුඤ්ජියමානො අනුයොගං දාතු’’න්ති එත්ථ **දාතුන්ති** පදස්ස සොධෙතුන්ති අත්ථො. කෙචි ‘‘දානත්ථ’’න්ති අත්ථං වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි යො පරෙහි අනුයුඤ්ජියති, සො අනුයොගං දෙති නාමාති. තස්මා ‘‘ආචරියස්ස අනුයොගං දත්වා බාරාණසිං පච්චාගච්ඡී’’තිආදීසුපි **අනුයොගං දත්වාති** අනුයොගං සොධෙත්වාති අත්ථොයෙව ගහෙතබ්බො. තථා හි පුබ්බාචරියෙහි ‘‘අනුයොගදාපනත්ථ’’න්ති එතස්මිං පදෙසෙ එසොයෙවත්ථො විභාවිතො. කථං? **අනුයොගදාපනත්ථන්ති** අනුයොගං සොධාපෙතුං. විමද්දක්ඛමඤ්හි සීහනාදං නදන්තො අත්ථතො අනුයොගං සොධෙති නාම, අනුයුඤ්ජන්තො ච නං සොධාපෙති නාමාති. ඉදම්පි ච තෙහි වුත්තං. **දාතුන්ති** සොධෙතුං. කෙචි ‘‘දානත්ථ’’න්ති අත්ථං වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි යො සීහනාදං නදති, සො එව තත්ථ අනුයොගං දෙතීති. සමන්තපට්ඨානමහාපකරණ සංවණ්ණනායම්පි පුබ්බාචරියෙහි **‘‘දානං දත්වාති** තං චෙතනං පරියොදාපෙත්වා’’ති සොධනත්ථො වුත්තො. දුල්ලභා අයං නීති සාධුකං චිත්තෙ ඨපෙතබ්බා.

දෙ පාලනෙ. දීයති. දානං, උද්දානං දායිතුං, දායිත්වා. තත්ථ **දානන්ති** දුග්ගතිතො දායති රක්ඛතීති දානං, දානචෙතනා. **උද්දානන්ති** වුත්තස්ස අත්ථස්ස වක්ඛමානස්ස වා විප්පකිණ්ණභාවෙන නස්සිතුං අදත්වා උද්ධං දානං රක්ඛණං උද්දානං, සඞ්ගහවචනන්ති අත්ථො. අථ වා **උද්දානන්ති** පච්ඡුද්දානාදිකං උද්දානං.

ඛාද භක්ඛනෙ. ඛාදති. ඛාදිකා, ඛාදනං, අඤ්ඤමඤ්ඤඛාදිකා. පුබ්බඵලඛාදිකා, ඛජ්ජං, ඛාදනීයං, ඛන්ධා.

තත්ථ **ඛජ්ජන්ති** පූවො. **ඛාදනීයන්ති** පූවඵලාඵලාදි. ‘‘ඛාදනීයං වා භොජනීයං වා’’ති විසුං භොජනීයස්ස වචනතො ඛාදනං නාම ඛජ්ජස්ස වා ඛාදනීයස්ස වා භක්ඛනං. අපිච හිංසාපි ‘‘ඛාදන’’න්ති වුච්චති. ජාතිජරාබ්‍යාධිදුක්ඛාදීහි ඛජ්ජන්තීති **ඛන්ධා,** රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානි. ‘‘චීවරානි නස්සන්තිපි ඩය්හන්තිපි උන්දූරෙහිපි ඛජ්ජන්තී’’ති එත්ථ විය **ඛජ්ජන්ති** සද්දො කම්මත්ථො.

ඛද ථෙරියෙ. ථීරභාවො **ථෙරියං,** යථා දක්ඛියං. ඛදති. ඛදරී, ඛදරං. අත්‍රිදං වුච්චති –

> කක්කන්ධු ඛදරී කොලී, කොලං කුලවමිච්චපි;
> තෙනිලං ඛදරඤ්චාති, නාමං රුක්ඛස්ස කොලියාති.

ඛද ඨිතිහිංසාසු ච. ථෙරියාපෙක්ඛාය **ච**කාරො. ඛදති. ඛදිරො.

ගද වියත්තියං වාචායං. ගදති. ආගදනං, තථො ආගදො එතස්සාති තථාගතො. සුට්ඨු ගදතීති සුගදො.

රද විලෙඛනෙ. රදති. රදනො, රදො, දාඨාරදො. අත්‍ර **රදනොති** දන්තො.

නද අබ්‍යත්තසද්දෙ. සීහො නදති, පණදති. නාදො, නදී. පබ්බතෙසු වනාදීසු නදතීති **නදී. නද ඉ** ඉති ධාතුද්වයවසෙන පන ‘‘නදන්තී ගච්ඡතීති **නදී’’**තිපි නිබ්බචනං වදන්ති.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං යා පනෙසා ‘‘නද අබ්‍යත්තසද්දෙ’ති ධාතු තුම්හෙහි වුත්තා, සා කිංනිච්චමබ්‍යත්තසද්දෙයෙව වත්තති, උදාහු කත්ථචි වියත්තියම්පි වාචායං වත්තතී’’ති? නිච්චමබ්‍යත්තසද්දෙයෙව වත්තතීති. යජ්ජෙවං ‘‘සීහො නදතී’’තිආදීසු තිරච්ඡානගතාදිසද්දභාවෙන අවිභාවිතත්ථතාය **නද**සද්දො අබ්‍යත්තසද්දො හොතු, ‘‘සීහො විය අයං පුරිසො නදතී’’තිආදීසු පන මනුස්සභාසාපි අබ්‍යත්තසද්දො සියාති? තන්න වියත්තාපි සමානා මනුස්සභාසා සීහො වියාති එවං සමුපෙක්ඛාවසෙන **සීහ**පදත්ථස්සාපෙක්ඛනතො **නද**සද්දෙන නිද්දිසියති , න පුරිසාපෙක්ඛනවසෙන. යථා

හි වලාහකූපමාවසෙන කථිතං, ‘‘කථඤ්ච පුග්ගලො ගජ්ජිතා ච වස්සිතා ච හොතී’’ති පාළියං ගජ්ජනං වස්සනඤ්ච පුග්ගලෙ අලබ්භමානම්පි වලාහකස්ස ගජ්ජනවස්සනසදිසතාය භාසනකරණක්‍රියායුපලබ්භනතො වත්තබ්බමෙව හොති, එවමෙව නිබ්භයභාවෙන සීහනාදසදිසියා වාචාය නිච්ඡරණතො සීහො විය නදතීති අවිභාවිතත්ථවන්තෙන **නද**සද්දෙන මනුස්සභාසාපි නිද්දිසිතබ්බා හොති.

එත්ථ ච අම්බඵලූපමාදයොපි ආහරිත්වා දස්සෙතබ්බා. න හි පක්කාමකතාදීනි පුග්ගලෙසු විජ්ජන්ති, අථ ඛො අම්බඵලාදීසු එව විජ්ජන්ති, එවං සන්තෙපි භගවතා අඤ්ඤෙනාකාරෙන සදිසත්තං විභාවෙතුං අම්බඵලූපමාදයො වුත්තා, එවමෙව **නද**සද්දො අබ්‍යත්තසද්දභාවෙන තිරච්ඡානගතසද්දාදීසු එව වත්තබ්බොපි අත්ථන්තරවිභාවනත්ථං ‘‘සීහො විය නදතී’’තිආදීසු මනුස්සභාසායම්පි රුළ්හියා වුත්තො, න සභාවතො. තථා හි සභාවතො **නද**සද්දෙනපි **වස්සිත**සද්දාදීහිපි මනුස්සභාසා නිද්දිසිතබ්බා න හොතීති. යදි එවං –

‘‘සුවිජානං සිඞ්ගාලානං, සකුණානඤ්ච වස්සිතං;
මනුස්සවස්සිතං රාජ, දුබ්බිජානතරං තතො’’ති

එත්ථ කස්මා **වස්සිත**සද්දෙන මනුස්සභාසා නිද්දිසියතීති? සච්චං මනුස්සභාසාපි **වස්සිත**සද්දෙන නිද්දිට්ඨා දිස්සති, එවං සන්තෙපි සා ‘‘සුවිජානං සිඞ්ගාලානං, සකුණානඤ්ච වස්සිත’’න්ති **වස්සිත**සද්දවසෙන පයොගස්ස වචනතො තදනුරූපං නිද්දිසිතුං අරහතීති මන්ත්වා **වස්සිත**සද්දසදිසී නිද්දිට්ඨා. න හි ‘‘මනුස්සො වස්සතී’’තිආදිනා විසුං පයොගා දිස්සන්ති, ‘‘සකුණො වස්සති, කූජතී’’තිආදිනා පන පයොගා දිස්සන්ති, තස්මා ‘‘සඞ්ගාමං ඔතරිත්වාන, සීහනාදං නදි කුසො’’තිආදීසු විය යථාරහං අත්ථො ගහෙතබ්බො. එවං **නද**ධාතු සභාවතො අබ්‍යත්තසද්දෙයෙව හොති, න වියත්තියං වාචායන්ති දට්ඨබ්බං.

අද්ද ගතියං යාචනෙ ච. අද්දති.

නද්ද ගද්ද සද්දෙ. නද්දති. ගද්දති.

තද්ද හිංසායං. තද්දති.

කද්ද කුච්ඡිතෙ සද්දෙ. කද්දති. කද්දමො.

ඛද්ද දංසනෙ. දංසනමිහ දන්තසුකතකත්තිකා ක්‍රියා අභිධීයතෙ. සභාවත්තා ධාතුයා සාධනප්පයොගසමවායී. ඛද්දති.

අදි බන්ධනෙ. අන්දති. අන්දු. **අන්දු**සද්දොපනෙත්ථ ඉත්ථිලිඞ්ගො ගහෙතබ්බො පාළියං ඉත්ථිලිඞ්ගප්පයොගදස්සනතො ‘‘සෙය්‍යථාපි වාසෙට්ඨ අයං අචිරවතී නදී පූරා උදකස්ස සමතිත්තිකා කාකපෙය්‍යා, අථ පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය පාරත්ථිකො පාරගවෙසී පාරගාමී පාරං තරිතුකාමො, සො ඔරිමතීරෙ දළ්හාය අන්දුයා පච්ඡාබාහං ගාළ්හබන්ධනබන්ධො’’ති. තත්‍ර **අන්දූ**ති යං කිඤ්චි බන්ධනං වා. ‘‘යථා අන්දුඝරෙ පුරිසො’’ති හි වුත්තං. බන්ධනවිසෙසො වා, ‘‘අන්දුබන්ධනාදීනි ඡින්දිත්වා පලායිංසූ’’ති හි වුත්තං. අපිච අන්දනට්ඨෙන බන්ධනට්ඨෙන අන්දු වියාතිපි **අන්දු,** පඤ්ච කාමගුණා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘ඉමෙ ඛො වාසෙට්ඨ පඤ්ච කාමගුණා අරියස්ස විනයෙ අන්දූතිපි බන්ධනන්තිපි වුච්චන්තී’’ති. නිග්ගහීතාගමවසෙනායං ධාතු වුත්තා. කත්ථචි පන විගතනිග්ගහීතාගමොපි හොති, තං යථා? ‘‘අවිජ්ජා භික්ඛවෙ පුබ්බඞ්ගමා අකුසලානං ධම්මානං සමාපත්තියා අන්වදෙව අහිරික’’න්ති පාළි. එත්ථ අනුඅන්දති අනුබන්ධතීති අන්වදි. අන්වදි එව **අන්වදෙවාති** කිතවිග්ගහො සන්ධිවිග්ගහො ච වෙදිතබ්බො. තථා හි **අට්ඨකථායං ‘‘අන්වදෙවාති** අනුබන්ධමානමෙවා’’ති වුත්තං, තං අවිජ්ජමහිරිකං අනුබන්ධමානමෙව හොතීති අත්ථො.

ඉදි පරමිස්සරියෙ ඉන්දති. ඉන්දනං, ඉන්දො.

එත්ථ **ඉන්දොති** අධිපතිභූතො යො කොචි. සො හි ඉන්දති පරෙසු ඉස්සරියං පාපුණාතීති **ඉන්දොති** වුච්චති. අපිච **ඉන්දොති** සක්කො. සක්කස්ස හි අනෙකානි නාමානි –

සක්කො පුරින්දදො ඉන්දො, වත්‍රභූ පාකසාසනො;
සහස්සනෙත්තො මඝවා, දෙවරාජා සුජම්පති.

සහස්සක්ඛො දසසත-ලොචනො වජිරාවුධො;
භූතපති මහින්දො ච, කොසියො දෙවකුඤ්ජරො.

සුරාධිපො සුරනාථො, වාසවො තිදිවාධිභූ;
ජම්භාරි චෙව වජිර-හත්ථො අසුරසාසනො;

ගන්ධරාජා දෙවින්දො, සුරින්දො අසුරාභිභූති.

එවං අනෙකානි නාමානි. එකොපි හි අත්ථො අනෙකසද්දප්පවත්තිනිමිත්තතාය අනෙකනාමො. තෙනාහ භගවා –

සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො මඝො නාම මාණවො අහොසි, තස්මා ''මඝවා''ති වුච්චති. සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො පුරෙ දානං අදාසි, තස්මා ''පුරින්දදො''ති වුච්චති. සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො සක්කච්චං දානං අදාසි, තස්මා ''සක්කො''ති වුච්චති. සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො ආවාසං අදාසි, තස්මා ''වාසවො''ති වුච්චති. සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො සහස්සං අත්ථානං මුහුත්තෙන චින්තෙති, තස්මා ''සහස්සක්ඛො''ති වුච්චති. සක්කස්ස මහාලි දෙවානමින්දස්ස සුජා නාම අසුරකඤ්ඤා පජාපති, තස්මා ''සුජම්පතී''ති වුච්චති. සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො දෙවානං තාවතිංසානං ඉස්සරියාධිපච්චං රජ්ජං කාරෙති, තස්මා ''දෙවානමින්දො''ති වුච්චතීති.

එවමෙකස්සාපි අත්ථස්ස අනෙකානි සද්දප්පවත්තිනිමිත්තානි දිස්සන්ති.

තථා හි යෙන පවත්තිනිමිත්තෙන තාවතිංසාධිපතිම්හි **ඉන්ද**සද්දො පවත්තො, න තෙන තත්ථ **සක්කාදි**සද්දා පවත්තා, අථ ඛො අඤ්ඤෙන. තථා යෙන සම්මාදිට්ඨියං **පඤ්ඤා**සද්දො පවත්තො, න තෙන තත්ථ **විජ්ජාදි**සද්දා. යෙන සම්පයුත්තධම්මානං පුබ්බඞ්ගමභාවෙන උප්පන්නධම්මස්මිං **චිත්ත**සද්දො පවත්තො, න තෙන තත්ථ **විඤ්ඤාණාදි**සද්දා. න හි විනා කෙනචි පවත්තිනිමිත්තෙන සද්දො පවත්තතීති. එකොපි අත්ථො සම්මුත්‍යත්ථො ච පරමත්ථො ච අනෙකසද්දප්පවත්තිනිමිත්තතාය අනෙකනාමොති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ සියා ''නාමානීති වදථ, කිං නාමං නාමා''ති. වුච්චතෙ – ඊදිසෙ ඨානෙ අත්ථෙසු සද්දප්පවත්තිනිමිත්තං ''නාම''න්ති ගහිතං, යං ''ලිඞ්ග''න්තිපි වුච්චති. තථා හි ''නාම''න්ති ච ''ලිඞ්ග''න්ති ච සද්දොපි වුච්චති, ''අඤ්ඤං සොභනං නාමං පරියෙසිස්සාමි. ලිඞ්ගඤ්ච නිප්පජ්ජතෙ''තිආදීසු විය. අසභාවධම්මභූතං නාමපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං අත්ථෙසු සද්දප්පවත්තිනිමිත්තම්පි වුච්චති ''නාමගොත්තං න ජීරති. සතලිඞ්ගො''තිආදීසු විය. ඉති **නාම**සද්දෙනපි **ලිඞ්ග**සද්දෙනපි සද්දප්පවත්තිනිමිත්තස්ස කථනං දට්ඨබ්බං. සද්දප්පවත්තිනිමිත්තඤ්ච නාම ලොකසඞ්කෙතසිද්ධො තංතංවචනත්ථනියතො සාමඤ්ඤාකාරවිසෙසොති ගහෙතබ්බං. සො එවංභූතොයෙව සාමඤ්ඤාකාරවිසෙසො නාම පඤ්ඤත්තීති පුබ්බාචරියා වදන්ති . සො හි තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ සද්දං නාමෙති තස්ස තස්ස අත්ථස්ස නාමසඤ්ඤං කරොතීති **නාමං,** පකාරෙහි ඤාපනතො **පඤ්ඤත්ති** ච. සවිඤ්ඤත්තිවිකාරස්ස පන සද්දස්ස සම්මුතිපරමත්ථසච්චානං පකාරෙහි ඤාපනතො පඤ්ඤත්තිභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. සද්දස්සෙව හි එකන්තෙන පඤ්ඤත්තිභාවො ඉච්ඡිතබ්බො ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා''ති ච ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති ච ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා බහිද්ධාරම්මණා''ති ච පාළිදස්සනතො. ඉධ පන සද්දප්පවත්තිනිමිත්තාධිකාරත්තා නාමවසෙන අත්ථො පකාසිතො. එවං අනෙකවිධස්ස සාමඤ්ඤාකාරවිසෙසොති පුබ්බාචරියෙහි ගහිතස්ස නාමපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතස්ස සද්දප්පවත්තිනිමිත්තස්ස වසෙන එකොපි ඤෙය්‍යත්ථො අනෙකලිඞ්ගොති ගහෙතබ්බො. තෙනාහ ආයස්මා සුහෙමන්තො පභින්නපටිසම්භිදො –

''සතලිඞ්ගස්ස අත්ථස්ස, සතලක්ඛණධාරිනො;
එකඞ්ගදස්සී දුම්මෙධො, සතදස්සීව පණ්ඩිතො''ති.

එවං සබ්බාභිධානෙසුපි ඉමිනා නයෙන යථාරහං අත්ථො විභාවෙතබ්බො නයඤ්ඤූහි.

විදි අවයවෙ. වින්දති. යදි අභිධානමත්ථි, ''වින්දො''ති දිස්සති. යථා කණ්ඩති. කණ්ඩො.

බිදි අවයවෙති චන්දවිදූනො වදන්ති. තෙසං මතෙ ''බින්දතී''ති රූපං.

නිදි කුච්ඡායං. කුච්ඡාසද්දො ගරහත්ථො. නින්දති. නින්දා.

පොරාණමෙතං අතුල, නෙතං අජ්ජතනාමිව;
නින්දන්ති තුණ්හිමාසීනං, නින්දන්ති බහුභාණිනං;
මිතභාණිම්පි නින්දන්ති, නත්ථි ලොකෙ අනින්දිතො.

අවණ්ණො අගුණො නින්දා, ගරහා අයසොපි ච;
අසිලොකො අකිත්ති ච, අසිලාසා ච අත්ථුති.

නන්ද සමිද්ධියං. අකම්මිකා ධාතු. නන්දති පුත්තෙහි පුත්තිමා. නන්දාය නූන මරණෙන. නන්දසි සිරිවාහන. නන්දනං වනං. **අභිසද්දයොගෙ පනායං සකම්මකොපි. අභිනන්දන්ති** ආගතං නාභිනන්දන්ති මරණං.

සිරීව රූපිනිං දිස්වා, නන්දිතං ආසි තං කුලං;
තෙන නන්දාති මෙ නාමං, සුන්දරං පවරං අහු.

රම්මං වෙළුවනං යෙන, න දිට්ඨං සුගතාලයං;
න තෙන නන්දනං දිට්ඨං, ඉති මඤ්ඤෙ මහෙසයං.

යෙන වෙළුවනං දිට්ඨං, නරනන්දනනන්දනං;
සුදිට්ඨං නන්දනං තෙන, අමරින්දසුනන්දනං.

චදි හිලාදනෙ දිත්තියඤ්ච. හිලාදනං සුඛනං. **දිත්ති** සොභා. චන්දති. චන්දනො, චන්දො.

එත්ථ ච චන්දනස්සපි අනෙකානි නාමානි – චන්දනං, ගන්ධසාරො, මලයජො, සුවණ්ණචන්දනං, හරිචන්දනං, රත්තචන්දනං, ගොසීතචන්දනං. චන්දයති හිලාදයති සීතගුණසමඞ්ගිතාය සත්තානං පලිළාහං වූපසමෙන්තං සුඛං උප්පාදෙතීති **චන්දනං. චන්දො**ති සොමො, සොපි චන්දයති හිලාදයති සීතගුණසම්පත්තියා අත්තනො පභාය සත්තානං පරිළාහං වූපසමෙන්තො සුඛං උප්පාදෙතීති **චන්දො**ති වුච්චති. අථ වා චන්දති දිබ්බති සිරියා විරොචතීති **චන්දො. ආගමට්ඨකථාසු** පන ‘‘ඡන්දං ජනෙතීති **චන්දො**’’ති වුත්තං. තස්සාපි අනෙකානි නාමානි –

චන්දො නක්ඛත්තරාජා ච, ඉන්දු සොමො නිසාකරො;
චන්දිමා මා නිසානාථො, ඔසධී සො නිසාපති.

උළුරාජා සසඞ්කො ච, හිමරංසි සසීපි ච;
ද්විජරාජා සසධරො, තාරාපති හිමංසු ච.

කුමුදබන්ධවො චෙව, මිගඞ්කො ච කලානිධි;
සුධං සුධි ධූපි යූප-රස්මි චෙව ඛමාකරො;
නක්ඛත්තෙසො ච රජනී-කරො සුබ්භංසු එව ච.

තදි චෙතායං. තන්දති. තන්දී.

කදි කලදි අව්හානෙ රොදනෙ ච. කන්දති, පක්කන්දති. පක්කන්දුං, කන්දන්තො, කලන්දකො.

කලිදි පරිදෙවනෙ. කලින්දති.

ඛොද පටිඝාතෙ. ඛොදති.

ඛන්ද ගතිසොසනෙසු. ඛන්දති. ඛන්දො. **ඛන්දො** නාම එකො දෙවො, යො ‘‘කුමාරො සත්තිධරො’’ති ච වුච්චති.

බුදි ආපවනෙ. බුන්දති.

සිදි සීතියෙ. සීතියං සීතිභාවො. සින්දති. සොසින්දො, සොතත්තො.

වන්ද අභිවාදනථුතීසු. වන්දති, අභිවන්දති. අභිවන්දනා, වන්දනං, වන්දකො.

එත්ථ පන **වන්දතී**ති පදස්ස නමස්සති ථොමෙති වාති අත්ථො. තථා හි **සුත්තන්තටීකා**කාරො **‘‘වන්දෙ**ති වන්දාමි ථොමෙමි වා’’ති ආහ.

භදි කල්ලාණෙ සොඛියෙ ච. කල්ලාණං කල්‍යාණං, **සොඛියං** සුඛිනො භාවො, සුඛම්ච්චෙවත්ථො. භන්දති. භන්දකො, භද්දො, භද්‍රො.

මදි ථුතිමොදමදසුපනගතීසු. මන්දති. මන්දො.

එත්ථ පන **මන්දො**ති අඤ්ඤාණීපි බාලදාරකොපි වුච්චති. තත්ථ අඤ්ඤාණී මන්දති අඤ්ඤාණභාවෙන අප්පසංසිතබ්බම්පි පුග්ගලං ථොමෙතීති **මන්දො.** මන්දති අමොදිතබ්බට්ඨානෙපි මොදතීති **මන්දො.** මන්දති දානසීලාදිපුඤ්ඤක්‍රියාසු පමජ්ජතීති **මන්දො.** මන්දති අත්තනො ච පරෙසඤ්ච හිතාහිතං අචින්තෙන්තො ඛාදනීයභොජනීයාදීහි අත්තනො කායං සඤ්ජාතමෙදං කුරුමානො සුපතීති **මන්දො.** මන්දති අයුත්තං පරෙසං ක්‍රියං දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනෙන ගච්ඡති ගණ්හාතීති **මන්දො.** අථ වා මන්දති පුනප්පුනං පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන ගබ්භං

ගච්ඡතීති **මන්දො**. වුත්තඤ්හි භගවතා ''පුනප්පුනං ගබ්භමුපෙති මන්දො''ති. බාලදාරකො පන මන්දති යුත්තායුත්තමජානන්තො උත්තානසෙය්‍යාංපරිවත්තනසෙය්‍යාං වා සුපතීති **මන්දො**. තථා හි –

''නොනීතසුඛුමාලං මං, ජාතපල්ලවකොමලං;
මන්දං උත්තානසයනං, පිසාචභයතජ්ජිතා.

පාදමූලෙ මහෙසිස්ස, සායෙසුං දීනමානසා;
ඉදං දදාම තෙ නාථ, සරණං හොහි නායකා''ති

වුත්තං, ඉති උත්තානසයනතො පට්ඨාය යාව මන්දදසකං, තාව ''මන්දො''ති ''දාරකො''ති දට්ඨබ්බො. අප්පත්ථවාචකොපි පන **මන්ද**සද්දො හොති, සො පාටිපදිකත්තා ඉධ නාධිප්පෙතො, අථ වා මන්දති අප්පභාවෙන ගච්ඡති පවත්තතීති නිප්ඵන්නපාටිපදිකවසෙනපි ගහෙතබ්බො.

මුද හාසෙ. හසනං **හාසො** තුට්ඨී. මොදති, පමොදති. සම්මොදති. සම්මොදකො. සම්මොදමානා ගච්ඡන්ති මුදිතා. මුදා.

හද කරීසොස්සග්ගෙ. කරීසොස්සග්ගො නාම කරීසස්ස ඔස්සජ්ජනං විස්සජ්ජනං. හදති. උහදති. හදනො.

එත්ථ ච ''යෙසං නො සන්ථතෙ දාරකා උහදන්තිපි උම්මිහන්තිපී''ති අයං පාළි නිදස්සනං, තත්‍ර **උහදන්තිපීති** වච්චම්පි කරොන්ති. **උම්මිහන්තිපීති** පස්සාවම්පි කරොන්ති. පච්ඡිමපදස්සත්ථො **මිහ සෙචනෙති** ධාතුවසෙන දට්ඨබ්බො. අයං පන **චුරාදිගණෙපි** වත්තති ද්විගණිකත්තා. ඉමස්මිඤ්හි ඨානෙ ''මුත්තෙති ඔහදෙති චා''ති **චරියාපිටකපාළිප්පදෙසො** නිදස්සනං. තත්ථ **මුත්තෙතීති** පස්සාවං කරොති. **ඔහදෙතීති** කරීසං විස්සජ්ජෙති.

උද මොදෙ කීළායඤ්ච. උදති. උදානං. උදග්ගො.

තත්ථ **උදානන්ති** කෙනට්ඨෙන උදානං? උදානනට්ඨෙන. කිමිදං උදානනං නාම? පීතිවෙගසමුට්ඨාපිතො උදාහාරො. යථා හි යං තෙලාදි මිනිතබ්බවත්ථු මානංගහෙතුං න සක්කොති, විස්සන්දිත්වා ගච්ඡති, තං ''අවසෙකො''ති වුච්චති. යඤ්ච ජලං තළාකං ගහෙතුං න සක්කොති, අජ්ඣොත්ථරිත්වා ගච්ඡති, තං ''ඔඝො''ති වුච්චති, එවමෙව යං පීතිවෙගසමුට්ඨාපිතං විතක්කවිප්ඵාරං හදයං සන්ධාරෙතුං න සක්කොති, සො අධිකො හුත්වා අන්තො අසණ්ඨහිත්වා වචීද්වාරෙන නික්ඛමන්තො පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛො උදාහාරවිසෙසො ''උදාන''න්ති වුච්චති. **උදග්ගොති** සඤ්ජාතසොමනස්සො.

කුද ඛුද ගුද කීළායමෙව. කොදති. ඛොදති. ගොදති.

සූද පග්ඝරණෙ. සූදති. සුත්තං. සූදො. රඤ්ඤො සූදා මහානසෙ.

එත්ථ ච සුත්තන්ති සූදති ධෙනු විය ඛීරං අත්ථෙ පග්ඝරාපෙතීති **සුත්තං,** තෙපිටකං බුද්ධවචනං. සකම්මිකධාතුත්තා පන ''පග්ඝරාපෙති''ති කාරිතවසෙන අත්ථො කථෙතුං ලබ්භති. තථා හි ''කරොතී''ති පදස්ස ''නිප්ඵාදෙතී''ති අත්ථො කථෙතුං ලබ්භති. **සූදොති** භත්තකාරො. යො ''ආළාරිකො, ඔදනිකො, සූපකාරො, රසකො''ති ච වුච්චති. **සූදති** ''එවඤ්චෙවඤ්ච කතෙ ඛාදනීයං වා භොජනීයං වා සුගන්ධං මනාපං සුරසඤ්ච භවිස්සතී''ති රන්ධනක්‍රියාය සුකුසලතාය රසං පග්ඝරාපෙති අභිනිබ්බත්තෙතීති **සූදො**.

රහද අබ්‍යත්තසද්දෙ. රහදති. රහදො.

හිලාදි සුඛෙ ච. චකාරො පුබ්බත්ථාපෙක්ඛකො. හිලාදති. හිලාදනං, හිලාදො, මෙත්තාසහායකතසත්තමහාහිලාදො.

සද්ද කුච්ඡිතෙ සද්දෙ. සද්දති.

මිද ස්නෙහෙ. ස්නෙහො නාම වසාසඞ්ඛාතො ස්නෙහො පීතිස්නෙහොති දුවිධො. ඉධ පන වසාසඞ්ඛාතො ස්නෙහො අධිප්පෙතො, මෙදති මෙදො.

එත්ථ ච **මෙදතීති** මෙදසහිතො භවති අයං පුරිසොති අත්ථො. **මෙදො** නාම ථූලස්ස සකලසරීරං ඵරිත්වා කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො පත්ථින්නසිනෙහො, සො වණ්ණෙන හලිද්දිවණ්ණො හොති. කාරිතෙ ''මෙදෙති මෙදයතී''ති රූපානි. තථා හි ''තෙ ඉමං කායං බලං ගාහෙන්ති නාම බ්‍රූහෙන්ති නාම මෙදෙන්ති නාමා''ති පාළි දිස්සති.

තත්ථ **මෙදෙන්තීති** සඤ්ජාතමෙදං කරොන්තීති අත්ථො. ඉමිස්සා පන ධාතුයා **දිවාදිගණං** පත්තාය පීතිසිනෙහත්ථෙ ''මෙජ්ජතී''ති සුද්ධකත්තුරූපං භවති. **චුරාදිගණං** පන පත්තාය ''මෙදෙති මෙදයතී''ති සුද්ධකත්තුරූපානි භවන්තීති දට්ඨබ්බං.

සිද මොචනෙ. සිදති. සෙදො.

සන්ද පසවනෙ. පසවනං සන්දනං අවිච්ඡෙදප්පවත්ති. සන්දති උදකං. මහන්තො පුඤ්ඤාභිසන්දො.

එත්ථ ච **පුඤ්ඤාභිසන්දො**ති පුඤ්ඤප්පවාහො, පුඤ්ඤනදීතිපි වත්තුං යුජ්ජති.

මද්ද මද්දනෙ. මද්දති, පමද්දති. මාරසෙනප්පමද්දනො. කණ්ටකං මද්දති.

කදි වෙලම්බෙ. විලම්බභාවො **වෙලම්බො.** කන්දති.

කද අව්හානෙ රොදනෙ ච. කදති.

ඛදි උජ්ඣනෙ. ඡන්දති.

සද සාදනෙ. සදති. අස්සාදො.

සීද විසරණගත්‍යාවසානෙසු. විසරණං විප්ඵරණං. **ගත්‍යාවසානං** ගමනස්ස අවසානං ඔසානං අභාවකරණං, නිසීදනන්ති අත්ථො. සීදති, ලාබුනි සීදන්ති. සංසීදති, ඔසීදති, පසීදති, විප්පසීදති. පසාදො. පසන්නො. විප්පසන්නො. පසාදකො. පසාදිතො. පාසාදො. ඔසීදාපකො. කුසීතො. ආසීනො. නිසින්නො. නිසින්නකො. සන්නිසීවෙසු පක්ඛිසු. නිසීදනං, නිසින්නං. නිසජ්ජා. ගොනිසාදො, උපනිසා. සීදෙති. සීදයති. සීදාපෙති. සීදාපයති. පසාදෙති. නිසීදිතුං. නිසීදාපෙතුං, නිසාදෙතුං, නිසීදාපෙති, නිසීදාපෙත්වා. උච්ඡඞ්ගෙ මං නිසාදෙත්වා, පිතා අත්ථානුසාසති. නිසීදිත්වාතිපි පාඨො. නිසීදිත්වා. නිසීදිත්වාන. නිසීදිතුන . නිසීදිය. නිසීදියාන. සංසීදිත්වා. අවසීදිත්වා. ඔසීදිත්වා.

තත්ථ **කුසීතො**ති වීරියෙනාධිගන්තබ්බස්ස අත්ථස්ස අලාභතො කුච්ඡිතෙනාකාරෙන සීදතීති කුසීතො. අථ වා සයම්පි කුච්ඡිතෙනාකාරෙන සීදති අඤ්ඤෙපි සීදාපෙති තං නිස්සාය අඤ්ඤෙසං සීදනස්ස සම්භවතොති **කුසීතො.** තථා හි වුත්තං –

''පරිත්තං කට්ඨමාරුය්හ, යථා සීදෙ මහණ්ණවෙ;
එවං කුසීතමාගම්ම, සාධුජීවීපි සීදතී''ති;

කුසීතොති චෙත්ථ **දස්ස තත්තං** ''සුගතො''ති එත්ථ විය ''සතස්මීති හොතී''ති එත්ථ විය ච. තථා හි සීදතීති සතං, අනිච්චස්සෙතං අධිවචනං. ඉමිනා උච්ඡෙදදිට්ඨි වුත්තා. **සත**ඉති චෙත්ථ අවිභත්තිකො නිද්දෙසො. **සන්නිසීවෙසූ**ති පරිස්සමවිනොදනත්ථං සබ්බසො නිසීදන්තෙසු, විස්සමමානෙසූති අත්ථො, දකාරස්ස වකාරං කත්වා නිද්දෙසො. **නිසීදනන්**ති නිසීදනක්‍රියා. මඤ්චපීඨාදිකං වා ආසනං. තඤ්හි නිසීදන්ති එත්ථාති **නිසීදනන්**ති වුච්චති. **නිසින්නන්**ති නිසීදනක්‍රියා එව. එත්ථ පන ''ගතෙ ඨිතෙ නිසින්නෙ සුත්තෙ ජාගරිතෙ භාසිතෙ තුණ්හීභාවෙ සම්පජානකාරී හොති. මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො මඤ්ඤෙ තයා නිසින්නන්ති කුක්කුච්චං උපදහතීති'ආදීසු වස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි ගමනං ගතං, ඨානං ඨිතං, නිසීදනං නිසන්නං, සුපනං සුත්තං, ජාගරණං ජාගරිතං, භාසනං භාසිතන්ති වුච්චති. **නිසජ්ජා**ති නිසීදනා. **ගොනිසාදො**ති ගොනිසජ්ජනා. **උපනිසා**ති උපනිසීදති ඵලං එත්ථාති උපනිසා, කාරණං. **නිසාදෙතුන්**ති නිසීදාපෙතුං. **නිසාදෙත්වා**ති නිසීදාපෙත්වා.

භාවෙ නපුංසකො ඤෙය්‍යො, **නිසින්නන්**ති රවො පන;
වාච්චලිඞ්ගො තිලිඞ්ගො සො, ගතාදීසුප්‍යයං නයො.

චද යාචනෙ. යාචනං අජ්ඣෙසනං. චදති.

මිද මෙද මෙධාහිංසාසු. මිදති. මෙදති.

නිද නෙද කුච්ඡාසන්නිකරිසෙසු. කුච්ඡා ගරහා. **සන්නිකරිසං** වොහාරවිසෙසො. නිදති. නෙදති.

බුන්දි නිසානෙ. නිසානං තෙජනං තික්ඛතා. බුන්දති. බොන්දි.

එත්ථ ච **බොන්දීති** සරීරං. තඤ්හි බුන්දානි තික්ඛානි පිසුණඵරුසවාචාදීනි වා පඤ්ඤාවීරියාදීනි වා එත්ථ සන්තීති **බොන්දීති** වුච්චති, සඤ්ඤොගපරත්තෙපි උකාරස්සොකාරාදෙසො, පාපකල්‍යාණජනවසෙනෙස අත්ථො දට්ඨබ්බො. **බොන්දිසද්දස්ස** සරීරවාචකතා පන –

''නාහං පුන න ච පුන, න චාපි අපුනප්පුනං;
හත්ථිබොන්දිං පවෙක්ඛාමි, තථා හි භයතජ්ජිතො''තිආදීසු

දට්ඨබ්බා. ඉමානිස්ස නාමානි –

කායො දෙහං සරීරඤ්ච, වපු බිම්බඤ්ච විග්ගහං;
බොන්දි ගත්තං තනු චෙව, අත්තභාවො තථූපධි;
සමුස්සයොති චෙතානි, දෙහනාමානි හොන්ති හි.

වද වියත්තියං වාචායං. වදති, වජ්ජති. වදෙති, ඔවදති, ඔවදෙති, පටිවදති. අභිවදති, අනුවදති, උපවදති, අපවදති. නිවදති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි. තත්ථ ''වජ්ජන්තු භොන්තො අම්මා''න්ති පාළිදස්සනතො **වජ්ජතීති** පදං වුත්තං. කෙචි පන ගරූ ''වජ්ජෙතී''ති රූපං ඉච්ඡන්ති, තං උපපරික්ඛිත්වා යුත්තඤ්චෙ ගහෙතබ්බං, ''උපාසකො භික්ඛුං වදෙති. තෙන යොගෙන ජනකායං, ඔවදෙති මහාමුනී''ති ච දස්සනතො **වදෙති ඔවදෙතීති** ච වුත්තං. සබ්බානෙතානි සුද්ධකත්තුපදානි.

ඔවාදෙති , වාදයති, වාදාපෙති, වාදාපයති. වජ්ජෙන්තො, වජ්ජයන්තො, ඉමානි හෙතුකත්තුපදානි.

කම්මෙ ''වදියති, ඔවදියති, වජ්ජියති. වදියමානො, වජ්ජමානො, ඔවදියමානො, ඔවජ්ජමානො න කරොති සාසනං'' ඉච්චාදීනි භවන්ති. ''වාදො, ඔවාදො, පටිවාදො, පවාදො, අභිවාදනං, අනුවාදො, උපවාදො, අපවාදො, විවාදො, නිවාදනං, වජ්ජං, වදනං'' ඉච්චෙවමාදීනි නාමිකපදානි යොජෙතබ්බානි.

''වදිතුං, වදිත්වා, විවදිත්වා'' ඉච්චෙවමාදීනි ච තුමන්තාදීනි පදානි.

තත්ථ **වාදොති** කථා. වදිතබ්බං වත්තබ්බන්ති **වජ්ජං,** කිං තං? වචනං. එතෙන සච්චවජ්ජෙන, සමඞ්ගිනී සාමිකෙන හොමීති එත්ථ හි වචනං ''වජ්ජ''න්ති වුච්චති. වදන්ති එතෙනාති **වදනං,** මුඛං. මුඛස්ස හි ඉමානි නාමානි –

වදනං ලපනං තුණ්ඩං, මුඛ මස්සඤ්ච ආනනං;
සූකරාදිමුඛං තුණ්ඩ-මිති ඤෙය්‍යං විසෙසතො.

තත්‍ර **වදතීති** පිතා පුත්තං වදති. අපිච **වදතීති** භෙරී වදති, නාදං මුඤ්චතීති අත්ථො. එස නයො **වජ්ජතීති** එත්ථාපි.

තත්‍රායං පදමාලා, වදති, වදන්ති. වදසි, වදථ. වදාමි, වදාම. වදතෙ, වදන්තෙ. වදසෙ, වදව්හෙ. වදෙ, වදම්හෙ.

වදතු, වදන්තු. වදාහි, වද, වදථ. වදාමි, වදාම. වදතං, වදන්තං. වදස්සු, වදව්හො. වදෙ, වදාමසෙ.

වජ්ජති, වජ්ජන්ති. වජ්ජසි, වජ්ජථ. වජ්ජාමි, වජ්ජාම. වජ්ජතෙ, වජ්ජන්තෙ. වජ්ජසෙ, වජ්ජව්හෙ. වජ්ජෙ, වජ්ජම්හෙ.

වජ්ජතු , වජ්ජන්තු. වජ්ජාහි, වජ්ජ, වජ්ජථ. වජ්ජාමි, වජ්ජාම. වජ්ජතං, වජ්ජන්තං. වජ්ජස්සු, වජ්ජව්හො. වජ්ජෙ, වජ්ජාම්හසෙ. ඉමා ද්වෙ පදමාලා **වදධාතුස්ස වජ්ජාදෙසවසෙන** වුත්තාති දට්ඨබ්බං. අත්‍රායං සුඛුමත්ථවිනිච්ඡයො, ''මානුස්සකා ච දිබ්බා ච, තූරියා වජ්ජන්ති තාවදෙ''ති පාළි. එත්ථ **වජ්ජන්තීති** ඉදං සුද්ධකත්තුපදං තද්දීපකත්තා. කිං විය?

''උදීරයන්තු සඞ්ඛපණවා, වදන්තු එකපොක්ඛරා;
නදන්තු භෙරී සන්නද්ධා, වග්ගූ වදන්තු දුන්දුභී''ති

එත්ථ ''උදීරයන්තු වදන්තු''ආදීනි විය. තථා හි **අට්ඨකථායං ''වජ්ජන්තීති** වජ්ජිංසූති අතීතවචනෙ වත්තමානවචනං වෙදිතබ්බ''න්ති සුද්ධකත්තුවසෙන විවරණං කතං, තස්මා ඊදිසෙසු ඨානෙසු **වදධාතුස්ස වජ්ජාදෙසො** දට්ඨබ්බො.

''සඞ්ඛා ච පණවා චෙව, අථොපි දිණ්ඩිමා බහූ;
අන්තලික්ඛම්හි වජ්ජන්ති, දිස්වානච්ඡෙරකං නභෙ''ති

එත්ථ පන **වජ්ජන්තීති** හෙතුකත්තුපදං තද්දීපකත්තා. තඤ්ච බො වණ්ණසන්ධිවිසයත්තා **වාදයන්තීති** කාරිතපදරූපෙන සිද්ධං. තථා හි ''වාදයන්ති''ති පදරූපං පතිට්ඨපෙත්වා **ය**කාරෙ පරෙ සරලොපො කතො, **දය**කාරසඤ්ඤොගස්ස **ජ්ජ**කාරද්වයං පුබ්බක්ඛරස්ස රස්සත්තඤ්ච භවති. තෙනාහ **අට්ඨකථායං ''වජ්ජන්තීති** වාදයන්තී''ති හෙතුකත්තුවසෙන විවරණං. තථා හි ''දෙවතා නභෙ අච්ඡෙරකං භගවතො යමකපාටිහාරියං දිස්වා අන්තලික්ඛෙ එතානි සඞ්ඛපණවාදීනි තුරියානි වාදයන්තී''ති හෙතුකත්තුවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො භවති, තස්මා ඊදිසෙසු ඨානෙසු **වදස්ස වජ්ජා**දෙසො න භවති.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''අන්තලික්ඛම්හි වජ්ජන්ති, දිස්වානච්ඡෙරකං නභෙ''ති එත්ථාපි ''වජ්ජන්තී''ති පදං සුද්ධකත්තුපදමෙව, න හෙතුකත්තුපදං **''වජ්ජන්තීති** වාදයන්තී''ති විවරණෙ කතෙපි, තථා හි ''යෙ කෙචිමෙ දිට්ඨිපරිබ්බසානා, ''ඉදමෙව සච්ච'න්ති විවාදයන්තී''ති ච ''එවම්පි විග්ගය්හ විවාදයන්ති''ති ච එවමාදීසු **වදන්ති**පදෙන සමානත්ථං ''වාදයන්තී''ති පදඤ්ච සාසනෙ දිට්ඨ''න්ති? තන්න, ''දිස්වා''ති දස්සනක්‍රියාවචනතො. න හි සඞ්ඛපණවාදීනං පාටිහාරියාදිදස්සනං උපපජ්ජති දස්සනචිත්තස්ස අභාවතොති. සච්චං, තථාපි –

''රාදන්තෙ දාරකෙ දිස්වා, උබ්බිද්ධා විපුලා දුමා;
සයමෙවොනමිත්වාන, උපගච්ඡන්ති දාරකෙ''ති

එත්ථ විය උපචරිතත්තා උපපජ්ජතෙව දස්සනවචනං. තස්මා ''වජ්ජන්තීති වාදයන්තී''ති විවරණං සුද්ධකත්තුවසෙන කතන්ති? තන්න, හෙට්ඨා –

''සඞ්ගීතියො ච වත්තන්ති, අම්බරෙ අනිලඤ්ජසෙ;
චම්මනද්ධානි වාදෙන්ති, දිස්වානච්ඡෙරකං නභෙ''ති

ඉමින්නා ගාථාය **''වාදෙන්තීති** වාදයන්ති දෙවතා''ති සපාඨසෙසස්ස අත්ථවිවරණස්ස හෙතුකත්තුවසෙන කතත්තා. අථාපි වදෙය්‍යුං ''සඞ්ඛා ච පණවා චෙව, අථොපි දිණ්ඩිමා බහූ'ති පච්චත්තවචනවසෙන වුත්තත්තා **වජ්ජන්තීති** පදං කම්මවාචකපද''න්ති චෙ? තම්පි න, කම්මවසෙන විවරණස්ස අකතත්තා, කත්තුවසෙන පන කතත්තාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

අයමෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. ද්විගණිකො **වද**ධාතු **භූවාදිගණිකො** ච **චුරාදිගණිකො** ච. සො හි **භූවාදිගණෙ** වත්තන්තො ''වදති වජ්ජතී''ති සුද්ධකත්තුරූපානි ජනෙත්වා ''වාදෙති, වාදයති, වාදාපෙති, වාදාපයතී''ති චත්තාරි හෙතුකත්තුරූපානි ජනෙති, **චුරාදිගණෙ** පන ''වාදෙති, වාදයතී''ති සුද්ධකත්තුරූපානි ජනෙත්වා ''වාදාපෙති, වාදාපයතී''ති ච ද්වෙ හෙතුකත්තුරූපානි ජනෙති, තස්මා සාසනෙ ''වාදෙන්ති වාදයන්තී''ති සුද්ධකත්තුපදානි දිස්සන්ති. ''වදෙය්‍ය, වදෙය්‍යුං'' ඉච්චාදි සබ්බං නෙය්‍යං. ''වජ්ජෙය්‍ය, වජ්ජෙය්‍යුං'' ඉච්චාදි ච සබ්බං නෙය්‍යං **වජ්ජා**දෙසවසෙන.

අථ වා වදෙය්‍ය, වදෙය්‍යුං, වජ්ජුං. පිතා මාතා ච තෙ දජ්ජුන්ති පදම්ව. එත්ථ ච ''වජ්ජුං වා තෙ න වා වජ්ජුං, නත්ථි නාසාය රූහනා''ති පාළි නිදස්සනං. වදෙය්‍යුං වාන වදෙය්‍යුංවාති අත්ථො. වදෙය්‍යාසි, වජ්ජාසි, වජ්ජෙසි ඉච්චපි. වුත්තො වජ්ජාසි වන්දනං. වජ්ජෙසි බො ත්වං වාමූරං. වදෙය්‍යාථ, වජ්ජාථ. අම්මං අරොගං වජ්ජාථ. වදෙය්‍යාමි, වජ්ජාමි, වදෙය්‍යාම, වජ්ජාම. වදෙථ, වදෙරං. වදෙථො, වදෙය්‍යාව්හො, වජ්ජාව්හො. වදෙය්‍යං, වජ්ජං, වදෙය්‍යාම්හෙ, වජ්ජාම්හෙ. පුබ්බෙ විය ඉධාපි **ය**කාරෙ පරෙ සරලොපො දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤානිපි උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බානි.

ඉදානි පරොක්ඛාදිරූපානි කථයාම. වද, පාවද, යථා බභූව. දකාරලොපෙ ''පාව'' ඉතිපි රූපං භවති, ''පටිපං වදෙහි භද්දන්තෙ''ති එත්ථ ''පටිප''න්ති පදං විය. තථා හි ''යො ආතුමානං සයමෙව පාව'' ඉති පාළි දිස්සති. එත්ථ පසද්දො උපසග්ගො දීඝං කත්වා වුත්තො ''පාවදති පාවචන''න්තිආදීසු විය, **පාවාති** ච ඉදං අතීතවචනං, **අට්ඨකථායං** පන අතීතවචනං ඉදන්ති ජානන්තොපි ගරු වත්තමානවචනවසෙන ''පාවාති වදතී''ති විවරණමකාසි ඊදිසෙසු ඨානෙසු කාලවිපල්ලාසවසෙන අත්ථස්ස වත්තබ්බත්තා.

ආයස්මාපි ච **සාරිපුත්තො නිද්දෙසෙ** ''යො ආතුමානං සයමෙව පාවා''ති පදං නික්ඛිපිත්වා **ආතුමා** වුච්චති අත්තා, **සයමෙව පාවාති** සයමෙව අත්තානං පාවදති, ''අහමස්මි සීලසම්පන්නො''ති වා ''වතසම්පන්නො''ති වාති වත්තමානවචනෙන අත්ථං නිද්දිසි. අථ වා **පාවාති** ඉදං න කෙවලං **වද**ධාතුවසෙනෙව නිප්ඵන්නං, අථ බො උධාතුවසෙනපි. තථා හි ඉදං **ප**පුබ්බස්ස **උ**සද්දෙ ඉති ධාතුස්ස පයොගෙ උකාරස්ස **ඔ**කාරාදෙසං කත්වා තතො පරොක්ඛාභූතෙ අකාරෙ පරෙ **ඔ**කාරස්ස **ආවා**දෙසං තතො ච සන්ධිකිච්චං කත්වා සිජ්ඣති, තස්මා උධාතුස්ස **වද**ධාතුයා සමානත්ථත්තා තන්නිප්ඵන්නරූපස්ස ච **වද**ධාතුයා නිප්ඵන්නරූපෙන සමානරූපත්තා ''සයමෙව අත්තානං පාවදතී''ති **වද**ධාතුවසෙන නිද්දිසීති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි විච්ඡින්නා පදමාලා සථීයති. වද, වදූං. වදෙ, වදිත්ථ, වදං, වදිම්හ. වදිත්ථ, වදිරෙ. වදිත්ථො, වදිව්හො. වදිං, වදිම්හෙ. පාවද, පාව ඉච්චපි. පාවදූ. පාවදෙ, පාවදිත්ථ. පාවදං, පාවදිම්හ. පාවදිත්ථ, පාවදිරෙ. පාවදිත්ථො, පාවදිව්හො.

පාවදිං, පාවදිම්හෙ. තථා ‘‘වජ්ජ, වජ්ජු’’ ඉච්චාදීනි පරොක්ඛාරූපානි.

‘‘අවදා, අවදූ. අවජ්ජා, අවජ්ජු’’ ඉච්චාදීනි හියත්තනීරූපානි.

‘‘අවදි, වදි, අවදුං, වදුං, අවදිංසු, වදිංසු. අවජ්ජි, වජ්ජි’’ ඉච්චාදීනි අජ්ජතනීරූපානි.

‘‘වදිස්සති, වදිස්සන්ති. වජ්ජිස්සති, වජ්ජිස්සන්ති’’ ඉච්චාදීනි භවිස්සන්තීරූපානි.

‘‘අවදිස්සා, වදිස්සා, අවජ්ජිස්සා, වජ්ජිස්සා’’ ඉච්චාදීනි කාලාතිපත්තිරූපානි. සෙසානි සබ්බානිපි යථාසම්භවං වික්ථාරෙතබ්බානි. යා පනෙත්ථ වදධාතු වියත්තියං වාචායං වුත්තා, සා කත්ථචි ‘‘වදන්තං එකපොක්ඛරා. භෙරිවාදකො’’තිආදීසු අබ්‍යත්තසද්දෙපි වත්තති උපචරිතවසෙනාති දට්ඨබ්බං.

විද ඤාණෙ. ඤාණං ජානනං. විදති. වෙදො. විදූ. කාරිතෙ ‘‘වෙදෙති. වෙදයති. සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදෙති. වෙදයන්ති ච තෙ තුට්ඨිං, දෙවා මානුසකා උභො’’ති පයොගා. තත්ථ **පවෙදෙතීති** බොධෙති ඤාපෙති පකාසෙති. **වෙදොති** විදති සුඛුමම්පි කාරණං ආජානාතීති වෙදො, පඤ්ඤායෙතං නාමං. ‘‘වෙදෙහමුනී’’ති එත්ථ හි ඤාණං **වෙදොති** වුච්චති. **වෙදොති** වා වෙදගන්ථස්සපි නාමං විදන්ති ජානන්ති එතෙන උච්චාරිතමත්තෙන තදාධාරං පුග්ගලං ‘‘බ්‍රාහ්මණො අය’’න්ති, විදන්ති වා එතෙන බ්‍රාහ්මණා අත්තනා කත්තබ්බකිච්චන්ති **වෙදො.** සො පන ඉරුවෙදයජුවෙදසාමවෙදවසෙන තිවිධො. ආථබ්බණවෙදං පන පණීතජ්ඣාසයා න සික්ඛන්ති පරූපඝාතසහිතත්තා. තස්මා **පාළියං** ‘‘තිණ්ණං වෙදානං පාරගූ’’ති වුත්තං. එතෙයෙව ‘‘ඡන්දො, මන්තො, සුති’’ති ච වුච්චන්ති.

පඤ්ඤායං තුට්ඨියං වෙදෙ, **වෙදසද්දො** පවත්තති;
පාවකෙපි ච සො දිට්ඨො, ජාතසද්දපුරෙචරො;

පච්ඡානුගෙ **ජාතසද්දෙ,** සති තුට්ඨජනෙපි ච;
‘‘වෙදගූ සබ්බධම්මෙ’’ති එත්ථාපි විදිතෙසු ච.

විදූති පණ්ඩිතමනුස්සො. සො හි යථාසභාවතො කම්මඤ්ච ඵලඤ්ච කුසලාදිභෙදෙ ච ධම්මෙ විදතීති ‘‘විදූ’’ති වුච්චති.

රුද අස්සුවිමොචනෙ, සකම්මිකවසෙනිමිස්සා අත්ථො ගහෙතබ්බො. රොදති, රුදති ඉච්චපි. රුණ්ණං. රුදිතං. රොදනං. රොදන්තො. රොදමානො. රොදන්තී. රොදමානා. රුදමුඛා. රුදං. රුදන්තො.

තත්ථ **රොදතීති** කිං රොදති? මතං පුත්තං වා භාතරං වා රොදති. තත්‍රායං පාළි ‘‘නාහං භන්තෙ එතං රොදාමි, යං මං භන්තෙ භගවා එවමාහ’’. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – ‘‘යං මං භන්තෙ භගවා එවමාහ, අහං එතං භගවතො බ්‍යාකරණං න පරොදාමි න පරිදෙවාමි න අනුත්ථුනාමී’ති එවං සකම්මිකවසෙනත්ථො වෙදිතබ්බො, න අස්සුමුඤ්චනමත්තෙන.

‘මතං වා අම්ම රොදන්ති, යො වා ජීවං න දිස්සති;
ජීවන්තං අම්ම පස්සන්ති, කස්මා මං අම්ම රොදසී’ති

අයඤ්චෙත්ථ පයොගො’’ති ඉදමට්ඨකථාවචනං. ඉදං පන **ටීකාවචනං** – ‘‘යථා සකම්මකා ධාතුසද්දා අත්ථවිසෙසවසෙන අකම්මකා හොන්ති ‘විබුද්ධො පුරිසො විබුද්ධො කමලසණ්ඩො’ති, එවං අත්ථවිසෙසවසෙන අකම්මකාපි සකම්මකා හොන්තීති දස්සෙතුං ‘න පරිදෙවාමි න අනුත්ථුනාමී’ති ආහ. **අනුත්ථුනසද්දො** සකම්මකවසෙන පයුජ්ජති ‘පුරාණානි අනුත්ථුන’න්තිආදීසු. **අයඤ්චෙත්ථ පයොගොති** ඉමිනා ගාථාය අනුත්ථුනනං රුදනං අධිප්පෙතන්ති දස්සෙති’’ති.

දලිද්ද දුග්ගතියං. දුක්ඛස්ස ගති පතිට්ඨාති **දුග්ගතීති** අයං අත්ථො ‘‘අපායං දුග්ගතිංවිනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති’’තිආදීසු යුජ්ජති, ඉධ පන ඉදං අත්ථං අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤො අත්ථො ගහෙතබ්බො. කථං **දුග්ගතීති?** දුක්ඛෙන කිච්ඡෙන ගති ගමනං අන්නපානාදිලාභො දුග්ගතීති. දලිද්දති. දලිද්දො, දලිද්දී, දාලිද්දියං. තත්ථ **දලිද්දතීති** සබ්බං ඉච්ඡිතිච්ඡිතං පරං යාචිත්වා එව දුක්ඛෙන අධිගච්ඡති, න අයාචිත්වාති අත්ථො. **දලිද්දොති** දුග්ගතමනුස්සො. **දලිද්දීති** දුග්ගතා නාරී. දලිද්දස්ස භාවො **දාලිද්දියං.** එත්ථ ච සබ්බමෙව ‘‘දලිද්දති’’ති ලොකිකප්පයොගදස්සනතො ‘‘දලිද්දති’’ති ක්‍රියාපදං විභාවිතං. සාසනෙ පන තං ක්‍රියාපදං න ආගතං, ‘‘දලිද්දො දලිද්දී’’ති නාමපදානියෙව ආගතානි. අනාගතම්පි තං ‘‘නාථතී’’ති පදම්ව සාසනානුලොමත්තා ගහෙතබ්බමෙව. ගරූ පන කච්චායනමතවසෙන **දල දුග්ගතිම්හීති** දුග්ගතිවාචකදලධාතුතො **ඉද්දපච්චයං** කත්වා ‘‘දලිද්දො’’ති නාමපදං දස්සෙසුං.

තුද බ්‍යථනෙ. තුදති, විතුදති. කම්මනි ‘‘තුජ්ජති, විතුජ්ජමානො, වෙදනාභිභූතො’’ති රූපානි.

තුදන්ති වාචාහි ජනා අසඤ්ඤතා,
සරෙහි සඞ්ගාමගතංව කුඤ්ජරං;
සුත්වාන වාක්‍යං ඵරුසං උදීරිතං,
අධිවාසයෙ භික්ඛු අදුට්ඨචිත්තො;

නුද පෙරණෙ. පෙරණං චුණ්ණිකරණං පිසනං, නුදති, පනුදති. පනුදනං.

විදි ලාභෙ. වින්දති. උට්ඨාතා වින්දතෙ ධනං. ගොවින්දො.

බදි පරිසාතෙ. පරිසාතං සමන්තතො හනනං. බන්දති.

දකාරන්තධාතුරූපානි.

ධකාරන්තධාතු

ධා ධාරණෙ. දධාති, විදධාති. යං පණ්ඩිතො නිපුණං සංවිධෙති. නිධිං නිධෙති. නිධි නාම නිධීයති. තාව සුනිහිතො සන්තො. යතො නිධිං පරිහරි. නිදහති. කුහිං දෙව නිදහාමි. පරිදහති. යො වත්ථං පරිදහිස්සති. ධස්සති. පරිධස්සති. බාලොති පරං පදහති. සක්‍යා බො අම්බට්ඨ රාජානං උක්කාකං පිතාමහං දහන්ති. සද්දහති තථාගතස්ස බොධිං. සද්ධා, සද්දහනා, සද්ධාතබ්බං, සද්දහිතබ්බං, සද්ධායිකො, පච්චයිකො. සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකා. සද්දහිතුං, සද්දහිත්වා. විසෙසාධානං. සොතාවධානං. සොතං ඔදහති. ඔහිතසොතො. සොතං ඔදහිත්වා. මච්චුධෙය්‍යං, මාරධෙය්‍යං, නාමධෙය්‍යං, ධාතු, ධාතා, විධාතා. විධි. අභිධානං, අභිධෙය්‍යං, නිධානවතී වාචා, ආධානගාහී, සන්ධි. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

විපුබ්බො ධා කරොත්‍යත්ථෙ, අභිපුබ්බො තු භාසනෙ;
න්‍යාසංපුබ්බො යථායොගං, **න්‍යාසාරොපනසන්ධිසු.**

ඉමස්මා පන ධාධාතුතො පුබ්බස්ස **අපි** ඉච්චුපසග්ගස්ස අකාරො ක්වචි නිච්චං ලොපං පප්පොති, ක්වචි නිච්චං ලොපං න පප්පොති. අත්‍ර ලොපො වුච්චතෙ, ද්වාරං පිදහති, ද්වාරං පිදහන්තො, පිදහිතුං, පිදහිත්වා, එවං අකාරලොපො භවති. ද්වාරං අපිදහිත්වා, එවං අකාරලොපො න භවති. එත්ථ හි අකාරො **අපි**උපසග්ගස්ස අවයවො න හොති. කින්ති චෙ? පටිසෙධත්ථවාචකො නිපාතොයෙව, උපසග්ගාවයවො පන අදස්සනං ගතො, අයං නිච්චාලොපො. එවං ධාධාතුතො පුබ්බස්ස **අපි** ඉච්චුපසග්ගස්ස අකාරො ක්වචි නිච්චං ලොපං පප්පොති, ක්වචි නිච්චං ලොපං න පප්පොති. ඉදං අච්ඡරියං ඉදං අබ්භුතං. යත්‍ර හි නාම භගවතො පාවචනෙ එවරූපපොපි නයො සන්දිස්සති විඤ්ඤූනං හදයවිම්හාපනකරො, යො එකස්මිංයෙව ධාතුම්හි එකස්මිංයෙව උපසග්ගෙ එකස්මිංයෙවත්ථෙ ක්වචි ලොපාලොපවසෙන විභජිතුං ලබ්භති. ඉදානි මයං සොතූනං පරමකොසල්ලජනනත්ථං තදුභයම්පි ආකාරං එකජ්ඣං කරොන්තා තදාකාරවතිං ජිනවරපාළිං ආනයාම –

''ගඞ්ගං මෙ පිදහිස්සන්ති, න තං සක්කොමි බ්‍රාහ්මණ;
අපිධෙතුං මහාසින්ධුං, තං කථං සො භවිස්සති;
න තෙ සක්කොමි අක්ඛාතුං, අත්ථං ධම්මඤ්ච පුච්ඡිතො.

චිත්තත්ථසාධනිං එතං, ගාථං **සම්භවජාතකෙ;**
පඤ්ඤාසම්භවමිච්ඡන්තො, කරෙ චිත්තෙ සුමෙධසො''ති.

ධු ගතිථෙරියෙසු. ගති ගමනං, **ථෙරියං** ථිරභාවො. ධවති. ධුවං.

එත්ථ ච ධුවන්ති ථිරං. ''නිච්චො ධුවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො''තිආදීසු විය, තස්මා ධුවන්ති ථිරං කිඤ්චි ධම්මජාතං. අථ වා ධුවන්ති ඉදං ගතිථෙරියත්ථවසෙන නිබ්බානස්සෙව අධිවචනං භවිතුමරහති. තඤ්හි ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණසොකාදිතො මුච්චිතුකාමෙහි ධවිතබ්බං ගන්තබ්බන්ති **ධුවං,** උප්පාදවයාභාවෙන වා නිච්චසභාවත්තා ධවති ථිරං සස්සතං භවතීති **ධුවං.** යඤ්හි සන්ධාය භගවතා ''ධුවඤ්ච වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි ධුවගාමිනිඤ්ච පටිපද''න්ති වුත්තං. ධුවසද්දො ''චචනං ධුවසස්සත''න්ති එත්ථ ථිරෙ වත්තති. ''ධුවඤ්ච භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමී''ති එත්ථ නිබ්බානෙ. ''ධුවං බුද්ධො භවිස්සසී''ති එත්ථ පන එකංසෙ නිපාතපදභාවෙන වත්තතීති දට්ඨබ්බං.

ධූ විධූනනෙ. ඌකාරස්ස ඌවත්තං. ධූවති. ධූවිතා, ධූවිතබ්බං. රස්සත්තෙ ''ධුතො, ධුතවා'' ඉච්චපි රූපානි භවන්ති.

ධෙ පානෙ. ධයති, ධීයති. ධෙන.

Ettha ca **dhenūti** dhayati pivati ito khīraṃ potakoti dhenu, ‘‘godhenu, assadhenu, migadhenū’’ti **dhenusaddo** sāmaññavasena sapotikāsu tiracchānagatitthīsu vattati, evaṃ santepi yebhuyyena gāviyaṃ vattati. Tathā hi ‘‘satta dhenusate datvā’’ti pāḷi dissati.

Sidhu gatiyaṃ sedhati, nisedhati, paṭisedhati. Siddho, pasiddho, nisiddho, paṭisiddho, paṭisedhito, paṭisedhako, paṭisedho, paṭisedhituṃ, paṭisedhitvā. Idha acinteyyabalattā upasaggānaṃ taṃyoge **sidhu**dhātussa nānappakārā atthā sambhavanti, aññesampi evameva.

Sidhu satthe maṅgalye ca. Satthaṃ sāsanaṃ, **maṅgalyaṃ** pāpavināsanaṃ vuddhikāraṇaṃ vā. Sedhati. Siddho, pasiddho, pasiddhi.

Dadha dhāraṇe. Janassa tuṭṭhiṃ dadhatīti **dadhi**. Dhakārassa **ha**kāratte ‘‘dahatī’’ti rūpaṃ. Ayaṃ itthī imaṃ itthiṃ ayyikaṃ dahati. Ime purisā imaṃ purisaṃ pitāmahaṃ dahanti. Cittaṃ samādahātabbaṃ. Samādahaṃ cittaṃ.

Edha vuddhiyaṃ lābhe ca. Edhati. Edho, sukhedhito. Gambhīre gādhamedhati.

Ettha ca **edhoti** edhati. Vaḍḍhati etena pāvakoti edho. Indanaṃ, upādānaṃ. **Sukhedhitoti** sukhena edhito, sukhasaṃvaḍḍhitoti attho. **Gādhamedhatīti** gādhaṃ patiṭṭhitaṃ edhati labhati.

Baddha saṃharise. Saṃhariso vinibaddhakriyā. Baddhati, vinibaddhati. Vinibaddho.

Gādha patiṭṭhānissayaganthesu. Gādhati. Gādhaṃ katthā. Gambhīrato agādhaṃ.

Bādha viloḷane bādhati, vibādhati. Ābādho. Ābādhati cittaṃ viloḷetīti **ābādho.**

Nādha yācanādīsu. Nādhati. Nādhanaṃ.

Bandha bandhane bandhati. Bandhanako, bandho, bandhāpito, paṭibandho, bandhanaṃ, bandho, sambandhanaṃ, sambandho, pabandho, bandhu.

Tattha **bandhananti** bandhanti sattete etenāti bandhanaṃ, saṅkhalikādi. ‘‘Ayaṃ amhākaṃ vaṃso’’ti sambandhitabbaṭṭhena **bandhu, theragāthāsaṃvaṇṇanāyaṃ** pana ‘‘pemabandhanena bandhū’’ti vuttaṃ.

Dadi asīsavāre. Asīsavāro asīsappavatti. Dandhati. Dandho, dandhapañño. Yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhati.

Vaddha vaddhane. Vaddhati. Vaddhi, vuddhi, vaddho, vuddho, jātivuddho, guṇavuddho, vayovuddho.

Ye vuddhamapacāyanti, narā dhammassa kovidā;
Diṭṭheva dhamme pāsaṃsā, samparāye ca suggatiṃ.

Sadhu saddakucchiyaṃ. Sadhati.

Piḷadi alaṅkāre. Piḷandhati. Piḷandhanaṃ.

Piḷandhanamalaṅkāro, maṇḍanañca vibhūsanaṃ;
Pasādhanañcābharaṇaṃ, pariyāyā ime matā.

Medha hiṃsāyaṃ saṅgame ca. Medhati. Medhā, medhāvī. Atra **medhāti** asani viya siluccaye kilese medhati hiṃsatīti medhā. Medhati vā siriyā sīlādīhi ca sappurisadhammehi saha gacchati na ekikā hutvā tiṭṭhatīti **medhā, paññāyetaṃ** nāmaṃ. Tathā hi –

‘‘Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti,
Nakkhattarājāriva tārakānaṃ;
Sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo,
Anvāyikā paññavato bhavantī’’ti

වුත්තං. **මෙධාවීති** ධම්මොජපඤ්ඤාය ච සමන්නාගතො පුග්ගලො.

සධු මධු උන්දෙ. සධති. මධති. මධු.

බුධ බොධනෙ. බොධති. බුද්ධො. අභිසම්බුද්ධානො. සම්බුද්ධං. අසම්බුද්ධං. බොධි. **දිවාදිගණෙපි** අයං දිස්සති. තත්‍රහි ''බුජ්ඣතී''ති රූපං, ඉධ පන ''බොධතී''ති රූපං. ''යො නින්දං අපබොධතී''ති පාළි දිස්සති. කාරිතෙ පන ''බොධෙති'' ඉච්චාදීනි.

යුධ සම්පහාරෙ. යොධති. යොධො. යොධෙථ මාරං පඤ්ඤාවුධෙන. යුද්ධං. චරණායුධො, චරණාවුධො වා. ආවුධං. **දිවාදිගණිකස්ස** පනස්ස ''යුජ්ඣතී''ති රූපං.

දීධි දිත්තිවෙධනෙසු. දීධති. දීධිති. එත්ථ ච **දීධිතීති** රස්මි. අනෙකානි හි රස්මිනාමානි.

රස්මි ආභා පභා රංසි, දිත්ති භා රුචි දීධිති;
මරීචි ජුති භාණ්ව'සු, මයූඛො කිරණො කරො;
නාගධාමො ච ආලොකො, ඉච්චෙතෙ රස්මිවාචකා.

ධකාරන්තරූපානි.

නකාරන්තධාතු

නී නයෙ. නෙති, නයති, විනෙති. විනෙය්‍ය හදයෙ දරං. ආනෙති. ආනයති. නෙතා. විනෙතා. නායකො. නෙය්‍යො . වෙනෙය්‍යො. වෙනයිකො. විනීතො පුරිසො. නීයමානෙ පිසාචෙන, කින්නු තාත උදික්ඛති. නීයන්තො. නෙත්තං. නෙත්ති. භවනෙත්ති සමූහතා. නෙත්තිකො. උදකඤ්හි නයන්ති නෙත්තිකා. නෙත්තා. නෙත්තෙ උජුං ගතෙ සති. නයො. විනයො. ආයතනං. නෙතුං. විනෙතුං. නෙත්වා. විනෙත්වා ඉච්චාදීනි.

තත්ථ **නෙත්තන්ති** සමවිසමං දස්සෙන්තං අත්තභාවං නෙතීති නෙත්තං, චක්ඛු. **නෙත්තීති** නෙන්ති එතාය සත්තෙති නෙත්ති, රජ්ජු. **භවනෙත්තීති** භවරජ්ජු, තණ්හායෙතං නාමං. තාය හි සත්තා ගොණා විය ගීවාය බන්ධිත්වා තං තං භවං නියාන්ති, තස්මා භවනෙත්තීති වුච්චති. **නෙත්තිකාති** කස්සකා. **නෙත්තාති** ගවජෙට්ඨකො යූථපති. **නයොති** නයනං ගමනං නයො, පාළිගති. අථ වා තත්ථ තත්ථ නෙතබ්බොති **නයො,** සදිසභාවෙන නෙතබ්බාකාරො. නීයතීති **නයො,** තථත්තනයාදි. නීයති එතෙනාති **නයො,** අන්තද්වයවිවජ්ජනනයාදි.

තථා හි ඡබ්බිධො නයො තථත්තනයො පත්තිනයො දෙසනානයො අන්තද්වයවිවජ්ජනනයො අචින්තෙය්‍යනයො අධිප්පායනයොති. තෙසු **තථත්තනයො** අන්තද්වයවිවජ්ජනනයෙන නීයති, **පත්තිනයො** අචින්තෙය්‍යනයෙන, **දෙසනානයො** අධිප්පායනයෙන නීයති. එත්ථාදිම්හි තිවිධො නයො කම්මසාධනෙන නීයතීති ''නයො''ති වුච්චති, පච්ඡිමො පන තිවිධො නයො කරණසාධනෙන නීයති එතෙන තථත්තාදිනයත්තයමිති ''නයො''ති වුච්චති. ඉමස්මිං අත්ථෙ පපඤ්චියමානෙ ගන්ථවිත්ථාරො සියාති විත්ථාරො න දස්සිතො.

අපරොපි චතුබ්බිධො නයො එකත්තනයො නානත්තනයො අබ්‍යාපාරනයො එවංධම්මතානයොති.

විනෙති සත්තෙ එත්ථ, එතෙනාති වා **විනයො.** කායවාචානං විනයනතොපි විනයො. **ආයතනන්ති** අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතිව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයතෙව පවත්තතෙවාති ආයතනං.

අයං පනෙත්ථ අත්ථුද්ධාරො. ''ආයතනන්ති අස්සානං කම්බොජො ආයතනං, ගුන්නං දක්ඛිණාපථො ආයතන''න්ති එත්ථ සඤ්ජාතිට්ඨානං ආයඅනං නාම. ''මනොරමෙ ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා.

ඡායං ඡායත්ථිනො යන්ති, ඵලත්ථං ඵලභොජිනො''ති එත්ථ සමොසරණට්ඨානං. ''පඤ්චිමානි භික්ඛවෙ විමුත්තායතනානී''ති එත්ථ කාරණං. අඤ්ඤෙපි පන පයොගා **යත පතියතනෙති** එත්ථ පකාසිතා.

නී පාපනෙ. නෙති, නයති. නයනං.

නු ථුතියං. නොති, නවති. නුතො.

ථන පන ධන සද්දෙ. ථනති. පනති. ධනති.

කන දිත්තිකන්තීසු. කනති. කඤ්ඤා. කනකං.

එත්ථ ච යොබ්බනිභාවෙ ඨිතත්තා රූපවිලාසෙන කනති දිප්පති විරොචතීති **කඤ්ඤා.** අථ වා කනියති කාමියති අභිපත්ථියති පුරිසෙහීතිපි **කඤ්ඤා,** යොබ්බනිත්ථී. **කනකන්ති** කනති, කනීයතීති වා **කනකං,** සුවණ්ණං. සුවණ්ණස්ස හි අනෙකානි නාමානි.

සුවණ්ණං කනකං හෙමං, කඤ්චනං හටකම්පි ච;
ජාතරූපං තපනීයං, වණ්ණං තබ්භෙදකා පන;
ජම්බුනදං සිඞ්ගිකඤ්ච, චාමිකරන්ති භාසිතා.

වන සන සම්භත්තියං. වනති. වනං. සනති.

තත්ථ වනන්ති. තං සම්භජන්ති මයූරකොකිලාදයො සත්තාති **වනං,** අරඤ්ඤං. වනති සම්භජති සංකිලෙසපුග්ගලන්ති **වනං,** තණ්හා.

මන අබ්භාසෙ. මනති. මනො.

මාන වීමංසායං, වීමංසති. වීමංසා.

ජන සුන සද්දෙ. ජනති. සුනති.

එත්ථ ච ''කස්මා තෙ එකො භුජො ජනති, එකො තෙ න ජනතී භුජො''ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **ජනතීති** සුනති සද්දං කරොති.

ඛනු අවදාරණෙ ඛනති. සුඛං. දුක්ඛං. ඛතො ආවාටො.

තත්ථ **සුඛන්ති** සුට්ඨු දුක්ඛං ඛනතීති සුඛං. දුට්ඨු ඛනති කායිකචෙතසිකසුඛන්ති **දුක්ඛං**. අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛා හි එතෙ ධම්මා. ද්විධා චිත්තං ඛනතීති වා **දුක්ඛං. චුරාදිගණවසෙන** පන ''සුඛයතීති සුඛං, දුක්ඛයතීති දුක්ඛ''න්ති නිබ්බචනානි ගහෙතබ්බානි. සමාසපදවසෙන ''සුකරං ඛමස්සාති **සුඛං,** දුක්කරං ඛමස්සාති **දුක්ඛ''**න්ති නිබ්බචනානිපි විවිධා හි සද්දානං බ්‍යුප්පත්ති පවත්ති නිමිත්තඤ්ච.

දාන අවඛණ්ඩනෙ. දානති. අපදානං.

සාන තෙජනෙ. තෙජනං නිසානං. සානති.

හන හිංසාගතීසු. එත්ථ පන **හිංසාවචනෙන** එරුසාය වාචාය පීළනඤ්ච දණ්ඩාදීහි පහරණඤ්ච ගහිතං, තස්මා **හන හිංසාපහරණගතීසූති** අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි ''රාජානො චොරං ගහෙත්වා හනෙය්‍යුං වා බන්ධෙය්‍යුං වා''ති. පාඨස්ස අත්ථං සංවණ්ණෙන්තෙහි **''හනෙය්‍යුන්ති** පොථෙය්‍යුඤ්චෙව ඡින්දෙය්‍යුඤ්චා''ති වුත්තං. එත්ථ ච ඡෙදනං නාම හත්ථපාදාදිඡෙදනං වා සීසච්ඡෙදවසෙන මාරණං වා. **හනස්ස වධාදෙසො සාතාදෙසො** ච භවති, හන්ති හනති, හනන්ති. හනසි, හනථ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

හිංසාදයො චත්තාරො අත්ථා ලබ්භන්ති. ''හන්ති හත්ථෙහි පාදෙහී''ති එත්ථ පන **හන්තීති** පහරතීති අත්ථො. ''කුද්ධො හි පිතරං හන්ති. වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හන්ති නෙසං වරං වර''න්ති. එත්ථ **හන්තීති** මාරෙන්තීති අත්ථො. ''වධති, වධෙති, සාතෙති'' ඉච්චපි රූපානි භවන්ති. තත්ථ ''වධති න රොදති, ආපත්ති දුක්කටස්ස. අත්තානං වධිත්වා වධිත්වා රොදති''තිආදීසු වධො පහරණං. පාණං වධෙති. පාණවධො. ''එස වධො ඛණ්ඩහාලස්ස. සත්තෙ සාතෙතී''ති ච ආදීසු වධො මාරණං.

''උපාහනං, වධූ''ති ච එත්ථ **හනවධසද්දත්ථො**ගමනං. ''පුරිසං හනති. සීතං උණ්හං පටිහනති'' ඉච්චාදීනි කත්තුපදානි. දෙවදත්තො යඤ්ඤදත්තෙන හඤ්ඤති. තතො වාතාතපෙ ඝොරෙ, සඤ්ජාතෙ පටිහඤ්ඤති. පච්චත්තවචනස්සෙකාරත්තං, යථා ''වනප්පගුම්බෙ''ති. විහාරෙනාති පදං සම්බන්ධිතබ්බං, ඉච්චාදීනි කම්මපදානි. හන්තා. හතො. වධකො. වධූ. ආඝාතො. උපඝාතො. ඝාතකො. පටිඝො. සඞ්ඝො. බ්‍යග්ඝො. සකුණග්ඝි. හන්තුං, හනිතුං, හන්ත්වා, හනිත්වා. වජ්ඣෙත්වා, වධිත්වා ඉච්චාදීනි සනාමිකානි තුමන්තාදිපදානි.

තත්ථ **උපාහනන්ති** තං තං ඨානං උපහනන්ති උපගච්ඡන්ති තතො ච ආහනන්ති ආගච්ඡන්ති එතෙනාති උපාහනං. **වධූති** කිලෙසවසෙන සුනඛම්පි උපගමනසීලාති වධූ, සබ්බාසං ඉත්ථීනං සාධාරණමෙතං. අථ වා වධූති සුණිසා. තථා හි ''තෙන හි වධූ යදා උතුනී අහොසි, පුප්ඵං තෙ උප්පන්නං, අථ මෙ ආරොචෙය්‍යාසී''ති එත්ථ වධූති සුණිසා වුච්චති. සා පන ''අයං නො පුත්තස්ස භරියා''ති සස්සුසසුරෙහි අධිගන්තබ්බා ජානිතබ්බාති **වධූති** වුච්චති. ගතායත්ථානං කත්ථචි

බුද්ධියත්ථකථනතො අයමත්ථො ලබ්භතෙව. ‘‘සුණ්හා, සුණිසා, වධූ’’ ඉච්චෙතෙ පරියායා. **සඞ්ඝොති** භික්ඛුසමූහො. සමග්ගං කම්මං සමුපගච්ඡතීති සඞ්ඝො, සුට්ඨු වා කිලෙසෙ හන්ති තෙන තෙන මග්ගාසිනා මාරෙතීතිපි සඞ්ඝො, පුථුජ්ජනාරියවසෙන වුත්තානෙතානි. විවිධෙ සත්තෙ ආහනති භුසො ඝාතෙතීති **බ්‍යග්ඝො**. සො එව ‘‘වියග්ඝො, වග්ඝො’’ති ච වුච්චති. අපරම්පි පුණ්ඩරීකොති තස්ස නාමං. දුබ්බලෙ සකුණෙ හන්තීති **සකුණග්ඝි,** සෙනො, අයං පන හනධාතු **දිවාදිගණෙ** ‘‘පටිහඤ්ඤතී’’ති අකම්මකං කත්තුපදං ජනෙති. තථා හි ‘‘බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකියෙ සොතෙ පටිහඤ්ඤතී’’තිආදිකා පාළියො දිස්සන්ති.

අන පාණනෙ. පාණනං සසනං. අනති. ආනං, පානං. ‘‘තත්ථ **ආනන්ති** අස්සාසො. **පානන්ති** පස්සාසො. එතෙසු **අස්සාසොති** බහි නික්ඛමනවාතො. **පස්සාසොති** අන්තො පවිසනවාතො’’ති **විනයට්ඨකථායං** වුත්තං, **සුත්තන්තට්ඨකථාසු** පන උප්පටිපාටියා ආගතං. තත්ථ යස්මා සබ්බෙසම්පි ගබ්භසෙය්‍යකානං මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනකාලෙ පඨමං අබ්භන්තරවාතො බහි නික්ඛමති, පච්ඡා බාහිරවාතො සුඛුමං රජං ගහෙත්වා අබ්භන්තරං පවිසන්තො තාලුං ආහච්ච නිබ්බායති, තස්මා **විනයට්ඨකථායං** ‘‘අස්සාසොති බහි නික්ඛමනවාතො, පස්සාසොති අන්තො පවිසනවාතො’’ති වුත්තං. එතෙසු ද්වීසු නයෙසු විනයනයෙන අන්තො උට්ඨිතසසනං **අස්සාසො,** බහි උට්ඨිතසසනං **පස්සාසො**. සුත්තන්තනයෙන පන බහි උට්ඨහිත්වාපි අන්තො සසනතො **අස්සාසො**. අන්තො උට්ඨහිත්වාපි බහි සසනතො **පස්සාසො**. අයමෙව ච නයො ‘‘අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡතො අජ්ඣත්තං වික්ඛෙපගතෙන චිත්තෙන කායොපි චිත්තම්පි සාරද්ධා ච හොන්ති ඉඤ්ජිතා ච ඵන්දිතා චා’’ති, ‘‘පස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡතො බහිද්ධා වික්ඛෙපගතෙන චිත්තෙන කායොපි චිත්තම්පි සාරද්ධා ච හොන්ති ඉඤ්ජිතා ච ඵන්දිතා චා’’ති ඉමාය **පාළියා** සමෙතීති වෙදිතබ්බං.

ධන ධඤ්ඤෙ. ධනනං **ධඤ්ඤං,** සිරිපුඤ්ඤපඤ්ඤානං සම්පදාති අත්ථො. ධාතුඅත්ථො හි යෙභුය්‍යෙන භාවවසෙන කථීයති ඨපෙත්වා **චක්කරුක්ඛතචෙති** එවමාදිප්පභෙදං. යථා භාවත්ථෙ වත්තමානෙන **යපච්චයෙන** සද්ධිං **නකාරස්ස යාකාරං** කත්වා ඵෙනනං **ඵෙය්‍යන්ති** වුච්චති, එවම්ධ **යපච්චයෙන** සද්ධිං **නකාරස්ස ඤ්ඤකාරං** කත්වා ධනනං **ධඤ්ඤන්ති** වුච්චති. ධනිනො වා භාවො **ධඤ්ඤං,** තස්මිං ධඤ්ඤෙ. ධන්ති, ධනති. ධනිතං. ධඤ්ඤං. යස්මා පන **ධඤ්ඤසද්දෙන** සිරිපුඤ්ඤපඤ්ඤාසම්පදා ගහිතා, තස්මා ‘‘ධඤ්ඤපුඤ්ඤලක්ඛණසම්පන්නං පුත්තං විජායී’’තිආදීසු **ධඤ්ඤසද්දෙන** සිරිපඤ්ඤාව ගහෙතබ්බා පුඤ්ඤස්ස විසුං වචනතො.

> ‘‘නදතො පරිසායන්තෙ, වාදිතබ්බපහාරිනො;
> යෙ තෙ දක්ඛන්ති වදනං, ධඤ්ඤා තෙ නරපුඞ්ගව.
>
> දීඝඞ්ගුලී තම්බනඛෙ, සුභෙ ආයතපණ්හිකෙ;
> යෙ පාදෙ පණමිස්සන්ති, තෙපි ධඤ්ඤා ගුණන්ධර.
>
> මධුරානි පහට්ඨානි, දොසග්ඝානි හිතානි ච;
> යෙතෙවාක්‍යානි සොස්සන්ති, තෙපි ධඤ්ඤානරුත්තමා’’ති

එවමාදීසු පන **ධඤ්ඤසද්දෙන** පුඤ්ඤසම්පදා ගහෙතබ්බා, පුඤ්ඤසම්පදාය වා සද්ධිං සිරිපඤ්ඤාසම්පදාපි ගහෙතබ්බා. ඉදමෙත්ථ නිබ්බචනං ‘‘ධඤ්ඤං සිරිපුඤ්ඤපඤ්ඤාසම්පදා එතෙසං අත්ථීති **ධඤ්ඤා’’**ති. ‘‘ධඤ්ඤං මඞ්ගලසම්මත’’න්ති එත්ථ තු ‘‘උත්තමරතනං ඉද’’න්ති ධනායිතබ්බං සද්ධායිතබ්බන්ති **ධඤ්ඤං,** සිරිසම්පන්නං පුඤ්ඤසම්පන්නං පඤ්ඤාසම්පන්නන්තිපි අත්ථො යුජ්ජති. ‘‘ධඤ්ඤං ධනං රජතං ජාතරූප’’න්ති ච ආදීසු ‘‘නත්ථි ධඤ්ඤසමං ධන’’න්ති වචනතො ධනායිතබ්බන්ති **ධඤ්ඤං,** කිං තං? පුබ්බණ්ණං. අපිච ඔසධිවිසෙසොපි **ධඤ්ඤන්ති** වුච්චති. ධනසද්දස්ස ච පන සමාසවසෙන ‘‘අධනො, නිද්ධනො’’ති ච නත්ථි ධනං එතස්සාති අත්ථෙන දලිද්දපුග්ගලො වුච්චති. ‘‘නිධනං යාතී’’තිඑත්ථ තු කම්පනත්ථවාචකස්ස ධූධාතුස්ස වසෙන විනාසො **නිධනන්ති** වුච්චතීති.

මුන ගතියං. මුනති.

චිනෙ මඤ්ඤනායං. අලුත්තන්තොයං ධාතු, යථා ගිලෙ, යථා ච මිලෙ. චිනායති, ඔචිනායති. ‘‘සබ්බො තං ජනො ඔචිනායතු’’ති ඉදමෙත්ථ පාළි නිදස්සනං. **ඔචිනායතති** අවමඤ්ඤතූති.

ඉති **භූවාදිගණෙ** තවග්ගන්තධාතුරූපානි

සමත්තානි.

පකාරන්තධාතු

ඉදානි **පවග්ගන්තධාතුරූපානි** වුච්චන්තෙ –

පා පානෙ. පානං පිවනං. ‘‘පාති, පාන්ති. පාතු, පාන්තු’’ ඉච්චාදි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

ඛිප්පං ගීවං පසාරෙහි, න තෙ දස්සාමි ජීවිතං;
අයඤ්හිතෙ මයා රුළ්හො, සරො පාස්සති ලොහිතන්ති.

අත්‍ර හි **පාස්සතීති** පිවිස්සති. ‘‘පාස්සති, පාස්සන්ති. පාස්සසි, පාස්සථ. පාස්සාමි, පාස්සාම’’ ඉච්චාදිනා, ‘‘අපස්සා, අපස්සංසු’’ ඉච්චාදිනා ච නයෙන සෙසං සබ්බං යොජෙතබ්බං නයඤ්ඤූහි. කො හි සමත්ථො සබ්බානි බුද්ධවචනසාගරෙ විචිත්‍රානි විප්පකිණ්ණරූපන්තරරතනානි උද්ධරිත්වා දස්සෙතුං, තස්මා සබ්බාසුපි ධාතූසු සඞ්ඛෙපෙන ගහණූපායමත්තමෙව දස්සිතං. පිවති, පිවන්ති. පිවං, පිවන්තො, පිවමානො, පිවං භාගිරසොදකං. කාරිතෙ කුමාරං ඛීරං පායෙති. මුහුත්තං තණ්හාසමනං, ඛීරං ත්වං පායිතො මයා. කම්මෙ පීයති, පීතං. තුමාදීසු ‘‘පාතුං, පිවිතුං, පිත්වා, පිවිත්වා, පායෙත්වා’’ ඉච්චාදීනි යොජෙතබ්බානි. අඤ්ඤෙසුපි ඨානෙසු පාළිනයානුරූපෙන සද්දරූපානි එවමෙව යොජෙතබ්බානි.

පා රක්ඛණෙ. පාති. නිපාති. පිතා, ගොපො.

පා පූරණෙ. පාති, විප්පාති. විප්පො.

විප්පොති බ්‍රාහ්මණො. සො හි විප්පෙති පූරෙති විසිට්ඨෙන වෙදුච්චාරණාදිනා අත්තනො බ්‍රාහ්මණකම්මෙන ලොකස්ස අජ්ඣාසයං අත්තනො ච හදයෙ වෙදානීති **විප්පොති** වුච්චති. ‘‘ජාතො විප්පකුලෙ අහ’’න්ති එත්ථ හි බ්‍රාහ්මණො ‘‘විප්පො’’ති වුච්චති. තස්ස කුලං **විප්පකුලන්ති**.

පූ පවනෙ. පවති. පුත්තො, පුඤ්ඤං. එත්ථ **පුත්තොති** අත්තනො කුලං පවති සොධෙතීති පුත්තො. **කියාදිගණං** පන පත්වා ‘‘පුනාතී’’ති වත්තබ්බං.

පුත්තො’ත්‍රජො සුතො සූනු,
තනුජො තනයො’රසො;
පුත්තනත්තාදයො චාථ,
අපච්චන්ති පවුච්චරෙ.

ඉත්ථිලිඞ්ගම්හි වත්තබ්බෙ, පුත්තීති අත්‍රජාති ච;
වත්තබ්බං සෙසට්ඨානෙසු, යථාරහමුදීරයෙ;
පාළියඤ්හි අත්‍රජාති, ඉත්ථී පුත්තී කථීයති;

එත්ථ පන –

‘‘තතො ද්වෙ සත්තරත්තස්ස, වෙදෙහස්සත්‍රජා පියා;
රාජකඤ්ඤා රුචා නාම, ධාතිමාතරමබ්‍රවී’’ති

අයං පාළි නිදස්සනං. ‘‘පුත්තී, ධීතා, දුහිතා, අත්තජා’’ති ඉච්චෙතෙ පරියායා. එවං අත්‍රජාති ඉත්ථිවාචකස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස දස්සනතො **සුත**සද්දාදීසුපි ඉත්ථිලිඞ්ගනයො ලබ්භමානාලබ්භමානවසෙන උපපරික්ඛිතබ්බො. තථා හි ලොකෙ ‘‘වෙස්සො, සුද්දො, නරො, කිංපුරිසො’’ ඉච්චාදීනං යුගළභාවෙන ‘‘වෙස්සී, සුද්දී, නාරී, කිංපුරිසී’’තිආදීනි ඉත්ථිවාචකානි ලිඞ්ගානි දිස්සන්ති. ‘‘පුරිසො පුමා’’ ඉච්චාදීනං පන යුගළභාවෙන ඉත්ථිවාචකානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි න දිස්සන්ති. **පුඤ්ඤ**න්ති එත්ථ පන අත්තනො කාරකං පවති සොධෙතීති පුඤ්ඤං. **කියාදිගණං** පන පත්වා පුනාතීති **පුඤ්ඤ**න්ති වත්තබ්බං.

අඤ්ඤො අත්ථොපි වත්තබ්බො, නිරුත්තිලක්ඛණස්සිතො;
තස්මා නිබ්බචනං ඤෙය්‍යං, ජනපූජාදිතො ඉධ.

පරං පුජ්ජභවං ජනෙතීති **පුඤ්ඤං**. සදා පූජිතං වා ජනෙතීති **පුඤ්ඤං**. ජනං අත්තකාරං පුනාතීති **පුඤ්ඤං**. අසෙසං අපුඤ්ඤං පුනාතීති **පුඤ්ඤං**.

කල්‍යාණං කුසලං පුඤ්ඤං, සුභමිච්චෙව නිද්දිසෙ;
කම්මස්ස කුසලස්සාධි-වචනං වචනෙ පටු.

පෙ ගතියං. පෙති, පෙන්ති. පෙසි, පෙථ. ඉධ භික්ඛවෙ එකච්චො අස්සඛළුඞ්කො පෙහීති වුත්තො විද්ධො සමානො චොදිතො සාරථිනා පච්ඡතො පටිසක්කති, පිට්ඨිතො රථං පටිවත්තෙති. උම්මග්ගං ගණ්හාති, උබ්බටුමං රථං

කරොති.

පෙ වුද්ධියං පයති. පායො, අපායො. එත්ථ **අපායොති** නත්ථි පායො වුද්ධි එත්ථාති අපායො. **අයධාතුවසෙනපි** අත්ථො නෙතබ්බො, අයතො වුද්ධිතො, සුඛතො වා අපෙතොති **අපායො,** නිරයතිරච්ඡානයොනිපෙත්තිවිසයඅසුරකායා.

පෙ සොසනෙ. පායති, පයති වා. නිපකො. එත්ථ **නිපකො** නිපයති විසොසෙති පටිපක්ඛං, තතො වා අත්තානං නිපාති රක්ඛතීති නිපකො, සම්පජානො.

ගුප රක්ඛණෙ. ගොපති. ගොපකො.

නගරං යථා පච්චන්තං, ගුත්තං සාන්තරබාහිරං.

එවං ගොපෙථ අත්තානං, ඛණො වෙ මා උපච්චගා.

ගොපෙථාති ගොපෙයාථ රක්ඛෙයාථ.

චප සන්තානෙ. චපති.

සප සමවායෙ. සපති.

චුප මන්දගතියං. චොපති.

තුප හිංසායං. තොපති. තුප්පති.

ගුප ගොපනජිගුච්ඡනෙසු. ගොපති, ජිගුච්ඡති. ජිගුච්ඡං, ජිගුච්ඡමානො. ජෙගුච්ඡී. ජිගුච්ඡිත්වා ඉච්චාදීනි.

කපු හිංසාතක්කලගන්ධෙසු. කප්පති. කප්පූරො.

කපු සාමත්ථියෙ. ඉදං අම්හාකං කප්පති. නෙතං අම්හෙසු කප්පති.

කප කරුණායං. කපති. කපණො, කාපඤ්ඤං. තත්ථ **කපතීති** කරුණායති, **කාපඤ්ඤන්ති** කපණභාවො.

සප අක්කොසෙ. සපති. සපථො, අභිසපථො, අභිසපිතො, සපනකො.

වප බීජනික්ඛෙපෙ. බීජං වපති. වාපකො. වාපිතං ධඤ්ඤං. වුත්තං බීජං පුරිසෙන. බීජං වප්පති. වප්පමඞ්ගලං.

සුප සයනෙ. සුපති. සුඛං සුපන්ති මුනයො, යෙ ඉත්ථීසු න බජ්ඣරෙ. සුත්තො පුරිසො, සුපනං, සුත්තං.

ඛිප පෙරණෙ. පෙරණං චුණ්ණීකරණං පිසනං. ඛෙපති. ඛෙපකො.

ඛිප අබ්‍යත්තසද්දෙ. ඛිපති. ඛිපිතසද්දො. යදා ච ධම්මං දෙසෙන්තො, ඛිපි ලොකග්ගනායකො.

ඛිප ඡඩ්ඩනෙ. ඛිපති, උක්ඛිපති, වික්ඛිපති, අවඛිපති, සංඛිපති. ඛිත්තං, උක්ඛිත්තං, පක්ඛිත්තං, වික්ඛිත්තං ඉච්චාදීනි.

ඔප නිට්ඨුභනෙ. නිට්ඨුභනං ඛෙළපාතනං. ඔපති. ඔසධං සඞ්ඛරිත්වා මුඛෙ ඛෙළං ඔපි.

ලිපි උපලෙපෙ. ලෙපති. ලිත්තං පරමෙන තෙජසා.

ඛිපි ගතියං. ඛිම්පති.

ඞිප ඛෙපෙ. ඬෙපති.

නිදපි නිදම්පනෙ. නිදම්පනං නාම සස්සරුක්ඛාදීසු වීහිසීසං වා වරකසීසං වා අච්ඡින්දිත්වා බුද්දකසාඛං වා අභඤ්ජිත්වා යථාඨිතමෙව හත්ථෙන ගහෙත්වා ආකඩ්ඪිත්වා බීජමත්තස්සෙව වා පණ්ණමත්තස්සෙව වා ගහණං. පුරිසො වීහිසීසං නිදම්පති, රුක්ඛපත්තං නිදම්පති. නිදම්පකො, නිදම්පිතං, නිදම්පිතුං, නිදම්පිත්වා.

තප දිත්තියං. දිත්ති විරොචනං. දිවා තපතිආදිච්චො.

තප උබ්බෙගෙ. උබ්බෙගො උත්‍රාසො භීරුතා. තපති, උත්තපති. ඔත්තප්පං, ඔත්තප්පියං ධනං.

තප ධූප සන්තාපෙ. තපති. තපොධනං, ආතාපො. ආතාපී. ආතපං. ධූපති, සන්ධූපනො, කම්මෙ තාපියති. ධූපියති. භාවෙ තාපනං, තාපො, පරිතාපො, සන්තාපො. ධූපනං.

පකාරන්තධාතුරූපානි.

ඵකාරන්තධාතු

පුප්ඵ විකසනෙ. අකම්මකො චායං සකම්මකො ච. පුප්ඵති. පුප්ඵං, පුප්ඵනං, පුප්ඵිතො, පුප්ඵිතුං, පුප්ඵිත්වා. පුප්ඵන්ති පුප්ඵිනො දුමා. ථලජා දකජා පුප්ඵා, සබ්බෙ පුප්ඵන්ති තාවදෙ. මඤ්ජූසකො නාම රුක්ඛො යත්තකානි උදකෙ වා ථලෙ වා පුප්ඵානි, සබ්බානි පුප්ඵති.

තුඵ හිංසායං. තොඵති.

දඵ දඞී චප්ඵ ගතියං. දඵති. දම්ඵති. චප්ඵති.

දිඵ කථනයුද්ධනින්දාහිංසාදානෙසු. දෙඵති. දෙඵො.

තඵ තිත්තියං. තිත්ති තප්පනං, තඵති.

දුඵ උපක්කිලෙසෙ. උපක්කිලිස්සනං **උපක්කිලෙසො.** දොඵති.

ගුඵ ගන්ථෙ. ගන්ථො ගන්ථීකරණං. ගොඵති.

ඵකාරන්තධාතුරූපානි.

බකාරන්තධාතු

හබ්බ හිංසායං. හබ්බති. හබ්බො.

පබ්බ චබ්බ මබ්බ කබ්බ ඛබ්බ ගබ්බ සබ්බ චබ්බ ගතියං. පබ්බති. චබ්බති. මබ්බති. කබ්බති. ඛබ්බති. ගබ්බති. සබ්බති. චබ්බති.

අබ්බ සබ්බ හිංසායඤ්ච. ගත්‍යාපෙක්ඛාය **ච**කාරො. අබ්බති. සබ්බති.

කුබි අච්ඡාදනෙ. කුබ්බති.

ලුබි තුබි අද්දනෙ. ලුම්බති. තුම්බති. ලුම්බිනීවනං. උදකතුම්බො. අථොපි ද්වෙ ච තුම්බානි.

චුබි වදනසංයොගෙ. පුත්තං මුද්ධනි චුම්බති. මුඛෙ චුම්බති. එත්ථ සියා ''යදි වදනසංයොගෙ **චුබි**ධාතු වත්තති, කථං **අම්බුධරබින්දුචුම්බිතකූටො**ති එත්ථ අවදනෙ අවිඤ්ඤාණකෙ පබ්බතකූටෙ අම්බුධරබින්දූනං චුම්බනං වුත්ත''න්ති? සච්චං, තං පන චුම්බනාකාරසදිසෙනාකාරෙන සම්භවං චෙතසි ඨපෙත්වා වුත්තං, යථා අදස්සනසම්භවෙපි දස්සනසදිසෙනාකාරෙන සම්භූතත්තා ''රොදන්තෙ දාරකෙ දිස්වා, උබ්බිද්ධා විපුලා දුමා''ති අචක්ඛුකානම්පි රුක්ඛානං දස්සනං වුත්තං, එවම්ධාපි චුම්බනාකාරසදිසෙනාකාරෙන සම්භූතත්තා අවදනානම්පි අම්බුධරබින්දූනං චුම්බනං වුත්තං. සභාවතො පන අවිඤ්ඤාණකානං දස්සනචුම්බනාදීනි ච නත්ථි, සවිඤ්ඤාණකානංයෙව තානි හොන්තීති. අයං නයො **කමු පදවික්ඛෙපෙ**තිආදීසුපි නෙතබ්බො.

උබ්බි තුබ්බි ථුබ්බි දුබ්බි ධුබ්බි හිංසත්ථා. උබ්බති. තුබ්බති. ථුබ්බති. දුබ්බති. දුබ්බා. ධුබ්බති. එත්ථ **දුබ්බාති** දබ්බතිණං, යං ''තිරියා නාම තිණජාති''ති පාළියං ආගතං. එත්ථ ච **දුබ්බාති** ඉත්ථිලිඞ්ගං, **දබ්බන්ති** නපුංසකලිඞ්ගන්ති දට්ඨබ්බං.

මුබ්බි බන්ධනෙ. මුබ්බති.

කුබ්බි උග්ගමෙ. කුබ්බති.

පුබ්බ පබ්බ සබ්බ පූරණෙ. පුබ්බති. පබ්බති. සබ්බති. එත්ථ සියා ''නනු භො **පුබ්බසබ්බ**සද්දා සබ්බනාමානි, කස්මා පනෙතෙ ධාතුචින්තායං ගහිතා''ති? වුච්චතෙ – සබ්බනාමෙසු ච **තුමන්තාදිවිරහිතෙසු** ච නිපාතෙසු උපසග්ගෙසු ච ධාතුචින්තා නාම නත්ථි, ඉමානි පන සබ්බනාමානි න හොන්ති. කෙවලං සුතිසාමඤ්ඤෙන සබ්බනාමානි විය උපට්ඨහන්ති, තෙන තෙ තබ්භාවමුත්තත්තා ධාතුචින්තායං පුබ්බාචරියෙහි ගහිතා ''පුබ්බති සබ්බතී''ති පයොගදස්සනතොති. යදි එවං කස්මා බුද්ධවචනෙ එතානි රූපානි න සන්තීති? අනාගමනභාවෙන න සන්ති, න අවිජ්ජමානභාවෙන. කිඤ්චාපි බුද්ධවචනෙසු එතානි රූපානි න සන්ති, තථාපි පොරාණෙහි අනුමතා පුරාණභාසාති ගහෙතබ්බානි, යථා ''නාථතීති නාථො''ති එත්ථ ''නාථතී''ති රූපං බුද්ධවචනෙ අවිජ්ජමානම්පි ගහෙතබ්බං හොති, එවං ඉමානිපි. තස්මා වොහාරෙසු විඤ්ඤූනං කොසල්ලත්ථාය සාසනෙ අවිජ්ජමානාපි සාසනානුරූපා ලොකිකප්පයොගා ගහෙතබ්බාති ''පුබ්බති සබ්බතී''ති රූපානි ගහිතානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඨානෙසු වෙදිතබ්බො.

චම්බ අදනෙ. චම්බති.

කබ්බ ඛබ්බ ගබ්බ දබ්බෙ. දබ්බො අහඞ්කාරො. කබ්බති. ඛබ්බති. ගබ්බති.

අබි දබි සද්දෙ. අම්බති. අම්බා, අම්බු. දම්බති.

ලබි අවසංසනෙ. අවසංසනං අවලම්බනං. ලම්බති, විලම්බති, බ්‍යාලම්බති. නීචෙ චො'ලම්බතෙ සූරියො. ආලම්බති . ආලම්බනං, තදාලම්බනං, තදාලම්බණං, තදාලම්බං වා. ලාබු. අලාබු වා, අකාරො හි තබ්භාවෙ.

බකාරන්තධාතුරූපානි.

භකාරන්තධාතු

භා දිත්තියං. චන්දො භාති, පඤ්හා මං පටිභාති. රත්ති විභාති. භාණු, පටිභානං. විභාතා රත්ති.

භී භයෙ. භායති. භයං, භයානකො, භීමො, භීමසෙනො, භීරු, භීරුකො, භීරුකජාතිකො. කාරිතෙ ''භායෙති, භායයති, භායාපෙති, භායාපයතී''ති රූපානි.

සභු සම්භු හිංසායං. සභති. සම්භති.

සුම්භ භාසනෙ ච. චකාරො හිංසාපෙක්ඛකො. සුම්භති. සුම්භො. කුසුම්භො.

එත්ථ **සුම්භොති** ආවාටො. ''සුම්භං නික්ඛනාහී''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං. **කුසුම්භොති** ඛුද්දකආවාටො, ''පබ්බතකන්දරපදරසාඛාපරිපූරා කුසුම්භෙ පරිපූරෙන්තී''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

අබ්භ වබ්භ මබ්භ ගතියං. අබ්භති. අබ්භො. වබ්භති. මබ්භති.

එත්ථ **අබ්භොති** මෙඝො. සො හි අබ්භති අනෙකසතපටලො හුත්වා ගච්ඡතීති ''අබ්භො''ති වුච්චති. ''විජ්ජුමාලී සතක්කකූ''ති වුත්තං. **සතක්කකූ**ති ච අනෙකසතපටලො. එත්ථ ච **අබ්භ**සද්දො තිලිඞ්ගිකො දට්ඨබ්බො. තථා හි අයං ''අබ්භුට්ඨිතොව ස යාති, ස ගච්ඡං න නිවත්තතී''ති එත්ථ පුල්ලිඞ්ගො. ''අබ්භා, මහිකා, ධූමො, රජො, රාහූ''ති එත්ථ ඉත්ථිලිඞ්ගො. ''අබ්භානි චන්දමණ්ඩලං ඡාදෙන්තී''ති එත්ථ නපුංසකලිඞ්ගො.

ඉමානි පන මෙඝස්ස නාමානි –

> මෙඝො වලාහකො ලඞ්ඝි, ජීමූතො අම්බුදො ඝනො;
> ධාරාධරො අම්බුධරො, පජ්ජුන්නො හිමගබ්භකො.

යහ මෙථුනෙ. මිථුනස්ස ජනද්වයස්ස ඉදං කම්මං **මෙථුනං,** තස්මිං මෙථුනෙ **යහ**ධාතු වත්තති. යහති. යාහස්සං.

එත්ථ ච ''මෙථුන''න්ති එසා සබ්භිවාචා, ලජ්ජාසම්පන්නෙහි පුග්ගලෙහි වත්තබ්බභාසාභාවතො. තථා හි ''මෙථුනො ධම්මො න පටිසෙවිතබ්බො''ති ච ''න මෙ රාජා සඛා හොති, න රාජා හොති මෙථුනො''ති ච සොභනෙ වාචාවිසයෙ අයං භාසා ආගතා. ''යහති''තිආදිකා පන භාසා ''සිබරණී''තිආදිකා භාසා විය අසබ්භිවාචා. න හි හිරොත්තප්පසම්පන්නො ලොකියජනොපි ඊදිසිං වාචං භාසති. එවං සන්තෙපි අධිමත්තුක්කංසගතහිරොත්තප්පොපි භගවා මහාකරුණාය සඤ්චොදිතහදයො ලොකානුකම්පාය පරිසමජ්ඣෙ අභාසි. අහො තථාගතස්ස මහාකරුණාති.

ඉමානි පන මෙථුනධම්මස්ස නාමානි –

සංවෙසනං නිද්ධුවනං, මෙථුනං සූරතං රතං;
ඛ්‍යාථයො ගාමධම්මො ච, යාහස්සං මොහනං රති.

අසද්ධම්මො ච වසල-ධම්මො මීළ්හසුඛම්පි ච;
ද්වයංද්වයසමාපත්ති, ද්වන්දො ගම්මො'දකන්තිකො.

සිහ විහ කත්ථනෙ. සිහති. විහති.

දෙහ අභි දභි සද්දෙ. දෙහති. අම්භති. අම්භො. දම්භති.

එත්ථ ච **අම්භො** වුච්චති උදකං. තඤ්හි නිජ්ජීවම්පි සමානං ඔසකාලාදීසු විස්සන්දමානං අම්භති සද්දං කරොතීති **අම්භොති** වුච්චති.

ඉමානිස්ස නාමානි –

පානීයං උදකං තොයං, ජලං පාතො ච අම්බු ච;
දකං කං සලිලං වාරි, ආපො අම්භො පපම්පි ච.

නීරඤ්ච කෙපුකං පානි, අමතං එලමෙව ච,
ආපොනාමානි එතානි, ආගතානි තතො තතො.

එත්ථ ච ''වාලග්ගෙසු ච කෙපුකෙ. පිවිතඤ්ච තෙසං භුසං හොති පානී''තිආදයො පයොගා දස්සෙතබ්බා.

ථභි ඛභි පටිබද්ධෙ ථම්භති, විත්ථම්භති. ඛම්භති, වික්ඛම්භති. ථම්භො. ථද්ධො, උපත්ථම්භො. උපත්ථම්භිනී. වික්ඛම්භො. වික්ඛම්භිතකිලෙසො.

ජභ ජභි ගත්තවිනාමෙ. ජභති. ජම්භති, විජම්භති. විජම්භනං, විජම්භිතා. විජම්භන්තො, විජම්භමානො, විජම්භිතො.

සබ්භ කථනෙ. සබ්භති.

චබ්භ භොජනෙ. චබ්භති.

ගබ්භ ධාරණෙ. ගබ්භති. ගබ්භො.

එත්ථ **ගබ්භොති** මාතුකුච්ඡිපි වුච්චති කුච්ඡිගතපුත්තොපි. තථා හි ''යමෙකරත්තිං පඨමං, ගබ්භෙ වසති මාණවො''ති එත්ථ මාතුකුච්ඡි ''ගබ්භො''ති වුච්චති. ''ගබ්භො මෙ දෙව පතිට්ඨිතො. ගබ්භො ච පතිතො ඡමා''ති ච එත්ථ පන කුච්ඡිගතපුත්තො. අපිච **ගබ්භොති** ආවාසවිසෙසො. ''ගබ්භං පවිට්ඨයො''තිආදීසු හි ඔවරකො ''ගබ්භො''ති වුච්චති.

රභ රාභස්සෙ. ආපුබ්බො රභ හිංසාකරණවායමනෙසු. රාභස්සං රාභසභාවො. තංසමඞ්ගිනො පන පාළියං ''චණ්ඩා රුද්ධා රභසා''ති එවං ආගතා.

තත්ථ **රභසාති** කරණුත්තරියා. රභති, ආරභති, සමාරභති, ආරම්භති. රභසො. ආරම්භො. සමාරම්භො, ආරභන්තො. සමාරභන්තො. ආරද්ධං මෙ වීරියං. සාරම්භං. අනාරම්භං. සාරම්භො තෙ න විජ්ජති. පකාරණාරම්භො. වීරියාරම්භො. ආරභිතුං. ආරභිත්වා. ආරබ්භ.

එත්ථ **වීරියාරම්භොති** වීරියසඞ්ඛාතො ආරම්භො. **ආරම්භසද්දො** කම්මෙ ආපත්තියං ක්‍රියාය වීරියෙ හිංසාය විකොපනෙති අනෙකෙසු අත්ථෙසු ආගතො.

‘‘යං කිඤ්චි දුක්ඛං සම්භොති, සබ්බං ආරම්භපච්චයා;
ආරම්භානං නිරොධෙන, නත්ථි දුක්ඛස්ස සම්භවො’’ති

එත්ථ හි කම්මං ආරම්භොති ආගතං. ‘‘ආරම්භති ච විප්පටිසාරී ච හොති’’ති එත්ථ ආපත්ති. ‘‘මහායඤ්ඤා මහාරම්භා, න තෙ හොන්ති මහප්ඵල්ලා’’ති එත්ථ යූපුස්සාපනාදික්‍රියා. ‘‘ආරම්භථ නික්කමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ’’ති එත්ථ වීරියං. ‘‘සමණං ගොතමං උද්දිස්ස පාණං ආරම්භන්තී’’ති එත්ථ හිංසා. ‘‘බීජගාමභූතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො හොති’’ති එත්ථ ඡෙදනභඤ්ජනාදිකං විකොපනං. ඉච්චෙවං –

කම්මෙ ආපත්තියඤ්චෙව, වීරියෙ හිංසාක්‍රියාසු ච;
විකොපනෙ ච **ආරම්භ**-සද්දො හොතීති නිද්දිසෙ;

ලභ ලාභෙ. ලභති, ලබ්භති. ලාභො, ලද්ධං, අලත්ථ, අලත්ථුං.

සුභ දිත්තියං. සොභති. සොභා, සොභනං, සොභිතො.

ඛුභ සඤ්චලනෙ. ඛොභති, සඞ්ඛොභති. හත්ථිනාගෙ පදින්නම්හි, ඛුබ්භිත්ථ නගරං තදා. ඛොභා, සඞ්ඛොභො.

නභ තුභ හිංසායං. නභති. තුභති.

සම්භ විස්සාසෙ. සම්භති. සම්භන්ති, සම්භන්තො.

ලුභ විමොහනෙ. ලොභති, පලොභති. ථුල්ලකුමාරීපලොභනං. කාරිතෙ පන ‘‘ලොභෙති, පලොභෙති, පලොභෙත්වා’’ති රූපානි භවන්ති. **දිවාදිගණං** පන පත්වා ගිද්ධියත්ථෙ ‘‘ලුබ්භති’’ති රූපං භවති.

දභි ගන්ථනෙ. දම්භති. දම්භනං.

රුභි නිවාරණෙ. රුම්භති, සන්නිරුම්භති. සන්නිරුම්භො, සන්නිරුම්භිත්වා.

උභ උබ්භ උම්භ පූරණෙ. උභති. උබ්භති. උම්භති. උභනා. උබ්භනා. උම්භනා. ඔභො. කෙටුභං. උබ්භං. කුම්භො. කුම්භී. කාරිතෙ ‘‘ඔභෙති. උබ්භෙති. උම්භෙති’’ති රූපානි භවන්ති.

තත්ථ **කෙටුභන්ති** ක්‍රියාකප්පවිකප්පො කවීනං උපකාරියසත්ථං. ඉදං පනෙත්ථ නිබ්බචනං කිටෙති ගමෙති ක්‍රියාදිවිභාගං, තං වා අනවසෙසපරියාදානතො කෙටෙන්තො ගමෙන්තො ඔභෙති පූරෙතීති කෙටුභං **කිටඋභධාතුවසෙන**. උබ්භති උබ්භෙති පූරෙතීති **උබ්භං, පූරණන්ති** අත්ථො. **චරියාපිටකෙපි** හි ඊදිසී සද්දගති දිස්සති, තං යථා? ‘‘මහාදානං පවත්තෙසි, අච්චුබ්භං සාගරූපම’’න්ති. තත්ථ ච **අච්චුබ්භන්ති** අතිවිය යාචකානං අජ්ඣාසයං පූරණං. **අක්ඛුම්භන්තිපි** පාඨො. **කුම්භොති** කං වුච්චති උදකං, තෙන උබ්භෙතබ්බොති කුම්භො, සො එව ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන කුම්භී. එත්ථ ච ‘‘කුම්භී ධොවති ඔනතො’’ති පයොගො.

කුම්භසද්දො ඝටෙ හත්ථි-සිරොපිණ්ඩෙ දසම්බණෙ;
පවත්තතීති විඤ්ඤෙය්‍යො, විඤ්ඤුනා නයදස්සිනා.

භකාරන්තධාතුරූපානි.

මකාරන්තධාතු

මා මානෙ සද්දෙ ච. මාති. මාතා. එත්ථ **මාතාති** ජනිකා වා චූළමාතා වා මහාමාතා වා.

මූ බන්ධනෙ. මවති. **කියාදිගණස්ස** පනස්ස ‘‘මූනාති’’ති රූපං.

මෙ පටිදානආදානෙසු. මෙති, මයති. මෙධා.

එත්ථ **මෙධාති** පඤ්ඤා. සා හි සුඛුමම්පි අත්ථං ධම්මඤ්ච ඛිප්පමෙව මෙති ච ධාරෙති චාති මෙධාති වුච්චති. එත්ථ පන **මෙතීති** ගණ්හාති. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** වුත්තං ''අසනි විය සිලුච්චයෙ කිලෙසෙ මෙධති හිංසතීති මෙධා, ඛිප්පං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා''ති. සඞ්ගමත්ථවාචකස්ස පන **මෙධධාතුස්ස** වසෙන මෙධති සීලසමාධිආදීහි සද්ධම්මෙහි සිරියා ච සඞ්ගච්ඡතීති **මෙධාති** අත්ථො ගහෙතබ්බො. එත්ථෙතං වුච්චති –

''ද්විධාතුයෙකධාතුයා , ද්විරත්ථවතියාපි ච;
මෙධාසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, ජඤ්ඤා සුගතසාසනෙ''ති.

ඔමා සාමත්ථියෙ. සාමත්ථියං සමත්ථභාවො. අලුත්තන්තොයං ධාතු, ඔමාති, ඔමන්ති.

අත්‍රායං පාළි ''ඔමාති භන්තෙ භගවා ඉද්ධියා මනොමයෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං උපසඞ්කමිතු''න්ති. තත්ථ **ඔමාතීති** පහොති සක්කොති.

තිමු අද්දභාවෙ. අද්දභාවො තින්තභාවො. තෙමති. තින්තො, තෙමියො. තෙමිතුකාමා තෙමිංසු.

එත්ථ **තෙමියොති** එවංනාමකො කාසිරඤ්ඤො පුත්තො බොධිසත්තො. සො හි රඤ්ඤො චෙව මහාජනස්ස ච හදයං තෙමෙන්තො අද්දභාවං පාපෙන්තො සීතලභාවං ජනෙන්තො ජාතොති ''තෙමියො''ති වුච්චති.

නිතමි කිලමනෙ. නිතම්මති. හදයං දය්හතෙ නිතම්මාමි.

චමු ඡමු ජපු ඣමු උමු ජිමු අදනෙ. චමති. චමූ. **චමූති** සෙනා. ඡමති. ජමති. ඣමති. උමති. ජෙමති.

කමු පදවික්ඛෙපෙ. පදවික්ඛෙපො පදසා ගමනං. ඉදං පන වොහාරසීසමත්තං වචනං, තස්මා ''නාස්ස කායෙ අග්ගි වා විසං වා සත්ථං වා කමතී''තිආදීසු අපදවික්ඛෙපත්ථොපි ගහෙතබ්බො. කමති. වඞ්කමති, අතික්කමති. අභික්කමති. පටික්කමති. පක්කමති. පරක්කමති. වික්කමති. නික්කමති. සඞ්කමති. සඞ්කමනං. සඞ්කන්ති. කමනං. වඞ්කමනං. අතික්කමො. අභික්කමො. පටික්කමො. පක්කමො. වික්කමො. නික්කමො. අතික්කන්තො පුරිසො. අභික්කන්තා රත්ති. නික්ඛමති. අභිනික්ඛමති. කාරිතෙ නික්ඛාමෙති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි. යස්මා පනායං ධාතු **චුරාදිගණං** පත්වා ඉච්ඡාකන්ති යත්ථෙසු වත්තති, තස්මා තෙපි අත්ථෙ උපසග්ගවිසෙසිතෙ කත්වා ඉධ **අභික්කන්තසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරං වත්තබ්බම්පි අවත්වා උපරි **චුරාදිගණෙයෙව** කථෙස්සාම.

යමු උපරමෙ. උපරමො විරමනං. යමති. යමො. ''පරෙ ච න විජානන්ති, මයමෙත්ථ යමාමසෙ''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං. තත්ථ **යමාමසෙති** උපරමාම, නස්සාම, මරාමාති අත්ථො.

නම බහුත්තෙ සද්දෙ. බහුත්තො සද්දො නාම උග්ගතසද්දො. නමති.

අම දම හම්ම මිම ඡම ගතිම්හි. අමති. දමති. හම්මති. මිමති. ඡමති. ඡමා.

ඡමාති පථවී. **ඡමාසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො දට්ඨබ්බො, ''න ඡමායං නිසීදිත්වා ආසනෙ නිසින්නස්ස අගිලානස්ස ධම්මං දෙසෙස්සාමීති සික්ඛා කරණීයා''ති ච ''ඡමායං පරිවත්තාමි වාරිචරොව ඝම්මෙ''ති ච පයොගදස්සනතො. සො ච ඛො සත්තමි අට්ඨහි වා විභත්තීහි ද්වීසු ච වචනෙසු යොජෙතබ්බො. ඡමන්ති ගච්ඡන්ති එත්ථාති ඡමා.

ධම සද්දග්ගිසංයොගෙසු. ධමධාතු සද්දෙ ච මුඛවාතෙන සද්ධිං අග්ගිසංයොගෙ ච වත්තති. තත්ථ පඨමත්ථෙ ''සඞ්ඛං ධමති. සඞ්ඛධමකො. භෙරිං ධමති. භෙරිධමකො. ධමෙ ධමෙ නාතිධමෙ''ති පයොගො. දුතියත්ථෙ ''අග්ගිං ධමති. සමුට්ඨාපෙති අත්තානං, අණුං අග්ගිංව සන්ධම''න්ති පයොගො.

හාම කොධෙ. හාමති.

නමු නමනෙ. නමති. නමො. නතං, නමනං. නති. නමං. නමමානො. නමන්තො. නමිතො. නාමං. නාමිතං. නමිතුං. නත්වා, නත්වාන. නමිත්වා, නමිත්වාන, නමිතුන. කාරිතෙ ''නාමෙති, නාමයති. නාමෙත්වා. නාමයිත්වා''ති රූපානි භවන්ති. තත්‍ර හි ''නමති නමිත්වා''ති එවංපකාරානි පදානි නමනත්ථෙ වන්දනායඤ්ච දට්ඨබ්බානි, ''නමො නත්වා''ති එවංපකාරානි පන වන්දනායමෙව. අත්‍රායමුපලක්ඛණමත්තා පයොගරචනා –

රුක්ඛො ඵලී ඵලභාරගරුතාය නමිත්වාන භිජ්ජති;
වුද්ධො ජරාජජ්ජරතාය නමති නමිත්වා ගච්ඡති;
සද්ධො බුද්ධං නමති නමිත්වා ගච්ඡති;
නමො බුද්ධස්ස සත්ථාරං නත්වාන අගමාසීති;

එත්ථ **නමොති** පදං නිපාතෙසුපි ලබ්භති. තෙන හි පච්චත්තොපයොගවචනානි අභින්නරූපානි දිස්සන්ති ''දෙවරාජ නමො ත්‍යත්ථු. නමො කත්වා මහෙසිනො''ති. උපසග්ගෙහිපි අයං යොජෙතබ්බො ''පණමති, පණාමො, උණ්ණමති, උණ්ණති'' ඉච්චාදිනා.

බමු සහනෙ. බමති. බන්ති. බමො, බමනං, එවං භාවෙ. කත්තරි පන ''ඛන්තා. ඛමිතා. ඛමො හොති සීතස්සපි උණ්හස්සපී''ති පයොගා.

සම අදස්සනෙ. සමති, වූපසමති අග්ගි.

යම පරිවෙසනෙ. යමති. යමො. යමරාජා.

සම සද්දෙ. සමති.

සම ථම වෙලම්බෙ. සමති. ථමති.

වායම ඊහායං. වායමති. වායාමො.

ගමු ගතියං. ගච්ඡති. ගමකො. ගතො. ගති. ගමනං. කාරිතෙ ''ගමෙති, ගමයති, ගච්ඡාපෙතී''තිආදීනි භවන්ති.

රමු කීළායං. රමති. විරමති. පටිවිරමති. උපරමති. ආරති. විරති. පටිවිරති. උපරති. වෙරමණී. විරමණං. රති. රමණං. රතො. ආරතො විරතො පටිවිරතො. උපරතො, උපරමො. ආරාමො.

වමු උග්ගිරණෙ. වමති. වමථු. වම්මිකො.

ධීරත්ථු තං විසං වන්තං, යමහං ජීවිතකාරණා;
වන්තං පච්චාවමිස්සාමි, මතං මෙ ජීවිතා වරං.

තත්ථ **වම්මිකොති** වමතීති, වන්තකොති, වන්තුස්සයොති, වන්තසිනෙහසම්බන්ධොති වම්මිකො. සො හි අහිනකුලඋන්දූරසරගොළිකාදයො නානප්පකාරෙ පාණකෙ වමතීති වම්මිකො. උපචිකාහි වන්තකොති වම්මිකො. උපචිකාහි වමිත්වා මුඛතුණ්ඩකෙන උක්ඛිත්තපංසුචුණ්ණෙන කටිප්පමාණෙනපි පොරිසප්පමාණෙනපි උස්සිතොති වම්මිකො. උපචිකාහි වන්තඛෙළසිනෙහෙන ආබද්ධතාය සත්තසත්තාහං දෙවෙ වස්සන්තෙපි න විප්පකිරයති, නිදාඝෙපි තතො පංසුමුට්ඨිං ගහෙත්වා තස්මිං මුට්ඨිනා පීළියමානෙ සිනෙහොව නික්ඛමති, එවං වන්තසිනෙහසම්බන්ධොති වම්මිකො.

එත්ථ පන ''භගවා, හිමවා''තිආදීනි පදානි න කෙවලං **වන්තු**පච්චයවසෙනෙව නිප්ඵාදෙතබ්බානි, අථ ඛො **වමුධාතුවසෙනපි** නිප්ඵාදෙතබ්බානි, තෙනාහ **විසුද්ධිමග්ගකාරකො** ''යස්මා පන තීසු භවෙසු තණ්හාසඞ්ඛාතං ගමනමනෙන වන්තං, තස්මා ''භවෙසු වන්තගමනො'ති වත්තබ්බෙ **භව**සද්දතො **භ**කාරං, **ගමන**සද්දතො **ග**කාරං, **වන්ත**සද්දතො **ව**කාරඤ්ච දීඝං කත්වා ආදාය **භගවා**ති වුච්චති, යථා ලොකෙ 'මෙහනස්ස ඛස්ස මාලා'ති වත්තබ්බෙ මෙඛලා''ති වදතා නිරුත්තිනයෙන සද්දසිද්ධි දස්සිතා.

එත්ථ, සියා ''විසමමිදං නිදස්සනං, යෙන 'මෙහනස්ස ඛස්ස මාලා'ති එත්ථ **මෙකාරඛකාරලාකාරානං** කමතො ගහණං දිස්සති, ''භවෙසු වන්තගමනො'ති එත්ථ පන **භකාරවකාරගකාරානං** කමතො ගහණං න දිස්සතී''ති? සච්චං, ඉධ පන ''අග්ගාහිතො, විජ්ජාචරණසම්පන්නො''තිආදීසු විය ගුණසද්දස්ස පරනිපාතවසෙන ''භවෙසු ගමනවන්තො''ති වත්තබ්බෙපි එවමවත්වා සද්දසත්ථෙ යෙභුය්‍යෙන ගුණසද්දානං පුබ්බනිපාතභ්‍යස්ස ඉච්ඡිතත්තා සද්දසත්ථවිදූනං කෙසඤ්ච විඤ්ඤූනං මනං තොසෙතුං ''භගවා''ති පදෙ අක්ඛරක්කමං අනපෙක්ඛිත්වා අත්ථමත්තනිදස්සනවසෙන ''ආහිතග්ගී, සම්පන්නවිජ්ජාචරණො''තිආදීනි විය පුබ්බනිපාතවසෙන ''භවෙසු වන්තගමනො''ති වුත්තං. ඊදිසස්මිඤ්හි ඨානෙ ''ආහිතග්ගී''ති වා ''අග්ගාහිතො''ති වා ''ඡින්නහත්ථො''ති වා ''හත්ථච්ඡින්නො''ති වා පදෙසු යථා තථා ඨිතෙසුපි අත්ථස්ස අයුත්ති නාම නත්ථි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථත්තා තෙසං සද්දානං.

වෙදජාතොතිආදීසු පන ඨානෙසු අත්ථෙවාති දට්ඨබ්බං. එවං විසුද්ධිමග්ගෙ ''භගවා''ති පදස්ස **වමුධාතුවසෙනපි** නිප්ඵත්ති දස්සිතා, **තට්ටීකායම්පි** ච දස්සිතා ''භගෙ වමීති භගවා. භාගෙ වමීති භගවා''ති. නිබ්බචනං පන එවං වෙදිතබ්බං – භගසඞ්ඛාතං සිරිං ඉස්සරියං යසඤ්ච වමි උග්ගිරි ඛෙළපිණ්ඩං විය අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඩයීති **භගවා**. අථ වා භානි නාම නක්ඛත්තානි, තෙහි සමං ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති භගා,
සිනෙරුයුගන්ධරඋත්තරකුරුහිමවන්තාදිභාජනලොකා, විසෙසසන්නිස්සයසොභාකප්පට්ඨිතිභාවතො. තෙපි භගවා වමි තන්නිවාසිසත්තාවාසසමතික්කමනතො තප්පටිබද්ධඡන්දරාගප්පහානෙන පජහීති **භගවා**.

චක්කවත්තිසිරිං යස්මා, යසං ඉස්සරියං සුඛං;
පහාසි ලොකචිත්තඤ්ච, සුගතො භගවා තතො.

තථා ඛන්ධායතනධාතාදිභෙදෙ ධම්මකොට්ඨාසෙ සබ්බං පපඤ්ච සබ්බං යොගං සබ්බං ගන්ථං සබ්බං සංයොජනං සමුච්ඡින්දිත්වා අමතං ධාතුං සමධිගච්ඡන්තො වමි උග්ගිරි අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඩයි න පච්චාවමීති **භගවා**. අථ වා සබ්බෙපි කුසලාකුසලෙ සාවජ්ජානවජ්ජෙ හීනප්පණීතෙ කණ්හසුක්කසප්පටිභාගෙ ධම්මෙ අරියමග්ගඤාණමුඛෙන වමි උග්ගිරි අනපෙක්ඛො පරිච්චජි පජහීති **භගවා**.

ඛන්ධායතනධාතාදී, ධම්මභෙදා මහෙසිනා;
කණ්හසුක්කා යතො වන්තා, තතොපි භගවා මතො.

ජාතකට්ඨකථායං පන **හිමවාති** පදස්ස **වමු**ධාතුවසෙනපි නිප්ඵත්ති දස්සිතා. තථා හි **සම්භවජාතකට්ඨකථායං** **''හිමවාති** හිමපාතසමයෙ හිමයුත්තොති හිමවා. ගිම්හකාලෙ හිමං වමතීති හිමවා''ති වුත්තං. එවං ජාතකට්ඨකථායං ''හිමවා''ති පදස්ස **වමු**ධාතුවසෙනපි නිප්ඵත්ති දස්සිතා, අයං නයො ඊදිසෙසු ඨානෙසුපි නෙතබ්බො. ''ගුණවාගණවා''තිආදීසු පන න නෙතබ්බො. යදි නයෙය්‍ය, ''ගුණවා ගණවා''ති පදානං ''නිග්ගුණො පරිහීනගුණො''ති එවමාදිඅත්ථො භවෙය්‍ය, තස්මා අයං නයො සබ්බත්ථපි න නෙතබ්බො. එත්ථ සියා ''යදි ''භගවා'තිආදිපදානං **වමු**ධාතුවසෙන නිප්ඵත්ති හොති, කථං ''භගවන්තො, භගවන්ත''න්තිආදීනි සිජ්ඣන්තී''ති? යථා ''භගවා''ති පදං නිරුත්තිනයෙන සිජ්ඣති, තථා තානිපි තෙනෙව සිජ්ඣන්ති. අචින්තෙය්‍යො හි නිරුත්තිනයො කෙවලං අත්ථයුත්තිපටිබන්ධමත්තොව, අත්ථයුත්තියං සති නිප්ඵාදෙතුමසක්කුණෙය්‍යානිපි රූපානි අනෙනෙව සිජ්ඣන්ති. එත්ථ ච යං නිරුත්තිලක්ඛණං ආහරිත්වා දස්සෙතබ්බං සියා, තං උපරි රූපනිප්ඵාදනාධිකාරෙ උදාහරණෙහි සද්ධිං පකාසෙස්සාම.

ඉධ සාරමතෙ මුනිරාජමතෙ,
පරමං පටුතං සුජනො පිහයං;
විපුලත්ථධරං ධනිනීතිමිමං,
සතතං භජතං මතිසුද්ධකරං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සරවග්ගපඤ්චකන්තිකො නාම ධාතුවිභාගො

පන්නරසමො පරිච්ඡෙදො.

16. භූවාදිගණිකපරිච්ඡෙද

ඉතො පරං අවග්ගන්තා, මිස්සකා චෙව ධාතුයො;
වක්ඛාමි ධාතුභෙදාදි-කුසලස්ස මතානුගා.

යකාරන්තධාතු

යා ගතිපාපුණෙසු. යාති, යන්ති. යාතු, යන්තු. යෙය්‍ය, යෙය්‍යුං, අනුපරියෙය්‍යුං. යථාසම්භවං පදමාලා යොජෙතබ්බා. යන්තො පුරිසො. යන්තී ඉත්ථී. යන්තං කුලං. යානං, උපයානං, උය්‍යානං ඉච්චාදීනි. **දිවාදිගණිකස්ස** පනස්ස ''යායති, යායන්තී''තිආදීනි රූපානි භවන්ති.

තත්‍ර **යානන්**තිආදීසු යන්ති එතෙනාති යානං, රථසකටාදි. උපයන්ති එතෙන ඉස්සරස්ස වා පියමනාපස්ස වා සන්තිකං ගච්ඡන්තීති **උපයානං,** **පණ්ණාකාරං**. ''උපයානානි මෙ දජ්ජුං, රාජපුත්ත තයි ගතෙ''ති එත්ථ හි පණ්ණාකාරානි ''උපයානානී''ති වුච්චන්ති. සම්පන්නදස්සනීයපුප්ඵඵලාදිතාය උද්ධං ඔලොකෙන්තා යන්ති ගච්ඡන්ති එත්ථාති **උය්‍යානං.**

ඛ්‍යා උම්මීසනෙ. ඛ්‍යාති, ඛ්‍යන්ති. ඛ්‍යාසි, ඛ්‍යාථ. ඛ්‍යාමි, ඛ්‍යාම. යථාසම්භවං පදමාලා යොජෙතබ්බා. තත්‍ර පනායං පාළි ''යාව ඛ්‍යාති නිම්මීසති, තත්‍රාපි රසතිබ්බයො''ති. තත්ථ **යාව ඛ්‍යාතී**ති යාව උම්මීසති, පුරාණභාසා එසා, අයඤ්හි යස්මිං කාලෙ බොධිසත්තො චූළබොධිපරිබ්බාජකො අහොසි, තස්මිං කාලෙ මනුස්සානං වොහාරො.

යු මිස්සනෙ ගතියඤ්ච. යොති, යවති. ආයු, යොනි.

තත්ථ ''ආයූ''ති ආසද්දො උපසග්ගො. ආයවන්ති මිස්සීභවන්ති සත්තා එතෙනාති **ආයු**. අථ වා ආයවන්ති ආගච්ඡන්ති පවත්තන්ති තස්මිං සති අරූපධම්මාති **ආයු**. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** වුත්තං ''ආයවනට්ඨෙන ආයු. තස්මිඤ්හි සති අරූපධම්මා ආයවන්ති ආගච්ඡන්ති පවත්තන්ති, තස්මා **ආයූ**ති වුච්චතී''ති. ''ආයු, ජීවිතං, පාණො'' ඉච්චෙතෙ පරියායා ලොකවොහාරවසෙන. අභිධම්මවසෙන පන ''ඨිති යපනා යාපනා ජීවිතින්ද්‍රියං'' ඉච්චෙතෙපි තෙහෙව සද්ධිං පරියායා. **යොනී**ති අණ්ඩජාදීනං අණ්ඩජාදීහි සද්ධිං යාය මිස්සීභාවො හොති, සා යොනි. ඉදං පනෙත්ථ නිබ්බචනං ''යවන්ති එත්ථ සත්තා එකජාතිසමන්වයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං මිස්සකා හොන්තීති **යොනි''** ඉති. එත්ථ ච **යොනි**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො නීයතෙ. **යොනී**ති ඛන්ධකොට්ඨාසස්සපි කාරණස්සපි පස්සාවමග්ගස්සපි නාමං. ''චතස්සො නාගයොනියො. චතස්සො සුපණ්ණයොනියො''ති එත්ථ හි ඛන්ධකොට්ඨාසො යොනි නාම. ''යොනි හෙසා භූමිජ ඵලස්ස අධිගමාය''ති එත්ථ කාරණං. ''න චාහං බ්‍රාහ්මණං බ්‍රූමි, යොනිජං මත්තිසම්භව''න්ති එත්ථ පස්සාවමග්ගො. එත්ථෙතං වුච්චති –

ඛන්ධානඤ්චාපි කොට්ඨාසෙ, මුත්තමග්ගෙ ච කාරණෙ;
ඉමෙසු තීසු අත්ථෙසු, **යොනි**සද්දො පවත්තති.

ඛ්‍යෙ සංවරණෙ. ඛ්‍යායති.

ඛ්‍යෙ පවත්තියං. ඛ්‍යොති සහඛ්‍යො.

එත්ථ **සහඛ්‍යො**ති සහ ඛ්‍යොති සහ පවත්තතීති සහඛ්‍යො, සහායො, එකහබ්‍යූපගො වා. තථා හි ''තාවතිංසානං දෙවානං සහබ්‍යතං උපපන්නො''තිආදීසු එකහබ්‍යූපගො ''සහඛ්‍යො''ති වුච්චති.

හය ගතියං. හයති. හයො. **හයො**ති අස්සො. සො හි හයති සීඝං ගච්ඡතීති හයොති වුච්චති. ඉමානි පනස්ස නාමානි –

අස්සො තුරඞ්ගො තුරගො, වාජී වාහො හයොපි ච;
තබ්භෙදා සින්ධවො චෙව, ගොජො අස්සතරොපි ච.

කාරණාකාරණඤ්ඤූ තු, ආජානීයො හයුත්තමො;
ඝොටකො තු ඛළුඞ්කස්සො, වළවොති ච වුච්චති;
අස්සපොතො කිසොරොති, ඛළුඞ්කොතිපි වුච්චති;

හරිය ගතිගෙලඤ්ඤෙසු. හරියති.

අය වය පය මය තය චය රය ගතියං. අයති. වයති. පයති. මයති. තයති. චයති. රයති. අයො, සමයො, වයො, පයො, රයො. **මයතයචයධාතූනං** නාමිකපදානි උපපරික්ඛිතබ්බානි.

තත්ථ **අයොති** කාළලොහං, අයති නානාකම්මාරකිච්චෙසු උපයොගං ගච්ඡතීති අයො. **වයොති** පඨමවයාදිආයුකොට්ඨාසො, වයති පරිහානිං ගච්ඡතීති වයො. **පයොති** ඛීරස්සපි උදකස්සපි නාමං, පයති ජනෙන පාතබ්බභාවං ගච්ඡතීති පයො. **රයොති** වෙගො, යො ''ජවො''තිපි වුච්චති, තස්මා රයනං ජවනං රයො. එත්ථ **සමයසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ අභිනිබ්බචනෙන. **සමයසද්දො** –

සමවායෙ ඛණෙ කාලෙ, සමූහෙ හෙතුදිට්ඨිසු;
පටිලාභෙ පහානෙ ච, පටිවෙධෙ ච දිස්සති.

තථා හි ''අප්පෙව නාම ස්වෙපි උපසඞ්කමෙය්‍යාම කාලඤ්ච සමයඤ්ච උපාදායා''ති එවමාදීසු සමවායො අත්ථො. ''එකොව ඛො භික්ඛවෙ ඛණො ච සමයො ච බ්‍රහ්මචරියවාසායා''තිආදීසු ඛණො. ''උණ්හසමයො පරිළාහසමයො''තිආදීසු කාලො. ''මහාසමයො පවනස්මි''න්තිආදීසු සමූහො. ''සමයොපි ඛො තෙ භද්දාලි අප්පටිවිද්ධො අහොසී''තිආදීසු හෙතු. ''තෙන සමයෙන උග්ගාහමානො පරිබ්බාජකො සමණමුණ්ඩිකාපුත්තො සමයප්පවාදකෙ තින්දුකාචීරෙ එකසාලකෙ මල්ලිකාය ආරාමෙ පටිවසතී''තිආදීසු දිට්ඨි.

''දිට්ඨෙ ධම්මෙ ච යො අත්ථො, යො චත්ථො සම්පරායිකො;
අත්ථාභිසමයා ධීරො, පණ්ඩිතොති පවුච්චතී''ති

ආදීසු පටිලාභො. ''සම්මා මානාභිසමයා අන්තමකාසි දුක්ඛස්සා''තිආදීසු පහානං. ''දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො අභිසමයට්ඨො''තිආදීසු පටිවෙධො. එත්ථ ච උපසග්ගානං ජොතකමත්තත්තා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාචකො **සමයසද්දො** එවාති **සමයසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරෙපි සඋපසග්ගො **අභිසමයසද්දො** වුත්තො.

තත්ථ සහකාරීකාරණතාය සන්නිජ්ඣං සමෙති සමවෙතීති **සමයො,** සමවායො. සමෙති සමාගච්ඡති මග්ගබ්‍රහ්මචරියං එත්ථ තදාධාරපුග්ගලොති **සමයො,** ඛණො. සමෙන්ති එත්ථ, එතෙන වා සඞ්ගච්ඡන්ති ධම්මා සහජාතධම්මෙහි උප්පාදාදීහි වාති **සමයො,** කාලො. ධම්මප්පවත්තිමත්තතාය අත්ථතො අභූතොපි හි කාලො ධම්මප්පවත්තියා අධිකරණං කරණං විය ච පරිකප්පනාමත්තසිද්ධෙන රූපෙන වොහරියතීති. සමං, සහ වා අවයවානං අයනං පවත්ති අවට්ඨානන්ති **සමයො,** සමූහො, යථා ''සමුදායො''ති. අවයවසහාවට්ඨානමෙව හි සමූහො. පච්චයන්තරසමාගමෙ එති ඵලං එතස්මා උප්පජ්ජති පවත්තති වාති **සමයො,** හෙතු, යථා ''සමුදයො''ති. සමෙති සංයොජනභාවතො සම්බන්ධා එති අත්තනො විසයෙ පවත්තති, දළ්හග්ගහණභාවතො වා සංයුත්තා අයන්ති පවත්තන්ති සත්තා යථාභිනිවෙසං එතෙනාති **සමයො,** දිට්ඨි. දිට්ඨිසංයොජනෙන හි සත්තා අතිවිය බජ්ඣන්ති. සමිති සඞ්ගති සමොධානන්ති **සමයො,** පටිලාභො. සමස්ස නිරොධස්ස යානං, සම්මා වා යානං අපගමො අප්පවත්තීති **සමයො,** පහානං. ඤාණෙන අභිමුඛං සම්මා එතබ්බො අධිගන්තබ්බොති **සමයො,** ධම්මානං අවිපරීතො සභාවො, අභිමුඛභාවෙන සම්මා එති ගච්ඡති බුජ්ඣතීති **සමයො**. යථාභූතසභාවාවබොධො. එවං තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ **සමයසද්දස්ස** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

නනු ච අත්ථමත්තං පති සද්දා අභිනිවිසන්තීති න එකෙන සද්දෙන අනෙකෙ අත්ථා අභිධීයන්තීති? සච්චමෙතං සද්දවිසෙසෙ අපෙක්ඛිතෙ. සද්දවිසෙසෙ හි අපෙක්ඛමානෙ එකෙන සද්දෙන අනෙකත්ථාභිධානං න සම්භවති. න හි යො කාලත්ථො **සමයසද්දො,** සොයෙව සමූහාදිඅත්ථං වදති. එත්ථ පන තෙසං තෙසං අත්ථානං **සමය** සද්දවචනීයතා සාමඤ්ඤමුපාදාය අනෙකත්ථතා **සමයසද්දස්ස** වුත්තා. එවං සබ්බත්ථ අත්ථුද්ධාරෙ අධිප්පායො වෙදිතබ්බො.

ඉතො යාතො අයතො ච, නිප්ඵත්තිං සමුදීරයෙ;
විඤ්ඤූ **සමයසද්දස්ස,** සමවායාදිවාචිනො.

ඉතො යාතො අයතො ච, සමානත්ථෙහි ධාතුහි;
එවං සමානරූපානි, භවන්තීති ච ඊරයෙ.

නය රක්ඛණෙ ච. චකාරො ගතිපෙක්ඛකො. නයති. නයො. **නයොති** නයනං ගමනන්ති නයො, පාළිගති. නයන්ති වා රක්ඛන්ති අත්ථං එතෙනාති **නයො,** තථත්තනයාදි.

දය දානගතිහිංසාදානරක්ඛාසු. දයති. දයා.

දයාති මෙත්තාපි වුච්චති කරුණාපි. ''දයාපන්නො''ති එත්ථ හි මෙත්තා ''දයා''ති, මෙත්තචිත්තතං ආපන්නොති හි අත්ථො. ''අදයාපන්නො''ති එත්ථ පන කරුණා ''දයා''ති වුච්චති. නික්කරුණතං ආපන්නොති හි අත්ථො. එවං **දයාසද්දස්ස** මෙත්තාකරුණාසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. තථා හි **අභිධම්මටීකායං** වුත්තං **''දයාසද්දො** යත්ථ යත්ථ පවත්තති,

තත්ථ තත්ථ අධිප්පායවසෙන යොජෙතබ්බො. **දයාසද්දො** හි අනුරක්ඛණත්ථං අන්තොනීතං කත්වා පවත්තමානො මෙත්තාය ච කරුණාය ච පවත්තතී''ති.

වචනත්ථො පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බො – දයති දදාති සත්තානං අභයං එතායාති **දයා.** දයති ගච්ඡති විභාගං අකත්වා පාපකල්‍යාණජනෙසු සමං වත්තති, සීතෙන සමං ඵරන්තං රජොමලඤ්ච පවාහෙන්තං උදකම්වාතිපි **දයා,** මෙත්තා. දයති වා හිංසති කාරුණිකං යාව යථාධිප්පෙතං පරස්ස හිතනිප්ඵත්තිං න පාපුණාති, තාවාති **දයා.** දයති අනුග්ගණ්හාති පාපජනම්පි සජ්ජනො එතායාතිපි **දයා.** දයති අත්තනො සුඛම්පි පහාය ඛෙදං ගණ්හාති සජ්ජනො එතායාති **දයා.** දයන්ති ගණ්හන්ති එතාය මහාබොධිසත්තා බුද්ධභාවාය අභිනීහාරකරණකාලෙ හත්ථගතම්පි අරහත්තඵලං ඡඩ්ඩෙත්වා සංසාරසාගරතො සත්තෙ සමුද්ධරිතුකාමා අනස්සාසකරං අතිභයානකං මහන්තං සංසාරදුක්ඛං, පච්ඡිමභවෙ ච සහ අමතධාතුපටිලාභෙන අනෙකගුණසමලඞ්කතං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණඤ්චාතිපි **දයා,** කරුණා. කරුණාමූලකා හි සබ්බෙ බුද්ධගුණා.

අපරො නයො – දයන්ති අනුරක්ඛන්ති සත්තෙ එතාය, සයං වා අනුදයති, අනුදයමත්තමෙව වා එතන්ති **දයා,** මෙත්තා චෙව කරුණා ච. කිඤ්චි පයොගමෙත්ථ කථයාම ''සෙය්‍යථාපි ගහපති ගිජ්ඣො වා කඞ්කො වා කුලලො වා මංසපෙසිං ආදාය දයෙය්‍ය. පුත්තෙසු මද්දී දයෙසි, සස්සුයා සසුරම්හි ච. දයිතබ්බො රථෙසභ''. තත්ථ **දයෙය්‍යාති** උප්පතිත්වා ගච්ඡෙය්‍ය, ගත්‍යත්ථවසෙනෙතං දට්ඨබ්බං. **දයෙසීති** මෙත්තචිත්තං කරෙය්‍යාසි. **දයිතබ්බොති** පියායිතබ්බො. උභයම්පෙතං විවරණං රක්ඛණත්ථං අන්තොගධං කත්වා අධිප්පායත්ථවසෙන කතන්ති වෙදිතබ්බං.

ඌයී තන්තසන්තානෙ. ඌයති. ඌතො, ඌතවා.

පූයී විසරණෙ දුග්ගන්ධෙ ච. පූයති. පූතො, පූතවා. පූතිමච්ඡං කුසග්ගෙන, යො නරො උපනය්හති.

කනූයී සද්දෙ. කනූයති. කනූතො, කනූතවා.

ඛමාය විධූනනෙ. ඛමායති. ඛමාතො, ඛමාතවා.

ඵායි පායි වුද්ධියං. ඵායති. ඵීතො, ඵතවා.

තත්ථ **තතවන්තුපච්චයා, යකාරලොපො,** ධාත්වන්තස්ස සරස්ස **ඉකාරාදෙසො** ච දට්ඨබ්බො. එස නයො ''පූතො පූතවා''තිආදීසුපි යථාසම්භවං දට්ඨබ්බො. පායති. පායො. අපායො. එත්ථ ච නත්ථි පායො වුද්ධි එත්ථාති **අපායො.** අථ වා පන අයතො සුඛතො අපෙතොති **අපායොතිපි** නිබ්බචනීයං. **අපායොති** ච නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරකායොති චත්තාරො අපායා.

තායු සන්තානපාලනෙසු. තායති. තායනං. **දිවාදිගණෙ** පන **තා පාලනෙති** ධාතුං පස්සථ, තස්ස ''තායති තාණ''න්ති රූපානි. උභයෙසං ක්‍රියාපදං සමං. **අකාරයකාරපච්චයමත්තෙනෙව** නානත්තං, නාමිකපදානි පන විසදිසානි ''තායනං, තාණ''න්ති.

වායු පූජානිසාමනෙසු. පූජා පූජනා. නිසාමනං ඔලොකනං සවනඤ්ච වුච්චති. ''ඉඩ්ස මද්දි නිසාමෙහි. නිසාමයථ සාධවො''ති ච ආදීසු හි ඔලොකනසවනානි **නිසාමනසද්දෙන** වුත්තානි. අපිච ඤාණෙන උපපරික්ඛණම්පි නිසාමනමෙවාති ගහෙතබ්බං. වායති, අපචායති. අනගාරෙ පබ්බජිතෙ, අපචෙ බ්‍රහ්මචාරියෙ. යෙ වුද්ධමපචායන්ති. අපචිතිං දස්සෙති. නිච්චං වුද්ධාපචායිනො.

යකාරන්තධාතුරූපානි.

රකාරන්තධාතු

රා ආදානෙ. රාති.

රි සන්තානෙ. රෙති. රෙණු. **රෙණූති** රජො.

රු ගතියං රොසනෙ ච. රවති, විරවති.

රු සද්දෙ. රොති, රවති. රවො, උපරවො. රුතමනුඤ්ඤං රුචියා ච පිට්ඨී. **රුතන්ති** රවනං රුතං, සද්දො.

රෙ සද්දෙ. රායති. රා. රත්ති. එත්ථ ච **රාති** සද්දො. **රත්තීති** නිසාසඞ්ඛාතො සත්තානං සද්දස්ස වූපසමකාලො. රා තියාති උච්ඡිජ්ජති එත්ථාති **රත්ති**.

බ්‍රූ වියත්තියං වාචායං. අපි හන්ත්වා හතො බ්‍රූති.

බ්‍රවීති, බ්‍රුන්ති. බ්‍රූසි, බ්‍රූථ. බ්‍රූමි, බ්‍රූම. බ්‍රූතෙ, බ්‍රුවන්තෙ. බ්‍රූසෙ, බ්‍රුව්හෙ. බ්‍රුවෙ, බ්‍රූම්හෙ.

බ්‍රූතු, බ්‍රුවිතු, බ්‍රුවන්තු. බ්‍රූහි, බ්‍රූථ. බ්‍රූමි, බ්‍රූම. බ්‍රූතං, බ්‍රුවන්තං.

එත්ථ ච **අම්බට්ඨසුත්තෙ** ‘‘පුන භවං ගොතමො බ්‍රුවිතූ’’ති පාළිදස්සනතො ‘‘බ්‍රුවිතූ’’ති වුත්තං. එවං සබ්බත්ථාපි උපපරික්ඛිත්වා නයො ගහෙතබ්බො.

බ්‍රුවෙය්‍ය, බ්‍රුවෙ, බ්‍රුවෙය්‍යුං. බ්‍රුවෙය්‍යාසි, බ්‍රුවෙය්‍යාථ. බ්‍රුවෙය්‍යාමි, බ්‍රුවෙය්‍යාම. බ්‍රුවෙථ, බ්‍රුවෙරං. බ්‍රුවෙථො, බ්‍රුවෙය්‍යාව්හො. බ්‍රුවෙය්‍යං. බ්‍රුවෙය්‍යාම්හෙ.

පබ්‍රූති. අනුබ්‍රූති. පබ්‍රූතු, අනුබ්‍රූතු. පබ්‍රුවෙය්‍ය, අනුබ්‍රුවෙය්‍ය. එවං සබ්බත්ථ **පඅනු**උපසග්ගෙහිපි යථාසම්භවං පදමාලා යොජෙතබ්බා.

ආහ, ආහු. බ්‍රවෙ, බ්‍රවිත්ථ, බ්‍රවිරෙ. බ්‍රවිත්ථො, බ්‍රවිව්හො. බ්‍රවිං, බ්‍රවිම්හෙ. පරොක්ඛාවසෙන වුත්තානි.

අබ්‍රවා , අබ්‍රවූ. අබ්‍රවො, අබ්‍රවත්ථ. අබ්‍රවං, අබ්‍රවම්හා. අබ්‍රවත්ථ, අබ්‍රවත්ථුං. අබ්‍රවසෙ, අබ්‍රව්හං. අබ්‍රවිං, අබ්‍රවිම්හසෙ. හිය්‍යත්තනීවසෙන වුත්තානි.

අබ්‍රවි, අබ්‍රවුං. අබ්‍රවො, අබ්‍රවිත්ථ. අබ්‍රවිං, අබ්‍රවිම්හා. අබ්‍රවා, අබ්‍රවූ. අබ්‍රවසෙ, අබ්‍රවිව්හං. අබ්‍රවං, අබ්‍රවිම්හෙ. අජ්ජතනීවසෙන වුත්තානි.

බ්‍රුවිස්සති, බ්‍රුවිස්සන්ති. අබ්‍රවිස්සා, අබ්‍රවිස්සංසු. සෙසං සබ්බං නෙතබ්බං. කම්මපදං අප්පසිද්ධං. සචෙ පන සියා, ‘‘බ්‍රූයතී’’ති සියා ‘‘ලූයති, ලූයතී’’ති පදානි විය.

ජීර බ්‍රූහනෙ. බ්‍රූහනං වඩ්ඪනං. ජීරති. ජීරං. ජීරමානො. ජීරණං. අප්පස්සුතායං පුරිසො, බලිබද්දොව ජීරති.

පූර පූරණෙ. පූරති. පූරතොව මහොදධි. සබ්බෙ පූරෙන්තු සඞ්කප්පා. පූරිතුං, පූරිත්වා, පූරං, පූරිතං. පුණ්ණං, පරිපුණ්ණං. සම්පුණ්ණං, පූරණං. පූරණො කස්සපො. කාරිතෙ ‘‘පාරමියො පූරෙති, පූරයති, පූරාපෙති, පූරාපයති. පූරෙත්වා, පූරයිත්වා, පූරාපෙත්වා, පූරාපයිත්වා, පරිපූරෙත්වා’’ ඉච්චාදීනි භවන්ති.

සොර ගතිපටිඝාතෙ. ගතිපටිඝාතං ගතිපටිහනනං. සොරති.

ධොර ගතිචාතුරියෙ. ගතිචාතුරියං ගතිඡෙකභාවො. ධොරෙති.

සර ගතියං. සරති, විසරති, උස්සරති. උස්සාරණා. සරො. සංසාරො ඉච්චාදීනි. තත්ථ **සරොති** රහදො. **සංසාරොති** වට්ටං, යො ‘‘භවො’’තිපි වුච්චති.

චර චරණෙ. චරති, විචරති, අනුචරති, සඤ්චරති.

චර ගතිභක්ඛනෙසු. චරති, විචරති, අනුචරති, සඤ්චරති, පටිචරති. චරියා. චරිතා. චාරො. විචාරො. අනුවිචාරො. උපවිචාරො. චරණං. චාරකො. ඔචරකො. බ්‍රහ්මචරියං ඉච්චාදීනි.

තත්ථ **චරතීති** ගච්ඡති, භක්ඛති වා. තථා හි **චරන්ති** පදස්ස ගච්ඡන්තො ඛාදන්තො වාති අත්ථං වදන්ති ගරූ. **පටිචරතීති** පටිච්ඡාදෙති. **චාරකොති** තංපවෙසිතානං සත්තානං සුඛං චරති භක්ඛතීති චාරකො, රොධො. **ඔචරකොති** අධොචාරී. **බ්‍රහ්මචරියන්ති** දානම්පි වෙය්‍යාවච්චම්පි සික්ඛාපදම්පි බ්‍රහ්මවිහාරොපි ධම්මදෙසනාපි මෙථුනවිරතිපි සදාරසන්තොසොපි උපොසථොපි අරියමග්ගොපි සකලං සාසනම්පි අජ්ඣාසයොපි වුච්චති.

> කින්තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මචරියං,
> කිස්ස සුචිණ්ණස්ස අයං විපාකො;
> ඉද්ධිජුතිබලවීරියූපපත්ති,
> ඉදඤ්ච තෙ නාග මහාවිමානං.

අහඤ්ච හරියා ච මනුස්සලොකෙ,
සද්ධා උභො දානපතී අහුම්හා;
ඔපානභූතං මෙ ඝරං තදාසි,
සන්තප්පිතා සමණබ්‍රාහ්මණා ච.

තං මෙ වතං තං පන බ්‍රහ්මචරියං,
තස්ස සුචිණ්ණස්ස අයං විපාකො;
ඉද්ධිජුතිබලවීරියූපපත්ති,
ඉදඤ්ච මෙ ධීර මහාවිමාන''න්ති

ඉමස්මිඤ්හි **පුණ්ණකජාතකෙ** දානං ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තං.

''කෙන පාණි කාමදදො, කෙන පාණි මධුස්සවො;
කෙන තෙ බ්‍රහ්මචරියෙන, පුඤ්ඤං පාණිම්හි ඉජ්ඣති.

තෙන පාණි කාමදදො, තෙන පාණි මධුස්සවො;
තෙන මෙ බ්‍රහ්මචරියෙන, පුඤ්ඤං පාණිම්හි ඉජ්ඣතී''ති

ඉමස්මිං **අඞ්කුරපෙතවත්ථුම්හි** වෙය්‍යාවච්චං ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තං. ''ඉදං ඛො තං භික්ඛවෙ තිත්තිරියං නාම බ්‍රහ්මචරියං අහොසී''ති ඉමස්මිං **තිත්තිරජාතකෙ** සික්ඛාපදං ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තං. ''තං ඛො පන පඤ්චසිඛ බ්‍රහ්මචරියං නෙව නිබ්බිදාය න විරාගාය...පෙ.... යාවදෙව බ්‍රහ්මලොකූපපත්තියා''ති ඉමස්මිං **මහාගොවින්දසුත්තෙ** බ්‍රහ්මවිහාරා ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තා. ''එකස්මිං බ්‍රහ්මචරියස්මිං, සහස්සං මච්චුහායිනො''ති එත්ථ ධම්මදෙසනා ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තා. ''පරෙ අබ්‍රහ්මචාරී භවිස්සන්ති, මයමෙත්ථ බ්‍රහ්මචාරිනො භවිස්සාමා''ති **සල්ලෙඛසුත්තෙ** මෙථුනවිරති ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තා.

මයඤ්ච හරියා නාතික්කමාම,
අම්හෙ ච හරියා නාතික්කමන්ති;
අඤ්ඤත්‍ර තාහ බ්‍රහ්මචරියං චරාම;
තස්මා හි අම්හං දහරා න මීයරෙ''ති

මහාධම්මපාලජාතකෙ සදාරසන්තොසො ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තො.

හීනෙන බ්‍රහ්මචරියෙන, ඛත්තියෙ උපපජ්ජති;
මජ්ඣිමෙන ච දෙවෙසු, උත්තමෙන විසුජ්ඣතී''ති

එවං **නිමිජාතකෙ** අවීතික්කමවසෙන කතො උපොසථො ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තො. ''ඉදං ඛො පන පඤ්චසිඛ බ්‍රහ්මචරියං එකන්තනිබ්බිදාය විරාගාය...පෙ.... අයමෙව අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො''ති **මහාගොවින්දසුත්තස්මිං**යෙව අරියමග්ගො ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තො. ''තයිදං බ්‍රහ්මචරියං ඉද්ධඤ්චෙව ඵීතඤ්ච විත්ථාරිකං බාහුජඤ්ඤං පුථුභූතං යාවදෙව මනුස්සෙහි සුප්පකාසිත''න්ති **පාසාදිකසුත්තෙ** සික්ඛත්තයසඞ්ගහං සකලං සාසනං ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තං.

''අපි අතරමානානං, ඵලාසාව සමිජ්ඣති;
විපක්කබ්‍රහ්මචරියොස්මි, එවං ජානාහි ගාමණී''ති

එත්ථ අජ්ඣාසයො ''බ්‍රහ්මචරිය''න්ති වුත්තො. ඉච්චෙවං –

දානං වෙය්‍යාවටියඤ්ච, සික්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරකා;
ධම්මක්ඛානං මෙථුනතා-විරති ච උපොසථො.

සදාරෙසු ච සන්තොසො, අරියමග්ගො ච සාසනං;
අජ්ඣාසයො චිමෙ **බ්‍රහ්ම-චරිය**සද්දෙන වුච්චරෙ.

හුර කොටිල්ලෙ. හුරති.

සර සද්දොපතාපෙසු. සරති. සරො, සරණං.

එත්ථ ච **සරොති** සද්දොපි වුච්චති උසුපි. **සරණන්ති** සරති උපතාපෙති හිංසති සරණගතානං තෙනෙව සරණගමනෙන භයං සන්තාපං දුක්ඛං දුග්ගතිං පරිකිලෙසඤ්චාති සරණං, බුද්ධාදිරතනත්තයං. අථ වා සද්ධා පසන්නා මනුස්සා ''අම්හාකං සරණමිද''න්ති සරන්ති චින්තෙන්ති, තං තත්ථ ච වාචං නිච්ඡරන්ති ගච්ඡන්ති වාතිපි **සරණං.**

සර චින්තායං. සරති, සුසරති ඉච්චපි පයොගො. අප්පක්ඛරානඤ්හි බහුභාවො අඤ්ඤථාභාවො ච හොති, යථා ''ද්වෙ, දුවෙ, තණ්හා තසිණා, පම්හං, පඛුම''න්ති. අනුස්සරති, පටිස්සරති. සරන්ති එතාය සත්තා, සයං වා සරති, සරණමත්තමෙව වා එතන්ති **සති**. අනුස්සති, පටිස්සති. සරතීති සතො. පුනප්පුනං සරතීති **පටිස්සතො.**

ද්වර සංවරණෙ. සංවරණං රක්ඛණා. ද්වරති. ද්වාරං. ද්විසද්දූපපදඅරධාතුවසෙනපි ඉදං රූපං සිජ්ඣති. තත්‍රිමානි නිබ්බචනානි – ද්වරන්ති සංවරන්ති රක්ඛන්ති එතෙනාති **ද්වාරං,** අථ වා ද්වෙ කවාටා අරන්ති ගච්ඡන්ති පවත්තන්ති එත්ථාතිපි **ද්වාරන්ති**. ගෙහද්වාරම්පි කායද්වාරාදීනිපි උපායොපි ද්වාරන්ති වුච්චති. පාළියං තු ''ද්වාරං ද්වාරා''ති ච ඉත්ථිනපුංසකවසෙන **ද්වාරසද්දො** වුත්තො. තථා හි ''ද්වාරම්පි සුරක්ඛිතං හොති''ති ච ''ද්වාරාපෙසා''ති ච තස්ස ද්විලිඞ්ගතා වුත්තා.

ගර සර සෙචනෙ. ගරති. සරති. සරං.

ඛුර ඡෙදනෙ. හුච්ඡන කොටිල්ලං. ඛුරති.

තර ප්ලවනසරණෙසු. තරති. තරණං. තිත්ථං. තිණ්ණො. උත්තිණ්ණො. ඔතිණ්ණො ඉච්චාදීනි. තත්ථ **තරණං** වුච්චති නාවා, තරති උදකපිට්ඨෙ ප්ලවති, තරන්ති උත්තරන්ති වා නදිං එතෙනාති අත්ථෙන.

> නාවා ප්ලවො තරං පොතො, තරණං උත්තරං තථා;
> ජලයානන්ති එතානි, නාවානාමානි හොන්ති තු.

තර සම්භමෙ. සම්භමො අනවට්ඨානං. තරති. තරිතො. තුරඞ්ගො.

එත්ථ ච ''සො මාසඛෙත්තං තරිතො අවාසරි''න්ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **තරිතොති** තුරිතො සම්භමන්තො. **අවාසරින්ති** උපගච්ඡිං උපවිසිං වා.

ජර රොගෙ. එත්ථ ජරරොගොයෙව **''රොගො''**ති අධිප්පෙතො පයොගවසෙන. **ජරසද්දස්ස** හි ජරරොගෙ පවත්තනියමනත්ථං ''රොගෙ''ති වුත්තං. තෙන අඤ්ඤො රොගො ඉධ **රොගසද්දෙන** න වුච්චති. ජරති. ජරො. සජ්ජරො. පජ්ජරරොගො. ජරෙන පීළිතා මනුස්සා. යත්ථ තු අයං වයොහානිවාචකො , තත්ථ පයොගෙ ''ජීරති, ජරා''ති චස්ස රූපානි භවන්ති.

දර භයෙ. දරති. දරී. ''කිලාසයා දරීසයා''ති නිදස්සනං. තත්ථ **දරීති** භායිතබ්බට්ඨෙන දරී.

දර ආදරානාදරෙසු. දරති, ආදරති, අනාදරති. ආදරො, අනාදරො.

එත්ථ ච **දරතීති** දරං කරොතීති ච අනාදරං කරොතීති ච අත්ථො. යථා හි **ආරකාසද්දො** දූරාසන්නවාචකො, තථායම්පි **දරධාතු** ආදරානාදරවාචකො දට්ඨබ්බො. **දරසද්දො** ච කායදරථෙ චිත්තදරථෙ කිලෙසදරථෙ ච වත්තති. අයඤ්හි –

> ආදිත්තං වත මං සන්තං, සතසිත්තංව පාවකං;
> වාරිනා විය ඔසිඤ්චි, සබ්බං නිබ්බාපයෙ දර''න්ති

එත්ථ කායදරථෙ චිත්තදරථෙ ච වත්තති. ''වීතද්දරො වීතසොකො වීතසල්ලො, සයං අභිඤ්ඤාය අභාසි බුද්ධො''ති එත්ථ පන කිලෙසදරථෙ වත්තති. **වීතද්දරොති** හි අග්ගමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තා විගතකිලෙසදරථොති අත්ථො.

නර නයනෙ. නරති. නරො, නාරී.

එත්ථ **නරොති** පුරිසො. සො හි නරති නෙතීති නරො. යථා පඨමපකතිභූතො සත්තො දතරාය පකතියා සෙට්ඨට්ඨෙන පුරි උච්චාට්ඨානෙ සෙති පවත්තතීති පුරිසොති වුච්චති, එවං නයනට්ඨෙන නරොති වුච්චති. පුත්තභාතුභූතොපි හි පුග්ගලො මාතුජෙට්ඨභගිනීනං නෙතුට්ඨානෙ තිට්ඨති, පගෙව ඉතරො ඉතරාසං. **නාරීති** නරෙන යොගතො, නරස්සායන්ති වා නාරී. අපරම්පෙත්ථ **නරසද්දස්ස** නිබ්බචනං, නරියති සකෙන කම්මෙන නියාතීති **නරො,**

සත්තො මනුස්සො වා. ''කම්මෙන නියාතෙඹ ලොකො''ති හි වුත්තං. තත්ථ නරසද්දස්ස තාව පුරිසවචනෙ ''නරා ච අථ නාරියො''ති නිදස්සනං. සත්තමනුස්සවචනෙ පන ''බුද්ධො අයං එදිසකො නරුත්තමො. ආමොදිතා නරමරූ''ති ච නිදස්සනං, තස්මා ''නරොති පුරිසො, නරොති සත්තො, නරොති මනුස්සො''ති තත්ථ තත්ථ යථාසම්භවං අත්ථො සංවණ්ණෙතබ්බො.

හර හරණෙ. හරණං පවත්තනං. හරති. සාවත්ථියං විහරති. විහාසි. විහංසු. විහරිස්සති. අප්පමත්තො විහිස්සති. වොහරති. සංවොහරති. සබ්බො හරති වා. රූපියසංවොහාරො, රූපියසබ්බොහාරො වා. පාටිහාරියං. පීතිපාමොජ්ජහාරො. විහාරො. වොහාරො. අභිහාරො. චිත්තං අභිනීහරති. සාසනෙ විහරං, විහරන්තො, විහරමානො. විහාතබ්බං, විහරිතුං. විහරිත්වා. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

තත්ථ **පාටිහාරියන්**ති සමාහිතෙ චිත්තෙ විගතූපක්කිලෙසෙ කතකිච්චෙන පච්ඡා හරිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති පාටිහාරියං. **පටීති** හි අයං සද්දො ''පච්ඡා''ති එතස්ස අත්ථං බොධෙති ''තස්මිං පටිපවිට්ඨම්හි, අඤ්ඤො ආගඤ්ඡි බ්‍රාහ්මණො''තිආදීසු විය. **විහාරොති** ඨානනිසජ්ජාදිනා විහරන්ති එත්ථාති විහාරො, භික්ඛූනං ආවාසො. විහරණං වා විහාරො, විහරණක්‍රියා. **වොහාරොති** බ්‍යවහාරොපි පණ්ණත්තිපි වචනම්පි චෙතනාපි. තත්ථ

යො හි කොචි මනුස්සෙසු, වොහාරං උපජීවති;
එවං වාසෙට්ඨ ජානාති, වාණිජො සො නබ්‍රාහ්මණො''ති.

අයං **බ්‍යවහාරවොහාරො** නාම. ''සඞ්ඛා සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොහාරො''ති අයං **පණ්ණත්තිවොහාරො** නාම. තථා තථා වොහරන්ති පරාමසන්තීති අයං **වචනවොහාරො** නාම. ''අට්ඨ අරියවොහාරා, අට්ඨ අනරියවොහාරා''ති අයං **චෙතනාවොහාරො** නාම. ඉච්චෙවං –

බ්‍යවහාරෙ වචනෙ ච, පණ්ණත්තිචෙතනාසු ච;
වොහාරසද්දො චතූසු, ඉමෙස්වත්ථෙසු දිස්සති.

හර අපනයනෙ. අපනයනං නීහරණං. දොසං හරති. නීහරති. නීහාරො, පරිහරති. පරිහාරො. රජොහරණං. සබ්බදොසහරො ධම්මො. භගවතො ච සාසනස්ස ච පටිපක්ඛෙ තිත්ථියෙ හරතීති **පාටිහාරියං.** මත්තාවණ්ණභෙදෙනෙත්ථ ''පාටිහෙරං පාටිහීරං පාටිහාරිය''න්ති තීණි පදරූපානි, භවන්ති.

හර ආදානෙ. අදින්නං හරති. හරිස්සති. හාහිති ඉච්චපි. ''බරාජිනං පර සුඤ්ච, බාරිකාජඤ්ච හාහිතී''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං. ආහරති, අවහරති, සංහරති, අපහරති, උපහරති, පහරති, සම්පහරති, සමාහරති. මනොහරො පාසාදො. පරස්සහරණං. ආහාරො, අවහාරො, සංහාරො, උපහාරො, සම්පහාරො, සමාහාරො. හරියාති, ආහරියාති. ආහරියාන්ති. ආහටං, හරිතුං, ආහරිතුං, ආහරිත්වා, ආහරිත්වාන. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

ධර ධරණෙ. ධරණං විජ්ජමානතා. ධරති. ධරතෙ සත්ථුසාසනං.

ධර අවිද්ධංසනෙ. නිබ්බානං නිච්චං ධරති.

ඛර ඛයෙ. ඛරති. ඛරණං. නක්ඛරන්ති න ඛියාන්තීති **අක්ඛරානි**. නක්ඛරන්ති න නස්සන්තීති **නක්ඛත්තානීති** පොරාණා.

ජාගරනිද්දක්ඛයෙ ජාගරති. ජාගරො, ජාගරණං, ජාගරං. දීඝා ජාගරතො රත්ති. ජාගරමානො. අයඤ්ච ධාතු **තනාදිගණං** පත්වා ''ජාගරොති, පටිජාගරොතී''ති රූපානි ජනෙති.

ඊර වචනෙ ගතිකම්පනෙසු ච. ඊරති. ඊරිතං. එරිතං. සමීරණො. ජිනෙරිතො ධම්මො. කුප්පන්ති වාතස්සපි එරිතස්ස.

තත්ථ **සමීරණොති** වාතො. සො හි සමීරති වායති, සමීරෙති ච රුක්ඛසාඛාපණ්ණාදීනි සුට්ඨු කම්පෙතීති ''සමීරණො''ති වුච්චති.

හරෙ ලජ්ජායං. අලුත්තන්තොයමෙකාරන්තො ධාතු, **ගිලෙ පීතික්ඛයෙ**ති ධාතු විය. හරායති. හරායනං. අට්ටීයාමි හරායාමි.

එත්ථ **හරායතීති** ලජ්ජති, හිරිං කරොතීති අත්ථො.

පර පාලනපූරණෙසු. ''පරති, පරමො''තිමස්ස රූපානි, **නර නයනෙති** ධාතුස්ස ''නරති නරො''ති රූපානි විය.

තත්ථ **පරතීති** පාලෙති, පූරති වා. සුද්ධකත්තුවසෙනිදං පදං වුත්තං. හෙතුකත්තුවසෙන හි ''පාරෙති පාරයතී''තිආදීනි රූපානි භවන්ති. **පරමොති** පාලකො පූරකො වා. එත්ථ ච ''පාරමී''ති පදං එතස්සත්ථස්ස සාධකං. තථා හි **පාරමීති** පරති, පාරෙති වාති පරමො, දානාදීනං ගුණානං පාලකො පූරකො ච මහාබොධිසත්තො. පරමස්ස ඉදං, පරමස්ස වා භාවො, කම්මං වා පාරමී, දානාදික්‍රියා. ගරූහි පන ''පූරෙතීති පරමො, දානාදීනං ගුණානං පූරකො පාලකො වා''ති වුත්තං, තං වීමංසිතබ්බං.

වර වරණෙ. වරති. වාරණො, වරුණො.

ගිර නිග්ගිරණො. නිග්ගිරණං පග්ඝරණං. ගිරති, ගිරි.

එත්ථ **ගිරීති** පබ්බතො, යො 'සෙලො''තිආදීහි අනෙකෙහි නාමෙහි කථීයති. සො හි සන්ධිසඞ්ඛාතෙහි පබ්බෙහි චිතත්තා පබ්බමස්ස අත්ථීති පබ්බතො. හිමවමනාදිවසෙන ජලස්ස සාරභූතානං භෙසජ්ජාදිවත්ථූනඤ්ච ගිරණතො **ගිරීති** වුච්චති.

ඉමානි පනස්ස නාමානි –

> පබ්බතො අචලො සෙලො, නගො ගිරි මහීධරො;
> අද්දි සිලුච්චයො වාති, ගිරිපණ්ණත්තියො ඉමා.

සුර ඉස්සරියදිත්තීසු. සුරති. සුරො, අසුරො.

තත්‍ර **සරොති** සුරති ඊසති දෙවිස්සරියං පාපුණාති විරොචති වාති සුරො. සුන්දරා රා වාචා අස්සාති වා **සුරො,** දෙවො. දෙවාභිධානානි **දිවාදිගණෙ** පකාසෙස්සාම. **අසුරොති** දෙවො විය න සුරති න ඊසති න විරොචති වාති අසුරො. සුරානං වා පටිපක්ඛො මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා වියාති **අසුරො,** දානවො, යො ''පුබ්බදෙවො''තිපි වුච්චති. තථා හි **කුම්භජාතකෙ** වුත්තං –

> ''යං වෙ පිවිත්වා පුබ්බදෙවා පමත්තා,
> තිදිවා චුතා සස්සතියා සමායා;
> තං තාදිසං මජ්ජමිමං නිරත්ථං,
> ජානං මහාරාජ කථං පිවෙය්‍යා''ති.

සගාථාවග්ගසංවණ්ණනායං පන ''න සුරං පිවිම්හ, න සුරං පිවිම්හා'ති ආහංසු, තතො පට්ඨාය අසුරා නාම ජාතා''ති වුත්තං.

ඉමානි තදභිධානානි –

> අසුරො පුබ්බදෙවො ච, දානවො දෙවතාරි තු;
> නාමානි අසුරානන්ති, ඉමානි නිද්දිසෙ විදූ.
>
> පාකො ඉති තු යං නාමං, එකස්ස අසුරස්ස තු;
> පණ්ණත්තීතිපි එකච්චෙ, ගරවො පන අබ්‍රවුං.

කුර සද්දෙ අක්කොසෙ ච. කුරති. කුරරො, කුරරී. කුම්මො, කුම්මී.

ඛුර ඡෙදනෙ විලෙඛනෙ ච. ඛුරති. ඛුරො.

මුර සංවෙඨනෙ. මුරති. මුරො, මොරො.

සුර අභිමත්ත සද්දෙසු. සුරති. සොරො.

පුර අග්ගගමනෙ. අග්ගගමනං නාම පධානගමනං, පඨමමෙව ගමනං වා. පුරති. පුරං, පුරී. අවාපුරති. අවාපුරෙතං අමතස්ස ද්වාරං. අවාපුරණං ආදාය ගච්ඡති.

තත්ථ **පුරන්ති** රාජධානී. තථා හි ''නගරං පුරං පුරී රාජධානී''ති එතෙ පරියායා. ''එසො ආළාරිකො පොසො, කුමාරී පුරමන්තරෙ''තිආදීසු පන ගෙහං ''පුර''න්ති වුච්චති. පධානතාය පුරතො පුරතො ගමනෙන ගන්තබ්බන්ති **පුරං,**

රාජධානී චෙව ගෙහඤ්ච. **අවාපුරණන්ති** අවාපුරන්ති විවරන්ති ද්වාරං එතෙනාති අවාපුරණං, යං ''කුඤ්චිකා''තිපි ''තාළො''තිපි වුච්චති. **අවාපුරතීති**ආදීසු **අව ආඉච්චුභො** උපසග්ගාති දට්ඨබ්බා.

චර චරණෙ. චරණං නාම බ්‍යාපනං ගමනං වා. සමං චරති සීතෙන. ආහාරත්ථං චරති. චරණං.

ගර උග්ගමෙ. ගරති. ගරු.

ගරූති මාතාපිතාදයො ගාරවයුත්තපුග්ගලා. තෙ හි ගරන්ති උග්ගච්ඡන්ති උග්ගතා පාකටා හොන්තීති **ගරූති** වුච්චන්ති. අපිච පාසාණච්ඡත්තං විය භාරියට්ඨෙන **ගරූති** වුච්චන්ති. **ගරු**සද්දො ''ඉදමාසනං අත්‍ර භවං නිසීදතු, භවඤ්හි මෙ අඤ්ඤතරො ගරූන''න්ති එත්ථ මාතාපිතූසු දිස්සති. ''සනරාමරලොකගරු''න්ති එත්ථ සබ්බලොකාචරියෙ සබ්බඤ්ඤුම්හි. අපිච **ගරු**සද්දො අඤ්ඤෙස්වත්ථෙසුපි දිස්සති. සබ්බමෙතං එකතො කත්වා අත්‍රිදං වුච්චති –

මාතාපිතාචරියෙසු, දුජ්ජරෙ අලහුම්හි ච;
මහන්තෙ චුග්ගතෙ චෙව, නිෂෙකාදිකරෙසු ච;
තථා වණ්ණවිසෙසෙසු, **ගරු**සද්දො පවත්තති.

කෙචි පනාචරියා ''ගරු ගුරු''ති ච ද්විධා ගහෙත්වා භාරියවාචකත්තෙ **ගරු**සද්දො යීතො. ආචරියවාචකත්තෙ පන **ගුරු**සද්දොති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. පාළිවිසයෙ හි සබ්බෙසම්පි යථාවුත්තානං අත්ථානං වාචකත්තෙ **ගරු**සද්දොයෙව ඉච්ඡිතබ්බො, අකාරස්ස ආකාරභාවෙ ''ගාරව''න්ති සවුද්ධිකස්ස තද්ධිතන්තපදස්ස දස්සනතො. සක්කටභාසාවිසයෙ පන **ගුරු**සද්දොයෙව ඉච්ඡිතබ්බො, උකාරස්ස වුද්ධිභාවෙ අඤ්ඤථා තද්ධිතන්තපදස්ස දස්සනතො.

මර පාණචාගෙ. මරති. මත්තුං. මරිත්වා. හෙතුකත්තරි ''පුරිසො පුරිසං මාරෙති, මාරයති. පුරිසො පුරිසෙන පුරිසං මාරාපෙති, මාරාපයති. පුරිසො පුරිසං මාරෙතුං මාරෙත්වා'' ඉච්චාදීනි රූපානි. මච්චො. මරු. මරණං, මච්චු. මට්ටු. මාරො.

තත්ථ **මත්තුන්ති** මරිතුං. තථා හි **අලීනසත්තුජාතකෙ** ''යො මත්තුමිච්ඡෙ පිතුනො පමොක්ඛා''ති පාළි දිස්සති. **මච්චොති** මරිතබ්බසභාවතාය ''මච්චො''ති ලද්ධනාමො සත්තො . **මරූති** දීඝායුකොපි සමානො මරණසීලොති මරු, දෙවො. **මරණන්ති** චුති.

මරණං අන්තකො මච්චු, හින්දං කාලො ච මට්ටු ච;
නික්ඛෙපො චුති චෙතානි, නාමානි මරණස්ස වෙ.

මාරොති සත්තානං කුසලං මාරෙතීති මාරො, කාමදෙවො.

ඉමානිස්ස නාමානි –

මාරො නමුචි කණ්හො ච, වසවත්ති පජාපති;
පමත්තබන්ධු මද්දනො, පාපිමා දබ්බකොපි ච;
කන්දප්පො ච රතිපති, කාමො ච කුසුමායුධො.

අඤ්ඤෙ අඤ්ඤානිපි නාමානි වදන්ති, තානි සාසනානුලොමානි න හොන්තීති ඉධ න දස්සිතානි. **අට්ඨකථාසු** පන ''මාරො, නමුචි, කණ්හො, පමත්තබන්ධූ''ති චත්තාරොව නාමානි ආගතානි.

එත්ථ ච **මාරොති** දෙවපුත්තමාරෙන සද්ධිං පඤ්ච මාරා කිලෙසමාරො ඛන්ධමාරො අභිසඞ්ඛාරමාරො මච්චුමාරො දෙවපුත්තමාරොති.

ධර අවත්ථානෙ. ධරති.

හර පොසනෙ. හරති. හරිතො, හත්තා.

ථර සන්ථරණෙ. ථරති, සන්ථරති. සන්ථරණං.

දර විදාරණෙ. භූමිං දරති. කුදාලො.

දර දාහෙ. කායො දරති. දරො, දරථො.

තිර අධොගතියං. තිරති. තිරච්ඡානො, තිරච්ඡා වා.

අර ගතියං. අරති. අත්ථං, අත්ථො, උතු.

එත්ථ **අත්ථං** වුච්චති නිබ්බානං. තං තං සත්තකිච්චං අරති වත්තෙතීති **උතු**.

රකාරන්තධාතුරූපානි.

ලකාරන්තධාතු

ලා ආදානෙ. ලාති. ලානං, ගරුළො, සීහළො, රාහුලො, කුසලං, බාලො, මහල්ලකො, මහල්ලිකා.

තත්‍ර **ගරුළොති** ගරුං ලාති ආදදාති ගණ්හාතීති ගරුළො, යො ''සුපණ්ණො, දිජාධිපො, නාගාරි, කරොටී''ති ච වුච්චති. **සීහළොති** සීහං ලාති ආදදාති ගණ්හාතීති සීහළො, පුබ්බපුරිසො. තබ්බංසෙ ජාතා එතරහි සබ්බෙපි **සීහළා** නාම ජාතා.

රාහුලොතිආදීසු පන රාහු විය ලාති ගණ්හාතීති **රාහුලො,** කො සො? සික්ඛාකාමො ආයස්මා රාහුලභද්දො බුද්ධපුත්තො. තස්ස හි ජාතදිවසෙ සුද්ධොදනමහාරාජා ''පුත්තස්ස මෙ තුට්ඨිං නිවෙදෙථා''ති උය්‍යානෙ කීළන්තස්ස බොධිසත්තස්ස සාසනං පහිණි. බොධිසත්තො තං සුත්වා ''රාහු ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති ආහ. පුත්තස්ස හි ජායනං රාහුග්ගහො විය හොති. තණ්හාකිලිස්සනතාපාදනතො බාළ්හෙන ච සඞ්ඛලිකාදිබන්ධනෙන බන්ධං විය හොති මුච්චිතුං අප්පදානතොති ''රාහු ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති ආහ. රාජා ''කිං මෙ පුත්තො අවචා''ති පුච්ඡිත්වා තං වචනං සුත්වා ''ඉතො පට්ඨාය මෙ නත්තා 'රාහුලො' ත්වෙව හොතූ''ති ආහ, තතො පට්ඨාය කුමාරො රාහුලො නාම ජාතො.

මහාපදානසුත්තටීකායඤ්හි ''රාහු ජාතො''ති එත්ථ **''රාහූති** රාහුග්ගහො''ති වුත්තං, තං පන ''රාහුලො''ති වචනස්සත්ථං පාකටං කාතුං අධිප්පායත්ථවසෙන වුත්තං. න හි කෙවලො ''රාහු''ති සද්දො ''රාහුග්ගහො''ති අත්ථං වදති, අථ ඛො **ජාත**සද්දසම්බන්ධං ලභිත්වා වදති. තථා හි ''රාහු ජාතො''ති බොධිසත්තෙන වුත්තවචනස්ස ''රාහුග්ගහො ජාතො''ති අත්ථො හවති, තස්මා සුද්ධොදනමහාරාජා ''මම නත්තා රාහු විය ලාතීති රාහුලොති වත්තබ්බො''ති චින්තෙත්වා ''රාහුලොත්වෙව හොතූ''ති ආහාති දට්ඨබ්බං.

කෙචි පන ''රාහුලො ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති පඨන්ති, කත්ථචි පොත්ථකෙ ච ලිඛන්ති, තං න සුන්දරං, අත්ථස්ස අයුත්තිතො ටීකාය ච සද්ධිංවිරොධතො. න හි ''රාහුලො''ති කුමාරස්ස නාමං පඨමං උප්පන්නං, පච්ඡායෙව පන උප්පන්නං අය්‍යකෙන දින්නත්තා, තස්මා තදා බොධිසත්තෙන ''රාහුලො ජාතො''ති වත්තුං න යුජ්ජති. යථා හි අනභිසිත්තෙ අරාජිනි පුග්ගලෙ ''මහාරාජා''ති වොහාරො නප්පවත්තති. **ටීකායඤ්ච** ''රාහූති රාහුග්ගහො''ති වුත්තං. අථාපි තෙසං සියා ''රාහුලො ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති පදස්ස විජ්ජමානත්තා එව ටීකායං ''රාහුග්ගහො''ති භාවවසෙන **ලා**සද්දෙන සමානත්ථො ආදානත්ථො **ගහ**සද්දො වුත්තොති එවම්පි නුපපජ්ජති, ''රාහුලානං ජාතං බන්ධනං ජාත''න්ති පාඨස්ස වත්තබ්බත්තා. **රාහුලොති** හි ඉදං පදං ''සීහළො''ති පදං විය දබ්බවාචකං, න කදාචිපි භාවවාචකං, තස්මා ''රාහුලො ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති එතං එකච්චෙහි දූරොපිතං පාඨං අග්ගහෙත්වා ''රාහු ජාතො බන්ධනං ජාත''න්ති අයමෙව පාඨො ගහෙතබ්බො, සාරතො ච පච්චෙතබ්බො සුපරිසුද්ධෙසු අනෙකෙසු පොත්ථකෙසු දිට්ඨත්තා, පොරාණෙහි ච ගම්භීරසුඛුමඤාණෙහි ආචරියපචාරියෙහි පඨිතත්තා.

අයං පනෙත්ථ සාධිප්පායා අත්ථප්පකාසනා – **රාහු ජාතොති** බොධිසත්තො පුත්තස්ස ජාතසාසනං සුත්වා සංවෙගප්පත්තො ''ඉදානි මම රාහු ජාතො''ති වදති, මුච්චිතුං අප්පදානවසෙන මම ගහණත්ථං රාහු උප්පන්නොති හි අත්ථො. **බන්ධනං ජාතන්ති** ඉමිනා ''මම බන්ධනං ජාත''න්ති වදති. තථා හි **ටීකායං** වුත්තං ''රාහූති රාහුග්ගහො''ති. තත්ථ **රාහුග්ගහොති** ගණ්හාතීති ගහො, රාහු එව ගහො රාහුග්ගහො, මම ගාහකො රාහු ජාතොති අත්ථො. අථ වා ගහණං ගහො, රාහුනො ගහො **රාහුග්ගහො,** රාහුග්ගහණං මම ජාතන්ති අත්ථො. පුත්තො හි රාහුසදිසො. පිතා චන්දසදිසො පුත්තරාහුනා ගහිතත්තා.

එකච්චෙ පන ''රාහුලොත්වෙව හොතූ''ති ඉමං පදෙසං දිස්වා ''රාහු ජාතො''ති වුත්තෙ ඉමිනා න සමෙති, ''රාහුලො ජාතො''ති වුත්තෙයෙව පන සමෙතීති මඤ්ඤමානා එවං පාඨං පඨන්ති ලිඛන්ති ච, තස්මා සො අනුපපරික්ඛිත්වා පඨිතො දූරොපිතො පාඨො න ගහෙතබ්බො, යථාවුත්තො පොරාණකො පොරාණාචරියෙහි අභිමතො පාඨොයෙව ආයස්මන්තෙහි ගහෙතබ්බො අත්ථස්ස යුත්තිතො, ටීකාය ච සද්ධිං අවිරොධතොති.

තත්ථ **කුසලන්ති** කුච්ඡිතානං පාපධම්මානං සානතො තනුකරණතො ඤාණං **කුසං** නාම, තෙන කුසෙන ලාතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති **කුසලං. බාලොති** දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකසඞ්ඛාතෙ ද්වෙ අනත්ථෙ දෙවදත්තකොකාලිකාදයො විය ලාති ආදදාතීති **බාලො.** ඉමානි පන තංනාමානි –

බාලො අවිද්වා අඤ්ඤො ච, අඤ්ඤාණී අවිචක්ඛණො;
අපණ්ඩිතො අකුසලො, දුම්මෙධො කුමති ජළො.

එළමූගො ච නිප්පඤ්ඤො, දුම්මෙධී අවිදූ මගො;
අවිඤ්ඤූ අන්ධබාලො ච, දුප්පඤ්ඤො ච අවිද්දසු.

මහල්ලකොති මහත්තං ලාති ගණ්හාතීති මහල්ලකො, ජිණ්ණපුරිසො. ඉමානිස්ස නාමානි –

ජිණ්ණො මහල්ලකො වුද්ධො, බුද්ධො වුඩ්ඪො ච කත්තරො;
ථෙරො චාති ඉමෙ සද්දා, ජිණ්ණපඤ්ඤත්තියො සියුං.

තථා හි –

''දූරෙ අපස්සං ථෙරොව, චක්ඛුං යාචිතුමාගතො'';
එවමාදීසු දට්ඨබ්බො, **ථෙරසද්දො** මහල්ලකෙ.

ඉමානි පන නාමානි ඉත්ථියා ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වත්තබ්බානි –

ජිණ්ණා මහල්ලිකා වුද්ධී, බුද්ධී වුඩ්ඪී ච කත්තරා;
ථෙරී චාති ඉමෙ සද්දා, නාමං ජිණ්ණාය ඉත්ථියා;

දල ඵල විසරණෙ. දලති. ඵලති. දලිතො රුක්ඛො. ඵලිතො භූමිභාගො.

අල භූසනෙ. අලති. අලඞ්කාරො, අලඞ්කතො, අලඞ්කතං. ''සාලඞ්කානනයොගෙපි, සාලඞ්කානනවජ්ජිතා''ති ඉමිස්සඤ්හි කවීනං කබ්බරචනායං **අලඞ්කසද්දො** භූසනවිසෙසං වදති. කෙචි පනෙත්ථ **අල භූසනපරියාපනවාරණෙසූති** ධාතුං පඨන්ති, ''අලතී''ති ච රූපං ඉච්ඡන්ති. මයං පන අලධාතුස්ස පරියත්තිනිවාරණත්ථවාචකත්තං න ඉච්ඡාම පයොගාදස්සනතො. නිපාතභූතො පන **අලංසද්දො** පරියත්තිනිවාරණත්ථවාචකො දිස්සති ''අලමෙතං සබ්බං. අලං මෙ තෙන රජ්ජෙනා''තිආදීසු.

මීල නිමෙලනෙ. මීලති, නිමීලති, උම්මීලති. නිමීලනං.

බිල පතිත්ථම්භෙ. බිලති.

නීල වණ්ණෙ. නීලවත්ථං.

සීල සමාධිම්හි. සීලති. සීලං, සීලනං.

එත්ථ **සීලන්ති** සීලනට්ඨෙන සීලං. වුත්තඤ්හෙතං **විසුද්ධිමග්ගෙ** ''සීලන්ති කෙනට්ඨෙන සීලං? සීලනට්ඨෙන සීලං, කිමිදං සීලනං නාම? සමාධානං වා කායකම්මාදීනං සුසීල්‍යවසෙන අවිප්පකිණ්ණතාති අත්ථො. උපධාරණං වා කුසලානං ධම්මානං පතිට්ඨානවසෙන ආධාරභාවොති අත්ථො. එතදෙව හි එත්ථ අත්ථද්වයං සද්දලක්ඛණවිදූ අනුජානන්ති. අඤ්ඤෙ පන 'සිරට්ඨො සීලට්ඨො, සීතලට්ඨො සීලට්ඨො'ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණෙන්තී''ති. තත්ථ ''අත්ථද්වයං සද්දලක්ඛණ විදූ අනුජානන්තී''ති ඉදං **''සීල** සමාධිම්හි **සීල** උපධාරණෙ''ති ද්විගණිකස්ස **සීලධාතුස්ස** අත්ථෙ සන්ධාය වුත්තං. ඉමස්ස හි **චුරාදිගණං** පත්තස්ස උපධාරණෙ ''සීලෙති, සීලයතී''ති රූපානි භවන්ති, උපධාරෙතීතිපි තෙසං අත්ථො. ඉධ පන **භූවාදිගණිකත්තා** සමාධානත්ථෙ ''සීලතී''ති රූපං භවති, සමාධියතීති තස්ස අත්ථො. පුනපි එත්ථ සොතූනං සුඛග්ගහණත්ථං නිබ්බචනානි වුච්චන්තෙ. සීලති සමාධියති කායකම්මාදීනං සුසීල්‍යවසෙන න විප්පකිරතීති **සීලං**. අථ වා සීලන්ති සමාදහන්ති චිත්තං එතෙනාති **සීලං**. ඉමානි **භූවාදිගණිකවසෙන** නිබ්බචනානි. **චුරාදිගණිකවසෙන** පන සීලෙති කුසලෙ ධම්මෙ උපධාරෙති පතිට්ඨාභාවෙන භුසො ධාරෙතීති **සීලං**. සීලෙන්ති වා එතෙන කුසලෙ ධම්මෙ උපධාරෙන්ති භුසො ධාරෙන්ති සාධවොති **සීලන්ති** නිබ්බචනානි.

කිල බන්ධෙ. කිලති. කිලං.

කූල ආවරණෙ. කූලති. කූලං. වහෙ රුක්ඛෙ පකූලජෙ. කූලං බන්ධති. නදීකූලෙ වසාමහං. කූලති ආවරති උදකං බහි නික්ඛමිතුං න දෙතීති **කූලං**.

සූල රුජායං. සූලති. සූලං. කණ්ණසූලං න ජනෙති.

තුල නික්කරීසෙ. නික්කරීසං නාම කරීසමත්තෙනපි අමිනෙතබ්බතො ලහුභාවොයෙව. තුලති. තුලං හට්ඨංව මාලුතො.

පුල සඞ්ඝාතෙ. පුලති. පඤ්චපුලි.

මූල පතිට්ඨායං මූලති. මූලං. **මූලසද්දො** ''මූලානි උද්ධරෙය්‍ය අන්තමසො උසීරනාළිමත්තානිපී''තිආදීසු මූලමූලෙ දිස්සති. ''ලොභො අකුසලමූල''න්තිආදීසු අසාධාරණහෙතුම්හි. ''යාවමජ්ඣන්හිකෙ කාලෙ ඡායා ඵරති, නිවාතෙ පණ්ණානි පතන්ති, එත්තාවතා රුක්ඛමූල''න්තිආදීසු සමීපෙ. අත්‍රිදං වුච්චති –

> මූලමූලෙ **මූලසද්දො**, පදිස්සති තථෙව ච;
> අසාධාරණහෙතුම්හි, සමීපම්හි ච වත්තති.

ඵල නිබ්බත්තියං. රුක්ඛො ඵලති. රුක්ඛඵලානි භුඤ්ජන්තා. මහප්ඵලං මහානිසංසං. සොතාපත්තිඵලං. තත්ථ **ඵලන්ති** මහානිබ්බත්තිකං.

ඵල භෙදෙ. ඵලති. මුද්ධා තෙ ඵලතු සත්තධා. පාදා ඵලිංසු. තත්ථ **ඵලතූති** භජ්ජීතු.

ඵල අබ්‍යත්තසද්දෙ. අසනී ඵලති. ද්වෙමෙ භික්ඛවෙ අසනියා ඵලන්තියා න සන්තසන්ති. **ඵලන්තියාති** සද්දං කරොන්තියා.

චුල්ල භාවකරණෙ. භාවකරණං විලාසකරණං. චුල්ලති.

ඵුල්ල විකසනභෙදෙසු. ඵුල්ලති. ඵුල්ලං. ඵුල්ලිතො කිංසුකො. සුඵුල්ලිතමරවින්දවනං.

> අසීතිහත්ථමුබ්බෙධො, දීපඞ්කරො මහාමුනි;
> සොභති දීපරුක්ඛොව, සාලරාජාව ඵුල්ලිතො.

ඛණ්ඩඵුල්ලපටිසඞ්ඛරණං.

චිල්ල සෙථිල්ලෙ. සිථිලභාවො **සෙථිල්ලං**. චිල්ලති.

වෙලු චෙලු කෙලු ඛෙලු පෙලු බෙලු සෙලු සල තිල ගතියං. වෙලති. චෙලති. කෙලති. ඛෙලති. පෙලති. බෙලති. සෙලති. සලති. තිලති. චෙලං, ඛෙලකො. එත්ථ **චෙලන්ති** වත්ථං. **පෙලකොති** සසො.

ඛල චලනෙ. ඛලති. ඛලො. **ඛලොති** දුජ්ජනො අසාධු අසප්පුරිසො පාපජනො.

ඛල සඤ්චිනනෙ. ඛලති. ඛලං. **ඛලන්ති** වීහිට්ඨපනොකාසභූතං භූමිමණ්ඩලං. තඤ්හි ඛලන්ති සඤ්චිනන්ති රාසිං කරොන්ති එත්ථ ධඤ්ඤානීති ඛලන්ති වුච්චති. ''ඛලං සාලං පසුං ඛෙත්තං, ගන්තා චස්ස අභික්ඛණ''න්ති පයොගො.

ගිල අජ්ඣොහරණෙ. ගිලති. ගිලමක්ඛං පුරිසො න බුජ්ඣති.

ගල අදනෙ. ගලති. ගලො. ගලන්ති අදන්ති අජ්ඣොහරන්ති එතෙනාති ගලො. **ගලොති** ගීවා වුච්චති.

සල සල්ල ආසුගතියං. ආසුගති සීඝගමනං. සලති. සල්ලති. සල්ලං. එත්ථ ච ''සල්ලං උසු සරො සල්ලො කණ්ඩො තෙජනො''ති පරියායා එතෙ.

ඛොල ගතිපටිඝාතෙ. ඛොලති.

ගිලෙ පීතික්ඛයෙ. ගිලායති. ගිලානො, ගෙලඤ්ඤං. **ගිලානොති** අකල්ලකො. **විනයෙපි** හි වුත්තං ''නාහං අකල්ලකො''ති. **අට්ඨකථායඤ්ච ''නාහං අකල්ලකොති** නාහං ගිලානො''ති වුත්තං.

මිලෙ ගත්තවිනාමෙ. මිලායති. මිලායනො, මිලායන්තො, මිලායමානො.

කෙලෙ මමායනෙ. මමායනං තණ්හාදිට්ඨිවසෙන ''මම ඉද''න්ති ගහණං. කෙලායති. ත්වං කං කෙලායති.

සල චලනෙ සංවරණෙ ච, වල වල්ල චලනෙ ච. සංවරණාපෙක්ඛායං චකාරො. සලති. කුසලං. වලති. වල්ලති. වල්ලූරො.

තත්ථ **කුසලන්ති** කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයති චලයති කම්පෙති විද්ධංසෙතීති කුසලං. කුච්ඡිතං අපායද්වාරං සලන්ති සංවරන්ති පිදහන්ති සාධවො එතෙනාති කුසලං. වල්ලන්ති සංවරන්ති රක්ඛන්ති ඉතො කාකසෙනාදයො සත්තෙ අබාදනත්ථායාති **වල්ලූරො.**

මල මල්ල ධාරණෙ. මලති. මලං. මල්ලති. මල්ලො.

භල භල්ල පරිභාසනහිංසාදානෙසු. භලති. භල්ලති.

කල සඞ්ඛ්‍යානෙ. කලති. කලා, කාලො.

එත්ථ **කලාති** සොළසභාගාදිභාගො. **කාලොති** ''එත්තකො අත්ක්කන්තො''තිආදිනා කලිතබ්බො සඞ්ඛාතබ්බොති කාලො, පුබ්බණ්හාදිසමයො.

කල්ල අසද්දෙ. අසද්දො. නිස්සද්දො. කල්ලති.

ජල දිත්තියං. ජලති. ජලං, ජලන්තො, පජ්ජලන්තො, ජලමානො.

කො එති සිරියා ජලං. ජලංව යසසා අට්ඨා, දෙවදත්තොති මෙ සුතං. සද්ධම්මපජ්ජොතො ජලිතො.

හුල චලනෙ. හුලති. හලො. **හලොති** ඵාලො, සො හි හොලෙති භූමිං භින්දන්තො මත්තිකඛණ්ඩං චාලෙතීති ''හලො''ති වුච්චති උකාරස්ස අකාරං කත්වා.

චල කම්පනෙ. චලති. චලිතො, අචලො. මහන්තො භූමිචාලො. චලනං, චාලො.

ජල ධඤ්ඤෙ. ජලති. ජලං.

ටල ටුල වෙලම්බෙ. ටලති. ටුලති.

ථල ඨානෙ. ථලති. ථලො. **ථලොති** නිරුදකප්පදෙසො. පබ්බජ්ජානිබ්බානෙසුපි තංසදිසත්තා තබ්බොහාරො. යථා හි ලොකෙ උදකොඝෙන අනොත්ථරණට්ඨානං ''ථලො''ති වුච්චති, එවං කිලෙසොඝෙන අනොත්ථරණීයත්තා පබ්බජ්ජා නිබ්බානඤ්ච ''ථලො''ති වුච්චති, ''තිණ්ණො පාරඞ්ගතො ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො''ති හි වුත්තං.

ඵාල විලෙඛනෙ. ඵාලති භූමිං විලෙඛති භින්දතීති **ඵාලො.**

නල ගන්ධෙ. නලති.

බල පාණනෙ. ඉහ පාණනං ජීවනං සසනඤ්ච. බලති. බලං, බාලො.

එත්ථ බලන්ති ජීවිතං කප්පෙන්ති එතෙනාති බලං, කායබලභොගබලාදිකං බලං. අථ වා බලන්ති සම්මාජීවනං ජීවන්ති එතෙනාති **බලං,** සද්ධාදිකං බලං. **ආගමට්ඨකථායං** පන ''අස්සද්ධියෙ න කම්පතීති සද්ධාබල''න්තිආදි වුත්තං, තං දළ්හට්ඨෙන බලන්ති වත්තබ්බානං සද්ධාදීනං අකම්පනභාවදස්සනත්ථං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අථ වා ධාතූනං අත්ථාතිසයයොගතො අස්සද්ධියාදීනං අභිභවනෙන සද්ධාදිබලානං අභිභවනත්ථොපි ගහෙතබ්බො ''අබලා නං බලියන්ති''ති එත්ථ විය. **බාලොති** බලති අස්සසති චෙව පස්සසති චාති බාලො, අස්සසිතපස්සසිතමත්තෙන ජීවති, න සෙට්ඨෙන පඤ්ඤාජීවිතෙනාති වුත්තං හොති. තථා හි **අට්ඨකථායං** වුත්තං ''බලන්තීති බාලා, අස්සසිතපස්සසිතමත්තෙන ජීවන්ති, න පඤ්ඤාජීවිතෙනාති අත්ථො''ති. පඤ්ඤාජීවිනොයෙව හි ජීවිතං **සෙට්ඨං** නාම. තෙනාහ භගවා ''පඤ්ඤාජීවිං ජීවිතමාහු සෙට්ඨ''න්ති.

පුල මහත්තෙ. පුලති. විපුලං.

කුල සඞ්ඛානෙ බන්ධුම්හි ච. කොලති. කුලං, කොලො.

සල ගමනෙ. සලති.

කිල පීතිය කීළනෙසු. පීතස්ස භාවො **පීතියං** යථා දක්ඛියං. **කීළනං** කීළායෙව. කිලති.

ඉල කම්පනෙ. ඉලති. එලං, එලා. එත්ථ **එලං** වුච්චති දොසො. කෙනට්ඨෙන? කම්පනට්ඨෙන. **දොසොති** චෙත්ථ අගුණො වෙදිතබ්බො, න පටිඝො. ''නෙලඞ්ගො සෙතපච්ඡාදො''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

අපිච **එලං** වුච්චති උදකං. තථා හි ''එලම්බුජං කණ්ටකිං වාරිජං යථා''ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං නිද්දිසන්තො ආයස්මා සාරිපුත්තො ''එලං වුච්චති උදක''න්ති ආහ. **එලාති** ලාලා වුච්චති ''එලමූගො''ති එත්ථ විය. අපිච **එලාති** ඛෙළො වුච්චති ''සුත්වා නෙලපතිං වාචං, වාළා පන්ථා අපක්කමු''න්ති එත්ථ විය. එත්ථ **නෙලපතිං වාචන්ති** ඛෙළබින්දුනිපාතවිරහිතං වචනන්ති අත්ථො. ලාලාඛෙළවාචකස්ස තු **එලාසද්දස්ස** අඤ්ඤං පවත්තිනිමිත්තං පරියෙසිතබ්බං. අනෙකප්පවත්තිනිමිත්තා හි සද්දා. කිං වා අඤ්ඤෙන පවත්තිනිමිත්තෙන, **ඉල කම්පනෙති** එවං වුත්තං කම්පනං එව ලාලාඛෙළවාචකස්ස **එලාසද්දස්ස** පවත්තිනිමිත්තං, තස්මා ඉලන්ති ජිගුච්ඡිතබ්බභාවෙන කම්පෙන්ති හදයචලනං පාපුණන්ති ජනා එත්ථාති එලාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. සමානපවත්තිනිමිත්තායෙව හි සද්දා ලොකසඞ්කෙතවසෙන නානාපදත්ථවාචකාපි භවන්ති. තං යථා? හිනොති ගච්ඡතීති **හෙතු,** සප්පති ගච්ඡතීති **සප්පො,** ගච්ඡතීති ගොති. තථා අසමානප්පවත්තිනිමිත්තායෙව සමානපදත්ථවාචකාපි භවන්ති. තං යථා? රඤ්ජතීති **රාජා,** භූමිං පාලෙතීති **භූමිපාලො,** නරෙ ඉන්දතීති **නරින්දොති**. එස නයො සබ්බත්ථාපි විභාවෙතබ්බො.

ඉල ගතියං. ඉලති.

හිල භාවකරණෙ. හෙලති.

සිල උඤ්ඡෙ. සිලති.

තිල සිනෙහනෙ. තිලති. තිලං, තෙලං, තිලො.

චිල වසනෙ. චිලති.

වල විලාසනෙ. වලති.

පිල ගහණෙ. පිලති.

මිල සිනෙහනෙ. මිලති.

චුල සඤ්චලෙ එරණෙ ච. චුලති.

ලකාරන්තධාතුරූපානි.

වකාරන්තධාතු

වා ගතිගන්ධනෙසු. වාති. වාතො.

වී පජනකන්ති අසනඛාදන ගතීසු. පජනං චලනං. **කන්ති** අභිරුචි. **අසනං** භත්තපරිභොගො. **ඛාදනං** පූවාදිභක්ඛනං. **ගති** ගමනං. වෙති.

වෙ තන්තසන්තානෙ. වායති. තන්තවායො.

වෙ සොසනෙ. වායති.

ධිවු ඛිවු නිදස්සනෙ. ධෙවති. ඛෙවති.

ජීවු දිත්තියං. ජෙවති. මධුමධුකා ජෙවන්ති.

ජීව පාණධාරණෙ. ජීවති. ජීවිතං, ජීවො, ජීවිකා. අත්ථි නො ජීවිකා දෙව, සා ච යාදිසකීදිසා. ජීවිතං කප්පෙති.

පිව මිව තිව නිව ථූලියෙ. පිවති. පිවරො. මිවති. තිවති. නිවති.

එත්ථ ච **පිචරොති** කච්ඡපො, යො කොචි වා ථූලසරීරො. තථා හි ‘‘පිචරො කච්ඡපෙ ථූලෙ’’ති පුබ්බාචරියෙහි වුත්තං.

අව පාලනෙ. අවති. බුද්ධො මම අවතං.

භව ගතියං. සවති.

කව වණ්ණෙ. කවති.

ඛිවු මදෙ. ඛිවති.

ධොවු ධොවනෙ. ධොවති.

දෙවු දෙව දෙවනෙ. දෙවති ආදෙවති, පරිදෙවති, ආදෙවො, පරිදෙවො, ආදෙවනා, පරිදෙවනා, ආදෙවිතත්තං, පරිදෙවිතත්තං.

සෙවු කෙවු ඛෙවු ගෙවු ගිලෙවු මෙවු මිලෙවු සෙවනෙ. සෙවති. කෙවති. ඛෙවති. ගෙවති. ගිලෙවති. මෙවති මිලෙවති.

දෙවු ප්ලුතගතියං. ප්ලුතගති පරිප්ලුතගමනං. දෙවති.

ධාතු ගතිසුද්ධියං. ධාවති, විධාවති. ආධාවති, පරිධාවති. ධාවකො.

චිවු ආදානසංවරෙසු. චිවති.

චෙචි චෙතනාතුලො. චෙවති.

වකාරන්තධාතුරූපානි.

සකාරන්තධාතු

සා පාකෙ. සාති.

සි සෙවායං. සෙවති. සෙවනා, සෙවකො, සෙවිතො, සිවො, සිවං.

නිහීයති පුරිසො නිහීනසෙවී,
න ච හායෙථ කදාචි තුල්‍යසෙවී;
සෙට්ඨමුපගමං උදෙති ඛිප්පං,
තස්මා අත්තනො උත්තරිතරං භජෙථ;

සි ගතිබුද්ධීසු. සෙති, අතිසෙති. අතිසිතුං, අතිසිත්වා, සෙතු.

සී සයෙ. සයො සුපනං. සෙති. සයති. සෙනං. සයනං.

සු ගතියං. සවති. පසවති. පසුතො, සුතො.

එත්ථ **සුතොති** දූතො, ‘‘විත්තිඤ්හි මං වින්දති සුත දිස්වා’’ති ‘‘දෙවසුතො ච මාතලී’’ති ච ඉමානි තත්ථ පයොගානි.

සු සවනෙ. සවනං සන්දනං. සවති. ආසවො.

සූ පසවෙ. පසවො ජනනං. සවති, පසවති. සුත්තං.

එත්ථ පන **සුත්තන්ති** අත්ථෙ සවති ජනෙතීති සුත්තං, තෙපිටකං බුද්ධවචනං, තදඤ්ඤම්පි වා හත්ථිසුත්තාදි සුත්තං.

සූ පාණගබ්භවිමොචනෙසු. සූති. පසූති. පසූතො.

සූ පෙරණෙ. සූති.

සෙ බයෙ. සීයති. **එකාරස්සීයා**දෙසො.

සෙ පාකෙ. සෙති.

සෙ ගතියං. සෙති. සෙතු.

හිංස හිංසායං. හිංසති. හිංසකො, හිංසනා, හිංසා.

ඉස්ස ඉස්සායං. ඉස්සති. පුරිසපරක්කමස්ස දෙවා න ඉස්සන්ති. ඉස්සා, ඉස්සායනා.

නමස්ස වන්දනානතියං. වන්දනානති නාම වන්දනාසඞ්ඛාතං නමනං, සකම්මකොයෙවායං ධාතු, න **නමු**ධාතු විය සකම්මකො චෙව අකම්මකො ච. නමස්සති.

සුස සද්දෙ. සුසති, සොසති. පටිසොසො, නිග්ඝොසො, වචීඝොසො.

චුස පානෙ. චුසති.

පුස බුද්ධියං. පුසති. පොසො. සම්පීළෙ මම පොසනං. **පොසනන්ති** වඩ්ඪනං.

මුස ථෙය්‍යෙ. ථෙනනං **ථෙය්‍යං** චොරිකා. මුසති. දුද්දික්ඛො චක්ඛුමුසනො. මුසලො.

පුස පසවෙ. පුසති.

වාසි භූස අලඞ්කාරෙ. වාසති. භූසති, විභූසති. භූසනං, විභූසනං.

උස රුජායං. උසති.

ඉස උඤ්ඡෙ. එසති. ඉසි.

එත්ථ පන සීලාදයො ගුණෙ එසන්තීති **ඉසයො,** බුද්ධාදයො අරියා තාපසපබ්බජ්ජාය ච පබ්බජිතා නරා. ‘‘ඉසි තාපසො ජටිලො ජටී ජටාධරො’’ති එතෙ තාපසපරියායා.

කස විලෙඛනෙ. කසති, කස්සති. කස්සකො, ආකාසො.

එත්ථ **කස්සකොති** කසිකාරකො. **ආකාසොති** නභං. තඤ්හි න කස්සතීති **ආකාසො.** කසිතුං විලෙඛිතුං න සක්කාති අත්ථො. ඉමානි තදභිධානානි –

ආකාසො අම්බරං අබ්භං, අන්තලික්ඛ’මඝං නභං;
වෙහාසො ගගනං දෙවො, ඛ’මාදිච්චපථොපි ච.

තාරාපථො ච නක්ඛත්ත-පථො රවිපථොපි ච;
වෙහායසං වායුපථො, අපථො අනිලඤ්ජසං.

කස සිස ජස ඣස වස මස දිස ජුස යුස හිංසත්ථා. කසති. සිසති. ජසති. ඣසති. වසති. මසති. මසකො. ඔමසති, ඔමසවාදො. දිසති. ජුසති. යූසති.

තත්ථ **ඔමසතීති** විජ්ඣති. **ඔමසවාදොති** පරෙසං සූචියා විය විජ්ඣනවාදො. **මසකොති** මකසො.

හස්ස හස්සනෙ. හස්සන්ති කථනං වුච්චති ‘‘ආවාසො ගොචරො හස්සං. හස්සකාරක’’න්තිආදීසු විය. හස්සති. හට්ඨං. **හට්ඨන්ති** භාසිතං, වචනන්ති අත්ථො. එත්ථ පන –

‘‘සුභාසිතා අත්ථවතී, ගාථායො තෙ මහාමුනි;
නිජ්ඣත්තොම්හි සුභට්ඨෙන, ත්වඤ්ච මෙ සරණං භවා’’ති

පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **නිජ්ඣත්තොති** නිජ්ඣාපිතො ධම්මොජපඤ්ඤාය පඤ්ඤත්තිගතො අම්හි. **සුභට්ඨෙනාති** සුභාසිතෙන.

ජිසු නිසු විසු මිසු වස්ස සෙචනෙ. ජෙසති. නෙසති. වෙසති. මෙසති. දෙවො වස්සති.

මරිසු සහනෙ ච. චකාරො සෙචනාපෙක්ඛකො. මරිසති.

පුස පොසනෙ. පොසති. පොසො. කම්මවිත්තඋතුආහිආරෙහි පොසියතීති **පොසො.** ‘‘අඤ්ඤෙපි දෙවෙ පොසෙතී’’ති දස්සනතො පන චුරාදිගණෙපි ඉමං ධාතුං වක්ඛාම.

පිසු සිලිසු පුසු පලුසු උසු උපදාහෙ. පෙසති. සිලෙසති. සිලෙසො. පොසති. පලොසති. ඔසති. උසු.

සසු සංහරිසෙ. සංහරිසො සඞ්ඝට්ටනං. සස්සති.

හසු ආලිඞ්ගෙ. ආලිඞ්ගො උපගූහනං. හස්සති.

හස හසනෙ. හසති. අස්සා හසන්ති, ආජානීයා හසන්ති, පහසති, උහසති. කාරිතෙ ‘‘හාසෙති’’ඉච්චාදි, උහසියමානො, හාසො, පහාසො, හසනං, පහසනං, හසිතං. **හ**කාරලොපෙන මන්දහසනං ‘‘සිත’’න්ති වුච්චති ‘‘සිතං පාත්වාකාසී’’තිආදීසු.

තත්ථ **උහසතීති** අවහසති. **උදසියමානොති** අවහසියමානො. තත්‍රායං පාළි ‘‘ඉධ භික්ඛුං අරඤ්ඤගතං වා රුක්ඛමූලගතං වා සුඤ්ඤාගාරගතං වා මාතුගාමො උපසඞ්කමිත්වා උහසති’’ ඉති ච ‘‘සො මාතුගාමෙන උහසියමානො’’ ඉති ච. **හාසොති** හසනං වා සොමනස්සං වා ‘‘හාසො මෙ උපපජ්ජථා’’තිආදීසු විය.

තුස හස හිස රස සද්දෙ. තුසති, හසති, හිසති, රසති, රසිතං. අත්‍රායං පාළි ‘‘භෙරියො සබ්බා වජ්ජන්තු, වීණා සබ්බා රසන්තු තා’’ ඉති.

රස අස්සාදනෙ. රසති. රසො.

රස අස්සාදසිනෙහෙසු. රසති. රසො.

රස හානියං. රසති. රසනං, රසො.

අත්‍රායං පාළි –

‘‘නහෙව ඨිත නා’සීනං, න සයානං න පද්ධගුං;
යාව බ්‍යාති නිමිසති, තත්‍රාපි රසතිබ්බයො’’ති.

තත්ථ **රසතිබ්බයොති** සො සො වයො රසති පරිහායති, න වඩ්ඪතීති අත්ථො.

ලස සිලෙසනකීළනෙසු. ලසති. ලාසො. ලසී ච තෙ නිප්පලිතා. **ලසී** වුච්චති මත්ථලුඞ්ගං. **නිප්පලිතාති** නික්ඛන්තා.

නිස සමාධිම්හි. සමාධි සමාධානං චිත්තෙකග්ගතා. නෙසති.

මිස මස සද්දෙ රොසෙ ච. මෙසති. මසති. මෙසො. මසකො.

පිසි පෙසු ගතියං. පිසති. පෙසති.

සසු හිංසායං. සසති. සත්ථං. **සත්ථං** වුච්චති අසි.

සංස ථුතියඤ්ච. චකාරො හිංසාපෙක්ඛාය. සංසති, පසංසති. පසංසා, පසංසනා. පසත්ථො භගවා. පසංසමානො, පසංසිතො, පසංසකො, පසංසිතබ්බො, පසංසනීයො, පාසංසො, පසංසිත්වා ඉච්චාදීනි.

දිස පෙක්ඛනෙ. එතිස්සා පන නානාරූපානි භවන්ති – ‘‘දිස්සති පදිස්සති’’ ඉච්චාදි **අකම්මකං**. ‘‘පස්සති දක්ඛති’’ඉච්චාදි **සකම්මකං**.

දිස්සතු, පස්සතු, දක්ඛතු. දිස්සෙයා, පස්සෙයා, දක්ඛෙයා. දිස්සෙ, පස්සෙ, දක්ඛෙ. දිස්ස, පස්ස, දක්ඛ. අදිස්සා, අපස්සා. අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ. අද්දක්ඛා, අද්දක්ඛුං, අදස්සුං. අදස්සි, අපස්සි, අදක්ඛි.

දස්සිස්සති, පස්සිස්සති, දක්ඛිස්සති. අදස්සිස්සා, අපස්සිස්සා, දක්ඛිස්සා. එවං වත්තමානපඤ්චමියාදිවසෙන විත්ථාරෙතබ්බානි. **කාරිතෙ** ‘‘දස්සෙති දස්සයති’’ති රූපානි. කම්මෙ ‘‘පස්සියති’’ ඉච්චාදීනි.

දිසා. පස්සො. පස්සං. පස්සිතා. දස්සෙතා. දස්සනං. විපස්සනා, ඤාණදස්සනන්ති නාමිකපදානි. තදත්ථෙ පන තුමත්ථෙ ච ‘‘දක්ඛිතායෙ’’ති රූපං. ‘‘ආගතාම්හ ඉමං ධම්මසමයං, දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඞ්ඝ’’න්ති හි පාළි. ඉමස්මිං පන පාළිප්පදෙසෙ ‘‘දක්ඛිතායෙ’’ති ඉදං තදත්ථෙ තුමත්ථෙ වා චතුත්ථියා රූපං. තථා හි **දක්ඛිතායෙති** ඉමස්ස දස්සනත්ථායාති වා පස්සිතුන්ති වා අත්ථො යොජෙතබ්බො. **දිසාති**ආදීසු පන පුරත්ථිමාදිභෙදාපි දිසාති වුච්චති. යථාහ –

‘‘දිසා චතස්සො විදිසා චතස්සො,
උද්ධං අධො දස දිසතා ඉමායො;
කතමං දිසං තිට්ඨති නාගරාජා,
යමද්දසා සුපිනෙ ඡබ්බිසාණ’’න්ති.

මාතාපිතාදයොපි. යථාහ –

‘‘මාතාපිතා දිසා පුබ්බා, ආචරියා දක්ඛිණා දිසා;
පුත්තදාරා දිසා පච්ඡා, මිත්තාමච්චා ච උත්තරා;

දාසකම්මකරා හෙට්ඨා, උද්ධං සමණබ්‍රාහ්මණා;
එතා දිසා නමස්සෙයා, අලමත්තො කුලෙ ගිහී’’ති;

පච්චයදායකාපි. යථාහ – ‘‘අගාරිනො අන්නදපානවත්ථදා, අව්හායිකා නම්පි දිසං වදන්ති’’ති.

නිබ්බානම්පි. යථාහ –

‘‘එතාදිසා පරමා සෙතකෙතු,
යං පත්වා නිද්දුක්ඛා සුඛිනො භවන්ති’’ති;

එවං **දිසාසද්දෙන** වුච්චමානං අත්ථරූපං ඤත්වා ඉදානිස්ස නිබ්බචනමෙවං දට්ඨබ්බං. දිස්සති චන්දාවට්ටනාදිවසෙන ‘‘අයං පුරිමා අයං පච්ඡිමා’’තිආදිනා නානප්පකාරතො පඤ්ඤායතීති **දිසා,** පුරත්ථිමදිසාදයො. තථා ‘‘ඉමෙ අම්හාකං ගරුට්ඨානා’’න්තිආදිනා පස්සිතබ්බාති **දිසා,** මාතාපිතාදයො. දිස්සන්ති සකාය පුඤ්ඤක්‍රියාය ඉමෙ දායකාති පඤ්ඤායන්තීති **දිසා,** පච්චයදායකා. දිස්සති උප්පාදවයාභාවෙන නිච්චධම්මත්තා සබ්බකාලම්පි විජ්ජතීති **දිසා,** නිබ්බානං. **පස්සොති** කාරණාකාරණං පස්සතීති පස්සො. එවං පස්සතීති **පස්සං**. අත්‍රායං පාළි –

‘‘පස්සති පස්සො පස්සන්තං, අපස්සන්තම්පි පස්සති;
අපස්සන්තො අපස්සන්තං, පස්සන්තම්පි න පස්සතී’’ති.

පස්සතීති **පස්සිතා**. දස්සෙතීති **දස්සිතා. දස්සනන්ති** දස්සනක්‍රියා. අපිච **දස්සනන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි රූපාරම්මණං පස්සතීති දස්සනන්ති වුච්චති. තථා ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා’’ති වචනතො **දස්සනං** නාම සොතාපත්තිමග්ගො. කස්මා සොතාපත්තිමග්ගො දස්සනං? පඨමං නිබ්බානදස්සනතො. නනු ගොත්‍රභූ පඨමතරං පස්සතීති? නො න පස්සති, දිස්වා කත්තබ්බකිච්චං පන න කරොති සංයොජනානං අප්පහානතො, තස්මා ‘‘පස්සතී’’ති න වත්තබ්බො. යත්ථ කත්ථචි රාජානං දිස්වාපි පණ්ණාකාරං දත්වා කිච්චනිප්ඵත්තියා අදිට්ඨත්තා අජ්ජාපි රාජානං න පස්සාමීති වදන්තො ගාමවාසී නිදස්සනං.

විපස්සනාති අනිච්චාදිවසෙන ඛන්ධානං විපස්සනකං ඤාණං. **ඤාණදස්සනන්ති** දිබ්බචක්ඛුපි විපස්සනාපි මග්ගොපි ඵලම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණම්පි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණම්පි වුච්චති. ‘‘අප්පමත්තො සමානො ඤාණදස්සනං ආරාධෙති’’ති එත්ථ හි දිබ්බචක්ඛු ඤාණදස්සනං නාම. ‘‘ඤාණදස්සනාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතී’’ති එත්ථ විපස්සනාඤාණං. ‘‘අභබ්බා තෙ ඤාණදස්සනාය අනුත්තරාය සම්බොධාය’’ති එත්ථ මග්ගො, ‘‘අයමඤ්ඤො උත්තරිමනුස්සධම්මො අලමරියඤාණදස්සනවිසෙසො අධිගතො ඵාසුවිහාරො’’ති එත්ථ ඵලඤාණං. ‘‘ඤාණඤ්ච පන මෙ දස්සනං උදපාදි, අකුප්පා මෙ චෙතොවිමුත්ති, අයමන්තිමා ජාති, නත්ථි දානි පුනබ්භවො’’ති එත්ථ

පච්චවෙක්ඛණඤාණං. ‘‘ඤාණඤ්ච පන මෙ දස්සනං උදපාදි සත්තාහකාලඞ්කතො ආළාරො කාලාමො’’ති එත්ථ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං. එත්ථෙතං භවති –

‘‘දිබ්බචක්ඛුපි මග්ගොපි, ඵලඤ්චාපි විපස්සනා;
පච්චවෙක්ඛණඤාණම්පි, ඤාණං සබ්බඤ්ඤුතාපි ච;
ඤාණදස්සනසද්දෙන, ඉමෙ අත්ථා පවුච්චරෙ’’ති.

දංස දංසනෙ. දංසති, විදංසති. දන්තො. කාරිතෙ ආලොකං විදංසෙති.

එස බුද්ධියං. එසති.

සංස කථනෙ. සංසති. යො මෙ සංසෙ මහානාගං.

කිලිස බාධනෙ. කිලිසති. කිලෙසො.

එත්ථ බාධනට්ඨෙන රාගාදයොපි ‘‘කිලෙසා’’ති වුච්චන්ති දුක්ඛම්පි. එතෙසු දුක්ඛවසෙන –

‘‘ඉදඤ්ච පච්චයං ලද්ධා, පුබ්බෙ කිලෙසමත්තනො;
ආනන්දියං විචරිංසු, රමණීයෙ ගිරිබ්බජෙ’’ති

පයොගො වෙදිතබ්බො. **දිවාදිගණං** පන පත්තස්ස ‘‘කිලිස්සතී’’ති රූපං.

වස සිනෙහනෙ. වසති. වසා.

එත්ථ ච **වසා** නාම විලීනසිනෙහො. සා වණ්ණතො නාළිකෙරතෙලවණ්ණා. ආචාමෙ ආසිත්තතෙලවණ්ණාතිපි වත්තුං වට්ටති.

ඊස හිංසාගතිදස්සනෙසු. ඊසති. ඊසො.

භාසබ්‍යත්තායං වාචායං. භාසති. භාසා, භාසිතං, භාතා. පරිභාසති. පරිභාසා, පරිභාසකො.

තත්‍ර භාසන්ති අත්ථං එතායාති **භාසා,** මාගධභාසාදි. **භාසිත**න්ති වචනං. වචනත්ථො හි **භාසිත**සද්දො නිච්චං නපුංසකලිඞ්ගො දට්ඨබ්බො. යථා ‘‘සුත්වා ලුද්දස්ස භාසිත’’න්ති. වාච්චලිඞ්ගො පන **භාසිත**සද්දො තිලිඞ්ගො දට්ඨබ්බො. යථා ‘‘භාසිතො ධම්මො, භාසිතං චතුසච්චං, භාසිතා වාචා’’ති. පුබ්බෙ භාසතීති **භාතා,** ජෙට්ඨභාතාති වුත්තං හොති. සො හි පුබ්බෙ ජාතත්තා එවං වත්තුංලභති. කිඤ්චාපි **භාතු**සද්දො ‘‘භාතිකසතං, සත්තභාතරො. භාතරං කෙන දොසෙන, දුජ්ජාසි දකරක්ඛිනො’’තිආදීසු ජෙට්ඨකනිට්ඨභාතූසු වත්තති, තථාපි යෙභුයොන ජෙට්ඨකෙ නිරූළ්හො, ‘‘භාතා’’ති හි වුත්තෙ ජෙට්ඨභාතාති විඤ්ඤායති, තස්මා කත්ථචි ඨානෙ ‘‘කනිට්ඨභාතා’’ති විසෙසෙත්වා වුත්තං.

නනු ච භො කත්ථචි ‘‘ජෙට්ඨභාතා’’ති විසෙසෙත්වා වුත්තන්ති? සච්චං, තං පන **භාතා**සද්දස්ස කනිට්ඨෙපි වත්තනතො පාකටීකරණත්ථං ‘‘ජෙට්ඨභාතා’’ති වුත්තං. යථා හි හරිණෙසු වත්තමානස්ස **මිග**සද්දස්ස කදාචි අවසෙසචතුප්පදෙසුපි වත්තනතො ‘‘හරිණමිගො’’ති විසෙසෙත්වා වාචං භාසන්ති, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. යථා ච ගොභත්ථිමහිංසඅච්ඡසූකරසසබිළාරාදීසු සාමඤ්ඤවසෙන **මිග**සද්දෙ වත්තමානෙපි ‘‘මිගචම්මං මිගමංස’’න්ති ආගතට්ඨානෙ ‘‘හරිණස්සා’’ති විසෙසනසද්දං විනාපි ‘‘හරිණමිගචම්මං හරිණමිගමංස’’න්ති විසෙසත්ථාධිගමො හොති, එත්ථ න ගොභත්ථීආදීනං චම්මං වා මංසං වා විඤ්ඤායති. තථා ‘‘මිගමංසං ඛාදන්තී’’ති වචනස්ස ගොභත්ථීආදීනං මංසං ඛාදන්තීති අත්ථො න සම්භවති, එවමෙව කත්ථචි විනාපි **ජෙට්ඨක**ඉති විසෙසනසද්දං ‘‘භාතා’’ති වුත්තෙයෙව ‘‘ජෙට්ඨකභාතා’’ති අත්ථො විඤ්ඤායතීති. නනු ච භො ‘‘මිගචම්මං, මිගමංස’’න්ති එත්ථ **චම්මමංස**සද්දෙහෙව විසෙසත්ථාධිගමො හොතීති? න හොති, **මිග**සද්දස්ස ඉව **චම්මමංස**සද්දානං සාමඤ්ඤවසෙන වත්තනතො, එවඤ්ච සති කෙන විසෙසත්ථාධිගමො හොතීති චෙ? ලොකසඞ්කෙතවසෙන, තථා හි **මිග**සද්දෙ ච **චම්ම**සද්දාදීසු ච සාමඤ්ඤවසෙන වත්තමානෙසුපි ලොකසඞ්කෙතෙන පරිච්ඡින්නත්තා ගොභත්ථීආදීනං චම්මාදීනි න ඤායන්ති ලොකෙන, අථ ඛො හරිණචම්මාදීනියෙව ඤායන්ති. ‘‘සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුති කාරණ’’න්ති හි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ගිලෙසු අන්විච්ඡායං. පුනප්පුනං ඉච්ඡා **අන්විච්ඡා.** ගිලෙසති.

යෙසු පයතනෙ. යෙසති.

ජෙසු නෙසු එසු හෙසු ගතියං. ජෙසති. නෙසති. එසති. හෙසති. ධාත්වන්තස්ස පන සඤ්ඤොගවසෙන ‘‘ජෙස්සති, නෙස්සතී’’තිආදීනිපි ගහෙතබ්බානි. ජෙස්සමානො. ජෙස්සං, ජෙස්සන්තො. එත්ථ ච –

‘‘යථා ආරඤ්ඤකං නාගං, දන්තිං අන්වෙති හත්ථිනී;
ජෙස්සන්තං ගිරිදුග්ගෙසු, සමෙසු විසමෙසු වා’’ති

පාළි නිදස්සනං.

දෙසු හෙසු අබ්‍යත්තසද්දෙ. දෙසති. හෙසති.

කාස සද්දකුච්ඡායං. කාසති, උක්කාසති. කාසො. කාසං සාසං දරං බල්‍යං, ඛීණමෙධො නිගච්ඡති.

කාසු භාසු දිත්තියං. දිත්තීති පාකටතා, විරාජනතා වා. කාසති, පකාසති. පකාසති තෙජො. දූරෙ සන්තො පකාසෙන්ති. භාසති. පභාසති මිදං බ්‍යම්හං. පකාසො. කාසු ඔභාසො.

තත්‍ර පකාසතීති **පකාසො,** පාකටො හොතීති අත්ථො. තුච්ඡභාවෙන පුඤ්ජභාවෙන වා කාසති පකාසති පාකටා හොතීති **කාසු**. ‘‘කාසු’’ ඉති ආවාටොපි වුච්චති රාසිපි.

‘‘කිංනු සන්තරමානොව, කාසුං ඛනසි සාරථී;
පුට්ඨො මෙ සම්ම අක්ඛාහි, කිංකාසුයා කරිස්සසී’’ති

එත්ථ හි ආවාටො කාසු නාම. ‘‘අඞ්ගාරකාසුං අපරෙ ඵුණන්ති, නරා රුදන්තා පරිදඩ්ඪගත්තා’’ති එත්ථ රාසි. කාරිතෙ – පකාසෙතීති පකාසකො. ඔභාසෙතීති ඔභාසකො. කම්මෙ පකාසියතීති පකාසිතො. එවං භාසිතො. භාවෙ – කාසනා. සඞ්කාසනා. පකාසනා. තුමන්තාදිත්තෙ ‘‘පකාසිතුං, පකාසෙතුං, ඔභාසිතුං, ඔභාසෙතුං. පකාසිත්වා, පකාසෙත්වා, ඔභාසිත්වා, ඔභාසෙත්වා’’ති රූපානි භවන්ති. තද්ධිතෙ භාසු එතස්ස අත්ථීති භාසුරො, පභස්සරො යො කොචි. භාසුරොති වා කෙසරසීහො. ඉමස්මිං අත්ථෙ **භාසුසද්දො ‘‘රාජ දිත්තිය’’**න්ති එත්ථ **රාජසද්දො** විය විරාජනවාචකො සියා, තස්මා රූපසිරියා විරාජනසම්පන්නතාය භාසු විරාජනතා එතස්ස අත්ථීති **භාසුරොති** නිබ්බචනං ඤෙය්‍යං.

නාසු රාසු සද්දෙ. නාසති. රාසති. නාසා, නාසිකා.

තත්‍ර **නාසාති** හත්ථිසොණ්ඩාපි නාසාති වුච්චති ‘‘සචෙ මං නාගනාසූරූ, ඔලොකෙය්‍ය පභාවතී’’තිආදීසු විය. මනුස්සාදීනං නාසිකාපි නාසාති වුච්චති ‘‘යො තෙ හත්ථෙ ච පාදෙ ච, කණ්ණනාසඤ්ච ඡෙදයී’’තිආදීසු විය. නාසන්ති අබ්‍යත්තසද්දං කරොන්ති එතායාති නාසා. නාසා එව **නාසිකා**. යත්ථ නිබ්බචනං න වදාම, තත්ථ තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා අප්පසිද්ධත්තා වා න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, අවුත්තම්පි පයොගවිචක්ඛණෙහි උපපරික්ඛිත්වා යොජෙතබ්බං. අත්‍රිදං වුච්චති –

නාසා සොණ්ඩා කරො හත්ථො,
හත්ථිදබ්බෙ සමා මතා;
නාසා ච නාසිකා ච ද්වෙ,
නරාදීසු සමා මතා’’ති.

නස කොටිල්ලෙ. නසති.

හිසි භයෙ. හිංසති. හිංසනකො. තදාසි යං හිංසනකං. හෙස්මාකායො.

ආසිසි ඉච්ඡායං. ආපුබ්බො **සිසි** ඉච්ඡායං වත්තති. ආසිසති. ආසිසතෙව පුරිසො. ආසිසනා. ආසිසත්තං. ආසිසන්තො, ආසිසමානො, ආසමානො. ‘‘සුග්ගතිමාසමානා’’ති පාළි එත්ථ නිදස්සනං.

ගසු අදනෙ. ගසති.

සුසී කන්තිකරණෙ. ඊකාරන්තොයං, තෙන ඉතො න නිග්ගහීතාගමො. සූසති.

පංසු හංසු අවසංසනෙ. පංසති. හංසති.

ධංසු ගතියං. ධංසති. රජො නුද්ධංසති උද්ධං.

පස විත්ථාරෙ. පසති. පසු.

කුස අව්හානෙ රොදනෙ ච. කොසති, පක්කොසති. පක්කොසකො, පක්කොසිතො, පක්කොසනං.

කස්ස ගතියං. කස්සති, පරිකස්සති. පටිකස්සති. මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය. **පටිකස්සෙය්‍යාති** ආකඩ්ඪෙය්‍ය, මූලාපත්තියංයෙව පතිට්ඨාපෙය්‍යාති අත්ථො.

අස දිත්‍යාදානෙසු ච. චකාරො ගතිපෙක්ඛකො. අසති.

දිස ආදානසංවරණෙසු. දිස්සති පුරිසො.

දාසු දානෙ. දාසති.

රොස භයෙ. රොසති. රොසකො.

හෙසු චලනෙ. හෙසති.

පස බාධනඵස්සනෙසු. පසති. පාසො, නාගපාසො, හත්ථපාසො.

ලස කන්තියං. ලසති, අභිලසති, විලසති. ලාසො, විලාසො, විලසනං.

චස භක්ඛණෙ. චසති.

කස හිංසායං. කසති.

තිස තිත්තියං. තිත්ති තප්පනං පරිපුණ්ණතා සුහිතතා. තිසති. තිත්ති.

වස නිවාසෙ. වසති, වසියති, වච්ඡති. වත්ථු, වත්ථං, පරිවාසො, නිවාසො, ආවාසො, උපවාසො, උපොසථො, විප්පවාසො, චිරප්පවාසී, චිරප්පවුත්ථො, වසිත්වා, වත්තුං, වසිතුං ඉච්චාදීනි.

අත්‍ර **උපවාසොති** අන්නෙන වජ්ජිතො වාසො උපවාසො. **උපොසථොති** උපවසන්ති එත්ථාති උපොසථො, උපවසන්ති සීලෙන වා අනසනෙන වා උපෙතා හුත්වා වසන්තීති අත්ථො. අයං පනෙත්ථ අත්ථුද්ධාරො – ''ආයාමාවුසො කප්පින උපොසථං ගමිස්සාමා''තිආදීසු පාතිමොක්ඛුද්දෙසො උපොසථො. ''එවං අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතො ඛො විසාඛෙ උපොසථො උපවුත්ථො''තිආදීසු සීලං. ''සුද්ධස්ස වෙ සදා ඵග්ගු, සුද්ධස්සුපොසථො සදා''තිආදීසු උපවාසො. ''උපොසථො නාම නාගරාජා''තිආදීසු පඤ්ඤත්ති. ''න භික්ඛවෙ තදහුපොසථෙ සභික්ඛුකා ආවාසා''තිආදීසු උපවසිතබ්බදිවසොති.

වස කන්තියං. වච්ඡති. ජිනවච්ඡයො.

සස සුසනෙ. සසති. සසො.

සස පාණනෙ. සසති. සතොව අස්සසති, සතොව පස්සසති. සසො, සසනං. අස්සාසො පස්සාසො අස්සසන්තො පස්සසන්තො.

අස භුවි. අත්ථි. අස.

එත්ථ **අත්ථීති** ආඛ්‍යාතපදං. න අත්ථි ඛීරා බ්‍රාහ්මණී. අත්ථිතා, අත්ථිභාවො, ''යං කිඤ්චි රතනං අත්ථි''තිආදීසු විය නිපාතපදං. තස්මා **අත්ථීති** පදං ආඛ්‍යාතනිපාතවසෙන දුවිධන්ති වෙදිතබ්බං. **අසඉති** අවිභත්තිකං නාමිකපදං. එත්ථ ච ''අසස්මීති හොතී''ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **අත්ථීති** අස, නිච්චස්සෙතං අධිවචනං. ඉමිනා සස්සතදිට්ඨි වුත්තා.

තත්‍රායං පදමාලා – ''අත්ථි, සන්ති. අසි, අත්ථ. අස්මි, අස්ම, අම්හි, අම්හ'' ඉච්චෙතානි පසිද්ධානි. ''අත්ථු, සන්තු. ආහි, අත්ථ. අස්මි, අස්ම අම්හි, අම්හ'' ඉච්චෙතානි ච, ''සියා, අස්ස, සියුං, අස්සු, සියංසු. අස්ස, අස්සථ. සියං, අස්ස, අස්සාම'' ඉච්චෙතානි ච පසිද්ධානි.

එත්ථ පන ''තෙසඤ්ච ඛො භික්ඛවෙ සමග්ගානං සම්මොදමානානං...පෙ.... සියංසු ද්වෙ භික්ඛූ අභිධම්මෙ නානාවාදා''ති පාළි නිදස්සනං . තත්ථ **සියංසූ**ති භවෙය්‍යුං. **අභිධම්මෙ**ති විසිට්ඨෙ ධම්මෙ.

ඉදානි **සියා**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො පභෙදො ච වුච්චතෙ. **සියා**ති එකංසෙ ච විකප්පනෙ ච ''පථවීධාතු සියා අජ්ඣත්තිකා, සියා බාහිරා''ති එකංසෙ. ''සියා අඤ්ඤතරස්ස භික්ඛුනො ආපත්තිවීතික්කමො''ති විකප්පනෙ.

සියාති එකමාඛ්‍යාතපදං, එකමබ්‍යයපදං. ආඛ්‍යාතත්තෙ එකවචනන්තං, අබ්‍යයත්තෙ යථාපාවචනං. ''පුත්තා මත්ථි ධනා මත්ථී''ති එත්ථ අත්ථීති අබ්‍යයපදම්ච එකවචනන්තම්පි බහුවචනන්තම්පි භවති. තස්සාඛ්‍යාතත්තෙ පයොගොවිදිතොව. අබ්‍යයත්තෙ පන ''සුඛං න සුඛසහගතං, සියා පීතිසහගත''න්ති ''ඉමෙ ධම්මා සියා පරිත්තාරම්මණා''ති ච එකවචනබහුවචනප්පයොගා වෙදිතබ්බා. එත්ථ ධාතුයා කිච්චං නත්ථි. පරොක්ඛායං ''ඉතිහ අස ඉතිහ අසා''ති දස්සනතො **අස** ඉති පදං ගහෙතබ්බං. හියාත්තනීරූපානි අප්පසිද්ධානි. අජ්ජතනියා පන ''ආසි, ආසිංසු, ආසුං. ආසි, ආසිත්ථ. ආසිං, ආසිම්හා'' ඉච්චෙතානි පසිද්ධානි. භවිස්සන්තියා ''භවිස්සති, භවිස්සන්ති'' ඉච්චාදීනි. කාලාතිපත්තියා ''අභවිස්සා, අභවිස්සංසු'' ඉච්චාදීනි භවන්ති.

සාස අනුසිට්ඨියං. සාසති, අනුසාසති. කම්මන්තං වො සාසති, සාසනං, අනුසාසනං, අනුසාසනී, අනුසිට්ඨි, සත්ථා, සත්ථං, අනුසාසකො, අනුසාසිකා.

තත්‍ර **සාසනන්ති** අධිසීලාදිසික්ඛත්තයසඞ්ගහිතසාසනං, පරියත්තිපටිපත්තිපටිවෙධසඞ්ඛාතං වා සාසනං. තඤ්හි සාසති එතෙන, එත්ථ වාති ''සාසන''න්ති පවුච්චති. අපිච **සාසනන්ති** ''රඤ්ඤො සාසනං පෙසෙති''තිආදීසු විය පාපෙතබ්බවචනං. තථා සාසනන්ති ඔවාදො, යො ''අනුසාසනී''ති ච, ''අනුසිට්ඨී''ති ච වුච්චති. **සත්ථාති** තිවිධයානමුඛෙන සදෙවකං ලොකං සාසතීති සත්ථා, දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං සත්තෙ අනුසාසතීති අත්ථො. **සත්ථන්ති** සද්දෙ ච අත්ථෙ ච සාසති ආචික්ඛති එතෙනාති සත්ථං. කිංතං? බ්‍යාකරණං.

ඊස ඉස්සරියෙ. ඉස්සරියං ඉස්සරභාවො. ඊසති. වඞ්ගීසො, ජනපදෙසො, මනුජෙසො.

තත්‍ර **වඞ්ගීසොති** වාචාය ඊසො ඉස්සරොති වඞ්ගීසො. කො සො? ආයස්මා වඞ්ගීසො අරහා. ආහ ච සයමෙව –

''වඞ්ගෙ ජාතොති වඞ්ගීසො, වචනෙ ඉස්සරොති ච;
'වඞ්ගීසො' ඉති මෙ නාමං, අභවී ලොකසම්මත''න්ති;

ආස උපවෙසනෙ. උපවෙසනං නිසීදනං ''ආසනෙ උපවිට්ඨයො සඞ්ඝො''ති එත්ථ විය. ආසති. අච්ඡති. ආසීනො. ආසනං. උපාසති. උපාසකො.

තත්ථ **ආසනන්ති** ආසති නිසීදති එත්ථාති ආසනං, යං කිඤ්චි නිසීදනයොග්ගං මඤ්චපීඨාදි.

කසී ගතිසොසනෙසු. ඊකාරන්තොයං ධාතු, තෙනිතො න නිග්ගහීතාගමො. කසති.

නිසී චුම්බනෙ. නිසති.

දිසී අප්පීතියං. ධම්මං දෙස්සති. දිසො. දිට්ඨයො. දෙස්සී. දෙස්සො. දෙස්සියො.

තත්‍ර **දිසොති** ච **දිට්ඨයොති** ච පච්චාමිත්තස්සාධිවචනමෙතං. සො හි පරෙ දෙස්සති නප්පියායති, පරෙහි වා දෙස්සියති පියො න කරියතීති ''දිසො''ති ච ''දිට්ඨයො''ති ච වුච්චති. අථ වා **දිසොති** චොරො වාපච්චාමිත්තො වා. **දිට්ඨයොති** පච්චාමිත්තොයෙව. අත්‍රිමෙ පයොගා –

''දිසො දිසං යං තං කයිරා, වෙරී වා පන වෙරිනං;
මිච්ඡාපණිහිතං චිත්තං, පාපියො නං තතො කරෙ''ති ච.

''දිසා හි මෙ ධම්මකථං සුණන්තු''ති ච, ''දිසා හි මෙ තෙ මනුස්සෙ භජන්තු යෙ ධම්මමෙවාදපයන්ති සන්තො''ති ච,

''යස්සෙතෙ චතුරො ධම්මා, වානරින්ද යථා තව;
සච්චං ධම්මො ධිති චාගො, දිට්ඨයං සො අතිවත්තතී''ති ච.

දෙස්සීති දෙස්සනසීලො අප්පියායනසීලොති දෙස්සී. ''ධම්මකාමො භවං හොති, ධම්මදෙස්සී පරාභවො''ති ඉදමෙත්ථ පයොගනිදස්සනං. **දෙස්සොති** අප්පියො, තථා දෙස්සියොති. එත්ථ ච –

‘‘න මෙ දෙස්සා උභො පුත්තා, මද්දීදෙවී න දෙස්සියා;
සබ්බඤ්ඤුතං පියං මය්හං, තස්මා පියෙ අදාසහ’’න්ති ච,

‘‘න මෙ සා බ්‍රාහ්මණී දෙස්සා, නපි මෙ බලං න විජ්ජතී’’ති ච,

‘‘මාතා පිතා න මෙ දෙස්සා, නපි දෙස්සං මහායසං;
සබ්බඤ්ඤුතං පියං මය්හං, තස්මා වතමධිට්ඨහි’’න්ති ච

පයොගා. සබ්බත්ථ **මෙ**ති ච **මය්හ**න්ති ච සාමිවචනං දට්ඨබ්බං.

ඉමානි පන පච්චාමිත්තස්ස නාමානි –

‘‘පච්චමිත්තො රිපූ දිට්ඨයො, දිසො වෙරී ච සත්ව’රි;
අමිත්තො ච සපත්තො ච, එවං පණ්ණත්තිකාරිසූ’’ති.

එසු ගතියං. එසති.

හස්ස හස්සනදිත්තීසු. හස්සනං වචනං. **දිත්ති** සොභා. හස්සති. හස්සං, පහස්සරං.

ඛිස සද්දෙ. ඛිසති.

දිස අතිසජ්ජනෙ. දිසති, උපදිසති, සන්දිසති, නිද්දිසති, පච්චාදිසති, පටිසන්දිසති, උද්දිසති. දෙසො, උද්දෙසො ඉච්චාදීනි.

පිසු අවයවෙ. පිසති.

ඉසි ගතියං. ඉසති.

ඵුස සම්ඵස්සෙ. ඵුසති. ඵස්සො, ඵුසනා, සම්ඵුසනා, සම්ඵුසිතත්තං. එවරූපො කායසම්ඵස්සො අහොසි. ඵොට්ඨබ්බං, ඵුසිතං. දෙවො ච එකමෙකං ඵුසායති. ඵුට්ඨුං, ඵුසිතුං, ඵුසිත්වා, ඵුසිත්වාන, ඵුසිය, ඵුසියාන. ඵුස්ස ඵුස්ස බ්‍යන්තිං කරොති.

තත්‍ර **ඵස්සො**ති ආරම්මණං ඵුසන්ති එතෙන, සයං වා ඵුසති, ඵුසනමත්තමෙව වා එතන්ති ඵස්සො, ආරම්මණෙ ඵුසනලක්ඛණො ධම්මො.

රුස රිස හිංසායං. රොසති. රිසති. පුරිසො.

එත්ථ ච ‘‘පුං වුච්චති නිරයො, තං රිසතීති **පුරිසො’’**ති ආචරියා වදන්ති.

රිස ගතියං. රෙසති.

විස පවෙසනෙ. විසති, පවිසති. පවෙසො, පවෙසනං, නිවෙසනං, පවිසං. එත්ථ **නිවෙසනං** වුච්චති ගෙහං.

මස ආමසනෙ. මසති, ආමසති, පරාමසති. පරාමාසො, පරාමසනං.

එත්ථ **පරාමාසො**ති පරතො ආමසතීති පරාමාසො, අනිච්චාදිධම්මෙ නිච්චාදිවසෙන ගණ්හාතීති අත්ථො. ‘‘පරාමාසො මිච්ඡාදිට්ඨී කුම්මග්ගො මිච්ඡාපථො’’තිආදීනි බහූනි වෙවචනපදානි අභිධම්මතො ගහෙතබ්බානි.

ඉසු ඉච්ඡායං. ඉච්ඡති, සම්පටිච්ඡති. සම්පටිච්ඡනං, ඉච්ඡා, අභිච්ඡා, ඉච්ඡං, ඉච්ඡමානො.

වෙසු දානෙ. වෙච්ඡති, පවෙච්ඡති, පවෙච්ඡෙති. පවෙච්ඡං, පවෙච්ඡන්තො.

නිස බද්ධායං. බද්ධාති විනිබද්ධො, අහඞ්කාරස්සෙතං අධිවචනං. නිසති.

ජුසි පීතිසෙවනෙසු. ජොසති.

ඉස පරියෙසනෙ. එසති. ඉසි, ඉට්ඨං, අනිට්ඨං, එසං, එසමානො.

සංකසෙ අච්ඡනෙ. අච්ඡනං නිසීදනං. සඞ්කසායති.

සකාරන්තධාතුරූපානි.

හකාරන්තධාතු

හා චාගෙ. ජහති, විජහති. විජහනං, ජහිතුං, ජහාතවෙ, ජහිත්වා, ජහාය.

මිහි ඊසංහසනෙ. මිහයතෙ, උම්හයතෙ විම්හයතෙ.

තත්ථ **මිහයතෙති** සිතං කරොති. **උම්හයතෙති** පහට්ඨාකාරං දස්සෙති. **විම්හයතෙති** විම්හයනං කරොති. තත්‍රායං පාළි ''න නං උම්හයතෙ දිස්වා. පෙක්ඛිතෙන මිහිතෙන ච. මිහිතපුබ්බංච භාසති. යදා උම්හයමානා මං, රාජපුත්තී උදික්ඛති. උම්හාපෙය්‍ය පභාවති. පම්හාපෙය්‍ය පභාවතී''ති.

තත්ථ **උම්හයමානාති** පහට්ඨාකාරං දස්සෙත්වා හසමානා. **උම්හාපෙය්‍යාති** සිතවසෙන පහංසෙය්‍ය. **පම්හාපෙය්‍යාති** මහාහසිතවසෙන පරිහාසෙය්‍ය.

හු දානෙ. හවති. හුති.

හු පසජ්ජකරණෙ. පසජ්ජකරණං පකාරෙන සජ්ජනක්‍රියා. හවති. හුතො, හුතවා, හුතාවී, ආහුති.

හූ සත්තායං. හොති, හොන්ති. හොසි, හොථ. හොමි, හොම. පහොති, පහොන්ති. පහූතං, පහූතා, කුතො පහූතා කලහා විවාදා. හොන්තො, හොන්තා, හොන්තං, පහොන්තො. පච්ඡාසමණෙන හොතබ්බං. හොතුං හොතුයෙ, පහොතුං, හුත්වාන. වත්තමානාවිභත්තිරූපාදීනි. එත්ථ පසිද්ධරූපානෙව ගහිතානි.

හොතු, හොන්තු. හොසි, හොථ. හොමි, හොම. පඤ්චමීවිභත්තිරූපානි. එත්ථාපි පසිද්ධරූපානෙව ගහිතානි.

හුවෙය්‍ය, හුවෙය්‍යුං. හුවෙය්‍යාසි, හුවෙය්‍යාථ. හුවෙය්‍යාමි, හුවෙය්‍යාම. හුවෙථ, හුවෙරං. හුවෙථො, හුවෙය්‍යාව්හො. හුවෙය්‍යං, හුවෙය්‍යාම්හෙ. සත්තමියා රූපානි. එත්ථ පන ''උපකො ආජීවකො 'හුවෙය්‍ය පාවුසො'ති වත්වා සීසං ඔකම්පෙත්වා උම්මග්ගං ගහෙත්වා පක්කමී''ති **පාළියං හුවෙය්‍යාති** පදස්ස දස්සනතො නයවසෙන 'හුවෙය්‍ය, හුවෙය්‍යු''න්තිආදීනි වුත්තානි. **හුපෙය්‍යාතිපි** පාඨො දිස්සති, යථා පච්චපෙක්ඛණා. තබ්බසෙන ''හුපෙය්‍ය, හුපෙය්‍යුං . හුපෙය්‍යාසී''තිආදිනා **වකාරස්ස පකාරාදෙසභූතානි** රූපානිපි ගහෙතබ්බානි.

අපරො නයො – හෙය්‍ය, හෙය්‍යුං. හෙය්‍යාසි, හෙය්‍යාථ. හෙය්‍යාමි, හෙය්‍යාම. හෙථ, හෙරං. හෙථො, හෙය්‍යාව්හො. හෙය්‍යං, හෙය්‍යාම්හෙ. ඉමානි අට්ඨකථානයෙන ගහිතරූපානි. එත්ථ පන ''න ච උප්පාදො හොති. සචෙ හෙය්‍ය, උප්පාදස්සාපි උප්පාදො පාපුණෙය්‍යා''ති ඉදම්පි නිදස්සනං දට්ඨබ්බං.

හුව, හුවු. හුවෙ, හුවිත්ථ. හුවං, හුවිම්හ. හුවිත්ථ, හොථ ඉච්චපි සඤ්ඤොගතකාරලොපෙන අහොසීති අත්ථො. තථාහි ''කසිරා ජීවිකා හොථා''ති පදස්සත්ථං වණ්ණෙන්තෙහි ''දුක්ඛා නො ජීවිකා අහොසී''ති අත්ථො වුත්තො. හුවිරෙ. හුවිත්ථො, හුවිව්හො. හුවිං, හුවිම්හෙ. පරොක්ඛාය රූපානි.

අහුවා, අහුවූ. අහුවො, අහුවත්ථ. අහුවං, අහුවම්හ. අහුවත්ථ, අහුවත්ථුං. අහුවසෙ, අහුවව්හං. අහුවිං, අහුවම්හසෙ. හිය්‍යත්තනීරූපානි.

එත්ථ **අහුවම්හසෙති** මයං හවම්හසෙති අත්ථො. ''අකරම්හස තෙ කිච්චං, යං බලං අහුවම්හසෙ''ති **පාළියං** පන ''අහුව අම්හසෙ'' ඉති වා පදච්ඡෙදො කාතබ්බො ''අහු අම්හසෙ''ති වා. පච්ඡිමනයෙ **වකාරාගමො** ''අහුවා''ති ච ''අහූ''ති ච ද්වින්නම්පි අහොසීති අත්ථො. **අම්හසෙති** අම්හාකං. **සෙති** නිපාතමත්තං. ඉදං වුත්තං හොති – අම්හාකං යං බලං අහොසි, මයං තෙන බලෙන තව කිච්චං අකරම්හාති.

අහොසි, අහු, අහෙසුං. අහුවො, අහුවිත්ථ. අහොසිත්ථඉච්චපි. අහොසිං, අහුවාසිං ඉච්චපි, අහොසිම්හා, අහුම්හා . අහුවා, අහුවු, අහුවසෙ, අහුවිව්හං. අහුවං, අහුං ඉච්චපි. අහුවිම්හෙ. අජ්ජතනියා රූපානි.

එත්ථ ''අහං කෙවට්ටගාමස්මිං, අහුං කෙවට්ටදාරකො''ති දස්සනතො ''අහු''න්ති වුත්තං, අහොසින්ති අත්ථො. ''අහං භදන්තෙ අහුවාසිං පුබ්බෙ සුමෙධනාමස්ස ජිනස්ස සාවකො''ති දස්සනතො ''අහුවාසි''න්ති ඉච්චෙවත්ථො. තථා

හි **අනෙකවණ්ණවිමානවත්ථුඅට්ඨකථායං** ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං වණ්ණෙන්තෙහි **අහුවාසින්ති** අහොසින්ති අත්ථො පකාසිතො.

‘‘හෙස්සති, හෙහිස්සති, හෙහිති, හොහිතී’’ති ඉමානි චත්තාරි භවිස්සන්තියා මාතිකාපදානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදානි තානි විභජිස්සාමි – හෙස්සාති, හෙස්සන්ති. හෙස්සසි, හෙස්සථ. හෙස්සාමි, හෙස්සාම. හෙස්සතෙ, හෙස්සන්තෙ. හෙස්සසෙ, හෙස්සව්හෙ. හෙස්සං, හෙස්සාම්හෙ. ඉමානි ‘‘අනාගතම්හි අද්ධානෙ, හෙස්සාම සම්මුඛා ඉම’’න්ති දස්සනතො වුත්තානි.

හෙහිස්සති, හෙහිස්සන්ති. හෙහිස්සසි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

හොහිස්සති, හොහිස්සන්ති. හොහිස්සසි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

හෙහිති, හෙහින්ති. හෙහිසි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

හොහිති, හොහින්ති. හොහිසි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. භවිස්සන්තියා රූපානි.

අහුවිස්සා, අහුවිස්සංසු. අහුවිස්සසෙ, අහුවිස්සථ. අහුවිස්සං, අහුවිස්සම්හා. අහුවිස්සථ, අහුවිස්සිසු. අහුවිස්සසෙ , අහුවිස්සව්හෙ. අහුවිස්සිං, අහුවිස්සාම්හසෙ. කාලාතිපත්තිරූපානි.

ච්හෙ අච්ඡායනෙ බද්ධායං සද්දෙ ච. අච්ඡායනං පක්කොසනං. **බද්ධාති** අහඞ්කාරො, සට්ටනං වා සාරම්භකරණං වා. **සද්දො** රවො. ච්හෙති, ච්ඡායති, අව්හෙති, අව්හායති, අව්හාසි ඉච්චපි. කච්චායනො මාණවකොස්මි රාජ, අනූනනාමො ඉති මව්හයන්ති. ආසද්දො උපසග්ගොච, සො සඤ්ඤොගපරත්තා රස්සො ජාතො. අව්හිතො. අනව්හිතො තතො ආගා. අව්හා, අව්හායනා. වාරණව්හයනා රුක්ඛා. කාමව්හෙ විසයෙ. කුමාරො චන්දසව්හයො.

> ‘‘සත්තතන්තිං සුමධුරං,
> රාමණෙය්‍යං අවාචයිං;
> සො මං රඞ්ගම්හි අව්හෙති,
> සරණං මෙ හොහි කොසියා’’ති.

එත්ථ **අව්හෙතීති** සාරම්භවසෙන අත්තනො විසයං දස්සෙතුං සඞ්ඝට්ටතීති අත්ථො. ‘‘සමාගතෙ එකසතං සමග්ගෙ, අව්හෙත්ථ යක්ඛො අවිකම්පමානො’’ති එත්ථාපි සාරම්භවසෙන සට්ටනං අව්හායනං නාම.

> ‘‘තත්ථ නච්චන්ති ගායන්ති, අව්හායන්ති වරාවරං;
> අච්ඡරා විය දෙවෙසු, නාරියො සමලඞ්කතා’’ති

එත්ථ පන **අව්හායන්ති වරාවරන්ති** වරතො වරං නච්චඤ්ච ගීතඤ්ච කරොන්තියො සාරම්භං කරොන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පඤ්හ පුච්ඡායං. භික්ඛු ගරුං පඤ්හං පඤ්හති. පඤ්හො. අයං පන පාළි ‘‘පරිපුච්ඡති පරිපඤ්හති ඉදං භන්තෙ කථං ඉමස්ස කො අත්ථො’’ති. **පඤ්හසද්දො** පුල්ලිඞ්ගවසෙන ගහෙතබ්බො. ‘‘පඤ්හො මං පටිභාති, තං සුණා’’ති යෙභුය්‍යෙන පුල්ලිඞ්ගප්පයොගදස්සනතො. කත්ථචි පන ඉත්ථිලිඞ්ගොපි භවති නපුංසකලිඞ්ගොපි. තථා හි ‘‘පඤ්හා මෙසා කුසලෙහි චින්තිතා. කොණ්ඩඤ්ඤ පඤ්හානි වියාකරොහී’’ති තද්දීපිකා පාළියො දිස්සන්ති, ලිඞ්ගවිපල්ලාසො වා තත්ථ දට්ඨබ්බො.

පඤ්හ ඉච්ඡායං. පඤ්හති. පඤ්හො. එත්ථ ච **පඤ්හොති** ඤාතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො. ඉදං පනෙත්ථ නිබ්බචනං පඤ්හියති ඤාතුං ඉච්ඡියති සොති **පඤ්හොති**. තථා හි වුත්තං ‘‘විස්සජ්ජිතම්හි පඤ්හෙ’’ති ඉමිස්සා **නෙත්තිපාළියා** අත්ථං සංවණ්ණෙන්තෙන **‘‘පඤ්හෙති** ඤාතුං ඉච්ඡිතෙ අත්ථෙ’’ති.

මිහ සෙචනෙ. මිහති, උම්මිහති. මෙසො, මෙහනං.

තත්ථ **උම්මිහතීති** පස්සාවං කරොති. **මෙසොති** මිහති සිඤ්චති ලොකං වස්සධාරාහීති මෙසො, පජ්ජුන්නො. **මෙහනන්ති** ඉත්ථීනං ගුය්හට්ඨානං.

දහ භස්මීකරණෙ ධාරණෙ ච. ආගාරානි අග්ගි දහති. අයං පුරිසො ඉමං ඉත්ථිං අය්‍යිකං දහති, මම අය්‍යිකාති ධාරෙතීති අත්ථො. ඉමස්ස පුරිසස්ස අයං ඉත්ථී අය්‍යිකා හොතීති අධිප්පායො. අත්‍ර පනායං පාළි ‘‘සක්‍යා ඛො අම්බට්ඨ

රාජානං උක්කාකං පිතාමහං දහන්තී''ති. අග්ගිනා දඩ්ඪං ගෙහං, දය්හති, දය්හමානං. **දස්ස ඩාදෙසෙ** ''ඩහතී''ති රූපං. ''ඩහන්තං බාලමන්වෙති, භස්මාඡන්නොව පාවකො''තිආදයො පයොගා එත්ථ නිදස්සනානි භවන්ති.

වහ පරිසක්කනෙ. වහති.

රහ චාගෙ. රහති. රහො, රහිතො.

රහි ගතියං. රහති. රහො, රහං.

දහි බහි වුද්ධියං. දහති. බහති.

බහි සද්දෙ ච. චකාරො වුද්ධාපෙක්ඛො. බහති.

තුහි දුහි අද්දනෙ. තුහති. දුහති.

අරහ මහ පූජායං. අරහති. අරහං, අරහා. මහති.

මහනං, මහො. විහාරමහො. චෙතියමහො.

තත්‍ර නික්කිලෙසත්තා එකන්තදක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන අත්තනො කතපූජාසක්කාරාදීනං මහප්ඵලභාවකරණෙන අරහණීයො පූජනීයොති **අරහා,** ඛීණාසවො.

ඊහ චෙතායං. ඊහති. ඊහා. **ඊහා** වුච්චති වීරියං.

වහ මහ බුද්ධියං. වහති, මහති.

අහි පිලහි ගතියං. අහති. පිලහති, අහි.

එත්ථ ච **අහීති** නිප්පාදොපි සමානො අහති ගච්ඡති ගන්තුං සක්කොතීති අහි.

ගරහ කලහ කුච්ඡනෙ. ගරහති. ගරහා, කලහති, කලහො.

වරහ වලහ පධානියෙ පරිභාසනහිංසාදානෙසු ච. වරහති. වලහති. වරාහො.

එත්ථ ච **වරාහොති** සූකරොපි හත්ථීපි වුච්චති. තථා හි ''එනෙය්‍යා ච වරාහා ච. මහාවරාහොව නිවාපපුට්ඨො''තිආදීසු සූකරො ''වරාහො''ති නාමෙන වුච්චති. ''මහාවරාහස්ස නදීසු ජග්ගතො, භිසං ඝසමානස්සා''තිආදීසු පන හත්ථී ''වරාහො''ති නාමෙන වුච්චති. **මහාවරාහස්සාති** හි මහාහත්ථිනොති අත්ථො.

වෙහු ජෙහු වාහු පයතනෙ. වෙහති, ජෙහති. වාහති. වාහනො.

වාහනො වුච්චති අස්සො. සො හි වාහන්ති සඞ්ගාමාදීසු කිච්චෙ උප්පන්නෙ පයතන්ති වීරියං කරොන්ති, එතෙනාති **වාහනොති** වුච්චති.

දාහු නිද්දක්ඛයෙ. දාහති.

ඌහ විතක්කෙ. ඌහති, ආයූහති, වියූහති, බ්‍යූහති අපොහති. ඌහනං, ආයූහනං, බ්‍යූහො, අපොහො.

තත්ථ **ඌහතීති** විතක්කෙති, **ආයූහතීති** වායමති, **වියූහතීති** පංසුං උද්ධරති. එවං **බ්‍යූහතීති** එත්ථාපි. **අපොහතීති** ඡඩ්ඩෙති, අථ වා විවෙචෙති.

ගාහු විලොළනෙ. ගාහති. ගාහො, චන්දග්ගාහො, සූරියග්ගාහො, නක්ඛත්තග්ගාහො.

ගහ ගහණෙ. ගහති, පග්ගහති. ආහුතිංපග්ගහිස්සාමි. පග්ගහො, පග්ගාහො.

පග්ගහොති පත්තො. **පග්ගාහොති** වීරියං.

සහ පරිසහනෙ. පරිසහනං ඛන්ති. සහති. සහො, අසහො, අසය්හො.

රුහ චම්මනි පාතුභාවෙ. රුහති. රුක්ඛො.

මාතු මානෙ. මාහති.

ගුහූ සංවරණෙ. ගුහති නිග්ගුහති. ගුහො, ගුය්හකො.

වහ පාපුණෙ. වහති. වාරිවහො.

දූහ පපූරණෙ. දූහති, දොහති. දුය්හමානා ගාවී.

දිහ උපචයෙ. දෙහති. දෙහො. **දෙහොති** සරීරං.

ලිහ අස්සාදනෙ. ලෙහති, පලෙහති. ලෙහනීයං. අත්‍රායං පාළි ''සුනඛා හිමස්ස පලිහිංසු පාදෙ''ති. අයං පනත්ථො – සුනඛා ඉමස්ස කුමාරස්ස පාදතලෙ අත්තනො ජිව්හාය පලිහිංසූති.

ඔහ චාගෙ. ඔහති. සබ්බමනත්ථං අපොහති. අපොහො.

බ්‍රහ්ම උග්ගමෙ. බ්‍රහති. බ්‍රහා.

දහ ථහ හිංසත්ථා. දහති. ථහති.

බ්‍රූහ වඩ්ඪනෙ. උපරූපරි බ්‍රූහතීති **බ්‍රහ්මා**. කාරිතෙ ''විවෙකමනුබ්‍රූහෙතුං වට්ටතී''ති පයොගො.

බ්‍රහ්මාති තෙහි තෙහි ගුණවිසෙසෙහි බ්‍රූහිතොති බ්‍රහ්මා. **බ්‍රහ්මාති** මහාබ්‍රහ්මාපි වුච්චති තථාගතොපි බ්‍රාහ්මණොපි මාතාපිතරොපි සෙට්ඨම්පි. ''සහස්සො බ්‍රහ්මා ද්විසහස්සො බ්‍රහ්මා''තිආදීසු හි මහාබ්‍රහ්මා ''බ්‍රහ්මා''ති වුච්චති. ''බ්‍රහ්මාති ඛො භික්ඛවෙ තථාගතස්සෙතං අධිවචන''න්ති එත්ථ තථාගතො.

''තමොනුදො බුද්ධො සමන්තචක්ඛු,
ලොකන්තගූ සබ්බභවාතිවත්තො;
අනාසවො සබ්බදුක්ඛප්පහීනො,
සච්චව්හයො බ්‍රහ්මෙ උපාසිතො මෙ''ති

එත්ථ බ්‍රාහ්මණො. ''බ්‍රහ්මාති මාතාපිතරො, පුබ්බාචරියාති වුච්චරෙ''ති එත්ථ මාතාපිතරො. ''බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙතී''ති එත්ථ සෙට්ඨං. එත්ථෙතං වුච්චති –

''මහාබ්‍රහ්මනි විප්පෙ ච, අථො මාතාපිතූසු ච;
තථාගතෙ ච සෙට්ඨෙ ච, **බ්‍රහ්මසද්දො** පවත්තතී''ති.

අපරො නයො – **බ්‍රහ්මාති** තිවිධා බ්‍රහ්මානො සම්මුතිබ්‍රහ්මානො උපපත්තිබ්‍රහ්මානො විසුද්ධිබ්‍රහ්මානොති.

''සම්පන්නං සාලිකෙදාරං, සුවා භුඤ්ජන්ති කොසිය;
පටිවෙදෙමි තෙ බ්‍රහ්මෙ, න නෙ වාරෙතුමුස්සහෙ,
පරිබ්බජ මහාබ්‍රහ්මෙ, පචන්තඤ්ඤෙපි පාණිනො''ති ච

එවමාදීසු හි **බ්‍රහ්මසද්දෙන** සම්මුතිබ්‍රහ්මානො වුත්තා.

''අපාරුතා තෙසං අමතස්ස ද්වාරා,
යෙ සොතවන්තො පමුඤ්චන්තු සද්ධං;
විහිංසසඤ්ඤී පගුණං න භාසිං,
ධම්මං පණීතං මනුජෙසු බ්‍රහ්මෙ,

අථ ඛො බ්‍රහ්මා සහම්පතී''ති ච එවමාදීසු **බ්‍රහ්මසද්දෙන** උපපත්තිබ්‍රහ්මා. ''බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙතී''තිආදිවචනතො **බ්‍රහ්මන්ති** අරියධම්මො වුච්චති. තතො නිබ්බත්තා අවිසෙසෙන සබ්බෙපි අරියා විසුද්ධිබ්‍රහ්මානො නාම පරමත්ථබ්‍රහ්මතාය. විසෙසතො පන ''බ්‍රහ්මාති ඛො භික්ඛවෙ තථාගතස්සෙතං අධිවචන''න්ති

වචනතො සම්මාසම්බුද්ධො උත්තමබ්‍රහ්මා නාම සදෙවකෙ ලොකෙ බ්‍රහ්මභූතෙහි ගුණෙහි උක්කංසපාරමිප්පත්තිතො. එත්ථෙතං වුච්චති –

‘‘සම්මුතියුපපත්තීනං, විසුද්ධීනං වසෙන ච;
බ්‍රහ්මානො තිවිධා හොන්ති, උත්තමෙන චතුබ්බිධා’’ති.

ධිම්භ නිට්ඨුභනෙ. ධිම්භෙති. ‘‘පටිවාමගතං සල්ලං, පස්ස ධිම්භාමි ලොහිත’’න්ති පාළි නිදස්සනං.

තත්ථ **ධිම්භාමීති** නිට්ඨුභාමීති අත්ථො.

හකාරන්තධාතුරූපානි.

ළකාරන්තධාතු

බිළ අක්කොසෙ. බෙළති. බිළාරො.

කීළ විහාරෙ. කීළති. කීළා.

අළ උග්ගමෙ. අළති. වාළො.

ලළ විලාසෙ. ලළති. ලළිතො අස්සො.

කළ මදෙ කක්කස්සෙ ච. කක්කස්සං කස්සසියං ඵරුසභාවො. කළති.

තුළ තොළනෙ. තොළති.

හුළ හොළ ගතියං. හුළති. හොළති.

රොළ අනාදරෙ. රොළති.

ලොළ උම්මාදෙ. ලොයති.

හෙළ හොළ අනාදරෙ. හෙළති. හොළති.

වාළ ආලපෙ. වාළති.

දාළ ධාළ විසරණෙ. දාළති. ධාළති.

හළ සිලාඝායං. හළති.

හීළ අනාදරෙ. හීළති. හීළා, හීළිකො, හීළිතො.

කළ සෙවනෙ. කළති. කළනං.

හෙළ වෙඨනෙ. හෙළති.

ඊළ ථුතියං. ඊළති.

ජුළ ගතියං. ජුළති, ජොළති.

පුළ මුළ සුඛනෙ. පුළති. මුළති.

ගුළ රක්ඛායං. ගුළති. ගුළො.

ජුළ බන්ධනෙ. ජුළති.

කුළ සසනෙ. කුළති.

බුළ බාලො ච. චකාරො සසනාපෙක්ඛකො. බුළති.

සුළ බුළ සංවරණෙ. සුළති. බුළති.

පුළ සඞ්ඝාතෙ. පුළති. පුළිනං.

සළ අබ්‍යත්තසද්දෙ. සළති. සාළිකො, සාළිකා.

"උසභොව මහී නදති,
මිගරාජාව කූජති;
සුසුමාරොව සළති,
කිං විපාකො භවිස්සතී"ති නිදස්සනං;

ඉමානි ළකාරන්තධාතුරූපානි.

ඉති **භූවාදිගණෙ** අවග්ගන්තධාතුරූපානි සමත්තානි. එත්තාවතා සබ්බාපි **භූවාදිගණෙ** ධාතුයො පකාසිතා.

ඉදානි **භූවාදිගණිකධාතූනංයෙව** කාචි අසමානසුතිකා, කාචි අසමානන්තිකා. තාසු කාචි සමානත්ථවසෙන සමොධානෙත්වා පුබ්බාචරියෙහි වුත්තා, තායෙව ධාතුයො එකදෙසෙන රූපවිභාවනාදීහි සද්ධිං පකාසයිස්සාම. තං යථා?

හූ භූ සත්තායං හොති, භවති. පහොති, පභවති. හුවෙය්‍යා පාවුසො. සවෙ උප්පාදො හෙය්‍යා. අජෙසි යක්ඛො නරවීරසෙට්ඨං, තත්ථප්පනාදො තුමුලො බභූව. අම්බා'යං අහුවා පුරෙ. අහු රාජා විදෙහානං. පහූතං මෙ ධනං සක්ක. පහූතමරියො පකරොති පුඤ්ඤං. පහූතවිත්තො පුරිසො. පහූතජිව්හො භගවා. පියප්පභූතා කලහා විවාදා. පච්චාසමණෙන හොතබ්බං. භවිතබ්බං. හොතුං, හෙතුයෙ, භවිතුං. හුත්වා, හුත්වාන. භවිත්වා, භවිත්වාන.

එත්ථ පන "අත්ථී හෙහිති සො මග්ගො, න සො සක්කා න හෙතුයෙ"ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **නහෙතුයෙති** අභවිතුං. **හූධාතුතො තුංපච්චයස්ස තවෙපච්චයස්ස** වා **තුයෙ** ආදෙසො, **ඌකාරස්ස** ච **එකාරාදෙසො** කතොති දට්ඨබ්බං. අථ වා හෙතුභාවාය **න** න සක්කාතිපි අත්ථො. අයං පනත්ථො ඉධ නාධිප්පෙතො, පුරිමොයෙවත්ථො අධිප්පෙතො **හොතිස්ස** ධාතුනො පයොගභාවාය උදාහරිතපදස්සත්ථභාවතො. තත්ථ **පහොතීති** ඉදං වත්ථං විපුලභාවෙන චීවරං කාතුං පහොති, නො නප්පහොති. **පහොතීති** වා පුරිසො අරයො ජෙතුං සක්කොති. අථ වා **පහොතීති** හොති. **පභවතීති** සන්දති. **පහූතන්ති** විපුලං, මහන්තන්ති අත්ථො. **පහූතවිත්තොති** විපුලවිත්තො මහද්ධනො. **පහූතජිව්හොති** සුපුථුලසුදීඝසුමුදුකජිව්හො, **පියප්පභූතාති** පියතො නිබ්බත්තා.

ගමු සප්ප ගතියං. ගච්ඡති, ගමති, සම්මති, ආගච්ඡති, උග්ගච්ඡති, අතිගච්ඡති, පටිගච්ඡති, අවගච්ඡති, අධිගච්ඡති, අනුගච්ඡති, උපගච්ඡති, අපගච්ඡති, විගච්ඡති, නිගච්ඡති, නිග්ගච්ඡති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි. "සමුග්ගච්ඡතී"තිආදිනා උපසග්ගද්වයවසෙනපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි. සප්පති, සංසප්පති, පරිසප්පති. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

තත්ථ **ගමතීති** ගච්ඡති. කාරිතෙ "දෙවදත්තං ගමෙති ගමයතී"ති රූපානි භවන්ති. "අපායං ගමෙතීති අපායගමනීය"න්ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං. **චුරාදිගණං** පත්තස්ස **ආපුබ්බස්ස** ඉමස්ස "ආගමෙති, ආගමයති, ආගමෙන්තො, ආගමයමානො"ති සුද්ධකත්තුරූපානි භවන්ති.

තත්ථ **ආගමෙතීති** මුහුත්තං අධිවාසෙතීති අත්ථො. **සම්මතීති** ගච්ඡති. **ආගච්ඡතීති** ආයාති. **උග්ගච්ඡතීති** උයාති උද්ධං ගච්ඡති. **අතිගච්ඡතීති** අතික්කමිත්වා ගච්ඡති. **පටිගච්ඡතීති** පුන ගච්ඡති. **අවගච්ඡතීති** ජානාති. **අධිගච්ඡතීති** ලභති ජානාති වා. **අනුගච්ඡතීති** පච්ඡතො ගච්ඡති. **උපගච්ඡතීති** සමීපං ගච්ඡති. **අපගච්ඡතීති** අපෙති. **විගච්ඡතීති** විගමති. **නිගච්ඡතීති** ලභති. "යසං පොසො නිගච්ඡතී"ති ඉදං නිදස්සනං. **නිග්ගච්ඡතීති** නික්ඛමති. **සප්පතීති** ගච්ඡති. **සංසප්පතීති** සංසරන්තො ගච්ඡති. **පරිසප්පතීති** සමන්තතො ගච්ඡති.

ඉදානි පන විඤ්ඤූනං සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ පරමකොසල්ලජනනත්ථං සප්පයොගං පදමාලං කථයාම. සෙය්‍යථීදං? සො ගච්ඡති, තෙ ගච්ඡන්ති, ගච්ඡරෙ. ත්වං ගච්ඡසි, තුම්හෙ ගච්ඡථ. අහං ගච්ඡාමි, මයං ගච්ඡාම. සො ගච්ඡතෙ, තෙ ගච්ඡන්තෙ. ත්වං ගච්ඡසෙ, තුම්හෙ ගච්ඡව්හෙ. අහං ගච්ඡෙ, මයං ගච්ඡාම්හෙ. වත්තමානාය රූපානි.

සො ගච්ඡතු, තෙ ගච්ඡන්තු. ත්වං ගච්ඡාහි, ගච්ඡ, ගච්ඡස්සු, තුම්හෙ ගච්ඡථ. අහං ගච්ඡාමි, මයං ගච්ඡාම. සො ගච්ඡතං, තෙ ගච්ඡන්තං. ත්වං ගච්ඡස්සු, තුම්හෙ ගච්ඡව්හො. අහං ගච්ඡෙ, මයං ගච්ඡාමසෙ. පඤ්චමියා රූපානි.

සො ගච්ඡෙය්‍ය, ගච්ඡෙ, තෙ ගච්ඡෙය්‍යුං. ත්වං ගච්ඡෙය්‍යාසි, තුම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාථ. අහං ගච්ඡෙය්‍යාමි, මයං ගච්ඡෙය්‍යාම, ගච්ඡෙමු. සො ගච්ඡෙථ, තෙ ගච්ඡෙරං. ත්වං ගච්ඡෙථො, තුම්හෙ ගච්ඡෙය්‍යාව්හො. අහං ගච්ඡෙය්‍යං, මයං ගච්ඡෙය්‍යාම්හෙ. සත්තමියා රූපානි.

සො ගච්ඡ, තෙ ගච්ඡු. ත්වං ගච්ඡෙ, තුම්හෙ ගච්ඡිත්ථ, ගඤ්ඡිත්ථ. අහං ගච්ඡං, මයං ගච්ඡිම්හ, ගඤ්ඡිම්හ. සො ගච්ඡිත්ථ, ගඤ්ඡිත්ථ, තෙ ගච්ඡිරෙ. ත්වං ගච්ඡිත්ථො, තුම්හෙ ගච්ඡිව්හො. අහං ගච්ඡිං, ගඤ්ඡිං, මයං ගච්ඡිම්හෙ. පරොක්ඛාය රූපානි.

සො අගච්ඡා, තෙ අගච්ඡූ. ත්වං අගච්ඡෙ, තුම්හෙ අගච්ඡථ. අහං අගච්ඡං, මයං අගච්ඡම්හා. සො අගච්ඡථ, තෙ අගච්ඡත්ථුං. ත්වං අගච්ඡසෙ, තුම්හෙ අගච්ඡිව්හං. අහං අගච්ඡං, මයං අගච්ඡිම්හෙ. අජ්ජතනියා රූපානි.

සො ගච්ඡිස්සති, තෙ ගච්ඡිස්සන්ති. ත්වං ගච්ඡිස්සසි, තුම්හෙ ගච්ඡිස්සථ. අහං ගච්ඡිස්සාමි, මයං ගච්ඡිස්සාම. සො ගච්ඡිස්සතෙ, තෙ ගච්ඡිස්සන්තෙ. ත්වං ගච්ඡිස්සසෙ, තුම්හෙ ගච්ඡිස්සව්හෙ. අහං ගච්ඡිස්සං, මයං ගච්ඡිස්සාම්හෙ. භවිස්සන්තියා රූපානි.

සො අගච්ඡිස්සා, තෙ අගච්ඡිස්සංසු. ත්වං අගච්ඡිස්සෙ, තුම්හෙ අගච්ඡිස්සථ. අහං අගච්ඡිස්සං, මයං අගච්ඡිස්සාම්හා. සො අගච්ඡිස්සථ, තෙ අගච්ඡිස්සිසු. ත්වං අගච්ඡිස්සසෙ, තුම්හෙ අගච්ඡිස්සව්හෙ. අහං අගච්ඡිස්සං, මයං අගච්ඡිස්සාම්හසෙ. කාලාතිපත්තියා රූපානි.

තත්ථ අජ්ජතනියා කාලාතිපත්තියා ච අකාරාගමං සබ්බෙසු පුරිසෙසු සබ්බෙසු වචනෙසු ලබ්භමානම්පි සාසනෙ අනියතං හුත්වා ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. තථා හි ‘‘අගච්ඡි, ගච්ඡි, අගච්ඡිස්සා, ගච්ඡිස්සා’’තිආදිනා ද්වෙ ද්වෙ රූපානි දිස්සන්ති. ගමති, ගමන්ති. ගමතු, ගමන්තු. ගමෙය්‍ය. ගමෙය්‍යුං. සෙසං සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං.

ඉදානි පරොක්ඛාභියාත්තනජ්ජතනීසු විසෙසො වුච්චතෙ – සො පුරිසො මග්ගං ග, සා ඉත්ථී සර’මාග. තෙ මග්ගං ගු, තා සර’මාගු. එකාරස්ස අකාරාදෙසං ත්වං මග්ගං ග, ත්වං සර’’මාග. තුම්හෙ මග්ගං ගුත්ථ, තුම්හෙ සර’මාගුත්ථ. අහං මග්ගං ගං, අහං සර’මාගං. අහං තං පුරිසං අන්වගං, මයං මග්ගං ගුම්හ, මයං සරං ආගුම්හ, මයං තං පුරිසං අන්වගුම්හ. අයං තාව පරොක්ඛාය විසෙසො.

‘‘සො මග්ගං අගමා, තෙ මග්ගං අගමූ’’ ඉච්චාදි හියාත්තනියා රූපං. ‘‘සො අගමි, තෙ අගමුං, තෙ ගුං’’ ඉච්චාදි අජ්ජතනියා රූපං.

ඉදානි තෙසං පදරූපානි පාකටීකරණත්ථං කිඤ්චි සුත්තං කථයාම – ‘‘සොපාගා සමිතිං වනං. අථෙත්ථ පඤ්චමො ආගා. ආගුං දෙවා යසස්සිනො. මාහං කාකොව දුම්මෙධො, කාමානං වසමන්වගං. අගමා රාජගහං බුද්ධො. වඞ්කං අගමු පබ්බතං. බ්‍රාහ්මණා උපගච්ඡු ම’’න්ති එවමාදීනි භවන්ති.

ග ගු ග ගුත්ථ ගං ගුම්හ, අගු අගමු අගමුං;
අගමා’ගමි ගච්ඡන්ති, ආදිභෙදං මනෙ කරෙ.

ඉදානි නාමිකපදානි වුච්චන්තෙ – ගතො, ගන්තා, ගච්ඡං, ගච්ඡන්තී, ගච්ඡන්තං කුලං, සහගතං, ගති, ගමනං, ගමො, ආගමො, අවගමො, ගන්තබ්බං, ගමනීයං, ගම්මං, ගම්මමානං, ගමියමානං, ගො, මාතුගාමො, හිඞ්ගු, ජගු, ඉන්දගු, මෙධගො ඉච්චාදීනි, කාරිතෙ – ගච්ඡාපෙති, ගච්ඡාපයති, ගච්ඡෙති, ගච්ඡයති, ගම්මෙති. කම්මෙ – ගම්මති, ගමියති, අධිගම්මති, අධිගමියති. තුමන්තාදිත්තෙ ‘‘ගන්තුං, ගමිතුං, ගන්ත්වා, ගන්ත්වාන, ගමිත්වා, ගමිත්වාන, ගමිය, ගමියාන, ගම්ම, ආගම්ම, ආගන්ත්වා, අධිගම්ම, අධිගන්ත්වා’’ ඉච්චාදීනි . **සජ්ජධාතුස්ස** පන ‘‘සජ්ජො, සජ්ජිනී, පියසජ්ජී, සජ්ජි’’ ඉච්චාදීනි රූපානි භවන්ති.

තත්ථ **සහගතසද්දො** තබ්භාවෙ වොකිණ්ණෙ නිස්සයෙ ආරම්මණෙ සංසට්ඨෙති ඉමෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. තත්ථ ‘‘යායං තණ්හා පොනොබ්භවිකා නන්දිරාගසහගතා’’ති තබ්භාවෙ වෙදිතබ්බො, නන්දිරාගභූතාති අත්ථො. ‘‘යායං භික්ඛවෙ වීමංසා කොසජ්ජසහගතා කොසජ්ජසම්පයුත්තා’’ති වොකිණ්ණෙ වෙදිතබ්බො, අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන කොසජ්ජෙන වොකිණ්ණාති අයමෙත්ථ අත්ථො. ‘‘අට්ඨිකසඤ්ඤාසහගතං සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙතී’’ති නිස්සයෙ වෙදිතබ්බො, අට්ඨිකසඤ්ඤං නිස්සාය අට්ඨිකසඤ්ඤං භාවෙත්වා පටිලද්ධන්ති අත්ථො. ‘‘ලාභී හොති රූපසහගතානං වා සමාපත්තීනං අරූපසහගතානං වා’’ති ආරම්මණෙ, රූපාරූපාරම්මණානන්ති අත්ථො. ‘‘ඉදං සුඛං ඉමාය පීතියා සහගතං සහජාතං සම්පයුත්ත’’න්ති සංසට්ඨෙ, ඉමිස්සා පීතියා සංසට්ඨන්ති අත්ථො. එත්ථෙතං වුච්චති –

තබ්භාවෙ චෙව වොකිණ්ණෙ, නිස්සයාරම්මණෙසු ච;
සංසට්ඨෙ ච **සහගත**-සද්දො දිස්සති පඤ්චසු;

ගතීති ගතිගති නිබ්බත්තිගති අජ්ඣාසයගති විභවගති නිප්ඵත්තිගති ඤාණගතීති බහුවිධා ගති නාම.

තත්ථ ''තං ගතිං පෙච්ච ගච්ඡාමී''ති ච ''යස්ස ගතිං න ජානන්ති, දෙවා ගන්ධබ්බමානුසා''ති ච අයං **ගතිගති**නාම. ''ඉමෙසං ඛො අහං භික්ඛූනං සීලවන්තානං නෙව ජානාමි ගතිංවා අගතිංවා''ති අයං **නිබ්බත්තිගති** නාම. ''එවං ඛො තෙ අහං බ්‍රහ්මෙ ගතිඤ්ච ජානාමි ජුතිඤ්ච ජානාමී''ති අයං **අජ්ඣාසයගති** නාම. ''විභවො ගති ධම්මානං, නිබ්බානං අරහතො ගතී''ති අයං **විභවගති** නාම. ''ද්වෙ ගතියො භවන්ති අනඤ්ඤා''ති අයං **නිප්ඵත්තිගති** නාම. ''තං තත්ථ ගතිමා ධිතිමා''ති ච ''සුන්දරං නිබ්බානං ගතො''ති ච අයං **ඤාණගති** නාම. එත්ථෙතං වුච්චති –

ගතිගත්‍යඤ්ච නිබ්බත්‍යං, විභවජ්ඣාසයෙසු ච;
නිප්ඵත්තියඤ්ච ඤාණෙ ච, **ගති**සද්දො පවත්තති.

ගච්ඡතීති **ගො**. මාතුයා සමභාවං මිස්සීභාවඤ්ච ගච්ඡති පාපුණාතීති **මාතුගාමො**. රොගං හිංසන්තං ගච්ඡතීති **හිඞ්ගු**.

ඉමානි තස්ස නාමානි

හිඞ්ගු හිඞ්ගුජතුච්චෙව, තථා හිඞ්ගුසිපාටිකා;
හිඞ්ගුජාතීති කථිතා, **විනයට්ඨකථාය** හි.

ජගූති චුතිතො ජාතිං ගච්ඡතීති ජගු. ඉන්ද්‍රියෙන ගච්ඡතීති **ඉන්දගූ**. අථ වා ඉන්දභූතෙන කම්මුනා ගච්ඡතීති **ඉන්දගූ**. ''හින්දගූ''තිපි පාළි. තත්ථ **හින්ද**න්ති මරණං. තං ගච්ඡතීති **හින්දගූ**. සබ්බමෙතං සත්තාධිවචනං, ලිඞ්ගතො පුල්ලිඞ්ගං. **මෙධගොති** අත්තනො නිස්සයඤ්ච පරඤ්ච මෙධමානො හිංසමානො ගච්ඡති පවත්තතීති මෙධගො, කලහො. ''තතො සම්මන්ති මෙධගා''ති එත්ථ හි කලහො **මෙධග**සද්දෙන භගවතා වුත්තො. ගමිත්වාති එත්ථ –

''ඉසිව්හයං ගමිත්වාන, විනිත්වා පඤ්චවග්ගියෙ;
තතො විනෙසි භගවා, ගන්ත්වා ගන්ත්වා තහිං තහි''න්ති

අයං පාළි නිදස්සනං. **සප්පොති** සප්පතීති සප්පො, සංසප්පන්තො ගච්ඡතීති අත්ථො. තෙනාහ ආයස්මා සාරිපුත්තො ''යො කාමෙ පරිවජ්ජෙති, සප්පස්සෙව පදාසිරො''ති ඉමිස්සා **පාළියා** නිද්දෙසෙ **''සප්පො** වුච්චති අහි. කෙනට්ඨෙන සප්පො? සංසප්පන්තො ගච්ඡතීති **සප්පො**. භුජන්තො ගච්ඡතීති **භුජගො**. උරෙන ගච්ඡතීති **උරගො**. පන්නසිරො ගච්ඡතීති **පන්නගො**. සරීරෙන සප්පතීති **සරීසපො**. බිලෙ සයතීති **බිලාසයො**. දාඨා තස්ස ආවුධොති **දාඨාවුධො**. විසං තස්සඝොරන්ති **ඝොරවිසො**. ජිව්හා තස්ස දුවිධාති **දුජිව්හො**. ද්වීහි ජිව්හාහි රසං සායතීති **ද්විරසඤ්ඤූ''**ති. **සප්පිනීති** උරගී. **පීඨසප්පීති** පීඨෙන සප්පති ගච්ඡතීති **පීඨසප්පී,** පඞ්ගුළො. **සප්පීති** යො න පරිභුඤ්ජති, තස්ස බලායුවඩ්ඪනත්ථං සප්පති ගච්ඡති පවත්තතීති **සප්පි,** ඝතං.

සක්ක ටෙක ලඞ්ඝ ගත්‍යත්ථා. සක්කති, නිසක්කති, පරිසක්කති. නිසක්කො, පරිසක්කනං. ටෙකති. ටීකා. ලඞ්ඝති, උල්ලඞ්ඝති, ඔලඞ්ඝති, ලඞ්ඝකො, උල්ලඞ්ඝිකා පීති.

කෙ රෙ ගෙ සද්දෙ. කායති. රායති. ගායති. ජාතකං. රා. ගීතං. කායිතුං. රායිතුං, ගායිතුං. කායිත්වා. රායිත්වා. ගායිත්වා.

තත්ථ **ජාතක**න්ති ජාතං භූතං අතීතං අත්තනො චරිතං කායති කථෙති භගවා එතෙනාති ජාතකං. ජාතකපාළි හි ඉධ ජාතකන්ති වුත්තං. අඤ්ඤත්‍ර පන ජාතං එවං ජාතකන්ති ගහෙතබ්බා. තථා හි **ජාතක**සද්දො පරියත්තියම්පි වත්තති ''ඉතිවුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්ම''න්තිආදීසු, ජාතියම්පි වත්තති ''ජාතකං සමොධානෙසී''තිආදීසු. **රා** වුච්චති සද්දො. **ගීත**න්ති ගායනං.

ඛෙ ජෙ සෙ ඛයෙ. ඛායති. ජායති. සායති. ඛයං ගච්ඡතීති අත්ථො.

එත්ථ පන සියා ''නනු ච භො **ඛායතීති** පදස්ස ඛාදතීති වා පඤ්ඤායතීති වා අත්ථො භවති, තථා **ජායතීති** පදස්ස නිබ්බත්තතීති අත්ථො, **සායතීති** පදස්ස රසං අස්සාදෙතීති අත්ථො, එවං සන්තෙ භො කස්මා ඉධ එවං අත්ථො තුම්හෙහි කථීයතී''ති? සච්චං, ධාතූනන්තු අනෙකත්ථත්තා එවං අත්ථො කථෙතුං ලබ්භති. තථා හි ''අප්පස්සුතායං පුරිසො, බලිබද්දොව ජීරති''ති එත්ථ **ජීරතීති** අයං සද්දො ජරං පාපුණාතීති අත්ථං අවත්වා වඩ්ඪතීති අත්ථමෙව වදති, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

ගු සු කු උ සද්දෙ. ගවති. සවති. කවති. අවති.

බු රු කු සද්දෙ. බොති. රොති. කොති.

චු ජු පු ප්ලු ගා සෙ ගතියං. චවති. ජවති. පවති. ප්ලවති. ගාති. සෙති. චවනං, චුති. ජවනං, ජවො. පවනං, ප්ලවනං. ගානං. සෙතු. පොතො. ප්ලවො.

එත්ථ **ගානන්ති** ගමනං. **පොතොති** පවති ගච්ඡති උදකෙ එතෙනාති පොතො, නාවා. තථා ප්ලවති න සීදතීති **ප්ලවො,** නාවා එව. ''භින්නප්ලවො සාගරස්සෙව මජ්ඣෙ''ති හි **ජාතකපාළි** දිස්සති. ''නාවා, පොතො, ප්ලවො, ජලයානං, තරණි''න්ති නාවාභිධානානි.

ධෙ ථෙ සද්දසඞ්ඝාතෙසු. ධායති. ථායති. භාවෙ – ධියති, ථියති. ඉත්ථී. ථී.

දෙ තෙ පාලනෙ. දායති. දයා. තාණං.

රා ලා ආදානෙ. රාති. ලාති.

අති අදි බන්ධනෙ. අන්තති. අන්දති. අන්තං. අන්දු.

ජුතසුභ රුච දිත්තියං. ජොතති. සොභති. රොචති, විරොචති.

අක අග කුටිලායං ගතියං. අකති. අගති.

නාථ නාධ යාචනොපතාපිස්සරියාසීසාසු. නාථති. නාධති.

සල හුල චල කම්පනෙ. සලති. හුලති. චලති. කුසලං.

එත්ථ ච කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයතීති **කුසලං,** හෙතුකත්තුවසෙනිදං නිබ්බචනං දට්ඨබ්බං. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** ''කුච්ඡිතෙ පාපකෙ ධම්මෙ සලයන්ති චලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්තීති කුසලා''ති හෙතුකත්තුවසෙන අත්ථො කථිතො. ඉදං **සල**ධාතුවසෙන **කුසල**සද්දස්ස නිබ්බචනං. අඤ්ඤෙසම්පි ධාතූනං වසෙන **කුසල**සද්දස්ස නිබ්බචනං භවති. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** අඤ්ඤානිපි නිබ්බචනානි දස්සිතානි. කථං? ''කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්තීති කුසා, තෙ අකුසලධම්මසඞ්ඛාතෙ කුසෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති **කුසලා**. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං නාම, තෙන කුසෙන ලාතබ්බාති **කුසලා,** ගහෙතබ්බා පවත්තෙතබ්බාති අත්ථො. යථා වා කුසා උභයභාගගතං හත්ථප්පදෙසං ලුනන්ති, එවමිමෙපි උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන උභයභාගගතං කිලෙසපක්ඛං ලුනන්ති, තස්මා කුසා විය ලුනන්තීතිපි **කුසලා**''ති. එවං අඤ්ඤානිපි නිබ්බචනානි දස්සිතානි. තත්‍ර ''ධම්මා'' ඉති පදාපෙක්ඛං කත්වා තදනුරූපලිඞ්ගවචනවසෙන ''කුසලා''ති නිද්දෙසො කතො, ඉධ පන සාමඤ්ඤනිද්දෙසවසෙන ''කුසල''න්ති නපුංසකෙකවචනනිද්දෙසො අම්හෙහි කතො. පුඤ්ඤවාචකො හි **කුසල**සද්දො ආරොග්‍යවාචකො ච එකන්තෙන නපුංසකලිඞ්ගො, ඉතරත්ථවාචකො පන තිලිඞ්ගිකො, යථා කුසලො එස්සො, කුසලා වෙදනා. කුසලං චිත්තන්ති. **කුසල**සද්දො ඉමස්මිං **භූවාදිගණෙ ලා**ධාතු**සල**ධාතුවසෙන නිප්ඵත්තිං ගතොති වෙදිතබ්බො. ඉති **භූවාදිගණෙ** සමොධානගතධාතුයො සමත්තා.

ඉච්චෙවං –

විත්ථාරතො ච සඞ්ඛෙපා, **භූවාදීනං** ගණො මයා;
යො විභත්තො සඋද්දෙසො, සනිද්දෙසො යථාරහං.

උපසග්ගනිපාතෙහි, නානාඅත්ථයුතෙහි ච;
යොජෙත්වාන පදානෙත්ථ, දස්සිතානි විසුං විසුං.

පාළිනිදස්සනාදීහි, දස්සිතානි සහෙව තු;
ත්‍යාදිආදයන්තානි ච රූපානි, **ස්‍යාදි**ආදයන්තානි ච සබ්බසො.

පදානං සදිසත්තඤ්ච, තථා විසදිසත්තනං;
චොදනාපරිහාරෙහි, සහිතො වත්ථනිච්ඡයො.

අත්ථුද්ධාරො’භිධානඤ්ච, ලිඞ්ගත්තයවිමිස්සනං;
අභිධෙය්‍යාකලිඞ්ගෙසු, සවිසෙසපදානි ච.

නානාපදබහුප්පද-සමොධානඤ්ච දස්සිතං;
රුළ්හීසද්දාදයො චෙව, සුවිභත්තා අනාකුලා.

සබ්බනාමං සබ්බනාම-සදිසානි පදානි ච;
නානාපදෙහි යොජෙතුං, දස්සිතානි යථාරහං.

තුමන්තානි ච රූපානි, **ත්වා**දායන්තානි ච විඤ්ඤුනං;
පිටකෙ පාටවත්ථාය, සබ්බමෙතං පකාසිතං.

යෙ සද්දනීතිම්හි ඉමං විභාගං,
ජානන්ති සම්මා මුනිසාසනෙ තෙ;
අත්ථෙසු සබ්බෙසුපි වීතකඞ්ඛා,
අච්ඡම්භිනො සීහසමා භවන්ති.

විභූතභූතග්ගසයම්භුවක්කෙ ,
සුභූතභූරිං වදතා නරානං;
යො සද්දනීතිම්හි **භූවාදික**ණ්ඩො,
වුත්තො මයා තං භජථත්ථකාමො.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

පන්නරසහි පරිච්ඡෙදෙහි මණ්ඩිතො **භූවා**දිගණො නාම

සොළසමො පරිච්ඡෙදො.

17. රුධාදිඡක්ක

රුධාදිගණික

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, **රුධාදිකගණාදයො;**
සාසනස්සොපකාරාය, ගණෙ තු ඡබ්බිධෙ කථං.

රුධි ආවරණෙ. රුධිධාතු ආවරණෙ වත්තති. එත්ථ **ආවරණං** නාම පිදහනං වා පරිරුන්ධනං වා පලිබුද්ධනං වා හරිතුං වා අප්පදානං, සබ්බමෙතං වට්ටති. රුන්ධති, රුන්ධිති, රුන්ධීති, රුන්ධෙති, අවරුන්ධෙති. කම්මනි – මග්ගො පුරිසෙන රුන්ධියති. රොධො, ඔරොධො, විරොධො, පටිවිරොධො, විරුද්ධො, පටිවිරුද්ධො, පරිරුද්ධො. රුන්ධිතුං, පරිරුන්ධිතුං. රුන්ධිත්වා. පරිරුන්ධිත්වා.

තත්‍ර **රොධොති** වාරකො. සො හි රුන්ධති පවෙසිතානං කුරුරකම්මන්තානං සත්තානං ගමනං ආවරතීති **රොධොති** වුච්චති. **ඔරොධොති** රාජුබ්බරී, සා පන යථාකාමචාරං චරිතුං අප්පදානෙන ඔරුන්ධියති අවරුන්ධියතීති **ඔරොධො. විරොධොති** අනනුකූලතා. **පටිවිරොධොති** පුනප්පුනං අනනුකූලතා. **විරුද්ධොති** විරොධං ආපන්නො. **පටිවිරුද්ධොති** පටිසත්තුභාවෙන විරොධං ආපන්නො. **පරිරුද්ධොති** ගහණත්ථාය සම්පරිවාරිතො. වුත්තඤ්හි ‘‘යථා අරීහි පරිරුද්ධො, විජ්ජන්තෙ ගමනෙ පථෙ’’ති. **අවරුද්ධොති** පබ්බාජිතො.

මුච මොචනෙ. මිගං බන්ධනා මුඤ්චති. මුඤ්චනං, මොචනං. දුක්ඛප්පමොචනං, මොචො.

මොචොති චෙත්ථ අට්ඨිකකදලීරුක්ඛො. මුඤ්චිතුං. මුඤ්චිත්වා. කාරිතෙ ‘‘මොචෙති, මොචෙතුං, මොචෙත්වා’’තිආදීනි.

රිච විරෙචනෙ. රිඤ්චති. රිඤ්චනං, විරෙචනං, විරෙකො, විරෙචකො. රිඤ්චිතුං. රිඤ්චිත්වා.

සිච පග්ඝරණෙ. උදකෙන භූමිං සිඤ්චති. පුත්තං රජ්ජෙ අභිසිඤ්චි. අභිසෙකො. මුද්ධාභිසිත්තො ඛත්තියො. සිඤ්ච භික්ඛු ඉමං නාවං, සිත්තා තෙ ලහුමෙස්සති. සිත්තට්ඨානං. සිඤ්චිතුං. සිඤ්චිත්වා.

යුජ යොගෙ. යුඤ්ජති, අනුයුඤ්ජති. කම්මනි ‘‘යුඤ්ජියති’’ති රූපානි. කෙචි ‘‘යුඤ්ජතෙ’’ති ඉච්ඡන්ති. යුඤ්ජනං, සංයොගො, අනුයොගො, භාවනානුයුත්තො, සඤ්ඤොගො, සඤ්ඤොජනං, අත්ථයොජනා. දීඝං සන්තස්ස යොජනං. යුඤ්ජිතුං, අනුයුඤ්ජිතුං. අනුයුඤ්ජිත්වා. යොජෙති. තත්ථ **සංයොජනන්ති** බන්ධනං කාමරාගාදි. **යොජනන්ති** –

විදත්ථී ද්වාදසඞ්ගුලෝ, තද්වයං රතනං මතං;
සත්තරතනිකා යට්ඨී, උසභං වීසයට්ඨිකං;
ගාවුතං උසභාසීති, යොජනං චතුගාවුතං.

භුජ පාලනබ්‍යවහරණෙසු. පාලනං රක්ඛණං. **බ්‍යවහරණං** අජ්ඣොහරණං. භුඤ්ජති, පරිභුඤ්ජති, සංභුඤ්ජති. දාසපරිභොගෙන පරිභුඤ්ජි. කාරිතෙ ‘‘භොජෙති භොජයති’’තිආදීනි රූපානි. භොජනං, සම්භොගො, මහිභුජො, ගාමභොජකො , උපභොගො, පරිභොගො. භුත්තො ඔදනො භවතා. සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං. ඔදනං භුත්තො භුත්තවා භුත්තාවී. තුමන්තාදිත්තෙ ‘‘භුඤ්ජිතුං, පරිභුඤ්ජිතුං, භොජෙතුං, භොජයිතුං, භුඤ්ජිත්වා, භුඤ්ජිත්වාන, භුඤ්ජිය, භුඤ්ජියාන, භොජෙත්වා, භොජෙත්වාන, භොජයිත්වා, භොජයිත්වාන’’ ඉච්චාදීනි **පරිසද්දාදීහි** විසෙසිතබ්බානි.

තත්‍ර **භුඤ්ජතීති** භත්තං භුඤ්ජති, භොජනීයං භුඤ්ජති. තථා හි ‘‘ඛාදනීයං වා භොජනීයං වා ඛාදති වා භුඤ්ජති වා’’තිආදි වුත්තං. අපිච කදාචි ඛාදනීයෙපි ‘‘භුඤ්ජති’’ති වොහාරො දිස්සති. ‘‘ඵලානි ඛුද්දකප්පානි, භුඤ්ජ රාජ වරාවර’’න්ති හි වුත්තං. **පරිභුඤ්ජතීති** චීවරං පරිභුඤ්ජති, පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජති, ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං පරිභුඤ්ජති, පටිසෙවතීති වුත්තං හොති. තෙනෙව ච **පටිසෙවතීති** පරිභුඤ්ජතීති අත්ථො සංවණ්ණියති. අපිච ‘‘කාමෙ භුඤ්ජතී’’ති ච ‘‘පඤ්චකාමගුණෙ පරිභුඤ්ජති’’ති ච දස්සනතො පන **භුඤ්ජනපරිභුඤ්ජනසද්දා** පටිසෙවනත්ථෙන කත්ථචි සමානත්ථාපි හොන්තීති අවගන්තබ්බා. **සංභුඤ්ජතීති** සම්භොගං කරොති, එකතො වාසං කරොතීති අත්ථො. එත්ථ සියා ‘‘නනු ච භො අත්‍ර **භුජධාතු** පාලනබ්‍යවහරණෙසු වුත්තො, සො කථං එත්තකෙසුපි අත්ථෙසු වත්තතී’’ති? වත්තතෙව, අනෙකත්ථා හි ධාතවො, තෙ උපසග්ගසහායෙ ලභිත්වාපි අනෙකත්ථතරාව හොන්ති. ඉතො පට්ඨාය **තුමන්තාදීනි** රූපානි න වක්ඛාම. යත්ථ පන විසෙසො දිස්සති, තත්ථ වක්ඛාම.

කති ඡෙදනෙ. කන්තති, විකන්තති. සල්ලකත්තො.

භිදි විදාරණෙ. භින්දති. අනාගතත්ථෙ වත්තබ්බෙ ‘‘භෙජ්ජිස්සති, භින්දිස්සතී’’ති ද්විධා භවන්ති රූපානි. පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ භින්දතීති **භික්ඛු.** තෙනාහ –

‘‘න තෙන භික්ඛු සො හොති, යාවතා භික්ඛතෙ පරෙ;
විසං ධම්මං සමාදාය, භික්ඛු හොති න තාවතා.

යොධ පුඤ්ඤඤ්ච පාපඤ්ච, බාහිත්වා බ්‍රහ්මචරියං;
සඞ්ඛාය ලොකෙ චරති, සවෙ ‘භික්ඛූ’ති වුච්චතී’’ති.

ඉදඤ්ච ඛීණාසවං සන්ධාය වුත්තං, සෙක්ඛපුථුජ්ජනසමඤ්ඤාපි යථාසම්භවං ‘‘භික්ඛූ’’ති වත්තබ්බතං පාපුණන්තියෙව. සඞ්ඝං භින්දතීති **සඞ්ඝභෙදකො.** දෙවදත්තෙන සඞ්ඝො භින්නො,. භින්දියතීති **භින්නොති** හි නිබ්බචනං. න තෙ කට්ඨානි භින්නානි. භින්දතීති **භෙත්තා.**

ඡිදි ද්වෙධාකරණෙ. ඡින්දතීති **ඡෙදකො,** එවං ඡෙත්තා. කෙසෙ ඡෙත්තුං වට්ටති. ඡින්දියතීති **ඡින්නො.** ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනදෙව රූහති. ඉදං පන **භිදිඡිදිද්වයං දිවාදිගණං** පත්වා ‘‘භිජ්ජති ඡිජ්ජතී’’ති සුද්ධකත්තුවාචකං රූපද්වයං ජනෙති, තස්මා ‘‘භිජ්ජතීති **භින්නො’’**තිආදිනා සුද්ධකත්තුවසෙනපි නිබ්බචනං කාතබ්බං.

තදි හිංසානාදරෙසු. තන්දති. තන්දී, තද්දු. **තද්දති** කච්ඡු.

උදි පසවකිලෙදනෙසු. පසවනං සන්දනං. කිලෙදනං තින්දතා. උන්දති. උන්දූරො, සමුද්දො.

විද ලාභෙ. වින්දති. ගොවින්දො, විත්ති. එත්ථ **විත්තීති** අනුභවනං, වෙදනා වා.

විද තුට්ඨියං. වින්දති, නිබ්බින්දති. නිබ්බින්දනං. විරජ්ජති. නිබ්බින්දො කාමරතියා. විත්ති, විත්තං, වෙදො. ලභති අත්ථවෙදං ධම්මවෙදං.

එත්ථ **විත්තීති** සොමනස්සං. ‘‘විත්ති හි මං වින්දති සුත දිස්වා’’ති හි වුත්තං. **විත්තන්ති** විත්තිජනනත්තා විත්තසඞ්ඛාතං ධනං. **වෙදොති** ගන්ථොපි ඤාණම්පි සොමනස්සම්පි වුච්චති. ‘‘තිණ්ණං වෙදානං පාරගූ’’තිආදීසු හි ගන්ථො ‘‘වෙදො’’ති වුච්චති. ‘‘බ්‍රාහ්මණං වෙදගුමභිජඤ්ඤා අකිඤ්චනං කාමභවෙ අසත්ත’’න්තිආදීසු ඤාණං. ‘‘යෙ වෙදජාතා විචරන්ති ලොකෙ’’තිආදීසු සොමනස්සං.

වෙදගන්ථෙ ච ඤාණෙ ච, සොමනස්සෙ ච වත්තති;
වෙදසද්දො ඉමං නානා-ධාතුතො සමුදීරයෙ.

ලිප ලිම්පනෙ. ලිම්පති, ලිම්පකො. අවලෙපො. **අවලෙපොති** අහඞ්කාරො.

ලුප අච්ඡෙදනෙ. ලුම්පති. විලුම්පකො, විලුත්තො විලොපො.

විලුම්පතෙව පුරිසො, යාවස්ස උපකප්පති;
යදා චඤ්ඤෙ විලුම්පන්ති, සො විලුත්තො විලුම්පතීති.

පිස චුණ්ණනෙ. පිංසති. පිසකො. පිසුණා වාචා. **ආගමට්ඨකථායං** පන ‘‘අත්තනො පියභාවං පරස්ස ච සුඤ්ඤභාවං යාය වාචාය භාසති, සා පිසුණා වාචා’’ති වුත්තං, තං නිරුත්තිලක්ඛණෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

හිසි විහිංසායං. හිංසති, විහිංසති. හිංසකො.

අහිංසකොති මෙ නාමං, හිංසකස්ස පුරෙ සතො;
අජ්ජාහං සච්චනාමොම්හි, න නං හිංසාමි කිඤ්චනං.

හිංසිතබ්බං කිංසතීති **සීහො.** ආදිඅන්තක්ඛරවිපල්ලාසවසෙන සද්දසිද්ධි, යථා ‘‘කන්තනට්ඨෙන තක්ක’’න්ති. විහෙසකො, විහෙසනං.

සුම්භ පහාරෙ. යො නො ගාවොව සුම්භති. පරිසුම්භති. සුම්භොති. අත්‍රිමෙ පාළිතො පයොගා –

‘‘සංසුම්භමානා අත්තානං, කාලමාගමයාමසෙ’’ති ච,

‘‘කෙසග්ගහණමුක්ඛෙපා, භූම්‍යා ච පරිසුම්භනා;
දත්වා ච නො පක්කමති, බහුදුක්ඛං අනප්පක’’න්ති ච,

‘‘භූමිං සුම්භාමි වෙගසා’’ති ච.

අඤ්ඤත්ථ පන අඤ්ඤාපි වුත්තා. තා ඉධ අනුපපත්තිතො න වුත්තා. කෙචෙත්ථ මඤ්ඤෙය්‍යුං, යථා **භූවාදිගණෙ ‘‘සකි සඞ්කායං බජි ගතිවෙකල්ලෙ’’**තිආදීනං ධාතූනං පටිලද්ධවග්ගන්තභාවස්ස නිග්ගහීතාගමස්ස වසෙන ‘‘සඞ්කති බඤ්ජතී’’ති රූපානි භවන්ති, තථා ඉමස්මිං රුධාදිගණෙ **‘‘මුච මොචනෙ කති ඡෙදනෙ’’**තිආදීනං ධාතූනං පටිලද්ධවග්ගන්තභාවස්ස නිග්ගහීතාගමස්ස වසෙන ‘‘මුඤ්චති කන්තතී’’තිආදීනි රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කො ඉමෙසං තෙසඤ්ච විසෙසොති? එත්ථ වුච්චතෙ – යෙ **භූවාදිගණස්මිං** අනෙකස්සරා අසංයොගන්තා **ඉ**කාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨා, තෙ ආඛ්‍යාතත්තඤ්ච නාමිකත්තඤ්ච පත්වා සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුවිසයෙසු එකන්තතො නිග්ගහීතාගමෙන නිප්ඵන්නරූපා භවන්ති, න කත්ථචිපි තෙසං විනා නිග්ගහීතාගමෙන රූපප්පවත්ති දිස්සති. තං යථා? සඞ්කති, සඞ්කා, බඤ්ජති, බඤ්ජො ඉච්චාදි. අයං අනෙකස්සරානං **ඉ**කාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨානං **භූවාදිගණිකානං** විසෙසො.

යෙ ච **රුධාදිගණස්මිං** අනෙකස්සරා අසංයොගන්ත්වා **අ**කාරන්තවසෙන වා **උ**කාරන්තවසෙන වා නිද්දිට්ඨා, තෙ ආඛ්‍යාතත්තං පත්වා සුද්ධකත්තුවිසයෙයෙව එකන්තතො නිග්ගහීතාගමෙන නිප්ඵන්නරූපා භවන්ති, න හෙතුකත්තුවිසයෙ. නාමිකත්තං පන සහනිග්ගහීතාගමෙන විනා ච නිග්ගහීතාගමෙන නිප්ඵන්නරූපා භවන්ති. යත්ථ විනා නිග්ගහීතාගමෙන නිප්ඵන්නරූපා, තත්ථ සසංයොගරූපායෙව භවන්ති. තං යථා? මුඤ්චති, මුඤ්චාපෙති, මොචෙති, මොචාපෙති. ඡින්දාපෙති. ඡෙදෙති, ඡෙදාපෙති. ඡින්දනං, ඡෙදො. මුඤ්චනං, මොචනං. කන්තති, කන්තනං, සල්ලකත්තො. පිට්ඨිමංසානි අත්තනො, සාමං උක්කච්ච ඛාදසි ඉච්චාදීනි. තත්ථ **උක්කච්චා**ති උක්කන්තිත්වා, ඡින්දිත්වාති අත්ථො.

නනු ච භො එවං සන්තෙ ආඛ්‍යාතනාමිකභාවං පත්වා සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුවිසයෙසු එකන්තතො පටිලද්ධනිග්ගහීතාගමෙහි **සකි බජි** ආදීහියෙව **රුධාදිගණිකෙහි** භවිතබ්බං, න පන **මුචඡිදි**ආදීහීති? තන්න, **මුචඡිදි**ආදීහියෙව **රුධාදිගණිකෙහි** භවිතබ්බං **රුධ**ධාතුයා සමානගතිකත්තා, තථා හි යථා ‘‘රුන්ධිස්ස, රුන්ධයති, රුන්ධාපෙති, රුන්ධනං, රොධො, විරොධො’’තිආදීසු නිග්ගහීතාගමානිග්ගහීතාගමවසෙන ද්විප්පකාරානි රූපානි දිස්සන්ති, තථා **මුචඡිදි**ආදීනම්පීති.

නනු **කච්චායනෙ** නිග්ගහීතාගමස්ස නිච්චවිධානත්ථං ‘‘රුධාදිතො නිග්ගහීතපුබ්බඤ්චා’’ති ලක්ඛණං වුත්තන්ති? සච්චං, තං පන ක්‍රියාපදත්තං සන්ධාය වුත්තං. යදි ච නාමිකපදත්තම්පි සන්ධාය වුත්තං භවෙය්‍ය, ‘‘විරොධො’’තිආදීනං දස්සනතො **වා**සද්දං පක්ඛිපිත්වා වත්තබ්බං සියා, න ච **වා**සද්දං පක්ඛිපිත්වා වුත්තං, තෙන ඤායති ක්‍රියාපදත්තංයෙව සන්ධාය වුත්තන්ති.

නනු ච භො එවං සන්තෙ **සකිබජි**ආදීනං නිච්චං සනිග්ගහීතාගමක්‍රියාපදත්තංයෙව සන්ධාය ‘‘රුධාදිතො නිග්ගහීතපුබ්බඤ්චා’’ති ඉදං වුත්තන්ති සක්කා මන්තුන්ති? න සක්කා, **සකිබජි**ආදීනං **රුධ**ධාතුයා අසමානගතිකත්තා නාමිකත්තෙ ද්විප්පකාරස්ස අසම්භවතො. තථා හි යෙසං යා නාමිකත්තෙ නිග්ගහීතාගමානිග්ගහීතාගමවසෙන ද්විප්පකාරවන්තතා, සා එව තෙසං **රුධාදිගණ**භාවස්ස ලක්ඛණං. තඤ්ච **සකිබජි**ආදීනං නත්ථි. ‘‘සඞ්කා බඤ්ජො’’තිආදිනා හි නාමත්තෙ එකොයෙව පකාරො දිස්සති සනිග්ගහීතාගමො, **‘‘කමු පදවික්ඛෙපෙ’’**ඉච්චාදීනං පන ‘‘කමො, කමනං, චඞ්කමො, චඞ්කමන’’න්තිආදිනා නාමිකත්තෙ ද්විප්පකාරවන්තතාසම්භවෙපි නිග්ගහීතාගමස්ස අබ්භාසවිසයෙ පවත්තත්තා සා ද්විප්පකාරවන්තතා **රුධාදිගණ**භාවස්ස ලක්ඛණං න හොති, තස්මා අබ්භාසවිසයෙ පවත්තං නිග්ගහීතාගමං වජ්ජෙත්වා යා ද්විප්පකාරවන්තතා, සායෙව **රුධාදිගණික**භාවස්ස ලක්ඛණන්ති සන්නිට්ඨානං කාතබ්බං. අයං නයො අතීව සුඛුමො සම්මා මනසි කාතබ්බො.

රුධාදී එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතොති.

රුධාදිගණොයං.

දිවාදිගණික

දිවු කීළාවිජිගිසාබ්‍යවහාරජුතිථුතිකන්තිගතිසත්තීසු. එත්ථ ච **කීළා**ති ලළනා, විහාරො වා. **ලළනා**ති ච ලළිතානුභවනවසෙන රමණං. **විහාරො** ඉරියාපථපරිවත්තනාදිනා වත්තනං. **විජිගිසා**ති විජයිච්ඡා. **බ්‍යවහාරො**ති වොහාරො. **ජුතී**ති සොභා. **ථුතී**ති ථොමනා. **කන්තී**ති කමනීයතා. **ගතී**ති ගමනං. **සත්තී**ති සාමත්ථියං. ඉමෙසු අත්ථෙසු **දිවු**ධාතු වත්තති. දිබ්බති. දෙවො. දෙවී. දෙවතා.

එත්ථ **දෙවොති** තිවිධා දෙවා සම්මුතිදෙවා උපපත්තිදෙවා විසුද්ධිදෙවාති. තෙසු මහාසම්මතකාලතො පට්ඨාය ලොකෙන ''දෙවා''ති සම්මතත්තා රාජරාජකුමාරාදයො **සම්මුතිදෙවා** නාම. දෙවලොකෙ උපපන්නා **උපපත්තිදෙවා** නාම. ඛීණාසවා **විසුද්ධිදෙවා** නාම. වුත්තම්පි චෙතං ''සම්මුතිදෙවා නාම රාජානො දෙවියො කුමාරා. උපපත්තිදෙවා නාම භුම්මදෙවෙ උපාදාය තදුත්තරිදෙවා. විසුද්ධිදෙවා නාම බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛීණාසවා''ති.

ඉදං පනෙත්ථ නිබ්බචනං – දිබ්බන්ති කාමගුණඣානාභිඤ්ඤාචිත්තිස්සරියාදීහි කීළන්ති, තෙසු වා විහරන්තීති **දෙවා**. දිබ්බන්ති යථාභිලාසිතං විසයං අප්පටිඝාතෙන ගච්ඡන්තීති **දෙවා**. දිබ්බන්ති යථිච්ඡිතනිප්ඵාදනෙ සක්කොන්තීති **දෙවා**. අථ වා තංතංබ්‍යසනනිත්ථරණත්ථිකෙහි සරණං පරායණන්ති දෙවනීයා අභිත්ථවනීයාති **දෙවා**. සොභාවිසෙසයොගෙන කමනීයාති වා **දෙවා**.

එත්ථ ච **ජුතිකන්ති** අත්ථා කම්මසාධනවසෙන දට්ඨබ්බා, **කීළාදයො** ඡ අත්ථා කත්තුසාධනවසෙන. කෙචි පන ''දිවු කීළාවිජිගිසාබ්‍යවහාරජුතිථුතිගතීසූ''ති පඨන්ති. කෙචි ''ගතී''ති පදං විහාය ''ජුතිථුතීසූ''ති පඨන්ති. කෙචි ''ථුතී''ති පදං විහාය ''ජුතිගතීසූ''ති පඨන්ති, කෙචි පන **දිවුධාතුං ''සත්තිථුතික''**න්තිඅත්ථෙපි ඉච්ඡන්ති. තෙනාහ අභිධම්මස්ස **අනුටීකාකාරො ''දෙවසද්දො** යථා කීළාවිජිගිසාවොහාරජුතිගතිඅත්ථො, එවං සත්තිඅභිත්ථවකමනත්ථොපි හොති ධාතුසද්දානං අනෙකත්ථභාවතො''තිආදි.

ඉදං පන යථාවුත්තෙසු සම්මුතිදෙවාදීසු පච්චෙකං නිබ්බචනං – දිබ්බන්ති කීළන්ති අත්තනො විසයෙ ඉස්සරියං කරොන්තීති **දෙවා,** රාජානො. දිබ්බන්ති කීළන්ති පඤ්චහි කාමගුණෙහි, පටිපක්ඛෙ වා විජෙතුං ඉච්ඡන්ති, වොහරන්ති ච ලොකස්ස යුත්තායුත්තං, ජොතන්ති පරමාය සරීරජුතියා, ථොමියන්ති තබ්භාවත්ථිකෙහි, කාමියන්ති දට්ඨුං සොතුඤ්ච සොභාවිසෙසයොගෙන, ගච්ඡන්ති ච යථිච්ඡිතට්ඨානං අප්පටිහතගමනෙන, සක්කොන්ති ච ආනුභාවසම්පත්තියා තංතංකිච්චං නිප්ඵාදෙතුන්ති **දෙවා,** චාතුමහාරාජිකාදයො. කීළන්ති පරමාය ඣානකීළාය, විජෙතුං ඉච්ඡන්ති පටිපක්ඛං, පරමසුඛුමඤාණවිසෙසවිසයං අත්ථඤ්ච වොහරන්ති, ජොතන්ති සබ්බකිලෙසදොසකලුසාභාවා පරමවිසුද්ධාය ඤාණජුතියා, ථොමියන්ති ච විඤ්ඤාතසභාවෙහි පරමනිම්මලගුණවිසෙසයොගතො, කාමියන්ති ච අනුත්තරපුඤ්ඤක්ඛෙත්තතාය දට්ඨුං සොතුං පූජිතුඤ්ච, ගච්ඡන්ති ච අමතමහානිබ්බානං අපච්චාගමනීයාය ගතියා, සක්කොන්ති ච චිත්තාචාරං ඤත්වා තෙ තෙ සත්තෙ හිතෙ නියොජෙතුං අමතමහානිබ්බානසුඛෙ ච පතිට්ඨාපෙතුන්ති **දෙවා,** විසුද්ධිදෙවා.

දෙවසද්ද ''විද්ධෙ විගතවලාහකෙ දෙවෙ''තිආදීසු අජටාකාසෙ ආගතො. ''දෙවො ච ථොකං ථොකං ඵුසායතී''තිආදීසු මෙඝෙ. ''අයඤ්හි දෙව කුමාරො''තිආදීසු ඛත්තියෙ. ''අහං දෙව සකලජම්බුදීපෙ අඤ්ඤස්ස රඤ්ඤො සන්තිකෙ කිඤ්චි භයං න පස්සාමී''තිආදීසු ඉස්සරපුග්ගලෙ. ''පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො සමඞ්ගීභූතො පරිචාරෙති දෙවො මඤ්ඤෙ''තිආදීසු උපපත්තිදෙවෙ. ''දෙවාතිදෙවං නරදම්මසාරථි''න්තිආදීසු විසුද්ධිදෙවෙ ආගතො.

දෙවීති රාජභරියාපි දෙවධීතාපි ''දෙවී''ති වුච්චති. දෙවස්ස භරියාති හි දෙවී, සාපි අත්ථතො ''දිබ්බතීති දෙවී''ති වත්තබ්බා, යථා ''භික්ඛතීති භික්ඛුනී''ති. තථා හි වුත්තං **විමානවත්ථුඅට්ඨකථායං** ''දිබ්බති අත්තනො පුඤ්ඤිද්ධියා කීළතීති දෙවී''ති.

දෙවතාති දෙවපුත්තොපි බ්‍රහ්මාපි දෙවධීතාපි. ''අථ ඛො අඤ්ඤතරා දෙවතා අභික්කන්තාය රත්තියා අභික්කන්තවණ්ණා''තිආදීසු හි දෙවපුත්තො ''දෙවතා''ති වුත්තො ''දෙවොයෙව දෙවතා''ති කත්වා, තථා ''තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා, බ්‍රහ්මා විමානා අභිනික්ඛමිත්වා''තිආදීසු බ්‍රහ්මානො.

> ''අභික්කන්තෙන වණ්ණෙන, යා ත්වං තිට්ඨසි දෙවතෙ;
> ඔභාසෙන්තී දිසා සබ්බා, ඔසධී විය තාරකා''ති-

ආදීසු දෙවධීතා.

ඉමානි උපපත්තිදෙවානං නාමානි –

> දෙවො සුරො ච විබුධො, නිජ්ජරො අමරො මරු;
> සුධාසී තිදසො සග්ග-වාසී අනිමිසොපි ච;
> දිවොකො'මතපායී ච, සග්ගට්ඨො දෙවතානි ච.

ඛි ඛයෙ. ඛියති. ඛයො. ඛියනං. රාගක්ඛයො.

ඛි නිවාසෙ කොධහිංසාසු ච. ඛියති. න ගච්ඡසි යමක්ඛයං. නාගදානෙන ඛියන්ති.

තත්ථ **ඛියතීති** නිවසති. **යමක්ඛයන්ති** යමනිවෙසනං. **ඛියන්තීති** කුජ්ඣන්ති හිංසන්ති වා.

සා ගන්ධොපාදානෙ. සායතීති **සානං**. සානෙන ගන්ධං සායිතුං සායිත්වා.

රුච රොචනෙ. රොචනං රුචි. භත්තං මෙ රුච්චති. භත්තම්පිතස්ස න රුච්චති. පබ්බජ්ජා මම රුච්චති. රුච්චිතුං, රුච්චිත්වා. කෙචි පන ඉමස්මිං **දිවාදිගණෙ “රුච දිත්තිම්හී”**ති පඨන්ති. තං න යුත්තං කත්ථචිපි දිත්තිසඞ්ඛාතසොභනත්ථවාචකස්ස **රුචධාතුනො** ‘‘රුච්චතී’’ති රූපාභාවතො. තස්මා එවං සල්ලක්ඛෙතබ්බං, දිත්තිරුචීනං වාචකො **රුචධාතු** භූවාදිගණිකො. තස්ස හි ‘‘රොචති, විරොචති. එකත්තමුපරොචිත’’න්ති රූපානියෙව භවන්ති, න ‘‘රුච්චතී’’ති රූපං. රුචියායෙව වාචකො පන **දිවාදිගණිකොපි** හොති **චුරාදිගණිකොපි**. තස්ස හි **දිවාදිගණිකකාලෙ** ‘‘ගමනං මය්හං රුච්චතී’’ති රූපං. **චුරාදිගණිකකාලෙ** ‘‘කිං නු ජාතිං න රොචෙසී’’ති රූපං. **ආපුබ්බො** ච ආචික්ඛනෙ වත්තති, ‘‘ආරොචෙති, ආරොචයතී’’ති රූපානි දිස්සන්ති.

මුච මොක්ඛෙ. දුක්ඛතො මුච්චති. සද්ධාය අධිමුච්චති. මුත්ති, විමුත්ති, අධිමුත්ති, මුච්චමානො.

උච සමවායෙ. උච්චති. ඔකො, ඌකා, උක්කා.

ඔකොති උදකම්පි ආවාසොපි. ‘‘ඔකපුණ්ණෙහි චීවරෙහී’’ති ච, ‘‘වාරිජොව ථලෙ ඛිත්තො, ඔකමොකතමුබ්භතො’’ති චෙත්ථ පයොගො. **ඌකාති** සීසෙ නිබ්බත්තකිමිවිසෙසො.

උක්කාති දීපිකාදයො වුච්චන්ති. ‘‘උක්කාසු ධාරියමානාසූ’’ති හි ආගතට්ඨානෙ දීපිකා ‘‘උක්කා’’ති වුච්චති. ‘‘උක්කං බන්ධෙය්‍ය, උක්කං බන්ධිත්වා, උක්කාමුඛං ආලිම්පෙය්‍යා’’ති ආගතට්ඨානෙ අඞ්ගාරකපල්ලං. ‘‘කම්මාරානං යථා උක්කා, අන්තො ඣායති නො බහී’’ති ආගතට්ඨානෙ කම්මාරුද්ධනං. ‘‘එවං විපාකො උක්කාපාතො භවිස්සතී’’ති ආගතට්ඨානෙ වාතවෙගො ‘‘උක්කා’’ති වුච්චති. ‘‘සණ්ඩාසෙන ජාතරූපං ගහෙත්වා උක්කාමුඛෙ පක්ඛිපෙය්‍යා’’ති ආගතට්ඨානෙ සුවණ්ණකාරානං මූසා ‘‘උක්කා’’ති වෙදිතබ්බා. ඉච්චෙවං –

> දීපිකාවාතවෙගෙසු, කම්මාරානඤ්ච උද්ධනෙ;
> මූසායම්පි ච අඞ්ගාර-කපල්ලෙ චාති පඤ්චසු;
> විසයෙසු පනෙතෙසු, **උක්කා**සද්දො පවත්තති;

ඡෙ ඡෙදනෙ. ඡියති, ඡියන්ති. අවච්ඡිතං, අවච්ඡාතං. ඡෙත්වාන මොළිං වරගන්ධවාසිතං.

සජ සඞ්ගෙ. සඞ්ගො ලගනං. සජ්ජති. සජ්ජනං, සජ්ජිතො, සත්තො.

යුජ සමාධිම්හි. සමාධානං **සමාධි,** කායකම්මාදීනං සම්මාපයොගවසෙන අවිප්පකිණ්ණතාති අත්ථො. යුජ්ජති. යොගො, යොගී.

එත්ථ **යොගොති** වීරියං. තඤ්හි –

> ‘‘වායමෙථෙව පුරිසො, න නිබ්බින්දෙය්‍ය පණ්ඩිතො;
> පස්සාමි වො’හ’මත්තානං, යථා ඉච්ඡිං තථා අහු’’න්ති

වචනතො අවස්සං කාතුං යුජ්ජති උපපජ්ජතීති **යොගොති** වුච්චති.

රන්ජ රාගෙ. රජ්ජති. විරජ්ජති. රජ්ජමානො, රජ්ජං, රජ්ජන්තො, රාගො, විරාගො, රජ්ජනං, විරජ්ජනං, රජනීයං. උපසග්ගවසෙන අඤ්ඤො අත්ථො භවති. සම්භා රට්ඨා නිරජ්ජති, අත්තනො රට්ඨා නිග්ගච්ඡතීති අත්ථො.

තත්ථ **විරාගොති** විරජ්ජන්ති එත්ථ සංකිලෙසධම්මාති විරාගො, නිබ්බානං මග්ගො ච.

විජී භයචලනෙසු. විජ්ජති, සංවිජ්ජති. සංවෙගො, සංවෙජනීයං. උබ්බිජ්ජති. උබ්බෙගො, උබ්බිග්ගහදයො.

ලුජ විනාසෙ. ලුජ්ජතීති **ලොකො**. ලොපො, ලුත්ති, ලුජ්ජනං, ලුත්තො.

ඨා ගතිනිවත්තියං. ඨායති. ඨායී, ඨිති, ඨානං, ඨිතො, තත්‍රට්ඨො, තිට්ඨං, කප්පට්ඨායී, ආසභට්ඨානට්ඨායී.

> ‘‘සුඛං සයාමි ඨායාමි, සුඛං කප්පෙමි ජීවිතං;
> අහත්ථපාසො මාරස්ස, අහො සත්ථානුකම්පකො’’ති

පාළි නිදස්සනං. ලාපං ගොචරට්ඨායිනන්ති ච. තත්ථ **ඨායාමීති** තිට්ඨාමි.

ඩිගතියං. ඩියති. ඩෙමානො. ඩිනො වා. ''උච්චෙ සකුණ ඩෙමාන, පත්තයාන විහඞ්ගම. වජ්ජෙසි ඛො ත්වං වාමූරු''න්ති නිදස්සනං.

එත්ථ ඩියතීති **ඩෙමානොති** නිබ්බචනං ගහෙතබ්බං.

තා පාලනෙ. තායති. අසස්ස තාතා. සො නූන කපණො තාතො, චිරං රුජ්ජති අස්සමෙ. තාණං, පරිත්තං, ගොත්තං. ත්වං බොසි උපාසක කතකල්‍යාණො කතභීරුත්තාණො.

තත්‍ර **පරිත්තන්ති** මහාතෙජවන්තතාය සමන්තතො සත්තානං භයං උපද්දවං උපසග්ගඤ්ච තායති රක්ඛතීති පරිත්තං, ගං තායතීති **ගොත්තං**.

නත ගත්තවිනාමෙ. ගත්තවිනාමො ගත්තවික්ඛෙපො. නච්චති. නච්චං. නිගණ්ඨො නාටපුත්තො.

දා සොධනෙ. දායති. දානං. අනුයොගදාපනත්ථං. අනුයොගං දත්වා. දානං දත්වා.

දා සුපනෙ. දායති. නිද්දායති. නිද්දායනං, නිද්දායමානො, නිද්දායන්තො.

දාදානෙ. පුරිසො දානං දායති. **ආපුබ්බො** ගහණෙ. අදින්නං ආදියති. සීලං සමාදියති. කම්මෙ – පුරිසෙන දානං දීයති, අදින්නං ආදියති. කාරිතෙ – ආදපෙති, සමාදපෙති, ආදපයති, සමාදපයති, යෙ ධම්මමෙවාදපයන්ති සන්තො.

දා අවඛණ්ඩනෙ. දියති, දියන්ති. පරිත්තං.

එත්ථ ච **පරිත්තන්ති** සමන්තතො ඛණ්ඩිතත්තා පරිත්තං. අප්පමත්තකඤ්හි ගොමයපිණ්ඩං **පරිත්තන්ති** වුච්චති. තස්මා **පරිත්තන්ති** අප්පකස්ස නාමං කාමාවචරස්ස ච ධම්මස්ස අප්පෙසක්ඛත්තා.

දා සුද්ධියං. දායති. වොදායති. වොදානං. අකම්මකොයං ධාතු. තථා හි ''වොදායති සුජ්ඣති එතෙනාති **වොදානං,** සමථවිපස්සනා''ති **නෙත්තිසංවණ්ණනායං** වුත්තං.

දී ඛයෙ. දීයතෙ. දීනො, ආදීනවො.

තත්‍ර දීනොති පරික්ඛීණඤාතිධනාදිභාවෙන දුක්ඛිතො. **ආදීනවොති**ආදීනං දුක්ඛං වාති අධිගච්ඡති එතෙනාතිආදීනවො, දොසො.

දූ පරිතාපෙ. දූයතෙ. දූනො, දූතො.

භිදි භිජ්ජනෙ. භිජ්ජනධම්මං භිජ්ජති. භිජ්ජතීති භින්නො. භිජ්ජනං භෙදො.

ඡිදි ඡිජ්ජනෙ. සුත්තං ඡිජ්ජති. ඡිජ්ජතීති ඡින්නො. එවං ඡිද්දං. ඡිජ්ජනං ඡෙදො.

ඛිදි දීනියෙ. දීනභාවො **දීනියං,** යථා දක්ඛියං. ඛිජ්ජති, ඛින්නො, අඛින්නමති, ඛෙදො, ඛෙදඞ්ගතො ලොකහිතාය නාථො.

එත්ථ **ඛෙදඞ්ගතොති** කායිකදුක්ඛසඞ්ඛාතං පරිස්සමං පත්තො, දුක්ඛමනුභවීති අත්ථො.

පද ගතියං. පජ්ජති. මග්ගං පටිපජ්ජති. පටිපත්තිං පටිපජ්ජති. අද්ධානමග්ගප්පටිපන්නො හොති, ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති. ආපත්තිං ආපජ්ජති. අකම්මකම්පි භවති, තෙසං අධම්මො ආපජ්ජති, පජ්ජො, බ්‍යග්ඝපජ්ජො, සම්පදායො.

එත්ථ ච **පජ්ජොති** මග්ගො. බ්‍යග්ඝපජ්ජෙ සද්දූලපථෙ ජාතොති **බ්‍යග්ඝපජ්ජො,** එවංනාමකො කුලපුත්තො. සම්පදියති ඤාපියති ධම්මො එතෙනාති **සම්පදායො,** අක්ඛාතා.

විද සත්තායං. සත්තා විජ්ජමානාකාරො. විජ්ජති, සංවිජ්ජති. ජාතවෙදො, විජ්ජා, අවිජ්ජා, විදිතො.

තත්ථ **ජාතවෙදොති** අග්ගි. සො හි ජාතොව වෙදයති ධූමජාලුට්ඨානෙන පඤ්ඤායති, තස්මා **ජාතවෙදොති** වුච්චති. **විජ්ජාති** ධම්මානං සභාවං විදිතං කරොතීති විජ්ජා, ඤාණං. **අවිජ්ජාති** ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතූනං සුඤ්ඤට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං අවිදිතං කරොතීති අවිජ්ජා. දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීති **අවිජ්ජා,** මොහො.

මද උම්මාදෙ. උම්මාදො නාම මුය්හ නං වා සතිවිප්පවාසො වා චිත්තවික්ඛෙපො වා. මජ්ජති, පමජ්ජති. මත්තො, සුරාමදමත්තො. මත්තො අහං මහාරාජ. පුත්තමංසානි ඛාදයිං. මත්තහත්ථී, පමත්තො, උම්මත්තො.

අප්පමාදො අමතං පදං, පමාදො මච්චුනො පදං;
අප්පමත්තා න මීයන්ති, යෙ පමත්තා යථා මතා.

මිද සිනෙහනෙ. මෙජ්ජති. මෙත්තා, මෙත්ති, මිත්තං, මිත්තො.

අන්තරධා අදස්සනෙ. අන්තරපුබ්බො ධාධාතු විජ්ජමානස්ස වත්ථුනො අදස්සනෙ වත්තති. අන්තරධායති. අන්තරධානං, අන්තරධායන්තො. සා දෙවතා අන්තරහිතා. අන්තරාපිධායති.

බුධ අවගමනෙ. අවගමනං ජානනං. බුජ්ඣති, බුද්ධො, බුද්ධි, බුද්ධං, බොධො, බොධි. බුජ්ඣිතා සච්චානි. සකලං බුද්ධො, බුද්ධවා, විබොධෙති, බොධෙතා, බුද්ධො, විබුද්ධො ඉච්චාදීනි.

තත්‍ර බුද්ධොති බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙතා පජායාති **බුද්ධො.** අථ වා පාරමිතාපරිභාවිතාය පඤ්ඤාය සබ්බම්පි ඤෙය්‍යං අබුජ්ඣීති **බුද්ධො**. කෙචි පන කම්මෙනපි **බුද්ධසද්දස්ස** සිද්ධං ඉච්ඡන්තා එවං නිබ්බචනං කරොන්ති ''සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවාති අධිගතගුණවිසෙසෙහි ඛීණාසවෙහි බුජ්ඣිතබ්බොති බුද්ධො''ති. විත්ථාරො පන **නිද්දෙසෙ** වුත්තනයෙන ගහෙතබ්බො. බුද්ධීති බුජ්ඣතීති **බුද්ධි**. එවං **බුද්ධං බොධො බොධි** ච. අථ වා බුජ්ඣනං **බුද්ධි.** එවං **බොධො බොධි** ච, සබ්බමෙතං පඤ්ඤායාධිවචනං.

ඉදානි **බොධිසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරං වදාම. **බොධීති** හි රුක්ඛොපි මග්ගොපි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණම්පි නිබ්බානම්පි එවංපණ්ණත්තිකො පුග්ගලොපි වුච්චති, තථා හි ''බොධිරුක්ඛමූලෙ පඨමාභිසම්බුද්ධො''ති ච, ''අන්තරා ච බොධිං අන්තරා ච ගය''න්ති ච ආගතට්ඨානෙ රුක්ඛො බොධීති වුච්චති. ''චතූසු මග්ගෙසු ඤාණ''න්ති ආගතට්ඨානෙ මග්ගො. ''පප්පොති බොධිං වරභූරි සුමෙධසො''ති ආගතට්ඨානෙ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං. ''පත්වාන බොධිං අමතං අසඞ්ඛත''න්ති ආගතට්ඨානෙ නිබ්බානං. ''බොධි භන්තෙ රාජකුමාරො භගවතො පාදෙ සිරසා වන්දතී''ති ''අරියසාවකො බොධීති වුච්චතී''ති ච ආගතට්ඨානෙ එවංපණ්ණත්තිකො පුග්ගලො.

අත්‍රිදං වුච්චති –

රුක්ඛෙ මග්ගෙ ච නිබ්බානෙ, ඤාණෙ සබ්බඤ්ඤුතාය ච;
තථා පණ්ණත්තියඤ්චෙව, **බොධිසද්දො** පවත්තති.

බුජ්ඣතීති **බුජ්ඣිතා,** බොධෙතීති **බොධෙතා**.

එත්ථ ච කොචි පයොගො **තුමන්තාදීනි** ච රූපානි වුච්චන්තෙ – ''ගුය්හමත්ථමසම්බුද්ධං, සම්බොධයති යො නරො. පරං සම්බුද්ධුමරහති. බුජ්ඣිතුං, බුද්ධුං, බුජ්ඣිත්වා, බුජ්ඣිත්වාන, බුජ්ඣිතූන, බුද්ධිය, බුද්ධියාන, බුද්ධා, බුද්ධාන'' ඉති භවන්ති.

තත්‍ර **අසම්බුද්ධන්ති** පරෙහි අඤ්ඤාතං, ''අසම්බොධ''න්තිපි පාඨො, පරෙසං බොධෙතුං අයුත්තන්ති අත්ථො. **සම්බුද්ධුන්ති** සංබුජ්ඣිතුං. **බුද්ධාති** බුජ්ඣිත්වා, එවං **බුද්ධානාති** එත්ථාපි.

කෙචි පන **''නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ** 'බොධිමග්ගෙන බුධ්වා'ති ච, ''බුධ්වා බොධිතලෙ යමාහ සුගතො'ති ච ධකාරවකාරසඤ්ඤොගවතො පදස්ස දස්සනතො **ත්වාපච්චයන්තභාවතො** ච ධකාරවකාරසංයොගවසෙන ''බුධ්වා''ති පදසිද්ධි ඉච්ඡිතබ්බා''ති වදන්ති, තං තාදිසස්ස පදරූපස්ස බුද්ධවචනෙ අදස්සනතො ච, බුද්ධවචනස්ස අනනුකූලතාය ච, පරිසුද්ධෙ ච පොරාණපොත්ථකෙ **වකාරසංයොගවිගතස්ස** ''බොධිමග්ගෙන බුද්ධා''තිච, ''බුද්ධා බොධිතලෙ''ති ච පදස්ස දස්සනතො න ගහෙතබ්බං. තථා හි න තාදිසො පාඨො බුද්ධවචනස්ස අනුකූලො හොතීති. න හි බුද්ධවචනෙ වස්සසතම්පි වස්සසහස්සම්පි පරියෙසන්තා තාදිසං **වකාරධකාරසඤ්ඤොගපදං** පස්සිස්සන්ති. එවං ''බුධ්වා''ති පදරූපස්ස බුද්ධවචනස්ස අනනුකූලතා දට්ඨබ්බා. තඤ්හි සක්කටගන්ථෙ කතපරිචයභාවෙන වඤ්චිතෙහි විඤ්ඤූහි ඉච්ඡිතං, න සද්ධම්මනීතිවිඤ්ඤූහි. එත්ථ ඉමානි නිදස්සනපදානි වෙදිතබ්බානි –

කො මං විද්ධා නිලීයති. ලද්ධා මච්චො යදිච්ඡති. ලද්ධාන පුබ්බාපරියං විසෙසං, අදස්සනං මච්චුරාජස්ස ගච්ඡෙ.

උම්මාදන්තිමහං දිට්ඨා, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලං;
න සුපාමි දිවාරත්තිං, සහස්සංව පරාජිතො''ති;

තත්ථ **විද්ධාති** විජ්ඣිත්වා. **ලද්ධාති** ලභිත්වා. **ලද්ධානාති** ලභිත්වාන. **දිට්ඨාති** දිස්වා. ඉති ''විද්ධා ලද්ධා ලද්ධාන දිට්ඨා''ති පදානි **ත්වාපච්චයෙන** සද්ධිං ගතානිපි **සඤ්ඤොගවසෙන වකාරපටිබද්ධානි** න හොන්ති, තස්මා ''බුද්ධා බුද්ධාන'' ඉච්චෙතානිපි ''ලද්ධා ලද්ධාන'' ඉච්චාදීනි විය පරිහීනවකාරසඤ්ඤොගානි එව ගහෙතබ්බානි. යෙ ''බුධ්වා''ති රූපං ඉච්ඡන්ති පය්‍යන්ති ච, මඤ්ඤෙ තෙ **ත්වාපච්චයො** වඤ්චෙති, තෙන තෙ වඤ්චනං පාපුණන්ති, තස්මා තාදිසං රූපං අග්ගහෙත්වා යො සද්දනීතියං සද්දවිනිච්ඡයො වුත්තො, සොයෙව ආයස්මන්තෙහි සාරතො පච්චෙතබ්බො.

බුධ බොධනෙ. සකම්මකාකම්මකොයං ධාතු. තථා හි බොධනසද්දුච්චාරණෙන ජානනං විකසනං නිද්දක්ඛයො ච ගහිතො, තස්මා **''බුධ ඤාණෙ, බුධ විකසනෙ, බුධ නිද්දක්ඛයෙ''**ති වුත්තං හොති. බුජ්ඣති භගවා, ධම්මෙ බුජ්ඣති, පබුජ්ඣති, පදුමං බුජ්ඣති. පුරිසො බුද්ධො, පබුද්ධො, බොධති, පබොධති ඉච්චාදීනි.

සංධා සන්ධිම්හි. **සංපුබ්බො** ධාධාතු සන්ධිම්හි වත්තති. නෙවස්ස මද්දී භාකුටි, න සන්ධියති න රොදති. **න සන්ධියතීති** ඉදං අඤ්ඤෙහි පකරණෙහි අසාධාරණං **දිවාදිරූපං**.

ධනු යාචනෙ. මාතා හි තව ඉරන්ධති, විධුරස්ස හදයං ධනියාති. ඉදම්පි අසාධාරණං **දිවාදිරූපං**.

ධී අනාදරෙ. ධීයතෙ. ධීනො.

යුධ සම්පහාරෙ. යුජ්ඣති. යොධො, යුද්ධං, චරණායුධො, **යකාරස්ස වකාරභාවෙ** ''ආවුධ''න්ති රූපං. තත්‍ර **චරණායුධොති** කුක්කුටො.

කුධ කොපෙ. කුජ්ඣති. කොධො, කුජ්ඣනා, කුජ්ඣිතත්තං. කුද්ධො අත්ථං න ජානාති, කුද්ධො ධම්මං න පස්සති.

සුධ සොචෙය්‍යෙ. සොචෙය්‍යං සුචිභාවො. සුජ්ඣති. සුද්ධි, විසුද්ධි, සුජ්ඣනං, සුද්ධො, විසුද්ධො, පරිසුද්ධො. කාරිතෙ ''සොධෙති, සොධකො'' ඉච්චාදීනි.

සිධු සංරාධනෙ. සිජ්ඣති. සිද්ධි.

රධ හිංසායං. රජ්ඣති, විරජ්ඣති, අපරජ්ඣති. අපරාධො.

රාධ සාධ සංසිද්ධියං. රාධයති, සාධයති. ආරාධනං, සාධනං. සපරහිතං සාධෙතීති **සාධු,** සප්පුරිසො. අච්චන්තං සාධෙතබ්බන්ති **සාධු,** ලද්ධකං සුන්දරං දානසීලාදි.

විධ විජ්ඣනෙ. විජ්ඣති. පටිවිජ්ඣති. බණො විද්ධ, විධු, විජ්ඣනකො, විද්ධො, පටිවිද්ධො, විජ්ඣනං, වෙධො, පටිවෙධො, විජ්ඣිත්වා, විද්ධා, විද්ධාන. කො මං විද්ධා නිලීයති.

ඉධ වුද්ධියං. ඉජ්ඣති, සමිජ්ඣති. ඉද්ධි, ඉජ්ඣනං, සමිජ්ඣනං, ඉද්ධො. තත්ථ **ඉද්ධීති** ඉජ්ඣනං ඉද්ධි. ඉජ්ඣන්ති වා සත්තා එතාය ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති **ඉද්ධි**.

ගිධු අභිකඞ්ඛායං. ගිජ්ඣති, ගිජ්ඣො. ගද්ධො. ගද්ධබාධිපුබ්බො. කාමගිද්ධො න ජානාසි. ගෙධො.

රුධි ආවරණෙ. රුජ්ඣති, විරුජ්ඣති, පටිවිරුජ්ඣති. විරොධකො, විරුද්ධො. රොධො, විරොධො, පටිවිරොධො, අනුවිරොධො.

අනුවිධා අනුකරණෙ. අනුවිපුබ්බො ධාධාතු අනුක්‍රියායං වත්තති. පුරිසො අඤ්ඤස්ස පුරිසස්ස ක්‍රියං අනුවිධීයති තත්‍රායං පාළි –

දූසිතො ගිරිදත්තෙන, හයො සාමස්ස පණ්ඩවො;
පොරාණං පකතිං හිත්වා, තස්සෙවානුවිධීයතී''ති.

ඉදම්පි අසාධාරණං **දිවාදිරූපං**.

අනුරුධ කාමෙ. කාමො ඉච්ඡා. **අනුපුබ්බො රුධධාතු** ඉච්ඡායං වත්තති. අනුරුද්ධො, අනුරොධො. අනුස්මාති කිං විරොධො.

තත්ථ **අනුරුද්ධොති** අනුරුජ්ඣති පණීතං පණීතං වත්ථුං කාමෙතීති අනුරුද්ධො. **අනුරොධොති** අනුකූලතා. අයං පාළි ''සො උප්පන්නං ලාභං අනුරුජ්ඣති, අලාභෙ පටිවිරුජ්ඣතී''ති.

බාධ තාළනෙ. බාජ්ඣති. බාධො. **බාධොති** ලුද්ධො. තං තං මිගං බාජ්ඣති තාළෙති හිංසතීති **බාධො.**

ගුධ පරිවෙඨනෙ. ගුජ්ඣති. ගොධා.

මන ඤාණෙ. මඤ්ඤති, අවමඤ්ඤති, අතිමඤ්ඤති. සෙය්‍යාදිවසෙන මඤ්ඤතීති **මානො**. ''මඤ්ඤනා, මඤ්ඤිතත්තං, මානො, අහඞ්කාරො, උන්නති, කෙතු, පග්ගහො, අවලෙපො''ති පරියායා.

ජන ජනනෙ. සකම්මකොයං ධාතු. ''ජඤ්ඤතී''තිමස්ස රූපං, කරොතීති අත්ථො. කාරිතෙ – ජනෙසි ඵුස්සතී මමං. ජනයති, සුඛං ජනෙති, ජනයතීති **ජනකො,** පිතා, යො කොචි වා නිබ්බත්තෙතා. පුථූ කිලෙසෙ ජනෙතීති **පුථුජ්ජනො.** තත්ථ ''ජනෙති ජනයතී''ති රූපානි **චුරාදිගණං** පත්වා සුද්ධකත්තුරූපානි භවන්ති. කරොතීති හි තෙසං අත්ථො. හෙතුකත්තුවසෙනපි තදත්ථො වත්තබ්බො ''නිබ්බත්තෙතී''ති.

ජනී පාතුභාවෙ. ඊකාරන්තොයං අකම්මකො ධාතු, **විපුබ්බො** වෙ, සකම්මකො. පුත්තො ජායති, ජාතො. පුථූ කිලෙසා ජායන්ති එත්ථාති **පුථුජ්ජනො**. ජනනං ජාති, ''සඤ්ජාති, නිබ්බත්ති, අභිනිබ්බත්ති, ඛන්ධානං පාතුභාවො''ති පරියායා. ඉත්ථී පුත්තං විජායති, ඉත්ථී පුත්තං විජාතා. සො පුරිසො විජාතමාතුයාපි අමනාපො. උපවිජඤ්ඤා ඉත්ථී. කාරිතෙ ''ජාපෙති, ජාපයති. අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා''ති රූපානි.

හන හිංසායං. ඉධ **හිංසාවචනෙන** ඝට්ටනං ගහෙතබ්බං. සද්දො සොතම්හි හඤ්ඤති. පටිහඤ්ඤති. බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකිලෙ සොතෙ පටිහඤ්ඤති. ඉමානි කත්තුපදානි. **භූවාදිගණං** පන පත්වා ''ලොහෙන වෙ හඤ්ඤති ජාතරූපං, න ජාතරූපෙන හනන්ති ලොහ''න්ති **පාළියං** ''හඤ්ඤතී''ති පදං කම්මපදං, ජාතරූපං ලොහෙන කම්මාරෙහි හඤ්ඤතීති අත්ථො. ''හනන්තී''ති පදං කත්තුපදං, ලොහං ජාතරූපෙන කම්මාරා හනන්තීති හි අත්ථො. එත්ථ **හනනං** පහරණන්ති ගහෙතබ්බං.

රුප රුප්පනෙ. රුප්පනං කුප්පනං ඝට්ටනං පීළනං. රුප්පති. රූපං, රුප්පනං. ඉමස්ස පන **''රූප** රූපක්‍රියාය''න්ති **චුරාදිගණෙ** ඨිතස්ස ''රූපෙති රූපයතී''ති රූපානි භවන්ති.

තත්ථ **රූපන්ති** කෙනට්ඨෙන රූපං? රුප්පනට්ඨෙන රූපං. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ''කිඤ්ච භික්ඛවෙ රූපං? රුප්පතීති ඛො භික්ඛවෙ තස්මා 'රූප'න්ති වුච්චති. කෙන රුප්පති? සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පති, ජිඝච්ඡායපි රුප්පති, පිපාසායපි රුප්පති, ඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සෙනපි රුප්පති, රුප්පතීති ඛො භික්ඛවෙ තස්මා 'රූප'න්ති වුච්චතී''ති.

තත්ථ **රුප්පතීති** කුප්පති ඝට්ටියති පීළියති, භිජ්ජතීති අත්ථො. **භිජ්ජතීති** විකාරං ආපජ්ජති, විකාරාපත්ති ච සීතාදිසන්නිපාතෙ විසදිසරූපප්පවත්තියෙව. එත්ථ ච **කුප්පතීති** එතෙන කත්තුඅත්ථෙ රූපපදසිද්ධිං දස්සෙති, **ඝට්ටියති පීළියතීති** එතෙහි කම්මත්ථෙ. කොපාදික්‍රියායෙව හි රුප්පනක්‍රියාති, සො පන කත්තුභූතො කම්මභූතො ච අත්ථො භිජ්ජමානො නාම හොතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දස්සනත්ථං **''භිජ්ජතීති අත්ථො''**ති වුත්තං.

අථ වා **රුප්පතීති රූපන්ති** කම්මකත්තුත්ථෙ රූපපදසිද්ධි වුත්තා. විකාරො හි රුප්පනන්ති වුච්චති, තෙනෙව **භිජ්ජතීති අත්ථොති** කම්මකත්තුත්ථෙන **භිජ්ජතීති** සද්දෙන අත්ථං දස්සෙති. තත්ථ යදා කම්මත්ථෙ ''රුප්පතී''ති පදං, තදා ''සීතෙනා''තිආදි කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං. යදා පන ''රුප්පතී''ති පදං කත්තුඅත්ථෙ කම්මකත්තුඅත්ථෙ වා, තදා හෙතුම්හි කරණවචනං දට්ඨබ්බං.

රූපසද්දො ඛන්ධ භව නිමිත්ත පච්චය සරීර වණ්ණසණ්ඨානාදීසු අත්ථෙසු වත්තති. අයඤ්හි ''යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න''න්ති එත්ථ රූපක්ඛන්ධෙ වත්තති. ''රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙතී''ති එත්ථ රූපභවෙ. ''අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී බහිද්ධාරූපානි පස්සතී''ති එත්ථ කසිණනිමිත්තෙ. ''සරූපා භික්ඛවෙ උප්පජ්ජන්ති පාපකා අකුසලා ධම්මා, නො අරූපා''ති එත්ථ පච්චයෙ. ''ආකාසො පරිවාරිතො රූපන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතී''ති එත්ථ සරීරෙ. ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්ති එත්ථ වණ්ණෙ. ''රූපප්පමාණො රූපප්පසන්නො''ති එත්ථ සණ්ඨානෙ. ඉච්චෙවං –

බන්ධෙ භවෙ නිමිත්තෙ ච, සරීරෙ පච්චයෙපි ච;
වණ්ණෙ සණ්ඨානආදිම්හි, **රූපසද්දො** පවත්තති.

කුප කොපෙ. කුප්පති. කුප්පන්ති වාතස්සපි එරිතස්ස. කොපො, පකොපො. වචීපකොපං රක්ඛෙය්‍ය.

තප සන්තාපෙ. තප්පති, සන්තප්පති. සන්තාපො.

තප පීණනෙ. තප්පති. තප්පනං.

දප හාසෙ. දප්පති.

දීප දිත්තියං. දිප්පති. දීපො.

ලුප අදස්සනෙ. ලුප්පනං, ලොපො, ලුත්ති.

ඛිප පෙරණෙ. ඛිප්පති. ඛිප්පං.

ලුභ ගිද්ධියං. ලුබ්භති. අත්තනොයෙව ජණ්ණුකං ඔලුබ්භ තිට්ඨති. ලුබ්භනං, ලොභො, ලුබ්භිත්වා, ලුබ්භිත්වාන, ලුබ්භිය, ලුබ්භියාන, ඔලුබ්භිත්වා, ඔලුබ්භිත්වාන, ඔලුබ්භිය, ඔලුබ්භියාන, ලුබ්භිතුං, ඔලුබ්භිතුං.

තත්ථ **ලොභොති** ලුබ්භන්ති තෙන සත්තා, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති ලොභො. එත්ථ පන ''ලොභො ලුබ්භනා ලුබ්භිතත්තං රාගො තණ්හා තසිණා මුච්ඡා එජා වනං වනථො'' ඉච්චාදීනි ලොභස්ස බහුනාමානි වෙදිතබ්බානි.

ඛුභ සඤ්චලනෙ. ඛුබ්භති, සංඛුබ්භති. ඛුබ්භිත්ථනගරං. සඞ්ඛොභො. කාරිතෙ – ඛොභෙති, ඛොභයති.

සමු උපසමෙ. චිත්තං සම්මති, උපසම්මති, වූපසම්මති, සමණො, සන්ති, සන්තො.

එත්ථ **සමණොති** සම්මති සන්තචිත්තො භවතීති සමණො. කාරිතවසෙන පන කිලෙසෙ සමෙති උපසමෙතීති **සමණොති** නිබ්බචනං දට්ඨබ්බං. තථා හි ''යං සමෙතීති ඉදං අරියං. සමයතීතිධ සත්තාන''න්ති ද්වෙ කාරිතරූපානි.

සමු ඛෙදෙ නිරොධෙ ච. ඛෙදො. කිලමනං. **නිරොධො** අභාවගමනං. අද්ධානමග්ගප්පටිපන්නස්ස කායො සම්මති. අග්ගි සම්මති. සන්තො.

සන්තසද්දො ''දීඝං සන්තස්ස යොජන''න්තිආදීසු කිලන්තභාවෙ ආගතො. ''අයඤ්ච විතක්කො අයඤ්ච විචාරො සන්තා හොන්ති සමිතා''තිආදීසු නිරුද්ධභාවෙ. ''අධිගතො ඛො ම්‍යායං ධම්මො ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණීතො''තිආදීසු සන්තඤාණගොචරතායං. ''උපසන්තස්ස සදා සතීමතො''තිආදීසු කිලෙසවූපසමෙ. ''සන්තො හවෙ සබ්භි පවෙදයන්තී''තිආදීසු සාධූසු. ''පඤ්චිමෙ භික්ඛවෙ මහාචොරා සන්තො සංවිජ්ජමානා''තිආදීසු අත්ථිභාවෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

''කිලන්තත්තෙ නිරුද්ධත්තෙ, සන්තධීගොචරත්තනෙ;
කිලෙසූපසමෙ චෙව, අත්ථිභාවෙ ච සාධුසු;
ඉමෙසු ඡසු ඨානෙසු, **සන්තසද්දො** පනාගතො''ති.

දමු දමනෙ. දම්මති. දන්තො, දමො, දමනං. කාරිතෙ ''චිත්තං දමෙති, දමයතී''ති රූපානි.

තත්ථ **දමොති** ඉන්ද්‍රියසංවරාදීනං එතං නාමං. ''සච්චෙන දන්තො දමසා උපෙතො. වෙදන්තගූ වුසිතබ්‍රහ්මචරියො''ති එත්ථ හි ඉන්ද්‍රියසංවරො ''දමො''ති වුත්තො. ''යදි සච්චා දමා චාගා, ඛන්ත්‍යා භිය්‍යොධ විජ්ජතී''ති එත්ථ පඤ්ඤා ''දමො''ති වුත්තා. ''දානෙන දමෙන සංයමෙන සච්චවජ්ජෙනා''ති එත්ථ උපොසථකම්මං ''දමො''ති වුත්තං. ''දමුපසමෙනා''ති එත්ථ ඛන්ති ''දමො''ති වුත්තා. ඉච්චෙවං –

''ඉන්ද්‍රියසංවරො පඤ්ඤා, ඛන්ති චාපි උපොසථො;
ඉමෙ අත්ථා පවුච්චන්ති, **දමසද්දෙන** සාසනෙ''ති.

යා ගතිපාපුණෙසු. යායති, යායන්ති. පරියායො. යායමානො මහාරාජා, අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ. යායන්තො. යායන්තමනුයායති. යාතානුයායී. යායිතුං, යායිත්වා ඉච්චාදීනි.

එත්ථ **පරියායසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ, **පරියායසද්දො** වාරදෙසනාකාරණෙසු සමන්තතො ගන්තබ්බට්ඨානෙ ච සදිසෙ ච වත්තති. ''කස්ස නු ඛො ආනන්ද අජ්ජ පරියායො භික්ඛුනියො ඔවදිතු''න්තිආදීසු හි

වාරෙ වත්තති. ''මධුපිණ්ඩිකපරියායොතිනං ධාරෙහී''තිආදීසු දෙසනායං. ''ඉමිනාපි බො තෙ රාජඤ්ඤ පරියායෙන එවං හොතු''තිආදීසු කාරණෙ. ''පරියායපථො''තිආදීසු සමන්තතො ගන්තබ්බට්ඨානෙ. **''කොපසද්දො** බොහපරියායො''තිආදීසු සදිසෙ වත්තති. ඉච්චෙවං –

පරියායරවො වාර-දෙසනාකාරණෙසු ච;
සමන්තතොව ගන්තබ්බ-ට්ඨානෙ ච සදිසෙ සියා.

රි වසනෙ. රියති.

විලී විලීනභාවෙ. සප්පි විලීයති. කාරිතෙ විලාපයති.

වා ගතිගන්ධනෙසු. වායති. වායො, වාතො.

සිවු තන්තසන්තානෙ. සිබ්බති, සංසිබ්බති. සිබ්බං, සිබ්බන්තො. කාරිතෙ – සිබ්බෙති, සිබ්බයති, සිබ්බාපෙති, සිබ්බාපයති.

සිවු ගතිසොසනෙසු. සිබ්බති.

ධිවු ඛිවු නිදස්සනෙ. ධිබ්බති. ඛිබ්බති.

සා තනුකරණෙ. සියති, සියන්ති.

සා අන්තකම්මනි. සියති අනවසෙසතො මානං සියති සමුච්ඡින්දතීති අග්ගමග්ගො **මානසන්ති** හි වුත්තං.

සා අස්සාදනෙ. රසං සායති. සායිතං, සායනං.

සි පාණිප්පසවෙ. සූයති, පසූයති. පසූතා ගාවී.

කුසු හරණදිත්තීසු. කුසයති.

සිලිස ආලිඞ්ගනෙ. සිලිස්සති. සිලෙසො.

කිලිස උපතාපෙ. කිලිස්සති, සංකිලිස්සති. කිලෙසො, සංකිලෙසො. **ඉකාරලොපෙ** ක්ලිස්සති ක්ලෙසො ඉච්චාදීනි. අපිච මලිනතාපි **කිලිස**සද්දෙන වුච්චති, කිලිට්ඨවත්ථං පරිදහති. ''චිත්තෙන සංකිලිට්ඨෙන, සංකිලිස්සන්ති මාණවා''තිආදීසු ධාතූනං අනෙකත්ථතාය.

මස අප්පීභාවෙ ඛමායඤ්ච. මස්සති.

ලීස අප්පීභාවෙ. ලිස්සති. ලෙසො. ''ලිස ලෙසනෙ''තිපි පඨන්ති ආචරියා.

තස පිපාසායං. තස්සති, පරිතස්සති. පරිතස්සනා, තසිණා, තසිතො.

දූස දොසනෙ. දූස්සති. දොසො, දොසනං, දොසිතො.

දූස අප්පීතියං. දූස්සති, පදුස්සති. දොසො, පදොසො, දුට්ඨො, පදුට්ඨො, දූසකො, දූසිතො, දූසනා.

අසු ඛෙපෙ. ඛෙපො ඛිපනං. අස්සති. නිරස්සතිආදියති ච ධම්මං. ඉස්සාසො.

එත්ථ ච **නිරස්සතීති** ඡඩ්ඩෙති සත්ථාරං තථා ධම්මක්ඛානාදීනි. **ඉස්සාසොති** උසුං අස්සති ඛිපතීති ඉස්සාසො, ධනුග්ගහො.

යසු පයතනෙ. යස්සති. නියසකම්මං.

එත්ථ ච යෙන විනයකම්මෙන ''නිස්සාය තෙ වත්ථබ්බ''න්ති නියස්සියති භජාපියතීති නියසො බාලං, තං නියසකම්මං නාම. ''කරොහි මෙ යක්ඛ නියසකම්ම''න්ති එත්ථ පන නිග්ගහකම්මං නියසකම්මං නාම.

හස්ස හස්සනෙ. හස්සති. හස්සං, හස්සකාරකො.

වස සද්දෙ. සකුණො වස්සති. අධමො මිගජාතානං, සිඞ්ගාලො තාත වස්සති. මණ්ඩූකො වස්සති.

නස අදස්සනෙ. නස්සනධම්මං නස්සති. පනස්සති. විනස්සති. නස්ස වසලි, වර පිරෙ විනස්ස. නට්ඨො, විනට්ඨො. කාරිතෙ – නාසෙති, නාසයති.

සුස සොසනෙ. පණ්ණං සුස්සති. කාරිතෙ – වාතො පණ්ණං සොසෙති, සොසයති. කම්මෙ – වාතෙන පණ්ණං සොසියති. භාවෙ ක්‍රියාපදමප්පසිද්ධං. සොසො, සුක්ඛං කට්ඨං. සුස්සං, සුස්සන්තො. සුස්සමානො දහදො.

තුස තුට්ඨියං. තුස්සති, සන්තුස්සති. සන්තුට්ඨි, සන්තොසො, තොසනං, තුට්ඨබ්බං, තුස්සිතබ්බං, තුසිතා. කාරිතෙ ''තොසෙති'' ඉච්චාදීනි.

හා පරිහානියං. හායති, පරිහායති. හායන්ති තත්ථ වළවා. භාවෙ ''භයං වා ඡම්භිතත්තං වා ලොමහංසො වා, සො පහීයිස්සතී''ති ච ''රාගො පහීයතී''ති ච රූපං. කම්මෙ ක්‍රියාපදමප්පසිද්ධං. ''රාගො පහීයතී''ති ඉදං පන **''හා චාගෙ''**ති වුත්තස්ස **භූවාදිගණිකධාතුස්ස** රූපං ''රාගං පජහතී''ති කත්තුපදස්ස දස්සනතො.

නහ බන්ධනෙ. නය්හති. උපනය්හති. සන්නය්හති. සන්නාහො. සන්නද්ධො.

මුහ වෙචිත්තෙ. මුය්හති, සම්මුය්හති, පමුය්හති. මොහො, පමොහො. මූළ්හො. මොමූහො පුරිසො. මොමූහං චිත්තං. කාරිතෙ – මොහෙති. පමොහකො. එත්ථ ච **මොමූහොති** අවිසදතාය මොමූහො, මහාමූළ්හොති අත්ථො.

සහ සුහ සත්තියං. සය්හති. සුය්හති.

න්හා සොචෙය්‍යෙ. න්හායති, අප්පක්ඛරානං බහුභාවෙ නහායති. නහායිත්වා, න්හායිත්වා. නහානං, න්හානං. සීසං න්හාතො. එත්ථ ච **සීසං න්හාතොති** සීසං ධොවිත්වා න්හාතොති අත්ථො ගහෙතබ්බො පොරාණෙහි අනුමතත්තා.

සිනිහ පීතියං. සිනිය්හති. සිනෙහකො, සිනෙහිතො, සිනිද්ධො. පුත්තෙ සිනෙහො අජායථ. ඉකාරලොපෙන ස්නෙහො. තථා හි ''නිස්නෙහමභිකඞ්ඛාමී''ති පාළි දිස්සති.

විරිළ ලජ්ජායං චොදනෙ ච. විරිළිතො. ලජ්ජාවසෙන අත්ථො පසිද්ධො, න චොදනාවසෙන. තථා හි **''විරිළිතොති** ලජ්ජිතො''ති අත්ථසංවණ්ණකා ගරූ වදන්ති ''ලජ්ජනාකාරප්පත්තො''ති ච.

> **දිවාදී** එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
> සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතොති.

දිවාදිගණොයං.

ස්වාදිගණික

සු සවනෙ. ''සුණොති, සුණාති. සුණිංසු. පටිස්සුණි, පටිස්සුණිංසු. අස්සොසි, අස්සොසුං. පච්චස්සොසි, පච්චස්සොසුං'' ඉච්චාදීනි, ''සුණිස්සති, සොස්සති'' ඉච්චාදීනි ච භවන්ති. අබ්භාසවිසයෙ ''සුස්සූසති, සුස්සූසා'' ඉච්චාදීනි. අනබ්භාසවිසයෙ – සාවකො, සොතො, සුණං, සුණන්තො, සුණමානො, සුයමානො, සවනං, සුතං. අසුයිත්ථාති වා සුතං. සුතවා, සොතං, සොණො, සුණිතුං, සොතුං. සුණිත්වා, සුණිය, සුණියාන, සුත්වා, සුත්වාන. කාරිතෙ – සාවෙති, සාවයති. කම්මෙ – සද්දො සූයති, සුයති ච. භාවෙ පදරූපමප්පසිද්ධං.

තත්ථ **සාවකොති** අන්තෙවාසිකො, සො දුවිධො ආගතප්ඵලො අනාගතප්ඵලො ච, තත්ථ ආගතප්ඵලො සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතොති ''සාවකො''ති වුච්චති, ඉතරො ගරූනං ඔවාදං සුණාතීති ''සාවකො''ති. සාවකො, අන්තෙවාසිකො, සිස්සොති පරියායා.

එත්ථ **සුතසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරං වදාම සද්ධිං **සොතසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරෙන. **සුතසද්දො** සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො ච අනුපපදෙන, **සුතසද්දො** ච –

> ගමනෙ විස්සුතෙ තින්තෙ, නියොගො'පචිතෙපි ච;
> සද්දෙ ච සොතද්වාරානු-සාරඤ්ඤාතෙසු දිස්සති.

තථා හි ‘‘සෙනාය පසුතො’’තිආදීසු ගච්ඡන්තොති අත්ථො. ‘‘සුතධම්මස්ස පස්සතො’’තිආදීසු විස්සුතධම්මස්සාති අත්ථො. ‘‘අවස්සුතා අවස්සුතස්ස පුරිසපුග්ගලස්සා’’තිආදීසු තින්තස්සාති අත්ථො. ‘‘යෙ ඣානප්පසුතා ධීරා’’තිආදීසු අනුයුත්තාති අත්ථො. ‘‘තුම්හෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පක’’න්තිආදීසු උපචිතන්ති අත්ථො. ‘‘දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාත’’න්තිආදීසු සද්දොති අත්ථො. ‘‘බහුස්සුතො හොති සුතධරො සුතසන්නිචයො’’තිආදීසු සොතද්වාරානුසාරවිඤ්ඤාතධම්මධරොති අත්ථො.

සොතසද්දොපි අනෙකත්ථප්පභෙදො. තථා හෙස –

මංසවිඤ්ඤාණඤාණෙසු, තණ්හාදීසු ච දිස්සති;
ධාරායං අරියමග්ගෙ, චිත්තසන්තතියම්පි ච.

‘‘සොතායතනං , සොතධාතු, සොතින්ද්‍රිය’’න්තිආදීසු **සොත**සද්දො මංසසොතෙ දිස්සති, ‘‘සොතෙන සද්දං සුත්වා’’තිආදීසු සොතවිඤ්ඤාණෙ. ‘‘දිබ්බාය සොතධාතුයා’’තිආදීසු ඤාණසොතෙ. ‘‘යානි සොතානි ලොකස්මින්ති, යානි එතානි සොතානි මයා කිත්තිතානි පකිත්තිතානි ආචික්ඛිතානි දෙසිතානි පඤ්ඤපිතානි පට්ඨපිතානි විවරිතානි විභත්තානි උත්තානීකතානි පකාසිතානි. සෙය්‍යථිදං? තණ්හාසොතො දිට්ඨිසොතො කිලෙසසොතො දුච්චරිතසොතො අවිජ්ජාසොතො’’තිආදීසු පඤ්චසු ධම්මෙසු. ‘‘අද්දසා ඛො භගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධං ගඞ්ගාය නදියා සොතෙන වුය්හමාන’’න්තිආදීසු උදකධාරායං. ‘‘අරියස්සෙතං ආවුසො අට්ඨඞ්ගිකස්ස මග්ගස්ස අධිවචනං, යදිදං සොතො’’තිආදීසු අරියමග්ගෙ. ‘‘පුරිසස්ස ච විඤ්ඤාණසොතං පජානාති උභයතො අබ්බොච්ඡින්නං ඉධලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්ච පරලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්චා’’තිආදීසු චිත්තසන්තතියන්ති.

සොණොති සුනඛො. සො හි සාමිකස්ස වචනං සුණාතීති සොණොති වුච්චති.

ඉමානි තදභිධානානි –

සුනඛො සාරමෙය්‍යො ච, සුණො සුනො ච කුක්කුරො;
සොණො ස්වානො සුවානො ච, සාළූරො මිගදංසනො.

සා සුනිධාති’මෙ සද්දා, පුමානෙසු පවත්තරෙ;
සුනඛී කුක්කුරී සී’ති, ඉමෙ ඉත්ථීසු වත්තරෙ.

සුනඛා සාරමෙය්‍යාති, ආදි බහුවචො පන;
පවත්තති පුමිත්ථීසු, අඤ්ඤත්‍රාපි අයං නයො;

කුක්කුරොති අයං තත්ථ, බාලකාලෙ රවෙන වෙ;
මහල්ලකෙපි සුනඛෙ, රුළ්හියා සම්පවත්තති.

තථා හි අට්ඨකථාචරියා **කුක්කුරජාතකෙ** ‘‘යෙ කුක්කුරා රාජකුලම්හි වඩ්ඪා, කොලෙය්‍යකා වණ්ණබලූපපන්නා’’තිඉමස්මිංපදෙසෙ එවමත්ථං වණ්ණයිංසු ‘‘යෙ කුක්කුරාති යෙ සුනඛා. යථා හි තරුණොපි පස්සාවො පූතිමුත්තන්ති තදහුජාතොපි සිඞ්ගාලො ‘‘ජරසිඞ්ගාලො’ති, කොමලාපි ගළොචීලතා ‘පූතිලතා’ති, සුවණ්ණවණ්ණොපි කායො ‘පූතිකායො’ති වුච්චති, එවමෙව වස්සසතිකොපි සුනඛො ‘කුක්කුරො’ති වුච්චති, තස්මා මහල්ලකා කායූපපන්නාපි තෙ ‘කුක්කුරා’ත්වෙව වුත්තා’’ති.

කි හිංසායං. කිණොති, කිණාති, කිණන්ති.

සක සාමත්ථියෙ. සමත්ථභාවො **සාමත්ථියං,** යථා දක්ඛියං. සක්කුණාති, සක්කුණන්ති. අසක්ඛි. සක්ඛිස්සති. සක්කො. සක්කී.

එත්ථ **සක්කොති** දෙවරාජා. සො හි පරහිතං සකහිතඤ්ච කාතුං සක්කුණාතීති සක්කො. අපිච සක්‍යකුලජාතො යො කොචිපි. තථා හි ‘‘අථ ඛො මහානාමො සක්කො’’තිආදි වුත්තං. ‘‘භගවන්තඤ්ච පිඞ්ගියො මං සක්ක සමුද්ධරාහීති ආලපි. සක්‍යා වත භො කුමාරා පරමසක්‍යා වත භො කුමාරා’’ති වචනමුපාදාය සබ්බෙපි සක්‍යකුලෙ ජාතා ‘‘සක්‍යා’’ති ච ‘‘සාකියා’’ති ච ‘‘සක්කා’’ති ච වුච්චන්ති. එත්ථ **ස්වාදිත්තෙපි** අනෙකස්සරධාතුතො එකොව උණාපච්චයො හොති, න ණු ණාපච්චයාති දට්ඨබ්බං.

ඛී ඛයෙ. ඛීණොති. ඛීණාති. ඛීණා ජාති. ඛීණො. අයොගා භූරිසඞ්ඛයො.

ගෙ සද්දෙ. ගිණොති, ගිණාති.

චි චයෙ. ණකාරස්ස නකාරත්තං. පාකාරං චිනොති. චිතං කුසලං. චෙතො පුග්ගලො.

රු උපතාපෙ. රුණොති, රුණාති.

රාධ සාධ සංසිද්ධියං. රාධුණාති. සාධුණාති. රාධනං. ආරාධනං. සාධනං.

පී පීතියං. පීණොති, පීණාති. පීති, පියො.

අප පාපුණෙ සම්භූ ච. පාපුණොති, පාපුණාති. පත්තො. සබ්බඤ්ඤුතං සත්ථා පත්තො. සම්පත්තො යමසාධනං. සම්භුණාති, න කිඤ්චි අත්ථං අභිසම්භුණාති. සම්භුණන්තො, අභිසම්භුණමානො.

තත්ථ **පත්තොති පසද්දො** උපසග්ගො ''පප්පොතී''ති එත්ථ පසද්දො විය. තථා හි ''පත්තො''ති එත්ථ පාපුණීති අත්ථෙ **පපුබ්බස්ස අපධාතුස්ස** පකාරෙ ලුත්තෙ තපච්චයස්ස ද්විභාවො භවති. තත්ථ **න අභිසම්භුණාතීති** න සම්පාපුණාති, න සාධෙතීති වුත්තං හොති.

ඛිප ඛෙපෙ. ඛිපුණාති. ඛිප්පං. **ඛිප්පන්ති** මච්ඡපඤ්ජරො.

ආප බ්‍යාපනෙ. ආපුණාති. ආපො.

මි පක්ඛෙපනෙ. මිනොති. මිත්තො.

එත්ථ ච සබ්බගුය්හෙසු නිමියති පක්ඛිපියතීති **මිත්තො.** ''මිත්තො හවෙ සත්තපදෙන හොතී''ති වචනං පන වොහාරවසෙන වුත්තං, න අත්ථවසෙන. වුච්චෙය්‍ය චෙ, යො කොචි අවිස්සාසිකො අත්තනො පටිවිරුද්ධොපි ච මිත්තො නාම භවෙය්‍ය, න චෙවං දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච පන දට්ඨබ්බං ''සත්තපදවීතිහාරමත්තෙනපි සහ ගච්ඡන්තො සහ ගච්ඡන්තස්ස පියවාචානිච්ඡාරණෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං ආලාපසල්ලාපකරණමත්තෙන මිත්තො නාම හොතීති වත්තබ්බං. කිංකාරණා? දළ්හවිස්සාසො මිත්තො නාම න භවෙය්‍යාති මිත්තස්ස ගුණපසංසාවසෙන එවං වුත්ත''න්ති.

වු සංවරණෙ. වුණොති, වුණාති, සංවුණොති, සංවුණාති. පණ්ඩිතො සීලසංවුතො.

සු අභිසවෙ. අභිසවො නාම පීළනං මන්ථනං සන්ධානං සින්හානං වා. සුණොති, සුණාති.

සි බන්ධනෙ. සිනොති.

සි නිසානෙ. සිණොති, සිණාති. නිසිතසත්ථං.

න හි නූනායං සා ඛුජ්ජා, ලභති ජිව්හාය ඡෙදනං;
සුනිසිතෙන සත්ථෙන, එවං දුබ්භාසිතං භණං;

එත්ථ **භණන්ති** භණන්තී.

වුස පාගබ්බියෙ. පාගබ්බියං නාම කායවාචාමනෙහි පගබ්බභාවො. වුසුණාති.

අසු බ්‍යාපනෙ. අසුණාති. අස්සු.

හි ගතිබුද්ධීසු උපතාපෙ ච. හිනොති.

එත්ථ පන අසමානන්තත්තෙපි සමානත්ථානං සමොධානං වුච්චති.

තික තිග සස දික්ඛ කිවි චිරි ජිරි දාස දූ හිංසායං. තිකුණාති. තිගුණාති. සසුණාති. දික්ඛුණාති. කිවුණාති . චිරුණාති. ජිරුණාති. දාසුණාති. දූණොති, දූණාතීති රූපානි හිංසාවාචකානි භවන්ති.

සුවාදී එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හෙ අත්ථයුත්තිතො.

ස්වාදිගණොයං.

කියාදිගණික

කී දබ්බවිනිමයෙ. දබ්බවිනිමයො කයවික්කයවසෙන භණ්ඩස්ස පරිවත්තනං. කිණාති, කිණන්ති. වික්කිණාති, වික්කිණන්ති. කෙතුං, කිණිතුං. වික්කෙතුං, වික්කිණිතුං. කිණිත්වා, වික්කිණිත්වා. කීතං භණ්ඩං. කයො, වික්කයො. වික්කිණෙය්‍ය හනෙය්‍ය වා.

ඛී ගතියං. ඛිණාති. අතිඛිණො සරො. ඛං, ඛානි. නකාරස්ස **ණ**කාරත්තං.

තත්ථ **ඛිණාතීති** ගච්ඡති. **අතිඛිනොති** අතිගතො. අත්‍රායං පාළි ''සෙන්ති චාපාතිඛිණාව, පුරාණානි අනුත්ථුන''න්ති. තත්ථ **චාපාතිඛිණා**'ති චාපතො අතිඛිණා අතිගතා. **අට්ඨකථායං** පන **''චාපාතිඛිණාති** චාපතො අතිඛිණා චාපා විනිමුත්තාති අත්ථො''ති පදත්ථවිවරණං කතං, තම්පි ගතත්ථඤ්ඤෙව සන්ධාය අධිප්පායත්ථවසෙන කතන්ති දට්ඨබ්බං. තත්‍ර **ඛන්ති** සග්ගො. සො හි කතපුඤ්ඤෙහි ගන්තබ්බත්තා ''ඛ''න්ති වුච්චති. **ඛානීති** සග්ගා.

චි චයෙ. පුඤ්ඤං චිනාති. පාකාරං චිනාති. පාරමියො විචිනාති, විචිනති ච. පුප්ඵං ඔචිනාති, ඔචිනති වා. පචිනාති. පචිනිත්වා. චිතං කුසලං. චයො සඤ්චයො. චිතො පාකාරො. චිනාතීති චෙතො, ඉට්ඨකවඩ්ඪකී. යො සත්තො පුඤ්ඤසඤ්චයො . ''සඤ්චයො රාසි සමූහො පිණ්ඩො ගණො සඞ්ඝො කදම්බො වග්ගො කරො සටා''ඉච්චෙවමාදයො පරියායා.

ජි ජයෙ. ජිනාති, විජිනාති, ජිනියති. ජෙතා, ජිනො. ජිතො මාරො. මාරං ජිතො. ජිතවා, ජිතාවී, ජිතබ්බො, ජෙය්‍යො, ජයනං, ජිතං, විජිතං, ජයො, පරාජයනං, පරාජයො. යස්ස ජිතං නාවජීයති. ජිතමස්ස නොයාති කොචි ලොකෙ. ජයො හි බුද්ධස්ස සිරීමතො අයං, මාරස්ස ච පාපිමතො පරාජයො.

තත්ථ **ජෙතාති** ජිනාතීති ජෙතා, යො කොචි පුග්ගලො. අජිනීති **ජිනො,** සබ්බඤ්ඤු ධම්මරාජා. කිං සො අජිනි? පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ මාරාදිඅරයො ච. ඉති පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ මාරාදයො ච අරයො අජිනීති **ජිනො.** වුත්තම්පි චෙතං –

''මාදිසා වෙ ජිනා හොන්ති, යෙ පත්තා ආසවක්ඛයං;
ජිතා මෙ පාපකා ධම්මා, තස්මාහං උපක ජිනො''ති,

''තථාගතො භික්ඛවෙ අභිභූ අනභිභූතො''ති ච.

ජිනසද්දො හි කෙවලො සබ්බඤ්ඤුම්හි පවත්තති, සොපපදො පන පච්චෙකබුද්ධාදීසු තම්හි ච යථාරහං පවත්තති. ''පච්චෙකජිනො, ඔධිජිනො, අනොධිජිනො, විපාකජිනො, අවිපාකජිනො''ති ඉමානෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ජි ජානියං. ජිනාති, න ජිනාති න ජාපයෙ, ජිනො රථස්සං මණිකුණ්ඩලෙ ච, පුත්තෙ ච දාරෙ ච තථෙව ජිනො. ජිනො ධනඤ්ච දාසෙ ච.

ඤා අවබොධනෙ. ජානාති, ඤායති, නායති. අනිමිත්තා න නායරෙ. ජඤ්ඤා සො යදි හාපයෙ. මං මං ජඤ්ඤූති ඉච්ඡති. ''ඉමෙ අම්හාක''න්ති ඤාතබ්බට්ඨෙන ඤාති, ඤාතකො. ඤාතිමිත්තා සුහජ්ජා ච. ඤාතකො නො නිසින්නොති. ඤාතබ්බං ඤෙය්‍යං, සඞ්ඛාරවිකාරලක්ඛණනිබ්බානපඤ්ඤත්තිධම්මා. ඊදිසෙසු ඨානෙසු **ඤෙය්‍යසද්දො** එකන්තෙන නපුංසකො, වාච්චලිඞ්ගත්තෙ සබ්බලිඞ්ගිකො, යථා? ඤෙය්‍යො ඵස්සො. ඤෙය්‍යා වෙදනා. ඤෙය්‍යං චිත්තං. ඤෙය්‍යො පුරිසො, ඤෙය්‍යා ඉත්ථී, ඤෙය්‍යං ධනන්ති ච.

ථු අභිත්ථවෙ. ථුනාති. අභිත්ථුනාති. ථුති, අභිත්ථුති. ථවනා, අභිත්ථවනා, ථුතො, අභිත්ථුතො.

ථු නිත්ථුනනෙ. ථුනාති.

උට්ඨෙහි රෙවතෙ සුපාපධම්මෙ,
අපාරුතද්වාරෙ අදානසීලෙ;
නෙස්සාම තං යත්ථ ථුනන්ති දුග්ගතා,
සමප්පිතා නෙරයිකා දුක්ඛෙන;
පුරාණානි අනුත්ථුන''න්ති ච පයොගො.

දූ හිංසායං. දූනාති. මිත්තද්දූ. දූමො.

එත්ථ **මිත්තද්දූති** මිත්තං දූනාති හිංසති දුබ්භතීති මිත්තද්දූ. අත්‍ර ''වෙදා න තාණාය භවන්ති තස්ස, මිත්තද්දුනො භූනහුනො නරස්සා''ති පාළි නිදස්සනං. **දූමොති** දූනියති ගෙහසම්භාරාදිඅත්ථාය හිංසියති ඡින්දියති, පණ්ණපුප්ඵාදිඅත්ථිකෙහි වා පණ්ණපුප්ඵාදිහරණෙන පීළියතීති **දූමො**.

ධූ කම්පනෙ. ධූනාති. ධූමො, ධොනා, ධොනො, ධුතො. ධුනන්තො වාකචීරානි, ගච්ඡාමි අම්බරෙ තදා.

තත්ථ **ධූමොති** ධූනාති කම්පතීති ධූමො. **ධූමසද්දො** කොධෙ තණ්හාය විතක්කෙ පඤ්චසු කාමගුණෙසු ධම්මදෙසනායං පකතිධූමෙති ඉමෙසු අත්ථෙසු වත්තති. ''කොධො ධූමො භස්මානි මොසවජ්ජ''න්ති එත්ථ හි කොධෙ වත්තති. ''ඉච්ඡා ධූමායිතො සදා''ති එත්ථ තණ්හායං. ''තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරො භික්ඛු භගවතො අවිදූරෙ ධූමායන්තො නිසින්නො හොතී''ති එත්ථ විතක්කෙ.

''පඞ්කො ච කාමා පලිපො ච කාමා,
භයඤ්ච මෙතං තිමූලං පවුත්තං;
රජො ච ධූමො ච මයා පකාසිතො,
හිත්වා තුවං පබ්බජ බ්‍රහ්මදත්තා''ති

එත්ථ පඤ්චසු කාමගුණෙසු. ''ධූමං කත්තා හොතී''ති එත්ථ ධම්මදෙසනායං. ''ධජො රථස්ස පඤ්ඤානො, ධූමො පඤ්ඤානමග්ගිනො''ති එත්ථ පකතිධූමෙ. ඉච්චෙවං –

කොධතණ්හාවිතක්කෙසු, පඤ්චකාමගුණෙසු ච;
දෙසනායඤ්ච පකති-ධූමෙ **ධූමො** පවත්තති.

ධොනාති පඤ්ඤා. වුත්තඤ්හෙතං **නිද්දෙසෙ** ''ධොනා වුච්චති පඤ්ඤා, යා පඤ්ඤා පජානනා සම්මාදිට්ඨි, කිංකාරණා ධොනාති වුච්චති පඤ්ඤා? යං තාය පඤ්ඤාය කායදුච්චරිතං ධුතඤ්ච ධොතඤ්ච සන්ධොතඤ්ච නිද්ධොතඤ්ච, වචීදුච්චරිතං මනොදුච්චරිතං ධුතඤ්ච ධොතඤ්ච සන්ධොතඤ්ච නිද්ධොතඤ්ච. තංකාරණා ධොනා වුච්චති පඤ්ඤා. අථ වා සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨිං ධුතා ච ධොතා ච සන්ධොතා ච නිද්ධොතා ච, තංකාරණා ධොනා වුච්චති පඤ්ඤා''ති. ''ධොනස්ස හි නත්ථි කුහිඤ්චි ලොකෙ, පකප්පිතා දිට්ඨි භවාභවෙසු''ති අයමෙත්ථ පාළි නිදස්සනං . අත්‍ර ධොනා අස්ස අත්ථීති ධොනො, තස්ස ධොනස්සාති නිබ්බචනං. ධාතූනමනෙකත්ථතාය ධූධාතු කම්පනත්ථෙපි ධොවනත්ථෙපි වත්තති.

මුන ඤාණෙ. මුනාති. මොනං, මුනි. ඉමස්මිං ඨානෙ ධාතුයා ආඛ්‍යාතත්තෙ එකන්තෙන අන්තලොපො භවති. **සොභිතත්ථෙරගාථායං** පන අනාගතවචනෙ උකාරස්ස වුද්ධිවසෙන ''අහං මොනෙන මොනිස්ස''න්ති රූපන්තරඤ්ච දිස්සති. තත්ථ **මොනිස්සන්ති** ජානිස්සං. නාමත්තෙ අන්තලොපො න හොති. තත්ථ මොනන්ති කිඤ්චාපි ''න මොනෙන මුනි හොතී''ති එත්ථ තුණ්හීභාවො ''මොන''න්ති වුච්චති, තථාපි ඉධ ''ඤාණෙ''ති වචනතො න සො අධිප්පෙතො, ඤාණමෙවාධිප්පෙතං, තස්මා මොනෙය්‍යපටිපදාසඞ්ඛාතං මග්ගඤාණමොනම්පි ගහෙතබ්බං. **මුනීති** මුනාති ජානාති හිතාහිතං පරිච්ඡින්දතීති මුනි. අථ වා ඛන්ධාදිලොකෙ තුලං ආරොපෙත්වා මිනන්තො විය ''ඉමෙ අජ්ඣත්තිකා ඛන්ධා, ඉමෙ බාහිරා''තිආදිනා නයෙන ඉමෙ උභො අත්ථෙ මුනාතීති **මුනි**. තෙනාහ භගවා –

''න මොනෙන මුනි හොති, මූළ්හරූපො අවිද්දසු;
යො ච තුලංව පග්ගය්හ, වරමාදාය පණ්ඩිතො.

පාපානි පරිවජ්ජෙති, ස මුනි තෙන සො මුනි;
යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පවුච්චතී''ති.

අපරාපෙත්ථ භවති අත්ථවිභාවනා. **මුනීති** මොනං වුච්චති ඤාණං, කායමොනෙය්‍යාදීසු වා අඤ්ඤතරං, තෙන සමන්නාගතත්තා පුග්ගලො ''මුනී''ති වුච්චති. සො පනෙස අගාරියමුනි අනගාරියමුනි සෙක්ඛමුනි අසෙක්ඛමුනි පච්චෙකමුනි මුනිමුනීති අනෙකවිධො . තත්ථ **අගාරියමුනීති** ගිහිපි ආගතඵලො විඤ්ඤාතසාසනො. **අනගාරියමුනීති** තථාරූපොව පබ්බජිතො. **සෙක්ඛමුනීති** සත්ත සෙක්ඛා. **අසෙක්ඛමුනීති** ඛීණාසවො. **පච්චෙකමුනීති** පච්චෙකබුද්ධො. **මුනිමුනීති** සම්මාසම්බුද්ධො. තථා හි **ආයස්මාපි සාරිපුත්තො** ආහ ''මුනීති වුච්චති තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො''ති.

පූ පවනෙ. පවනං සොධනං. පුනාති. පුඤ්ඤං, පුත්තො, දන්තපොණං.

එත්ථ ච **පුඤ්ඤන්ති** අත්තනො කාරකං පුනාති සොධෙතීති පුඤ්ඤං. අථ වා යත්ථ සයං උප්පන්නං තංසන්තානං පුනාති විසොධෙතීති **පුඤ්ඤං**. කින්තං? සුචරිතං කුසලකම්මං. සකම්මිකත්තා ධාතුස්ස කාරිතවසෙන අත්ථවිවරණං ලබ්භති. **පුත්තොති** අත්තනො කුලං පුනාති සොධෙතීති පුත්තො. එවඤ්ච සති හීනජච්චානං චණ්ඩාලාදීනං පුත්තො

නාම න භවෙය්‍යාති න වත්තබ්බං සද්දානමත්ථකථනස්ස නානප්පකාරෙන පවත්තිතො, තස්මා අත්තනො පිතු හදයං පූරෙතීති පුත්තොති එවමාදිනාපි නිබ්බචනං ගහෙතබ්බමෙව. නානාධාතුවසෙනපි හි පදානි සිද්ධිං සමුපගච්ඡන්ති.

පුත්තො ච නාම අත්‍රජො ඛෙත්‍රජො අන්තෙවාසිකො දින්නකොති චතුබ්බිධො. තත්ථ අත්තානං පටිච්ච ජාතො **අත්‍රජො** නාම. සයනපීඨෙ පල්ලඞ්කෙ උරෙති එවමාදීසු නිබ්බත්තො **ඛෙත්‍රජො** නාම. සන්තිකෙ සිප්පුග්ගණ්හනකො **අන්තෙවාසිකො** නාම. පොසාපනත්ථාය දින්නො **දින්නකො** නාම **දන්තපොණ**න්ති දන්තෙ පුනන්ති විසොධෙන්ති එතෙනාති දන්තපොණං, දන්තකට්ඨං.

පී තප්පනකන්තීසු. පිණාතීති **පීති**. එත්ථ ච **පීතීති** පීණනං පීති, තප්පනං කන්තීති ච වුත්තං හොති. ඉදං භාවවසෙන නිබ්බචනං. ඉදං පන හෙතුකත්තුවසෙන පිණයතීති **පීති,** තප්පෙතීති අත්ථො.

සා පනෙසා ඛුද්දකාපීති ඛණිකාපීති ඔක්කන්තිකාපීති උබ්බෙගාපීති ඵරණාපීතීති පඤ්චවිධා හොති. තත්ථ **ඛුද්දකාපීති** සරීරෙ ලොමහංසනමත්තමෙව කාතුං සක්කොති. **ඛණිකාපීති** ඛණෙ ඛණෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා හොති. **ඔක්කන්තිකාපීති** සමුද්දතීරං වීචි විය කායං ඔක්කමිත්වා ඔක්කමිත්වා භිජ්ජති. **උබ්බෙගාපීති** බලවතී හොති කායං උද්ධග්ගං කත්වා ආකාසෙ ලඞ්සාපනප්පමාණා හොති. **ඵරණාපීතියා** පන උප්පන්නාය සකලසරීරං ධමිත්වා පූරිතවත්ථි විය මහතා උදකොඝෙන පක්ඛන්දපබ්බතකුච්ඡි විය ච අනුපරිඵුටං හොති, එවං පඤ්චවිධා පීති, සා සම්පියායනලක්ඛණත්තා ''පිණාතී''ති පීතීති සුද්ධකත්තුවසෙනපි වත්තුං යුජ්ජති. එත්ථ ''පියායති, පිතා, පියො, පෙමො''තිආදීනි **පී**ධාතුයා එව රූපානි. තත්ථ ''පුත්තං පියායතීති පිතා''ති වදන්ති. පියායිතබ්බොති **පියො**. පෙමනං පෙමො.

මා පරිමාණෙ. මිනාති. මානං, පරිමාණං, මත්තං, මත්තා, මනො, විමානං, මිනිතබ්බං, මෙතබ්බං, ඡායා මෙතබ්බා. ඊදිසෙසු ඨානෙසු **අනීය**පච්චයො න ලබ්භති.

එත්ථ **මනොති** එකාය නාළියා එකාය ච තුලාය මිනමානො විය ආරම්මණං මිනාති පරිච්ඡින්දතීති මනො. විසෙසතො මිනියතෙ පරිච්ඡින්දියතෙති **විමානං,** දෙවානං පුඤ්ඤබලෙන නිබ්බත්තබ්‍යම්හං දෙවනිකෙතං. යං විමානං උපසොභිතං, පභාසතිමිදං බ්‍යම්හන්ති ච ආදිනා ථොමියති.

මී හිංසායං. මිනාති. මීනො, කුමීනං.

එත්ථ **මීනොති** මච්ඡො. මච්ඡස්ස හි ''මීනො මච්ඡො අම්බුජො වාරිජො වාරිචරො''ති අනෙකානි නාමානි. විසෙසනාමානි පන ''අමරො බලිසො චන්දකුලො කන්දඵලි ඉන්දඵලි ඉන්දවලො කුලිසො වාමි කුඞකුතලො කණ්ඩිකො සකුලො මඞ්ගුරො සිඞ්ගී සතවඞ්කො රොහිතො පාඨීනො කාණො සවඞ්කො පාවුසො'' ඉච්චෙවමාදීනි, ''තිමි තිමිඞ්ගලො'' ඉච්චෙවමාදීනි ච භවන්ති. **කුමීනන්ති** කුච්ඡිතෙනාකාරෙන මච්ඡෙ මිනන්ති හිංසන්ති එතෙනාති කුමීනං, මච්ඡබන්ධනපඤ්ජරො. සො පන පාළියං **කුමීන**සද්දෙන වුච්චති. තථා හි –

''වාරිජස්සෙව මෙ සතො, බන්ධස්ස කුමිනාමුඛෙ;
අක්කොසති පහරති, පියෙ පුත්තෙ අපස්සතො''ති

පාළි දිස්සති.

මූ බන්ධනෙ. මුනාති. මුනි.

එත්ථ **මුනීති** අත්තනො චිත්තං මුනාති මවති බන්ධති රාගදොසාදිවසං ගන්තුං න දෙතීති මුනි.

රි ගතිදෙසනෙසු. රිකාති. රෙණු. **න**කාරස්ස **ණ**ත්තං.

ලී සිලෙසෙ. ලිනාති, නිලිනාති. ලීනං, සල්ලීනං, පටිසල්ලානං.

වී තන්තසන්තානෙ. වත්ථං විනාති. ඉමිනා සුත්තෙන චීවරං විනාහි. කම්මෙ – ඉදං ඛො ආවුසො චීවරං මං උද්දිස්ස වියාති. වීතං. සුවීතං. අප්පකං හොති වෙතබ්බං. කාරිතෙ ''වායාපෙති, තන්තවායෙහි චීවරං වායාපෙස්සාමා'ති චීවරං වායාපෙසුං'' ඉච්චෙවමාදීනි භවන්ති.

වී හිංසායං. විනාති. වෙණු. **වෙණූති** වංසො.

ලූ ඡෙදනෙ. ලුනාති. ලොණං, කුසලං, බාලො, ලූතො.

එත්ථ ච **ලොණන්ති** ලුනාති වීතරසභාවං විනාසෙති සරසභාවං කරොතීති ලොණං, ලවණං. කුසො විය හත්ථප්පදෙසං අකුසලධම්මෙ ලුනාතීති **කුසලං,** අනවජ්ජඉට්ඨවිපාකලක්ඛණො ධම්මො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකෙ ද්වෙ අත්ථෙ ලුනාතීති **බාලො,** අවිද්වා. **ලූතොති** මක්කටකො වුච්චති. තස්ස හි සුත්තං ''ලූතසුත්ත''න්ති වදන්ති. යූසං පාතුං පටඞ්ගමක්ඛිකාදීනං ජීවිතං ලුනාතීති **ලූතො.**

සි බන්ධනෙ. සිනාති. සීමා, සීසං.

එත්ථ **සීමාති** සිනීයතෙ සමග්ගෙන සඞ්ඝෙන කම්මවාචාය බන්ධියතෙති සීමා. සා දුවිධා බද්ධසීමා අබද්ධසීමාති. තාසු අබද්ධසීමා මරියාදකරණවසෙන ''සීමා''ති වෙදිතබ්බා. සිනාති බන්ධති කෙසෙ මොළිකරණවසෙන එත්ථාති සීසං. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

සා පාකෙ. සිනාති.

සු හිංසායං. සුණාති. පරසු. පරං සුණන්ති හිංසන්ති එතෙනාති **පරසු**.

අස භොජනෙ. වුත්තානං ඵලමස්නාති. අසනං.

එත්ථ **අසනන්ති** ආහාරො. සො හි අසියති භුඤ්ජියතීති ''අසන''න්ති වුච්චති. ''අස්නාථ ඛාදථ පිවථා''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

කිලිස විබාධනෙ. කිලිස්නාති. කිලෙසො.

එත්ථ ච **කිලෙසොති** රාගාදයොපි දුක්ඛම්පි වුච්චති.

උද්ධස උඤ්ඡෙ. උඤ්ඡො පරියෙසනං. උද්ධස්නාති.

ඉස අභික්ඛණෙ. ඉස්නාති.

විස විප්පයොගෙ. විස්නාති. විසං.

පුස සිනෙහසවනපූරණෙසු. පුස්නාති.

පුස පොසනෙ. පුස්නාති.

මුස ථෙය්‍යෙ. මුස්නාති. මුසලො.

> **කියාදී** එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
> සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතො.
>
> සාසනා ලොකතො චෙතෙ,
> දස්සිතා තෙසු ලොකතො;
> සාසනස්සොපකාරාය,
> වුත්තා තදනුරූපකා.

කියාදිගණොයං.

ගහාදිගණික

ඉදානි **ගහාදි**ගණො වුච්චතෙ. එත්ථෙකෙ එවං මඤ්ඤන්ති.

> **ගහාදීනං** ගණො නාම, පච්චෙකං නුපලබ්භති;
> අථමෙකො **ගහධාතු, ගහාදීනං** ගණො සියා.
>
> යතො **ප්පණ්හා** පරා හෙය්‍යුං, ධාතුතො ජිනසාසනෙ;
> තෙපි අඤ්ඤෙ න විජ්ජන්ති, අඤ්ඤත්‍ර **ගහධාතුයා.**

ඉති චින්තාය එකච්චෙ, **ගහධාතුං කියාදිනං;**
පක්ඛිපිංසු ගණෙ එවං, න වදිංසු **ගහාදිකං.**

න තෙසං ගහණං ධීරො, ගණ්හෙය්‍ය සුවිචක්ඛණො;
යතො **කච්චායනෙ** වුත්තො, **ගහාදීනං** ගණො විසුං.

''ගහාදිතො ප්පණ්හා'' ඉති, ලක්ඛණං වදතා හි සො;
කච්චායනෙන ගරුනා, දස්සිතො නනු සාසනෙ.

සචෙ විසුං **ගහාදීනං,** ගණො නාම න ලබ්භති;
ගහාදිදීපකෙ සුත්තෙ, හිත්වාන බාහිරං ඉදං.

''ගහතො ප්පණ්හා'' ඉච්චෙව, වත්තබ්බං අථ වා පන;
''කියාදිතො නාප්පණ්හා''ති, කාතබ්බං එකලක්ඛණං.

යස්මා තථා න වුත්තඤ්ච, න කතඤ්චෙකලක්ඛණං;
තස්මා අයං විසුංයෙව, ගණො ඉච්චෙව ඤායති.

''සරා සරෙ ලොප''මිති-ආදීනි ලක්ඛණානිව;
ගම්භීරං ලක්ඛණං එතං, දුජ්ජානං තක්කගාහිනා.

උසාදයොපි සන්ධාය, **ආදිග්ගහො** කතො තහිං;
තථා හි ''උණ්හාපෙතී''ති, ආදිරූපානි දිස්සරෙ.

ඉදානි පාකටං කත්වා, **ආදිසද්දඵලං** අහං;
සප්පයොගං **ගහාදීනං,** ගණං වක්ඛාමි මෙ සුණ.

ගහ උපාදානෙ. උපාදානං ගහණං, න කිලෙසුපාදානං. **උපසද්දො** හෙත්ථ න කිඤ්චි අත්ථවිසෙසං වදති. අථ වා කායෙන චිත්තෙන වා උපගන්ත්වා ආදානං ගහණං උපාදානන්ති සම්පත්ථො **උපසද්දො.** කත්ථචි හි **උපසද්දො ආදානසද්දසහිතො** දළ්හග්ගහණෙ වත්තති ''කාමුපාදාන''න්තිආදීසු. ඉධ පන දළ්හග්ගහණං වා හොතු සිථිලග්ගහණං වා, යං කිඤ්චි ගහණං උපාදානමෙව, තස්මා **ගහධාතු** ගහණෙ වත්තතීති අත්ථො ගහෙතබ්බො. සෙප්පති, ගණ්හාති වා. පරිග්ගණ්හාති, පටිග්ගණ්හාති, අධිගණ්හාති, පග්ගණ්හාති, නිග්ගණ්හාති. පධානගණ්හනකො. ගණ්හිතුං, උග්ගණ්හිතුං. ගණ්හිත්වා, උග්ගණ්හිත්වා. අඤ්ඤථාපි රූපානි භවන්ති. අහං ජාලිං ගහෙස්සාමි. ගහෙතුං. ගහෙත්වා. උග්ගාහකො, සඞ්ගාහකො, අජ්ඣොගාළ්හො. කාරිතෙ ''ගණ්හාපෙති, ගණ්හාපයති, අඤ්ඤතරං සතිපට්ඨානං උග්ගණ්හාපෙන්ති, සද්ධිං අමච්චසහස්සෙන ගණ්හාපෙත්වා. උපජ්ඣං ගාහාපෙතබ්බො. උපජ්ඣං ගාහාපෙත්වා . ගාහෙති, ගාහයති, ගාහාපෙස්සති. ගාහාපයන්ති සබ්භාවං. ගාහකො, ගාහෙත්වා'' ඉච්චාදීනි. කම්මනි – ගය්හති, සඞ්ගය්හති, ගණ්හියති වා. තථා හි ''ගණ්හියන්ති උග්ගණ්හියන්තී''ති **නිද්දෙසපාළි** දිස්සති. ''ගෙහං, ගාහො, පරිග්ගහො, සඞ්ගාහකො, සඞ්ගහෙතා'' ඉච්චාදීනි යොජෙතබ්බානි.

තත්‍ර අකාරානන්තරත්‍යන්තපදානං ''සෙප්පති, සෙප්පන්ති. සෙප්පසී''ති ච ''ගණ්හති, ගණ්හන්ති. ගණ්හසී''ති ච ආදිනා නයෙන සබ්බාසු විභත්තීසු සබ්බථා පදමාලා යොජෙතබ්බා. **ආකාරෙකාරානන්තරත්‍යන්තපදානං** ''ගණ්හාති ගණ්හාපෙතී''තිආදිනා යථාසම්භවං පදමාලා යොජෙතබ්බා වජ්ජෙතබ්බට්ඨානං වජ්ජෙත්වා.

ඉමානි පන පසිද්ධානි කානිචි අජ්ජතනීරූපානි ''අග්ගහී මත්තිකාපත්තං. අග්ගහුං, අග්ගහිංසු, අග්ගහෙසු''න්ති. භවිස්සන්තීආදීසු ගහෙස්සති, ගහෙස්සන්ති. සෙසං පරිපුණ්ණං කාතබ්බං. අග්ගහිස්සා, අග්ගහිස්සංසු. සෙසං පරිපුණ්ණං කාතබ්බං.

උස දාහෙ. දාහො උණ්හං. උසති දහතීති උණ්හං. **උණ්හසද්දො** ''උණ්හං භත්තං භුඤ්ජතී''තිආදීසු දබ්බමපෙක්ඛති, ''සීතං උණ්හං පටිහනතී''තිආදීසු පන ගුණං උණ්හභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. උණ්හභාවො හි සීතභාවො ච ගුණො.

තස විපාසායං. තණ්හා. කෙනට්ඨෙන **තණ්හා?** තස්සති පරිතස්සතීති අත්ථෙන.

ජුසි පීතිසෙවනෙසු. ජුණ්හො සමයො. කාළෙ වා යදි වා ජුණ්හෙ, යදා වායති මාලුතො.

තත්ථ **ජුණ්හොති** ජොසෙති ලොකස්ස පීතිංසොමනස්සඤ්ච උප්පාදෙතීති ජුණ්හො.

ජුත දිත්තියං. ජුණ්හා රත්ති. ජොතති සයං නිප්පභාපි සමානා චන්දතාරකප්පභාසෙනපි දිබ්බති විරොචති සප්පභා හොතීති ජුණ්හා.

සා තනුකරණෙ. සණ්හවාචා. සියති තනුකරියති, න ඵරුසභාවෙන කක්කසා කරියතීති **සණ්හා**.

සො අන්තකම්මනි. සණ්හං, ඤාණං. සියති සයං සුඛුමභාවෙන අතිසුඛුමම්පි අත්ථං අන්තං කරොති නිප්ඵත්තිං පාපෙතීති සණ්හං.

තිජ නිසානෙ. නිසානං තික්ඛතා. තිණ්හො පරසු. තිතික්ඛතීති **තිණ්හො**.

සි සෙවායං. අත්තනො හිතමාසීසන්තෙහි සෙවියතෙති **සිප්පං,** යං කිඤ්චි ජීවිතහෙතු සික්ඛිතබ්බං සිප්පායතනං. අපිච **සිප්පන්ති** අට්ඨාරස මහාසිප්පානි – සුති සුරමති බ්‍යාකරණං ඡන්දොවිචිති නිරුත්ති ජොතිසත්ථං සික්ඛා මොක්ඛඤාණං ක්‍රියාවිධි ධනුබ්බෙදො හත්ථිසික්ඛා කාමතන්තං අස්සලක්ඛණං පුරාණං ඉතිහාසො නීති තක්කො වෙජ්ජකඤ්චාති.

කු කුච්ඡායං. කුච්ඡා ගරහා. කණ්හා ධම්මා. කණ්හො පුරිසො.

තත්ථ **කණ්හාති** අපභස්සරභාවකරණත්තා පණ්ඩිතෙහි කුච්ඡිතබ්බා ගරහිතබ්බාති කණ්හා, අකුසලධම්මා. කාළවණ්ණත්තා සුවණ්ණවණ්ණාදිකං උපනිධාය කුච්ඡිතබ්බො නින්දිතබ්බොති **කණ්හො,** කාළවණ්ණො. වුත්තම්පි චෙතං –

''කණ්හො වතායං පුරිසො, කණ්හං භුඤ්ජති භොජනං;
කණ්හෙ භූමිප්පදෙසස්මිං, න මය්හං මනසො පියො''ති ච,

''න කණ්හො තචසා හොති,
අන්තොසාරො හි බ්‍රාහ්මණො;
යස්මිං පාපානි කම්මානි,
ස වෙ කණ්හො සුජම්පතී''ති ච.

ඉච්චෙවං –

ගහාදිකෙ ධාතුගණෙ, සන්ධාය **තසි**ආදයො;
ආදිග්ගහො කතො **ප්පණ්හා, ගහාදීසු** යථාරහං.

ගහතො ධාතුතො හි **ප්පො,**ආඛ්‍යාතත්තෙවදිස්සති;
ආඛ්‍යාතත්තෙ ච නාමත්තෙ, **ණ්හා**සද්දො **උස**තො තථා.

උසගහෙහි අඤ්ඤස්මා, නාමත්තෙව දුවෙ මතා;
එවං විසෙසතො ඤෙය්‍යො, **ගහාදිගණනිච්ඡයො**.

එත්ථ පන කිඤ්චාපි සාසනෙ ''තණ්හායතී''ති ක්‍රියාපදම්පි දිස්සති, තථාපි තස්ස ''පබ්බතායති, මෙත්තායතී''තිආදීනි විය නාමස්මා විහිතස්ස **ආය**පච්චයස්ස වසෙන සිද්ධත්තා ක්‍රියාපදත්තෙපි **ණ්හා**පච්චයො මුඛ්‍යතො ලබ්භතීති න සක්කා වත්තුං. ''තණ්හායතී''ති හි ඉදං **ණ්හා**පච්චයවතා **තස**ධාතුතො නිප්ඵන්න**තණ්හා**සද්දස්මා පරස්ස **ආය**පච්චයස්ස වසෙන නිප්ඵන්නං. තථා කිඤ්චාපි **රූපියසංවොහාරසික්ඛාපදවණ්ණනායං** ''වාසිඵලං තාපෙත්වා උදකං වා ඛීරං වා උණ්හාපෙතී''ති ඉමස්මිං පදෙසෙ ''උණ්හාපෙතී''ති හෙතුකත්තුවාචකං ක්‍රියාපදං දිස්සති, තථාපි තස්ස **ණ්හා**පච්චයවතා **උස**ධාතුතො නිප්ඵන්න**උණ්හා**සද්දතො විහිතස්ස කාරිතසඤ්ඤස්ස **ණාපෙ**පච්චයස්ස වසෙන නිප්ඵන්නත්තා ක්‍රියාපදත්තෙපි **ණ්හා**පච්චයො මුඛ්‍යතො ලබ්භතීති න සක්කා වත්තුං. ''උණ්හාපෙතී''ති ඉදං වුත්තප්පකාර**උණ්හා**සද්දතො **ණාපෙ**පච්චයවසෙන නිප්ඵන්නං, එතස්මිං දිට්ඨෙ ''උණ්හාපයතී''ති පදම්පි දිට්ඨමෙව හොති.

කිඤ්ච භියො **විනයට්ඨකථායං** ''උණ්හාපෙතී''ති කාරිතපදස්ස දිට්ඨත්තායෙව ''උණ්හතී''ති කත්තුපදම්පි නයතො දිට්ඨමෙව හොති කත්තුකාරිතපදානං එකධාතුම්හි උපලබ්භමානත්තා, යථා? ගණ්හති, ගණ්හාපෙති, ගච්ඡති, ගච්ඡාපෙතීති, තස්මා **''උස දාහෙ''**ති ධාතුස්ස ''උණ්හතී''ති රූපං උපලබ්භතීති මන්ත්වා ''උණ්හතීති උණ්හ''න්ති නිබ්බචනං කාතබ්බං. ඉති **ප්පපච්චයො ගහ**තො ච අඤ්ඤතො ච එකධා ලබ්භති, **ණ්හා**පච්චයො පන **ගහ**තො **උස**තො ච ද්විධා අඤ්ඤතො එකධා ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. කිඤ්චාපෙත්ථ එවං නියමො වුත්තො, තථාපි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ

බුද්ධවචනෙ අඤ්ඤානිපි එකෙකස්ස ධාතුස්ස නාමිකපදානි ද්වෙ ද්වෙ ක්‍රියාපදානි විචිනිතබ්බානි. යෙන පන බුද්ධවචනානුරූපෙන නයෙන **ගහාදිගණෙ ආදිසද්දෙන තස**ධාතාදයො අම්හෙහි ගහිතා, ඉමස්මා නයා අඤ්ඤො නයො පසත්ථතරො නත්ථි, අයමෙව පසත්ථතරො, තස්මා අයං නීති සාසනට්ඨිතියා ආයස්මන්තෙහි සාධුකං ධාරෙතබ්බා වාචෙතබ්බා ච.

ගහාදී එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතො.

ගහාදිගණොයං.

තනාදිගණික

තනු විත්ථාරෙ. තනොති. ආයතනං, තනු. කම්මනි ''තනියාති, තනියාන්ති. විතනියාති''ති රූපානි. අත්‍රායං පාළි ''යථා හි ආසභං චම්මං, පථබ්‍යා විතනියාති''ති. ගරූ පන ''පතායතෙ, පතඤ්ඤති''ති රූපානි වදන්ති. තනිතුං, තනිත්වාන. **තු**මන්තාදිරූපානි.

තත්ථ **ආයතන**න්ති ආයභූතෙ ධම්මෙ තනොති විත්ථාරෙතීති ආයතනං. **තනූ**ති සරීරං. තඤ්හි කලලතො පට්ඨාය කම්මාදීහි යථාසම්භවං තනියාති විත්ථාරියති මහත්තං පාපියතීති ''තනූ''ති වුච්චති. ''තනු වපු සරීරං පුං කායො දෙහො''තිආදයො සරීරවාචකා සද්දා. සරීරං ඛන්ධපඤ්චකං. යඤ්හි මහාජනො සරීරන්ති වදති, තං පරමත්ථතො ඛන්ධපඤ්චකමත්තමෙව, න තතො අත්තා වා අත්තනියං වා උපලබ්භති. ''කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුත්තකරං සකදාගාමිමග්ගචිත්ත''න්තිආදීසු පන **තනු**සද්දො අප්පත්ථවාචකො, අප්පත්ථවාචකස්ස ච තස්ස ක්‍රියාපදං න පස්සාම, තස්මා නිපාතපදෙන තෙන භවිතබ්බං. **තනු**සද්දො නිපාතපදන්ති වුත්තට්ඨානම්පි න පස්සාම, නිච්ඡයෙන පන අනිප්ඵන්නපාටිපදිකොති ගහෙතබ්බො.

තනොති, තනොන්ති. තනොසි, තනොථ. තනොමි, තනොම. තනුතෙ, තනුන්තෙ. තනුසෙ, තනුසෙ, තනුව්හෙ. තනෙ, තනුම්හෙ. සෙසං යථාසම්භවං විත්ථාරෙතබ්බං.

තනොතු, තනොන්තු. තනෙය්‍ය, තනෙ, තනෙය්‍යුං. විතන, විතනු. අතනා, අතනු. අම්මාය පතනු කෙසා. අතනි, අතනිංසු. තනිස්සති, තනිස්සන්ති. අතනිස්සා, අතනිස්සංසු. කම්මනි ''තනියාති, තනියාන්ති. තනියාසි''තිආදිනා විත්ථාරෙතබ්බං.

සක සත්තියං. සත්ති සමත්ථභාවො. සක්කොති සක්කො. විඤ්ඤාපෙතුං අසක්ඛි. සක්ඛිස්සසි. සක්ඛති. ත්වම්පි අම්ම පබ්බජිතුං සක්ඛිස්සසි. සක්කතෙ ජරාය පටිකම්මං කාතුන්ති පාළි.

තත්ථ **සක්කො**ති දෙවරාජා. සො හි අත්ථානං සහස්සම්පි මුහුත්තෙන චින්තනසමත්ථතාය සපරහිතං කාතුං සක්කොතීති ''සක්කො''ති වුච්චති. අඤ්ඤත්‍ර පන ධාතූනං අවිසයෙ තද්ධිතවසෙන සක්කච්චං දානං අදාසීති සක්කොති එවම්පි අත්ථං ගහෙත්වා **සක්ක**සද්දො නිරුත්තිනයෙන සාධෙතබ්බො. වුත්තඤ්හි භගවතා ''සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො සක්කච්චං දානං අදාසි, තස්මා 'සක්කො'ති වුච්චතී''ති. සක්කොන්තො. සක්කොන්තී. සක්කොන්තං කුලං.

ඛුණු ඛිණු හිංසායං. ඛුණොති. ඛිණොති.

ඉණු ගතියං. ඉණොති. ඉණං ඉණායිකො.

තිණු අදනෙ. තිණොති. තිණං. එත්ථ **තිණ**න්ති යවසං. තඤ්හි තිණියතෙ තිණභක්ඛෙහි ගොණාදීහි අදියතෙ ඛාදියතෙති **තිණං**.

සිණු දිත්තියං. සිණොති.

හනු අපනයනෙ. අපනයනං අනාලාපකරණං නිබ්බචනතාකරණං. හනොති. හනුතෙ.

පනු දානෙ පනොති. පනුතෙ.

මනු බොධනෙ. මනොති. මනුතෙ. මනො. මනං. මානසං. මනුස්සො. මානවො. මාණවො.

එත්ථ **මනොති** මනුතෙ බුජ්ඣතීති මනො, එවං මනං. ඉමෙසං පන ද්වින්නං **මන**සද්දානං ‘‘යස්මිං මනො නිවිසති. සන්තං තස්ස මනං හොති’’තිආදීසු පුන්නපුංසකලිඞ්ගතා දට්ඨබ්බා. **මානසන්ති** රාගොපි චිත්තම්පි අරහත්තම්පි. ‘‘අන්තලික්ඛචරො පාසො, ය්වායං චරති මානසො’’ති එත්ථ හි රාගො මානසං. ‘‘චිත්තං මනො මානස’’න්ති එත්ථ චිත්තං. ‘‘අප්පත්තමානසො සෙක්ඛො, කාලං කයිරා ජනෙ සුතො’’ති එත්ථ අරහත්තං. එත්ථෙතං වුච්චති –

> රාගො චිත්තං අරහත්තඤ්ච, ‘‘මානස’’න්ති සමීරිතං;
> සත්ථුනො සාසනෙ පාප-සාසනෙ’ඛිලසාසනෙ.

තත්ථ **සම්පයුත්තමනසි භවොති** රාගො **මානසො**. මනො එව මානසන්ති කත්වා චිත්තං **මානසං**. අනවසෙසතො මානං සියති සමුච්ඡින්දතීති අග්ගමග්ගො **මානසං**. තන්නිබ්බත්තත්තා පන අරහත්තස්ස මානසතා දට්ඨබ්බා. **මනූති** සත්තො. ‘‘යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනු පස්සතී’’ති එත්ථ හි ‘‘මනූ’’ති සත්තො වුත්තො. අථ වා **මනූති** පඨමකප්පිකකාලෙ මනුස්සානං මාතාපිතුට්ඨානෙ ඨිතො මනුනාමකො පුරිසො, යො සාසනෙ ‘‘මහාසම්මතරාජා’’ති වුත්තො. සො හි සකලලොකස්ස හිතං කාතුං මනුතෙ ජානාතීති ‘‘මනූ’’ති වුච්චති. යථාබලං අත්තනො හිතං මනුතෙ ජානාතීති **මනුස්සො,** මනස්ස වා උස්සන්නත්තා **මනුස්සො**. අථ වා වුත්තප්පකාරස්ස මනුනො අපච්චං **මනුස්සො**. එවං **මානවො මාණවො** ච, **න**කාරස්ස හි **ණ**කාරෙ කතෙ ‘‘මාණවො’’ති රූපං සිජ්ඣති. කෙචි පනාහු ‘‘දන්තජනකාරසහිතො **මානව**සද්දො සබ්බසත්තසාධාරණවචනො, මුද්ධජ**ණ**කාරසහිතො පන **මාණව**සද්දො කුච්ඡිතමූළ්හාපච්චවචනො’’ති, තං වීමංසිත්වා යුත්තඤ්චෙ, ගහෙතබ්බං, න පනෙත්ථ වත්තබ්බං **‘‘මාණව**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරවචනෙ ඉදං වචනං විරුජ්ඣතී’’ති **අන්තර**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙ **අන්තරඅන්තරිකා**සද්දානම්පි ආහරණස්ස දස්සනතො.

තත්‍ර පනායං වීමංසනා – **චූළකම්මවිභඞ්ගසුත්තස්මිඤ්හි** ‘‘සුභො මාණවොතොදෙය්‍යපුත්තො’’ති ඉමස්මිං පදෙසෙ අට්ඨකථාචරියෙහි ‘‘සුභොති සො කිර දස්සනීයො අහොසි පාසාදිකො, තෙනස්ස අඞ්ගසුභතාය ‘සුභො’ත්වෙව නාමං අකංසු. ‘මාණවො’ති පන තං තරුණකාලෙ වොහරිංසු, සො මහල්ලකකාලෙපි තෙනෙව වොහාරෙන වොහරියතී’’ති එවං මුද්ධජ**ණ**කාරස්ස **මාණව**සද්දස්ස අත්ථො පකාසිතො, **ටීකායම්පි** ගරුහි ‘‘යං අපච්චං කුච්ඡිතං මුද්ධං වා, තත්ථ ලොකෙ මාණවවොහාරො, යෙභුය්‍යෙන ච සත්තා දහරකාලෙ මුද්ධධාතුකා හොන්තීති වුත්තං ‘තරුණකාලෙ වොහරිංසූ’’ති, එවං මුද්ධ**ජණ**කාරස්ස **මාණව**සද්දස්ස අත්ථො පකාසිතො. ඉදානි **මාණව**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො භවති, **මාණවොති** සත්තොපි චොරොපි තරුණොපි වුච්චති. ‘‘චොදිතා දෙවදූතෙහි, යෙ පමජ්ජන්ති මාණවා’’තිආදීසු හි සත්තො ‘‘මාණවො’’ති වුත්තො. ‘‘මාණවෙහි සහ ගච්ඡන්ති කතකම්මෙහිපි අකතකම්මෙහිපී’’තිආදීසු චොරො. ‘‘අම්බට්ඨො මාණවො’’තිආදීසු තරුණො ‘‘මාණවො’’ති වුත්තො.

අප්ප පාපුණෙ. අප්පොති. ආපො.

එත්ථ **ආපොති** අප්පොති තං තං ඨානං විස්සරතීති ආපො.

මා පරිමාණෙ. මිනොති. උපමා, උපමානං, විමානං. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

එත්ථ ච යා අච්චන්තං න මිනොති න විච්ඡින්දති, සා මානස්ස සමීපෙ වත්තතීති **උපමා** යථා ‘‘ගොණො විය ගවජො’’ති. **උපමානන්ති** උපමා එව. තථා හි ‘‘වීතොපමානමප්පමාණමනාථනාථ’’න්ති. එත්ථ **වීතොපමානන්ති** ඉමස්ස වීතොපමං, නිරුපමන්ති අත්ථො. අථ වා **උපමානන්ති** උපමෙතබ්බාකාරො ‘‘සීහො විය භගවා’’ති. එත්ථ හි සීහො උපමා, භගවා උපමෙය්‍යො තෙජොපරක්කමාදීහි උපමෙතබ්බත්තා, තෙජොපරක්කමාදයො උපමෙතබ්බාකාරො. එත්ථ පන සාතිසයත්තා කිඤ්චාපි සීහස්ස තෙජාදීහි භගවතො තෙජාදිඋපමෙතබ්බාකාරො නත්ථි, තථාපි හීනූපමාවසෙන ‘‘සීහො විය භගවා’’ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **විමානන්ති** උතුසමුට්ඨානත්තෙපි කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානත්තා කම්මෙන විසෙසතො මිනියති පරිච්ඡින්දියතීති විමානං.

කර කරණෙ. ‘‘කරොති, කයිරති, කුබ්බති, කුබ්බති, පකරොති, උපකරොති, අපකරොති, පටිකරොති, නිරාකරොති, පටිසඞ්ඛරොති, අභිසඞ්ඛරොතී’’ ඉච්චෙවමාදීනි කත්තරි භවන්ති. කම්මෙ පාළිනයවසෙන **ඉ**කාරාගමට්ඨානෙ **ය**කාරස්ස ද්වෙභාවො. තස්මිංයෙවට්ඨානෙ **රය**කාරානං විපරියායෙ සති න ද්වෙභාවො. තථා **ඊ**කාරාගමට්ඨානෙ ‘‘කරියාති, කයිරති, කරීයති, කයාති, පකරීයති, පකරියාති, පටිසඞ්ඛරියාති, අභිසඞ්ඛරියාතී’’ ඉච්චෙවමාදීනි කම්මනි භවන්ති.

එත්ථ ච **කයිරතීති** පදං ද්වීසු ඨානෙසු දිස්සති කත්තරි කම්මෙ ච. තෙස කත්තුවසෙන ‘‘පුරිසො කම්මං කයිරතී’’ති යොජෙතබ්බං, කම්මවසෙන පන අයං පාළි ‘‘කුටි මෙ කයිරති අදෙසිතවත්ථුකා’’ති. තත්ථ ච කත්තුවසෙන වුත්තං කත්තුපදං **යිර**පච්චයෙන සිද්ධං. කම්මවසෙන පන වුත්තං කම්මපදං **ඉ**කාරාගමස්ස ආදිඅන්තභූතානං **රය**කාරානං විපරියායෙනාති දට්ඨබ්බං. ‘‘කාරෙති, කාරයති, කාරාපෙති, කාරාපයතී’’ති චත්තාරි කාරිතරූපානි, යානි ‘‘හෙතුකත්තුරූපානී’’ති වුච්චන්ති තද්දීපකත්තා.

ඉදානි පන පදමාලා වත්තබ්බා, තත්‍ර පඨමං ''කුබ්බති''ති පදස්සෙව පදමාලං යොජෙස්සාම සබ්බාසු විභත්තීසු එකාකාරෙන යොජෙතබ්බත්තා. ''කරොති''ති ඔකාරානන්තරත්‍යන්තපදස්ස පන ''කාරෙති''ති එකාරානන්තරත්‍යන්තපදස්ස ච පදමාලං යථාසම්භවං පච්ඡා යොජෙස්සාම එකාකාරෙන අයොජෙතබ්බත්තා.

තත්‍ර කුබ්බති, කුබ්බන්ති. කුබ්බසි, කුබ්බථ. කුබ්බාමි, කුබ්බාම. කුබ්බතෙ, කුබ්බන්තෙ. කුබ්බසෙ, කුබ්බව්හෙ. කුබ්බෙ, කුබ්බම්හෙ. වත්තමානාවසෙන වුත්තරූපානි.

පඤ්චමියාදීනං වසෙන පන කුබ්බතු, කුබ්බන්තු. කුබ්බෙය්‍යා, කුබ්බෙය්‍යුං. සෙසං ''භවති, භවන්ති''ති වුත්තනයානුසාරෙන සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං.

''කරියති''තිආදීනිපි අ කාරානන්තරත්‍යන්තපදානි එවමෙව යොජෙතබ්බානි. එත්ථ ච ''කුබ්බති, කුබ්බන්ති. කුබ්බසී''තිආදිනා වුත්තා අයං පදමාලා පාළිනයදස්සනතො එදිසී වුත්තා. සද්දසත්ථවිදූ පන සාසනිකා සද්දසත්ථෙයෙව ආදරං කත්වා ''කුබ්බති, කුබ්බසී''ති එවංපකාරානි රූපානි පාළියං නත්ථීති මඤ්ඤන්තා න ඉච්ඡන්ති. තෙහි සද්දසත්ථෙ විය පාළියම්පි ''අසන්තො නානුකුබ්බන්ති''තිආදීසු ඔකාරපච්චයස්සාදෙසභූතො උකාරො සරෙයෙව පරෙ වකාරං පප්පොතීති මඤ්ඤමානා ''කුබ්බන්ති, කුබ්බන්තෙ''තිආදීනියෙව රූපානි ඉච්ඡන්ති, පරසරස්සාභාවතො ''කුබ්බති, කුබ්බසී''තිආදීනි පාළියං නත්ථීති න ඉච්ඡන්ති. මයං පන පාළිනයදස්සනතො තානි රූපානි ඉච්ඡාම. අත්‍ර සොතාරානං කඞ්ඛාවිනොදනත්ථං කිඤ්චි පාළිනයං වදාම – ''සීලවන්තො න කුබ්බන්ති, බාලො සීලානි කුබ්බති''ති ච, ''කස්මා භවං විජනමරඤ්ඤනිස්සිතො, තපො ඉධ ක්‍රුබ්බති''ති ච, ''එරුසාහි වාචාහි පක්‍රුබ්බමානො''ති ච. ඊදිසෙසු පන ඨානෙසු අකාරාගමො කාතබ්බො . අචින්තෙය්‍යො හි පාළිනයො, යෙභුය්‍යෙන සද්දසත්ථනයවිදූරො ච. තථා හි යථා ''අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්ති''ති පාළිගතිදස්සනතො ''අග්ගිනි, අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිනා''ති පදමාලා කාතබ්බා හොති, එවමෙව ''බාලො සීලානි කුබ්බති''ති පාළිගතිදස්සනතො ''කුබ්බති, කුබ්බන්ති. කුබ්බසී''ති පදමාලාපි යොජෙතබ්බාව.

යථා ච ''බහුම්පෙතං අසබ්භි ජාතවෙදා''ති පාළිගතිදස්සනතො ''සන්තො සබ්භිහි සද්ධිං සතං ධම්මො න ජරං උපෙතීති පවෙදයන්ති''ති අට්ඨකථාගතිදස්සනතො ච ''සබ්භි, සබ්භී, සබ්භයො. සබ්භිං, සබ්භී, සබ්භයො. සබ්භිනා''ති පදමාලා යොජෙතබ්බා හොති, එවමෙව ''බාලො සීලානි කුබ්බති''ති පාළිගතිදස්සනතො ''කුබ්බති, කුබ්බන්ති. කුබ්බසී''ති පදමාලාපි යොජෙතබ්බාව. තථා ''ක්‍රුබ්බති, ක්‍රුබ්බන්ති. ක්‍රුබ්බසී''තිආදි සබ්බං සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං.

ඉදානි යථාපටිඤ්ඤාතා පදමාලා අනුප්පත්තා. කරොති, කරොන්ති. කරොසි, කරොථ. කරොමි, කුම්මි, කරොම, කුම්ම. කුරුතෙ, කුබ්බන්තෙ. කුරුසෙ, කුරුව්හෙ. කරෙ, කරුම්හෙ. වත්තමානාවසෙන වුත්තරූපානි.

කරොතු, කුරුතු, කරොන්තු. කරොහි, කරොථ. කරොමි, කුම්මි, කරොම, කුම්ම. කුරුතං, කුබ්බන්තං. කරස්සු, කුරුස්සු, කුරුව්හො. කරෙ, කුබ්බාමසෙ. පඤ්චමීවසෙන වුත්තරූපානි.

එත්ථ පන කොචි වදෙය්‍ය –

''න නො විවාහො නාගෙහි, කතපුබ්බො කුදාචනං;
තං විවාහං අසංයුත්තං, කථං අම්හෙ කරොමසෙ''ති

පාළිදස්සනතො ''කරොමසෙ''ති පදං කස්මා ඉධ න වුත්තං, නනු **කර**ධාතුතො පරං **ඔ**කාරං පටිච්ච **ආමසෙ**වචනස්සාවයවභූතො ආකාරො ලොපං පප්පොතීති? තන්න, ''කරොමසෙ''ති එත්ථ ''ආමසෙ''ති වචනස්ස අභාවතො මවචනස්ස සබ්භාවතො. එත්ථ හි **සෙ**කාරො ආගමො, තස්මා ''කරොමා''ති වත්තමානාවචනවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො, න පන පඤ්චමීවචනවසෙන. එවංභූතො ච **සෙ**කාරො කත්ථචි නාමිකපදතො පරො හොති ''යෙ කෙචි බුද්ධං සරණං ගතාසෙ. යං බලං අහුවම්හසෙ''තිආදීසු. කත්ථචි පනාඛ්‍යාතිකපදතො සාදෙසනිරාදෙසවසෙන –

''අකරම්හස තෙ කිච්චං; ඔක්කන්තාමසි භූතානි;
සුතං නෙතං අභිණ්හසො, තස්මා එවං වදෙමසෙ''ති

ආදීසු.

කරෙය්‍ය, කරෙය්‍යුං. කරෙය්‍යාසි, කරෙය්‍යාථ. කරෙය්‍යාමි, කරෙය්‍යාම. කුබ්බෙථ, කුබ්බෙරං. කුබ්බෙථො, කුබ්බෙය්‍යාව්හො. කරෙය්‍යං, කරෙ, කරෙය්‍යාම්හෙ. සත්තමීවසෙන වුත්තරූපානි.

කර, කරු. කරෙ, කරිත්ථ. කරං, කරිම්හ. කරිත්ථ, කරිරෙ. කරිත්ථො, කරිව්හො. කරිං, කරිම්හෙ. පරොක්ඛාවසෙන වුත්තරූපානි.

එත්ථ **කරාති** පුරිසො කම්මං කරීති පඨමපුරිසයොජනාය යොජෙතබ්බං. ''ආගුං කර මහාරාජ, අකරං කම්මදුක්කට''න්ති එත්ථාපි ''මහාරාජ භවං ආගුං කරී''ති පඨමපුරිසයොජනාය යොජෙතබ්බං. එවඤ්හි සති අයං පයොගො ''මඤ්ඤෙ භවං පත්ථයති, රඤ්ඤො හරියං පතිබ්බත''න්තිආදයො විය පඨමපුරිසප්පයොගො භවති.

ජාතකට්ඨකථායං පන මජ්ඣිමපුරිසප්පයොගො වුත්තො **''ආගුං කරා**ති මහාරාජ ත්වං මහාපරාධං මහාපාපං කරි. **දුක්කට**න්ති යං කතං දුක්කටං හොති,තං ලාමකං කම්මං අකර''න්ති, තස්මා ජාතකට්ඨකථාවසෙනාපි කදාචි **කර**ඉති ච **කරී**ති ච **අකර**න්ති ච මජ්ඣිමපුරිසප්පයොගො භවතීති දට්ඨබ්බං. යෙභුය්‍යවසෙන පන ''පුරිසො කම්මං කර, පුරිසො කම්මං කරි, අහං කම්මං අකර''න්ති පඨමුත්තමපුරිසප්පයොගො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච **කර**ඉති යථාවුත්තවිභත්තිවසෙන, **කරී**ති අජ්ජතනීවසෙන, **අකර**න්ති හිය්‍යත්තනීවසෙන වුත්තං. තත්ථ ''කරිත්ථො''ති පදං ''අඤ්ඤං භත්තාරං පරියෙස, මා කිසිත්ථො මයා විනා''ති එත්ථ ''කිසිත්ථො''ති පදෙන සමං පරොක්ඛායත්තනොපදමජ්ඣිමපුරිසෙකවචනවසෙන, එදිසො පන නයො අඤ්ඤත්‍රාපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

අකා, අකරා, අකර ඉති රස්සපාඨොපි. අකරු. එත්ථ ''සබ්බාරිවිජයං අකා''ති පදං නිදස්සනං. **අකරා**ති පුරිසො කම්මං අකාසීති අතීතක්‍රියාවාචකො පඨමපුරිසප්පයොගො දට්ඨබ්බො. තථා හි ''රජ්ජස්ස කිර සො භීතො, අකරා ආලයෙ බහූ''ති පාළි දිස්සති. ''මා මෙතං අකරා කම්මං, මා මෙ උදකමාහරී''ති එත්ථ පන සන්තෙපි අතීතවාචකපඨමපුරිසප්පයොගභාවෙ **මා**සද්දයොගතො හිය්‍යත්තනජ්ජතනීවිභත්තියො පඤ්චමීවිභත්තිඅත්ථෙ අනුත්තකාලිකා හුත්වා ''ත්වං මා කරොසි, මා ආහරසී''ති මජ්ඣිමපුරිසප්පයොගාරහා භවන්ති.

කිඤ්ච භියො ''ජරාධම්මං මා ජීරීති අලබ්භනෙය්‍යං ඨාන''න්තිආදීසුපි සන්තෙපි අතීතවාචකපඨමපුරිසප්පයොගභාවෙ **මා**සද්දයොගතො අජ්ජතනීවිභත්තිපඤ්චමීවිභත්තිඅත්ථෙ අනුත්තකාලිකා හුත්වා ''මා ජීරතූ''තිආදිනා පඨමපුරිසප්පයොගාරහා භවන්ති. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා ''ජරාධම්මං මා ජීරී**ති යං මය්හං ජරාසභාවං, තං මා ජීරිතු. එස නයො සෙසෙසුපී''ති. යං පනම්හෙහි ''අකර ඉති රස්සපාඨොපී''ති වුත්තං, තස්ස ''අතිකර'මකරා'චරිය, මය්හම්පෙතං න රුච්චතී''ති ඉමාය පාළියා වසෙන අත්ථිතා වෙදිතබ්බා. තස්සායමත්ථො ''ආචරිය භවං අතික්කන්තකරණං අකරා''ති පඨමපුරිසවසෙන ගහෙතබ්බො. අපිච ''භව''න්ති වත්තබ්බෙ අත්ථෙ ''ත්ව''න්ති වචනං වත්තබ්බමෙවාති අධිප්පායවසෙන ''ආචරිය ත්වං අතික්කන්තකරණං කරොසී''ති යොජනාපි කාතබ්බාව.

අකරො, අකත්ථ, අකරොථ. අකරං, අකං, අකරම්හ, අකම්හ. එත්ථ ''සංවඩ්ඪයිත්වා පුළිනං, අකං පුළිනචෙතිය''න්ති පාළි නිදස්සනං. අකත්ථ, අකත්ථුං. අකුරුසෙ, අකරව්හං. අකරිං, අකරං, අකරම්හසෙ. හිය්‍යත්තනීවසෙන වුත්තරූපානි.

එත්ථ ච පඤ්චවිධො **සෙකාරො** ආහරිත්වා දස්සෙතබ්බො. තථා හි පඤ්චවිධො **සෙකාරො** පදාවයව අපදාවයවඅනෙකන්තපදාවයව සොසද්දත්ථ ආදෙසවසෙන. තත්ථ පදාවයවො **සෙකාරො** ''ත්වං කම්මං කුරුසෙ, ත්වං අත්ථකුසලො අභවසෙ''තිආදීසු දට්ඨබ්බො. අපදාවයවො පන ''තස්මා එවං වදෙමසෙ. මූලා අකුසලා සමූහතාසෙ''තිආදීසු දට්ඨබ්බො. අනෙකන්තපදාවයවො ''අරොගා ච භවාමසෙ. මණිං තාත ගණ්හාමසෙ''ආදීසු දට්ඨබ්බො. එත්ථ හි **සෙකාරො** යදි පඤ්චමීවිභත්තියං **ආමසෙ**වචනස්සාවයවො, තදා පඤ්චමීවිභත්තියුත්තානං පත්ථනාසීසනත්ථානං ''භවාමසෙ, ගණ්හාමසෙ''ති පදානං අවයවො හොති. යදි පන ආගමො, පඤ්චමීවිභත්තියුත්තානං පත්ථනාසීසනත්ථානං ''භවාම, ගණ්හාමා''ති පදානං අවයවො න හොති, එවං ''භවාමසෙ''තිආදීසු **සෙකාරස්ස** අනෙකන්තපදාවයවත්තං වෙදිතබ්බං. **සොසද්දත්ථො** ''එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨෙ''ති එත්ථ දට්ඨබ්බො. **එසෙසෙ**ති ඉමස්ස හි ''එසොසො එකො එකට්ඨො''ති අත්ථො. ආදෙසො ''අකරම්හස තෙ කිච්ච''න්ති එත්ථ, ''ඔක්කන්තාමසි භූතානී''ති චෙත්ථ දට්ඨබ්බො **එ**කාරස්ස **අ**කාරිකාරාදෙසකරණවසෙන. තත්ථ ''අකරම්හස තෙ කිච්ච''න්ති ඉමස්ස ''අකරම්හසෙ තෙ කිච්ච''න්ති අත්ථො. ''අකරම්හසෙ''ති චෙත්ථ සචෙ **සෙකාරො** ආගමො, තදා ''කරම්හා''ති පදං හිය්‍යත්තනීපරස්සපදෙ උත්තමපුරිසබහුවචනන්තං. සචෙ පන **ම්හසෙ**වචනස්සාවයවො, තදා ''අකරම්හසෙ''ති පදං හිය්‍යත්තනීඅත්තනොපදෙ උත්තමපුරිසබහුවචනන්තං. එවං පඤ්චවිධො **සෙකාරො** භවතීති අවගන්තබ්බං.

අකරි, කරි, අකාසි, අකරුං, අකරිංසු, අකංසු, අකංසුං. අකරො, අකරිත්ථ, අකාසිත්ථ.

එත්ථ ච **අකරො**ති ත්වං අකරොති යොජෙතබ්බං. ''අකරො'' ඉති හි පදං ''වරඤ්චෙ මෙ අදො සක්කා''ති එත්ථ මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනත්ථං ''අදො''ති පදමිව දට්ඨබ්බං පාළියං අවිජ්ජමානත්තෙපි නයවසෙන ගහෙතබ්බත්තා. ගරූ පන ''අකරො''ති වුත්තට්ඨානෙ ''අකාසී''ති මජ්ඣිමපුරිසවචනං ඉච්ඡන්ති. තාදිසඤ්හි පදං යෙභුය්‍යෙන පඨමපුරිසවචනමෙව හොති. තථා හි ''අදාසි මෙ, අකාසි මෙ''ති පඨමපුරිසපාළියො බහූ සන්දිස්සන්ති. ''මාකාසි මුඛසා පාපං, මා ඛො සූකරමුඛො අහූ''තිආදීසු පන **මා**සද්දයොගතො ''ත්වං පාපං මා අකාසි, මා සූකරමුඛො අහොසී''ති පදයොජනා කාතබ්බා හොතීති දට්ඨබ්බං.

අකරිං , කරිං, අකාසිං, අකරිම්හ, කරිම්හ, අකාසිම්හ. අකරා, අකරූ. අකරුසෙ, අකරිව්හං. අකරං, අකරිම්හෙ. අජ්ජතනීවසෙන වුත්තරූපානි.

කරිස්සති, කරිස්සන්ති. කරිස්සසි, කරිස්සථ. කරිස්සාමි, කරිස්සාම. කරිස්සතෙ, කරිස්සන්තෙ. කරිස්සසෙ, කරිස්සව්හෙ. කරිස්සං, කස්සං ඉච්චපි. තථා හි පාළි දිස්සති ‘‘කස්සං පුරිසකාරිය’’න්ති. කරිස්සම්හෙ. තථා කාහති, කාහන්ති. කාහසි, කාහථ. කාහාමි, කාහාම. කාහිති, කාහින්ති. කාහිසි ඉච්චෙවමාදිනා යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. භවිස්සන්තීවසෙන වුත්තරූපානි.

අකරිස්සා, අකරිස්ස, අකරිස්සංසූති සෙසං සබ්බං යොජෙතබ්බං. කාලාතිපත්තිවසෙන වුත්තරූපානි.

කයිරති, කයිරන්ති. කයිරසි, කයිරාථ. කයිරාමි, කයිරාම. කයිරතෙ. සෙසං යොජෙතබ්බං. වත්තමානාවසෙන වුත්තරූපානි.

කයිරතු, කයිරන්තු. සෙසං යොජෙතබ්බං. පඤ්චමීවසෙන වුත්තරූපානි.

කයිරා, කුයිරා. කයිරුං. අත්‍රායං පාළි ‘‘කුම්භිම්හිප’ඤ්ජලිං කුයිරා, වාතඤ්චාපි පදක්ඛිණ’’න්ති. තත්ථ කුම්භිම්හිපි අඤ්ජලින්ති ඡෙදො. කයිරාසි, කයිරාථ. කයිරාමි, කයිරාම. කයිරෙථ, කයිරෙරං. කයිරෙථො, කයිරාව්හො. කයිරං, කයිරාම්හෙ. සත්තමීවසෙන වුත්තරූපානි.

තත්ථ **කයිරාති** ඉදං ‘‘පුඤ්ඤඤ්චෙ පුරිසො කයිරා’’ති දස්සනතො පඨමපුරිසවසෙන යොජෙතබ්බං, ‘‘අධම්මං සාරථී කයිරා’’ති එත්ථාපි ‘‘සාරථී භවං අධම්මං කරෙය්‍යා’’ති පඨමපුරිසවසෙන යොජෙතබ්බං, න මජ්ඣිමපුරිසවසෙන. අථ වා ‘‘කයිරාසී’’ති වත්තබ්බෙ **සි**කාරලොපං කත්වා ‘‘කයිරා’’ති මජ්ඣිමපුරිසවචනං වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං.

එත්ථ පන සියා – යථා ‘‘පුත්තං ලභෙථ වරද’’න්ති පාළියං ‘‘ලභෙථා’’ති ඉමස්ස පදස්ස ‘‘සබ්භිරෙව සමාසෙථ, සබ්භි කුබ්බෙථ සන්ථව’’න්තිආදීසු ‘‘සමාසෙථා’’තිආදීනං විය පඨමපුරිසවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා පුරිසවිපල්ලාසං කත්වා ‘‘ලභෙය්‍ය’’න්ති උත්තමපුරිසවසෙනත්ථො අට්ඨකථාචරියෙහි ගහිතො, තථා තුම්හෙහිපි ‘‘අධම්මං සාරථී කයිරා’’ති එත්ථ ‘‘කයිරා’’ති පදස්ස පුරිසවිපල්ලාසං කත්වා ‘‘කරෙය්‍යාසී’’ති මජ්ඣිමපුරිසවසෙනත්ථො වත්තබ්බො, අට්ඨකථාචරියෙහිපි ‘‘කරෙය්‍යාසී’’ති තදත්ථො වුත්තොති? සච්චං, එවං සන්තෙපි අට්ඨකථාචරියෙහි වොහාරත්ථෙසු පරමකොසල්ලසමන්නාගතත්තා ‘‘ත්ව’’න්ති වත්තබ්බෙ අත්ථෙ **භවං**සද්දො පවත්තති, ‘‘භව’’න්ති වත්තබ්බෙ අත්ථෙ **ත්වං**සද්දො පවත්තතීති චින්තෙත්වා අධිප්පායත්ථවසෙන ‘‘කරෙය්‍යාසී’’ති අත්ථො වුත්තො, න පුරිසවිපල්ලාසවසෙන. තථා හි ‘‘පුත්තං ලභෙථ වරද’’න්ති ඉමස්ස **අට්ඨකථායං** ‘‘ලභෙථා’’ති උල්ලිඞ්ගිත්වා ‘‘ලභෙය්‍ය’’න්ති පුරිසවිපල්ලාසවසෙන විවරණං කතං. ‘‘අධම්මං සාරථී කයිරා’’ති ඉමස්ස පන **අට්ඨකථායං** ‘‘කයිරා’’ති උල්ලිඞ්ගිත්වා ‘‘කරෙය්‍යාසී’’ති විවරණං කතං, තස්මා ‘‘අධම්මං සාරථී කයිරා’’ති එත්ථ පුරිසවිපල්ලාසො න චින්තෙතබ්බො. අථ වා යථා ‘‘පුත්තං ලභෙථ වරද’’න්ති එත්ථ ච ‘‘කායෙ රජො න ලිම්පෙථා’’තිආදීසු **එථ**වචනං ගහිතං, එවං **එථ**වචනං අග්ගහෙත්වා ‘‘ලභෙ අථා’’ති පදච්ඡෙදො කරණීයො. එවඤ්හි සති පුරිසවිපල්ලාසෙන කිච්චං නත්ථි. තත්ථ **ලභෙති** සත්තමියා උත්තමපුරිසවචනං ‘‘වජ්ඣඤ්චාපි පමොචයෙ’’ති පදම්ව. **අථාති** අධිකාරන්තරෙ නිපාතො පදපූරණෙ වා. එත්ථ ච අධිකාරන්තරවසෙන අපරම්පි වරං පුත්තං ලභෙය්‍යන්ති අත්ථො. යස්මා පනෙත්ථ ද්වින්නමත්ථානං උප්පත්ති දිස්සති, යස්මා චෙතෙසු ද්වීසු දුජ්ජානො භගවතො අධිප්පායො, තස්මා ද්වෙපි අත්ථා ගහෙතබ්බාව.

එත්ථ පන කිඤ්චාපි ලිඞ්ගවිපල්ලාසො විභත්තිවිපල්ලාසො වචනවිපල්ලාසො කාලවිපල්ලාසො පුරිසවිපල්ලාසො අක්ඛරවිපල්ලාසොති ඡබ්බිධො විපල්ලාසො ආහරිත්වා දස්සෙතබ්බො, තථාපි සො උපරි ආවිභවිස්සතීති න දස්සිතො. තත්‍ර **කයිරාථාති** පදං සත්තමියා පරස්සපදවසෙන අත්තනොපදවසෙන ච ද්විධා භිජ්ජති, තථා මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනවසෙන පඨමපුරිසෙකවචනවසෙන ච. තථා හි ‘‘යථා පුඤ්ඤානි කයිරාථ, දදන්තා අපරාපර’’න්ති එත්ථ ‘‘කයිරාථා’’ති ඉදං සත්තමියා පරස්සපදවසෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනවසෙන ච වුත්තං. යථානුරූපං පුඤ්ඤානි කරෙය්‍යාථයෙවාති හි අත්ථො. ‘‘කයිරාථ ධීරො පුඤ්ඤානී’’ති එත්ථ පන ‘‘කයිරාථා’’ති ඉදං සත්තමියා අත්තනොපදවසෙන පඨමපුරිසෙකවචනවසෙන ච වුත්තං. කරෙය්‍යාති හි අත්ථො. ඉධ පරොක්ඛාදිවසෙන **යිර**පච්චයසහිතානි රූපානි යෙභුය්‍යෙන සාසනෙ අප්පසිද්ධානීති න දස්සිතානි.

අත්තනො ඵලං කරොතීති **කාරණං**. කරොතීති **කත්තා,** එවං කාරකො කාරකං වා. එත්ථ හි **කාරක**සද්දො යත්ථ කත්තුකාරකකම්මකාරකාදිවාචකො, තත්ථ පුල්ලිඞ්ගොපි හොති, යෙභුය්‍යෙන නපුංසකලිඞ්ගොපි. යත්ථ පන රජතකාරකම්මකාරලොහකාරාදිවාචකො, තත්ථ පුල්ලිඞ්ගො එව. කාරාපෙතීති **කාරාපකො**. කරං, කුබ්බං, ක්‍රුබ්බං, කරොන්තො, කුබ්බන්තො, කුබ්බානො, කුරුමානො, පක්‍රුබ්බමානො . කාරිකා, කාරාපිකා. කරොන්තී, කුබ්බන්තී. කාරකං කුලං. කාරාපකං, කරොන්තං, කුබ්බන්තං, කුරුමානං. සඞ්ඛාරො, පරික්ඛාරො, පරික්ඛතො, පුරක්ඛතො, කරණං, ක්‍රියා. අක්ඛරචින්තකා පන ‘‘ක්‍රියා’’ ඉච්චපි පදමිච්ඡන්ති. එත්ථ **ක්‍රියා**සද්දො කිඤ්චාපි ‘‘අඵලා හොති අක්‍රුබ්බතො’’තිආදීසු කකාරරකාරසංයොගවන්තානි පදානි දිස්සන්ති, තථාපි **ක්ලෙස**සද්දො විය පාළියං න දිස්සති,

අදිස්සමානොපි සො අට්ඨකථාචරියාදීහි ගරූහි ගහිතත්තා ගහෙතබ්බොව. තථා හි ‘‘ක්‍රියාක්‍රියාපත්තිවිභාගදෙසකො’’තිආදිකා සද්දරචනා දිස්සති.

කාතුං, කත්තුං. කාතවෙ, කාරෙතුං. කත්වා, කත්වාන, කාතුන, කරිත්වා, කරිත්වාන, කච්ච, අධිකච්ච, කරිය, කරියාන, පුරක්ඛිත්වා, කාරෙත්වා. අඤ්ඤානිපි තුමන්තාදීනි යොජෙතබ්බානි.

තත්‍ර **කච්චාති** කත්වා. **අධිකච්චාති** අධිකං කත්වා. අක්ඛරචින්තකා පන සද්දසත්ථනයං නිස්සාය ‘‘අධිකිච්ච’’ ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති, මයං පනෙතාදිසං රූපං පාළියා අනුකූලං න හොතීති න ඉච්ඡාම. තථා හි **ථෙරිකාගාථායං** ගොතමියා පරිනිබ්බානවචනෙ ‘‘පදක්ඛිණං කච්ච නිපච්ච පාදෙ’’ති පාළි දිස්සති. තත්ථ හි පදක්ඛිණං කත්වාති අත්ථො. **කච්චාති** පදස්ස දස්සනෙන **අධිකච්චාති** පදම්පි දිට්ඨමෙව හොති, එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි යථාරහං වෙදිතබ්බො.

ඉදානි **කරොතිස්ස** ධාතුස්ස අප්පමත්තකං අත්ථාතිසයයොගං කථයාම – තණ්හඞ්කරො. කාරණා. එරුසාහි වාචාහි පක්‍රුබ්බමානො. සන්තෙ න කුරුතෙ පියන්ති.

තත්‍ර **තණ්හඞ්කරොති** වෙනෙය්‍යානං තණ්හං ලොභං කරොති හිංසතීති තණ්හඞ්කරො. අථ වා රූපකායධම්මකායසම්පත්තියා අත්තනි සකලලොකස්ස තණ්හං සිනෙහං කරොති ජනෙතීති **තණ්හඞ්කරො. කාරණාති** හිංසනා. **පක්‍රුබ්බමානොති** හිංසමානො. **සන්තෙ න කුරුතෙ පියන්ති** සප්පුරිසෙ අත්තනො පියෙ ඉට්ඨෙ කන්තෙ මනාපෙ න කරොතීති අත්ථො. අථ වා පියං පියායමානො තුස්සමානො මොදමානො සන්තෙ න කුරුතෙ න සෙවතීති අත්ථො. යථා ‘‘රාජානං සෙවතී’’ති එතස්මිං අත්ථෙ රාජානං පියං කුරුතෙති සද්දසත්ථවිදූ මන්තෙන්ති, දුල්ලභායං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

එත්ථ ච **පරික්ඛාරසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරො නීයතෙ, ‘‘පරික්ඛාරොති සත්තහි නගරපරික්ඛාරෙහි සුපරික්ඛිත්තං හොතී’’තිආදීසු පරිවාරො වුච්චති. ‘‘රථො සෙතපරික්ඛාරො, ඣානක්ඛො චක්කවීරියො’’තිආදීසු අලඞ්කාරො. ‘‘යෙ චිමෙ පබ්බජිතෙන ජීවිතපරික්ඛාරා සමුදානෙතබ්බා’’තිආදීසු සම්භාරො. එත්ථෙතඤ්හි වුච්චති –

සාසනඤ්ඤූහි විඤ්ඤූහි, පරික්ඛාරොති සාසනෙ;
පරිවාරො අලඞ්කාරො, සම්භාරො ච පවුච්චති.

ජාගර නිද්දක්ඛයෙ. ජාගරොති. ජාගරං. දීඝා ජාගරතො රත්ති.

තනාදී එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතොති.

තනාදිගණොයං.

රූධාදිජක්කං විවිධත්ථසාරං,
මතිඞ්කරං විඤ්ඤුජනාධිරාමං;
උළාරඤන්දෙහි සුසෙවනීයං,
සුවණ්ණහංසෙහි සුචිංව ඨානං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ **රූධාදිජක්කං**

නාම

සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

18. චුරාදිගණපරිදීපන

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, පචුරත්ථහිතක්කරං;
චුරාදිකගණනාමං, නාමතො අට්ඨමං ගණං.

චුර ථෙය්‍යෙ. ථෙනනං **ථෙය්‍යං,** චොරිකාති වුත්තං හොති. තස්මිං ථෙය්‍යෙ **චුරධාතු** වත්තති. චොරෙති, චොරයති, චොරො, චොරී, චොරිකා, චොරෙතු, චොරයිතුං, චොරෙත්වා, චොරයිත්වා. කත්තුත්ථෙසු **ණෙණයතා චුරාදිගණලක්ඛණං**. කාරිතෙ – චොරාපෙති, චොරාපයති, චොරාපෙතුං, චොරාපයිතුං, චොරාපෙත්වා, චොරාපයිත්වා. කම්මෙධනං චොරෙහි චොරියති, චොරිතං ධනං. එස නයො සබ්බත්ථ.

කකාරන්තධාතු

ලොක දස්සනෙ. ලොකෙති, ලොකයති, ඔලොකෙති, ඔලොකයති, උල්ලොකෙති, උල්ලොකයති, අපලොකෙති, අපලොකයති, ආලොකෙති, ආලොකයති, විලොකෙති, විලොකයති. ලොකො, ආලොකො, ලොකනං, ඔලොකනං, උල්ලොකනං, ආලොකනං, විලොකනං, අපලොකනං, අවලොකනං. ඔලොකෙතුං, ඔලොකයිතුං, ඔලොකෙත්වා, ඔලොකයිත්වා. කාරිතෙ පන ''ඔලොකාපෙති, ඔලොකාපයති, ඔලොකාපෙතුං, ඔලොකාපයිතුං, ඔලොකාපෙත්වා , ඔලොකාපයිත්වා'' ඉච්චෙවමාදීනි යොජෙතබ්බානි. එස නයො සබ්බත්ථාපි.

තත්ථ **ලොකොති** තයො ලොකා සඞ්ඛාරලොකො සත්තලොකො ඔකාසලොකොති. තත්ථ ''එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා''ති ආගතට්ඨානෙ සඞ්ඛාරලොකො වෙදිතබ්බො. ''සස්සතො ලොකො'ති වා 'අසස්සතො ලොකො'ති වා''ති ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො.

''යාවතා චන්දිමසූරියා පරිහරන්ති,
දිසා භන්ති විරොචමානා;
තාව සහස්සධා ලොකො,
එත්ථ තෙ වත්තතෙ වසො''ති

ආගතට්ඨානෙ ඔකාසලොකො.

අථ වා **ලොකොති** තිවිධො ලොකො කිලෙසලොකො භවලොකො ඉන්ද්‍රියලොකොති. තත්ථ රාගාදිකිලෙසබහුලතාය කාමාවචරසත්තා කිලෙසලොකො. ඣානාභිඤ්ඤාපරිබුද්ධියා රූපාවචරසත්තා භවලොකො. ආනෙඤ්ජසමාධිබහුලතාය විසදින්ද්‍රියත්තා අරූපාවචරසත්තා ඉන්ද්‍රියලොකො. අථ වා කිලිස්සනං කිලෙසො, විපාකදුක්ඛන්ති අත්ථො. තස්මා දුක්ඛබහුලතාය අපායෙසු සත්තා කිලෙසලොකො. තදඤ්ඤෙ සත්තා සම්පත්තිභවභාවතො භවලොකො. තත්ථ යෙ විමුත්තිපරිපාචකෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්නාගතා සත්තා, සො ඉන්ද්‍රියලොකොති වෙදිතබ්බං.

ජාතකට්ඨකථායං පන –

''සඞ්ඛාරලොකො සත්තලොකො ඔකාසලොකො ඛන්ධලොකො ආයතනලොකො ධාතුලොකොති අනෙකවිධො ලොකො. එත්ථ 'එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා…පෙ…. අට්ඨාරස ලොකා අට්ඨාරස ධාතුයො'ති එත්ථ **සඞ්ඛාරලොකො** වුත්තො. ඛන්ධලොකාදයො තදන්තොගධායෙව. 'අයං ලොකො පරො ලොකො බ්‍රහ්මලොකො සදෙවකො'තිආදීසු පන **සත්තලොකො** වුත්තො. 'යාවතා චන්දිමසූරියා පරිහරන්ති, දිසා භන්ති විරොචමානා. තාව සහස්සධා ලොකො, එත්ථ තෙවත්තතෙ වසො'ති එත්ථ **ඔකාසලොකො** වුත්තො''ති වුත්තං.

අත්ථතො පන ඉන්ද්‍රියබද්ධානං ඛන්ධානං සමූහො සන්තානො ච **සත්තලොකො,** රූපාදීසු සත්තවිසත්තතාය සත්තො, ලොකියති එත්ථ කුසලාකුසලං තබ්බිපාකො චාති. අනින්ද්‍රියබද්ධානං රූපානං සමූහො සන්තානො ච **ඔකාසලොකො,** ලොකියන්ති එත්ථ තසා ථාවරා ච, තෙසඤ්ච ඔකාසභූතොති, තදාධාරණතාය හෙස ''භාජනලොකො''තිපි වුච්චති. දුවිධොපි චෙස රූපාදිධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තත්තා උපාදාපඤ්ඤත්තිභූතො අපරමත්ථසභාවො සප්පච්චයෙ පන රූපාරූපධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තත්තා තදුභයස්සාපි උපාදානානං වසෙන පරියායතො පච්චයායත්තවුත්තිතා උපචරිතබ්බා, තදුභයෙ ඛන්ධා **සඞ්ඛාරලොකො,** පච්චයෙහි සඞ්ඛරියන්ති, ලුජ්ජන්ති පලුජ්ජන්ති චාති එත්ථ පච්චයායත්තවුත්තිතාය මග්ගඵලධම්මානම්පි සතිපි ලුජ්ජනපලුජ්ජනත්තෙ තෙභූමිකධම්මානංයෙව ''ලොකො''ති අධිප්පෙතත්තා නත්ථි ලොකතාපජ්ජනං. තථා හි තෙ ''ලොකුත්තරා''ති වුත්තා.

ආලොකොති රස්මි, ආලොකෙන්ති එතෙන භුසො පස්සන්ති ජනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං වාති ආලොකො. **ඔලොකනන්ති** හෙට්ඨා පෙක්ඛනං. **විලොකනන්ති** උද්ධං පෙක්ඛනං. **ආලොකනන්ති** පුරතො පෙක්ඛනං. **විලොකනන්ති** ද්වීසු පස්සෙසු පෙක්ඛනං, විවිධා වා පෙක්ඛනං. **අපලොකනන්ති** ''සඞ්ඝං අපලොකෙත්වා''තිආදීසු විය ජානාපනං. **අවලොකනන්ති** ''නාගාවලොකිතං අවලොකෙත්වා''තිආදීසු විය පුරිමකායං පරිවත්තෙත්වා පෙක්ඛනං. ''ආලොකිතෙ විලොකිතෙ සම්පජානකාරී හොතී''ති එත්ථාපි භාවවසෙන ආලොකනං ආලොකිතං විලොකනං විලොකිතන්ති අත්ථො ගහෙතබ්බො.

ඵක පටිඝාතෙ. ඵකෙති, ඵකයති ද්වාරං පුරිසො.

තක්ක විතක්කෙ. තක්කෙති, විතක්කෙති, විතක්කයති. තක්කො, විතක්කො, විතක්කිතා.

තත්ථ තක්කනං **තක්කො,** ඌහනන්ති වුත්තං හොති, එවං **විතක්කො**. අථ වා විතක්කෙන්ති එතෙන, සයං වා විතක්කෙති, විතක්කනමත්තමෙව වා එතන්ති **විතක්කො**. ''තක්කො, විතක්කො, අප්පනා, බ්‍යප්පනා, චෙතසො අභිනිරොපනා''ති අභිධම්මෙ පරියායසද්දා වුත්තා. විතක්කෙතීති **විතක්කිතා,** පුග්ගලො. ''අවිතක්කිතා මච්චුමුපබ්බජන්තී''ති පාළි.

අකි ලක්ඛණෙ. ලක්ඛණං සඤ්ඤාණං, සඤ්ජානනකාරණන්ති වුත්තං හොති. අත්‍රිදං සල්ලක්ඛිතබ්බං. යෙ ඉමස්මිං **චුරාදිගණෙ** අනෙකස්සරා අසංයොගන්තා **ඉ**කාරානුබන්ධවසෙන නිද්දිට්ඨා ධාතවො, තෙ එවංවුත්තෙහි ඉමෙහි තීහි ලක්ඛණෙහි සමන්නාගතා ආඛ්‍යාතත්තං නාමිකත්තඤ්ච පාපුණන්තා එකන්තතො නිග්ගහීතාගමෙන නිප්ඵන්නරූපායෙව භවන්ති, න කත්ථචිපි විගතනිග්ගහීතාගමරූපානි භවන්ති. අඞ්කෙති, අඞ්කයති. අඞ්කනං, අඞ්කො . සමාසෙ පන ''සසඞ්කො, චක්කඞ්කිතචරණො''තිආදීනි රූපානි භවන්ති.

සක්ක වක්ක භාසනෙ. සක්කෙති, සක්කයති. වක්කෙති, වක්කයති.

නක්ක වක්ක නාසනෙ. නක්කෙති, නක්කයති. වක්කෙති, වක්කයති.

චක්ක චුක්ක බ්‍යථනෙ. චක්කෙති, චක්කයති. චුක්කෙති, චුක්කයති. චක්කං. **චක්කන්ති** කෙනට්ඨෙන චක්කං? චක්කෙති බ්‍යථති හිංසතීති අත්ථෙන චක්කං. **චක්කසද්දො** –

> සම්පත්තියං ලක්ඛණෙ ච, රථඞ්ගෙ ඉරියාපථෙ;
> දානෙ රත්නධම්මඛුර-චක්කාදීසු පදිස්සති;

''චත්තාරිමානි භික්ඛවෙ චක්කානි යෙහි සමන්නාගතානං දෙවමනුස්සාන''න්තිආදීසු හි අයං සම්පත්තියං දිස්සති. ''පාදතලෙසු චක්කානි ජාතානී''ති එත්ථ ලක්ඛණෙ. ''චක්කංව වහතො පද''න්ති එත්ථ රථඞ්ගෙ. ''චතුචක්කං නවද්වාර''න්ති එත්ථ ඉරියාපථෙ. ''දද භුඤ්ජ ච මා චප්පමාදො, චක්කං වත්තස්සු පාණින''න්ති එත්ථ දානෙ. ''දිබ්බං චක්කරතනං පාතුරහොසී''ති එත්ථ රතනචක්කෙ. ''මයා පවත්තිතං චක්ක''න්ති එත්ථ ධම්මචක්කෙ. ''ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස, චක්කං භමති මත්ථකෙ''ති එත්ථ ඛුරචක්කෙ. ''ඛුරපරියන්තෙන චෙපි චක්කෙනා''ති එත්ථ පහරණචක්කෙ. ''අසනිවිචක්ක''න්ති එත්ථ අසනිමණ්ඩලෙති.

තකි බන්ධනෙ. තඞ්කෙති, තඞ්කයති.

අක්ක ථවනෙ. ථවනං ථුති. අක්කෙති, අක්කයති. අක්කො. **අක්කොති** සූරියො. සො හි මහාජුතිතාය අක්කියති අභිත්ථවියති තප්පසන්නෙහි ජනෙහීති **අක්කො**. තථා හි තස්ස ''නත්ථි සූරියසමා ආභා. උදෙතයං චක්ඛුමා එකරාජා''තිආදිනා අභිත්ථුති දිස්සති.

හික්ක හිංසායං. හික්කෙති, හික්කයති.

නික්ක පරිමාණෙ. නික්කෙති, නික්කයති.

බුක්ක භස්සනෙ. එත්ථ සුනඛභස්සනං **භස්සනන්ති** ගහෙතබ්බං, න වාචාසඞ්ඛාතං භස්සනං. බුක්කෙති, බුක්කයති. එත්ථ ච ''බුක්කයති සා චොරෙ'' ඉති ලොකියප්පයොගො වෙදිතබ්බො. **භූවාදිගණෙ** පන ''බුක්කති සා''ති රූපං භවති. අඤ්ඤෙ තු ''බුක්ක පරිභාසනෙ'' ඉති පඨන්ති, එවං පඨන්තෙපි සුනඛභස්සනමෙවාධිප්පෙතං.

දක ලක අස්සාදනෙ. දකෙති, දකයති. ලකෙති, ලකයති.

තක්ක ලොක භාසායං. තක්කෙති, තක්කයති. ලොකෙති, ලොකයති.

චික සික ආමසනෙ. චිකෙති, චිකයති. සිකෙති, සිකයති.

කකාරන්තධාතුරූපානි.

ඛකාරන්තධාතු

ලක්ඛ දස්සනඞ්කෙසු. දස්සනං පස්සනං. **අඞ්කො** ලඤ්ජනං. ලක්ඛෙති, ලක්ඛයති. සල්ලක්ඛෙති, සල්ලක්ඛයති. ලක්ඛං විජ්ඣති උසුනා, ලක්ඛං කරොති.

ගඞ්ගාය වාලුකා ඛීයෙ, උදකං ඛීයෙ මහණ්ණවෙ;
මහියා මත්තිකා ඛීයෙ, ලක්ඛෙ න මම බුද්ධියා.

කප්පලක්ඛණං. ගොලක්ඛණං. ඉත්ථිලක්ඛණං. ධම්මානං ලක්ඛණං. සල්ලක්ඛනා. උපලක්ඛනා. පච්චුපලක්ඛනා. **ලක්ඛ**ධාතුයා **යුපච්චයන්තාය සමා**දිපුබ්බානං රූපානං **න**කාරො දන්තජො.

භක්ඛ අදනෙ. භක්ඛෙති, භක්ඛයති. භක්ඛො නො ලද්ධො. භක්ඛයන්ති මිගාධමා. **භූවාදිගණෙ** පන ''භක්ඛතී''ති රූපං.

නක්ඛ සම්බන්ධෙ. නක්ඛෙති, නක්ඛයති.

මක්ඛ මක්ඛනෙ. මක්ඛෙති, මක්ඛයති. මක්ඛො, මක්ඛී. තත්ථ **මක්ඛොති** පරෙහි කතගුණං මක්ඛෙති පිසතීති මක්ඛො, ගුණධංසනා. ''මක්ඛං අසහමානො''ති එත්ථ පන අත්තනි පරෙහි කතං අවමඤ්ඤනං **මක්ඛොති** වුච්චති.

යක්ඛ පූජායං. යක්ඛෙති, යක්ඛයති. යක්ඛො. **යක්ඛොති** මහානුභාවො සත්තො. තථා හි ''පුච්ඡාමි තං මහායක්ඛ, සබ්බභූතානමිස්සරා''ති එත්ථ සක්කො දෙවරාජා ''යක්ඛො''ති වුත්තො. අථ වා **යක්ඛොති** යක්ඛයොනියං නිබ්බත්තසත්තො. සබ්බෙපි වා සත්තා ''යක්ඛා''ති වුච්චන්ති. ''පරමයක්ඛවිසුද්ධිං පඤ්ඤාපෙන්තී''ති එත්ථ හි **යක්ඛ**සද්දො සත්තෙ වත්තති. තථා හි යක්ඛොපි සත්තොපි දෙවොපි සක්කොපි ඛීණාසවොපි යක්ඛොයෙව නාම, මහානුභාවතාය යක්ඛියති සරණගතෙහි ජනෙහි නානාපච්චයෙහි නානාබලීහි ච පූජියතීති **යක්ඛො**.

සත්තෙ දෙවෙ ච සක්කෙ ච, ඛීණාසවෙ ච රක්ඛසෙ;
පඤ්චස්වෙතෙසු අත්ථෙසු, **යක්ඛ**සද්දො පවත්තති.

ලක්ඛ ආලොචනෙ. ලක්ඛෙති, ලක්ඛයති. ලක්ඛං විජ්ඣති උසුනා.

මොක්ඛ ආසනෙ. මොක්ඛෙති, මොක්ඛයති.

රුක්ඛ ඵාරුස්සෙ. ඵාරුස්සං ඵරුසභාවො. රුක්ඛෙති, රුක්ඛයති. සමාසෙ ''රුක්ඛකෙසො, අතිරුක්ඛවචනො''ති රූපානි. එත්ථ ච ''සමණො අයං පාපො අතිරුක්ඛවාචො''ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **අතිරුක්ඛවාචොති** අතිඵරුසවචනොති අත්ථො.

ඛකාරන්තධාතුරූපානි.

ගකාරන්තධාතු

ලිඞ්ග චිත්තීකරණෙ. චිත්තීකරණං විචිත්‍රභාවකරණං. ලිඞ්ගෙති, ලිඞ්ගයති, ලිඞ්ගං. එත්ථ **ලිඞ්ගං** නාම දීඝරස්සකිසථූලපරිමණ්ඩලාදිභෙදං සණ්ඨානන්ති ගහණෙ අතීව යුජ්ජති. තඤ්හි නානප්පකාරෙහි විචිත්‍රං හොති, ලිඞ්ගීයති විචිත්තං කරියති අවිජ්ජාතණ්හාකම්මෙහි උතුනා වා චුණ්ණාදීහි වා සරීරමිති **ලිඞ්ගං,** අජ්ඣත්තසන්තානතිණරුක්ඛාදිකුණ්ඩලකරණ්ඩකාදීසු පවත්තසණ්ඨානවසෙනෙතං දට්ඨබ්බං. **ලිඞ්ග**සද්දො සද්දෙ සද්දප්පවත්තිනිමිත්තෙ ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනෙ පුරිසබ්‍යඤ්ජනෙ සඤ්ඤාණෙ ආකාරෙ චාති ඉමෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. අයඤ්හි ''රුක්ඛොති වචනං ලිඞ්ග''න්ති එත්ථ සද්දෙ දිස්සති. ''සතලිඞ්ගස්ස අත්ථස්සා''ති එත්ථ සද්දප්පවත්තිනිමිත්තෙ. ''තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරස්ස භික්ඛුනො ඉත්ථිලිඞ්ගං පාතුභවතී''ති එත්ථ ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනෙ. ''පුරිසලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පාන''න්ති එත්ථ පුරිසබ්‍යඤ්ජනෙ. ''තෙන ලිඞ්ගෙන ජානාම, ධුවං බුද්ධො භවිස්සතී''ති

එත්ථ සඤ්ඤාණෙ . ‘‘තෙහි ලිඞ්ගෙහි තෙහි නිමිත්තෙහි තෙහි ආකාරෙහි ආගන්තුකභාවො ජානිතබ්බො ‘‘ආගන්තුකා ඉමෙ’’ති එත්ථ ආකාරෙ දිස්සති.

සද්දෙ ච තන්නිමිත්තෙ ච, කාටකොටචිකාය ච;
ලක්ඛණෙ චෙව ආකාරෙ, **ලිඞ්ග**සද්දො පවත්තති.

මග අන්වෙසනෙ. මගෙති, මගයති. මිගො, මගො, මගො, මගයමානො.

එත්ථ ච ‘‘යථා බිළාරො මූසිකං මගයමානො’’ති පාළි නිදස්සනං. ‘‘මිගො’’ති ච ‘‘මගො’’ති ච චතුප්පදො පවුච්චති. එත්ථ **මිගොති** මගයති ඉතො චිතො ගොචරං අන්වෙසති පරියෙසතීති මිගො. එවං **මගො**. එත්ථ විසෙසතො හරිණ මිගො මිගො නාම. සාමඤ්ඤතො පන අවසෙසාපි චතුප්පදා ‘‘මිගො’’ ඉච්චෙව වුච්චන්ති. තථා හි **සුසීමජාතකෙ** ‘‘කාළා මිගා සෙතදන්තා තව ඉමෙ, පරොසහස්සං හෙමජාලාභිසඤ්ඡන්නා’’ති එතස්මිං පාළිප්පදෙසෙ හත්ථිනොපි **මිගසද්දෙන** වුත්තා ‘‘කාළමිගා’’ති. අථ වා මගියති ජීවිතකප්පනත්ථාය මංසාදීහි අත්ථිකෙහි ලුද්දෙහි අන්වෙසියති පරියෙසියතීති **මිගො,** අරඤ්ඤජාතා සසපසදහරිණෙණෙය්‍යාදයො චතුප්පාදා, එවං මගො. ‘‘අත්ථං න ලභතෙ මගො’’ති එත්ථ පන මගො වියාති මගො, බාලොති අත්ථො.

මග්ග ගවෙසනෙ. මග්ගෙති, මග්ගයති. මග්ගො, මග්ගනං.

එත්ථ ච **මග්ගොති** පටිපදාය ච පකතිමග්ගස්ස ච උපායස්ස ච අධිවචනං. ‘‘මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිත’’න්තිආදීසු පන කථාපබන්ධොපි ‘‘මග්ගො’’ති වුච්චති. තත්‍ර පටිපදා එකන්තතො ජාතිජරාබ්‍යාධිදුක්ඛාදීහි පීළිතෙහි සත්තෙහි දුක්ඛක්ඛයං නිබ්බානං පාපුණත්ථාය මග්ගිතබ්බො ගවෙසිතබ්බොති **මග්ගො**. පකතිමග්ගො පන මග්ගමූළ්හෙහි මග්ගිතබ්බොති **මග්ගො**. පකතිමග්ගමූළ්හෙහි ච පටිපදාසඞ්ඛාතාරියමග්ගමූළ්හා එව බහවො සන්ති. පකතිමග්ගො හි කදාචි එව අද්ධිකානං මුය්හති, ‘‘එස මග්ගො’’ති නායකා න දුල්ලභා. අරියමග්ගො පන සබ්බදායෙව සබ්බලොකස්ස මුය්හති, නායකා පරමදුල්ලභා. තස්මා සො එව අවිජ්ජාසම්මූළ්හෙහි මග්ගිතබ්බොති **මග්ගො**. අඤ්ඤෙසං පන ද්වින්නං ධාතූනං වසෙනපි අත්ථං වදන්ති ගරූ ‘‘කිලෙසෙ මාරෙන්තො ගච්ඡතීති මග්ගො’’ති. තං තං කිච්චං හිතං වා නිප්ඵාදෙතුකාමෙහි මග්ගියති ගවෙසියතීති **මග්ගො,** උපායො. **මග්ගසද්දො** හි ‘‘අභිධම්මකථාමග්ගං, දෙවානං සම්පවත්තයී’’ති එත්ථ උපායෙපි වත්තති. තථා හි **අභිධම්මටීකායං ‘‘මග්ගොති** උපායො, ඛන්ධායතනාදීනං කුසලාදීනඤ්ච ධම්මානං අවබොධස්ස සච්චප්පටිවෙධස්සෙව වා උපායභාවතො අභිධම්මකථාමග්ගො’’ති වුත්තො, පබන්ධො වා ‘‘මග්ගො’’ති වුච්චති. සො හි දීඝත්තා මග්ගො වියාති **මග්ගො,** තස්මා අභිධම්මකථාපබන්ධො අභිධම්මකථාමග්ගොති වුත්තො. ඉදානි පකතිපටිපදාමග්ගානං නාමානි කථයාම. තෙසු පකතිමග්ගස්ස –

‘‘මග්ගො පන්ථො පථො පජ්ජො, අඤ්ඤසං වටුමා’යනං;
අද්ධාන’මද්ධා පදවී, වත්තනි චෙව සන්තතී’’ති

ඉමානි නාමානි. පටිපදාමග්ගස්ස පන –

‘‘මග්ගො පන්ථො පථො පජ්ජො, අඤ්ජසං වටුමා’යනං;
නාව උත්තර සෙතු ච, කුල්ලො ච භිසි සඞ්කමො’’ති

අනෙකානි නාමානි. එත්ථ පන කෙචි ‘‘නාවාතිආදීනි පකතිමග්ගස්ස නාමානී’’ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං, පකතිමග්ගස්ස කිස්මිඤ්චිපි පාළිප්පදෙසෙ ‘‘නාවා’’තිආදීහි පදෙහි වුත්තට්ඨානාභාවතො, අභිධානසත්ථෙසු ච ‘‘නාවා’’ ඉච්චාදිකානං තදභිධානානං අනාගතත්තා.

අයං පනෙත්ථ වචනත්ථො – නාවාවියාති **නාවා,** උත්තරන්ති එතෙනාති **උත්තරං,** නාවායෙව උත්තරන්ති. අයඤ්හි නාවාපරියායො ‘‘තරං, තරණං, පොතො, ප්ලවො’’ති. ඉමෙපි තංපරියායායෙව. උත්තරං වියාති **උත්තරං**. සෙතු වියාති **සෙතු**. කුල්ලො වියාති **කුල්ලො**. භිසි වියාති **භිසි**. සඞ්කමො විය, සඞ්කමන්ති වා එතෙනාති **සඞ්කමො,** සබ්බමෙතං අරියමග්ගස්සෙව නාමං, න පකතිමග්ගස්ස. තථා හි ‘‘ධම්මනාවං සමාරුය්හ, සන්තාරෙස්සං සදෙවක’’න්ති ච, ‘‘ධම්මසෙතුං දළ්හං කත්වා, නිබ්බුතො සො නරාසභො’’ති ච, ‘‘කුල්ලො’ති ඛො භික්ඛවෙ අරියමග්ගස්සෙතං අධිවචන’’න්ති ච එවමාදිනා තත්ථ තත්ථ භගවතා අරියමග්ගො ‘‘නාවා’’තිආදීහි අනෙකෙහි නාමෙහි වුත්තො. අට්ඨකථාචරියෙහිපි **සුත්තනිපාතට්ඨකථායං** ‘‘බද්ධා භිසි සුසඞ්ඛතා භගවා’’ති එතස්මිං පදෙසෙ එවං අත්ථසංවණ්ණනා කතා ‘‘භිසීති පත්ථරිත්වා පුථුලං කත්වා බද්ධා ‘කුල්ලා’ති වුච්චති ලොකෙ, අරියස්ස විනයෙ පන අරියමග්ගො’ති.

‘මග්ගො පජ්ජො පථො පන්ථො, අඤ්ජසං වටුමා’යනං;
නාවා උත්තර සෙතු ච, කුල්ලො ච භිසි සඞ්කමො;
අද්ධානං පභවො’ච්චෙව, තත්ථ තත්ථ පකාසිතො’’ති.

එවං ආචරියෙහි කතාය අත්ථසංවණ්ණනාය දස්සනතො ච ‘‘නාවාතිආදීනිපි පකතිමග්ගස්ස නාමානී’’ති වචනං න ගහෙතබ්බං, යථාවුත්තමෙව වචනං ගහෙතබ්බං.

කොචි පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍ය ‘‘ධම්මසෙතුං දළ්හං කත්වා’ති එත්ථ ‘ධම්මසෙතුන්ති මග්ගසෙතු’න්ති වචනතො **ධම්ම**සද්දො මග්ගෙ වත්තති, න **සෙතු**සද්දො’’ති. තන්න, **ධම්ම**සද්දො විය **සෙතු**සද්දොපි මග්ගෙ වත්තතීති සෙතු වියාති සෙතු, ධම්මො එව සෙතු ධම්මසෙතූති අත්ථවසෙන, එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි. අපරම්පි වදෙය්‍ය ‘‘නනු **බ්‍රහ්මජාලසුත්තන්තට්ඨකථායං** ‘දක්ඛිණුත්තරෙන බොධිමණ්ඩං පවිසිත්වා අස්සත්ථදුමරාජානං පදක්ඛිණං කත්වා පුබ්බුත්තරභාගෙ ඨිතො’ති ඉමස්මිං ඨානෙ **දක්ඛිණුත්තර**සද්දෙන දක්ඛිණො මග්ගො වුත්තො’’ති. න, අනෙකෙසු පාළිප්පදෙසෙසු අට්ඨකථාපදෙසෙසු ච අභිධානසත්ථෙසු ච මග්ගවාචකස්ස **උත්තර**සද්දස්ස අනාගතත්තා, තස්මා තත්ථ එවමත්ථො දට්ඨබ්බො ‘‘දක්ඛිණදිසතො ගන්තබ්බො උත්තරදිසාභාගො දක්ඛිණුත්තරොති වුච්චති, එවංභූතෙන දක්ඛිණුත්තරෙන බොධිමණ්ඩපවිසනං සන්ධාය දක්ඛිණුත්තරෙන බොධිමණ්ඩං පවිසිත්වාති වුත්ත’’න්ති. අථ වා **දක්ඛිණුත්තරෙනාති** දක්ඛිණපච්ඡිමුත්තරෙන, එත්ථ ආදිඅවසානග්ගහණෙන මජ්ඣස්සපි ගහණං දට්ඨබ්බං. එවං ගහණංයෙව හි යං **ජාතකනිදානෙ** වුත්තං ‘‘බොධිසත්තො තිණං ගහෙත්වා බොධිමණ්ඩං ආරුය්හ දක්ඛිණදිසාභාගෙ උත්තරාභිමුඛො අට්ඨාසි, තස්මිං ඛණෙ දක්ඛිණචක්කවාළං ඔසීදිත්වා හෙට්ඨා අවීචිසම්පත්තං විය අහොසි, උත්තරචක්කවාළං උල්ලඞ්ඝිත්වා උපරි භවග්ගප්පත්තං විය අහොසි, බොධිසත්තො ඉදං සම්බොධිපාපුණට්ඨානං න භවති මඤ්ඤෙති පදක්ඛිණං කරොන්තො පච්ඡිමදිසාභාගං ගන්ත්වා පුරත්ථාභිමුඛො අට්ඨාසී’’තිආදි, තෙන සමෙති. අථාපි වදෙය්‍ය ‘‘යදි **උත්තර**සද්දො දිසාවාචකො, එවඤ්ච සති ‘‘දක්ඛිණුත්තරෙනා’’ති **එන**යොගං අවත්වා ‘‘දක්ඛිණුත්තරාය’’ති **ආය**යොගො වත්තබ්බො’’ති. තන්න, දිසාවාචකස්සපි සද්දස්ස ‘‘උත්තරෙන නදී සීතා, ගම්භීරා දුරතික්කමා’’ති **එන**යොගවසෙන වචනතො. අපිච දිසාභාගං සන්ධාය ‘‘දක්ඛිණුත්තරෙනා’’ති වචනං වුත්තං. දිසාභාගො හි දිසා එවාති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

ගකාරන්තධාතුරූපානි.

සකාරන්තධාතු

ලිසි භාසනෙ. ලඞ්සෙති, ලඞ්සයති. එතානි බුද්ධවචනෙ අප්පසිද්ධානිපි ලොකිකප්පයොගදස්සනවසෙන ආගතානි. සාසනස්මිඤ්හි **භූවාදිගණචුරාදි**ගණපරියාපන්නස්ස ගත්‍යත්ථවාචකඋල්ලඞ්ඝනත්ථපරිදීපකස්ස ධාතුස්ස රූපං අතීව පසිද්ධං.

ලඞ්ස ලඞ්සනෙ. ලඞ්සෙති, ලඞ්සයති.

> ‘‘අතිකර’මකරා’චරිය, මය්හම්පෙතං න රුච්චති;
> චතුත්ථෙ ලඞ්සයිත්වාන, පඤ්චමියම්පි ආවුතො’’ති

ඉමස්මිං **සත්තිලඞ්සනජාතකෙ චුරාදි**ගණපරියාපන්නස්ස ගත්‍යත්ථවාචකස්ස උල්ලඞ්ඝනත්ථපරිදීපකස්ස **ලඞ්ස**ධාතුස්ස ‘‘ලඞ්සයිත්වා, ලඞ්සයිත්වානා’’ති රූපෙ දිට්ඨෙයෙව ‘‘ලඞ්සෙති, ලඞ්සයතී’’ති රූපානි දිට්ඨානි එව හොන්ති. භාසත්ථවාචකස්ස පන තථාරූපානි රූපානි න දිට්ඨානි, එවං සන්තෙපි පුබ්බාචරියෙහි දීඝදස්සීහි අභිමතත්තා භාසත්ථවාචිකාපි **ලඞ්ස**ධාතු අත්ථීති ගහෙතබ්බා, එවං සබ්බෙසුපි **භූවාදි**ගණාදීසු සාසනෙ අප්පසිද්ධානම්පි රූපානං සාසනානුකූලානං ගහණං වෙදිතබ්බං, අනනුකූලානඤ්ච අප්පසිද්ධානං ඡඩ්ඩනං.

අස පාපකරණෙ. අසෙති, අසයති. අසං, අසො, අනසො.

තත්ථ **අසන්ති** දුක්ඛං. ‘‘අසන්තං පටිසෙවිස්සං. වනෙ වාළමිගාකිණ්ණෙ. ඛග්ගදීපිනිසෙවිතෙ’’ති ඉදං නිදස්සනං. **අසොති** කිලෙසො. තෙන අසෙන අරහා අනසො. තත්ථ අසයන්ති පාපං කරොන්ති සත්තා එතෙනාති **අසං,** කින්තං? දුක්ඛං, එවං **අසො**. නනු ච සප්පුරිසා දුක්ඛහෙතුපි කිලෙසහෙතුපි ච අත්තනො සුඛත්ථාය පාපං න කරොන්ති. තථා හි –

> ‘‘න පණ්ඩිතා අත්තසුඛස්ස හෙතු,
> පාපානි කම්මානි සමාචරන්ති;
> දුක්ඛෙන ඵුට්ඨා ඛලිතාපි සන්තා,
> ඡන්දා ච දොසා න ජහන්ති ධම්ම’’න්ති

වුත්තං. එවං සන්තෙ කස්මා **‘‘අස පාපකරණෙ’’**ති ධාතු ච ‘‘අසයන්ති පාපං කරොන්ති සත්තා එතෙනාති **අස’’**න්තිආදිවචනඤ්ච වුත්තන්ති? සච්චං, යෙභුය්‍යෙන පන සත්තා දුක්ඛාදිහෙතු පාපකම්මං කරොන්ති, එතෙසු සප්පුරිසා එව න කරොන්ති, ඉතරෙ කරොන්ති. එවං පාපකරණස්ස හි දුක්ඛං කිලෙසො ච හෙතු. තථා හි –

> සුඛීපි හෙකෙ න කරොන්ති පාපං,

අවණ්ණසංසග්ගභයා පුනෙකෙ;
පහු සමානො විපුලත්ථචින්ති,
කිංකාරණා මෙ න කරොසි දුක්ඛ''න්ති

වුත්තං. අයඤ්හි ගාථා දුක්ඛහෙතුපි සත්තා පාපං කරොන්තීති එතමත්ථං දීපෙති. ''කුද්ධො හි පිතරං හන්ති, කුද්ධො හන්ති සමාතර''න්ති අයං පන කිලෙසහෙතුපි පාපං කරොන්තීති එතමත්ථං දීපෙති, තස්මා අම්හෙහි **''අස පාපකරණෙ''**තිආදිවචනං වුත්තං.

සකාරන්තධාතුරූපානි.

චකාරන්තධාතු

ලොච දස්සනෙ. ලොචෙති, ලොචයති. ලොචනං. රූපාරම්මණං ලොචයති පස්සතීති **ලොචනං,** චක්ඛු.

කිචි මද්දනෙ. කිඤ්චෙති, කිඤ්චයති. කිඤ්චනං, අකිඤ්චනො.

තත්ථ **කිඤ්චනන්ති** පලිබොධො. කිඤ්චෙති සත්තෙ මද්දතීති **කිඤ්චනං. කිඤ්චන**සද්දො මද්දනත්ථෙ වත්තති. මනුස්සා හි වීහිං මද්දන්තා ගොණං ''කිඤ්චෙහි කාපිල, කිඤ්චෙහි කාපිලා''ති වදන්ති.

පචි විත්ථාරෙ. පඤ්චෙති, පඤ්චයති. පපඤ්චෙති, පපඤ්චයති. පපඤ්චා.

එත්ථ **පපඤ්චාති** තණ්හාමානදිට්ඨියො. එතා හි අත්තනිස්සිතානං සත්තානං සංසාරං පපඤ්චෙන්ති විත්ථින්නං කරොන්තීති පපඤ්චාති වුච්චන්ති. අථ වා පපඤ්චෙන්ති යත්ථ සයං උප්පන්නා තංසන්තානං විත්ථාරෙන්ති චිරං ඨපෙන්තීති **පපඤ්චා**. ලොකියා පන ''අම්හාකං තුම්හෙහි සද්ධිං කථෙන්තානං පපඤ්චො හොති''තිආදීනි වදන්තා කාලස්ස චිරභාවං පපඤ්චොති වදන්ති, සාසනෙ පන ද්වයම්පි ලබ්භති.

සිච්ච කුඩ්ඩනෙ. සිච්චෙති, සිච්චයති.

වඤ්චු පලම්භනෙ. පලම්භනං උපලාපනං. වඤ්චෙති, වඤ්චයති. වඤ්චකො, වඤ්චනං. **භූවාදිගණෙ** පන **වඤ්ච**ධාතු ගත්‍යත්ථෙ වත්තති. ''සන්ති පාදා අවඤ්චනා''ති හි පාළි

චච්ච අජ්ඣයනෙ. චච්චෙති, චච්චයති.

චු චවනෙ. චාවෙති, චාවයති. අඤ්ඤො **''චු සහනෙ''** ඉති බ්‍රූතෙ. චාවෙති, චාවයති, සහතීති අත්ථො.

අඤ්චු විසෙසනෙ. අඤ්චෙති, අඤ්චයති.

ලොච භාසායං. ලොචෙති, ලොචයති. ලොචනං, ලොචයති සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය භවතීති **ලොචනං,** චක්ඛු.

රච පතියතනෙ. රචෙති, රචයති. රචනා, විරචිතං, කෙසරචනා, ගාථාරචනා.

සූච පෙසුඤ්ඤෙ. පිසුණභාවො **පෙසුඤ්ඤං**. සූචෙති, සූචයති. සූචකො.

පච්ච සංයමනෙ. පච්චෙති, පච්චයති.

රිච වියොජනසම්පජ්ජනෙසු. රෙචෙති, රෙචයති. සෙට්ඨිපුත්තං විරෙචෙය්‍ය. විරෙචෙති, විරෙචයති. විරෙචකො, විරෙචනං.

වච භාසනෙ. වචෙති, වචයති. **භූවාදිගණෙපි** අයං වත්තති. තදා තස්සා ''වත්ති, වචති, අවොච, අවොචු''න්තිආදීනි රූපානි භවන්ති. කාරිතෙ පන ''අන්තෙවාසිකං ධම්මං වාචෙති, වාචයතී''ති රූපානි. වත්තුං, වත්තවෙ, වත්වා, වුත්තං, වුච්චති.

අච්ච පූජායං. අච්චෙති, අච්චයති. බ්‍රහ්මාසුරසුරච්චිතො.

සූච ගන්ධනෙ. සූචෙති, සූචයති. සූචකො, සුත්තං.

එත්ථ ච අත්තත්ථපරත්ථාදිභෙදෙ අත්ථෙ සූචෙතීති **සුත්තං**. තෙපිටකං බුද්ධවචනං.

කච දිත්තියං. කච්චෙති, කච්චයති. කච්චො.

එත්ථ **කච්චොති** රූපසම්පත්තියා කච්චෙති දිබ්බති විරොචතීති **කච්චො,** එවංනාමකො ආදිපුරිසො, තබ්බංසෙ ජාතා පුරිසා ‘‘කච්චානා’’තිපි ‘‘කච්චායනා’’තිපි ‘‘කාතියානා’’තිපි වුච්චන්ති, ඉත්ථියො පන ‘‘කච්චානී’’තිපි ‘‘කච්චායනී’’තිපි ‘‘කාතියානී’’තිපි වුච්චන්ති.

චකාරන්තධාතුරූපානි.

ඡකාරන්තධාතු

මිලෙඡ අබ්‍යත්තායං වාචායං. මිලෙච්ඡෙති, මිලෙච්ඡයති. මිලක්ඛු.

එත්ථ **මිලක්ඛූති** මිලෙච්ඡෙති අබ්‍යත්තවාචං භාසතීති මිලක්ඛු.

කුච්ඡ අවක්ඛෙපෙ. අවක්ඛෙපො අධොඛිපනං. කුච්ඡෙති, කුච්ඡයති.

විච්ඡ භාසායං. විච්ඡෙති, විච්ඡයති.

ඡකාරන්තධාතුරූපානි.

ජකාරන්තධාතු

වජ්ජ වජ්ජනෙ. වජ්ජෙති, වජ්ජයති. පරිවජ්ජනකො. වජ්ජිතො සීලවන්තෙහි, කථං භික්ඛු කරිස්සසීති.

තුජ්ජ බලපාලනෙසු. තුජ්ජෙති, තුජ්ජයති.

තුජි පිජි හිංසාබලදානනිකෙතනෙසු. නිකෙතනං නිවාසො. තුඤ්ජෙති, තුඤ්ජයති. පිඤ්ජෙති. පිඤ්ජයති.

ඛජි කිච්ඡජීවනෙ. ඛඤ්ජෙති, ඛඤ්ජයති. ඛඤ්ජො.

ඛජි රක්ඛණෙ. තාදිසානියෙව රූපානි. **භූවාදිගණෙ ‘‘ඛජි** ගතිවෙකල්ලෙති ඉමිස්සා ‘‘ඛඤ්ජතී’’ති රූපං.

පූජ පූජායං. පූජෙති, පූජයති. පූජා. එසාව පූජනා සෙය්‍යො. පූජකො, පූජිතො, පූජනීයො, පූජනෙය්‍යො, පූජෙතබ්බො, පුජ්ජො.

ගජ මද්දනසද්දෙසු. ගජෙති, ගජයති. ගජො.

තිජ නිසානෙ. තෙජෙති, තෙජයති.

වජ මග්ගනසඞ්ඛාරෙසු. වජෙති, වජයති.

තජ්ජ සන්තජ්ජනෙ. තජ්ජෙති, තජ්ජයති. සන්තජ්ජෙති, සන්තජ්ජයති. සන්තජ්ජිතො.

අජ්ජ පටිසජ්ජනෙ. අජ්ජෙති, අජ්ජයති.

සජ්ජ සජ්ජනෙ. සජ්ජෙති, සජ්ජයති දානං. ගමනසජ්ජො හුත්වා.

භජ විස්සාසෙ. භජෙති, භජයති. **භූවාදිගණෙ** පන ‘‘භජතී’’ති රූපං, භත්ති, සම්භත්ති.

තුජි පිජි ලුජි භජි භාසායං. තුඤ්ජෙති, තුඤ්ජයති. පිඤ්ජෙති, පිඤ්ජයති. ලුඤ්ජෙති, ලුඤ්ජයති. භඤ්ජෙති, භඤ්ජයති. කථෙතීති අත්ථො.

රුජ හිංසායං. රොජෙති, රොජයති. රොගො.

භාජ පුථකම්මනි. පුථකම්මං පුථක්කරණං, විසුං ක්‍රියාති අත්‌ථො. භාජෙති, භාජයති. විභාජෙති, විභාජයති. විභත්ති.

සභාජ සීතිසෙවනෙසු. සභාජෙති, සභාජයති.

ලජ පකාසනෙ. ලජෙති, ලජයති. ලාජා.

යුජ සංයමනෙ. සංපුබ්බො බන්ධනෙ. යොජෙති, යොජයති. සංයොජෙති, සංයොජයති. සංයොජනං.

මජ්ජ සොචෙයාලඞ්කාරෙසු. මජ්ජෙති, මජ්ජයති. සම්මජ්ජෙති, සම්මජ්ජයති. සම්මජ්ජා.

භාජ භාජනදානෙසු. භාජෙති, භාජයති. කථං වෙස්සන්තරො පුත්තො, ගජං භාජෙති සඤ්චය.

ජකාරන්තධාතුරූපානි.

ඣඤන්තා අප්පසිද්ධා. සද්දසත්‌ථෙ පන **"ඤා** නියොජනෙ''ති පඨන්ති, රූපං පන බුද්ධවචනානුකූලං න භවති, තස්මා න දස්සිතං අම්හෙහි.

ටකාරන්තධාතු

සට්ට සට්ටනෙ. සට්ටනං වායාමකරණං. සට්ටෙති, සට්ටයති. එත්‌ථ තු ''සට්ටෙසි, සට්ටෙසි, කිංකාරණා සට්ටෙසි, අහං තං ජානාමී''ති නිදස්සනං.

සට සඞ්ඝාතෙ. පුබ්බෙ විය ක්‍රියාපදානි, නාමිකත්තෙ ''සටො, සටා''ති රූපානි. එත්‌ථ **ගටොති** පානීයසටො. **සටාති** සමූහො ''මච්ඡසටා''තිආදීසු විය.

සට්ට චලනෙ. සට්ටෙති, සට්ටයති.

නට අවසන්දනෙ. අවසන්දනං ගත්තවික්ඛෙපො. නටෙති, නටයති.

චුට ඡුට කුට්ට ඡෙදනෙ. චුටෙති, චුටයති. ඡුටෙති, ඡුටයති. කුට්ටෙති, කුට්ටයති.

පුට්ට චට්ට අප්පභාවෙ. පුට්ටෙති, පුට්ටයති. චුට්ටෙති, චුට්ටයති, අප්පං භවතීති අත්‌ථො.

මුට සඤ්චුණ්ණනෙ. මොටෙති, මොටයති.

අට්ට සුට්ට අනාදරෙ. අට්ටෙති, අට්ටයති. සුට්ටෙති, සුට්ටයති.

ඛට්ට සංවරණෙ ඛට්ටෙති, ඛට්ටයති.

සට්ට හිංසාබලදානනිකෙතනෙසු. සට්ටෙති, සට්ටයති.

තුවට්ට නිපජ්ජායං. තුවට්ටෙති, තුවට්ටයති. ඡබ්බග්ගියා භික්ඛූ එකමඤ්චෙ තුවට්ටෙන්ති.

ඝට්ට ඝට්ටනෙ. ඝට්ටෙති, ඝට්ටයති. අත්‍රායං පාළි – සචෙ සො ඝට්ටෙති, ඉච්චෙතං කුසලං. නොචෙ ඝට්ටෙති, පඤ්චහඞ්ගෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු රූපියඡඩ්ඩකො සම්මන්නිතබ්බො.

පුට හිංසායං. පොටෙති, පොටයති.

කීට බන්ධෙ. බන්ධො බන්ධනං. කීටෙති, කීටයති. කීටො.

චුටි ඡෙදනෙ. චුණ්ටෙති, චුණ්ටයති.

ලුටි ථෙයො. ලුණ්ටෙති, ලුණ්ටයති.

කූට අප්පසාදෙ. කූටෙති, කූටයති. කූටං රජතං. කූටා ගාවී. කූටතාපසො.

චුට පුට චුට විඡෙදෙ. චුටෙති, චුටයති. පොටෙති, පොටයති. ඓොටෙති, ඓොටයති. අඞ්ගුලියො ඓොටෙසුං.

සට සඞ්ඝාටෙ හන්ත්‍යත්ථෙ ච. සටෙති, සටයති.

පට පුට ලුට සට සට් භාසායං. පාටෙති, පාටයති. පොටෙති, පොටයති. ලොටෙති, ලොටයති. සාටෙති, සාටයති. සණ්ටෙති, සණ්ටයති.

පට වට ගන්ථෙ. පටෙති, පටයති. වටෙති, වටයති.

ඛෙට භක්ඛණෙ. ඛෙටෙති, ඛෙටයති.

ඛොට ඛෙපෙ. ඛොටෙති, ඛොටයති.

කුට් දාහෙ. කුටෙති, කුටයති.

යුට සංසග්ගෙ. යොටෙති, යොටයති.

වට විභජනෙ. වටෙති, වටයති.

ටකාරන්තධාතුරූපානි.

ඨකාරන්තධාතු

සඨ සඞ්ඛාරගතීසු. සඨෙති, සඨයති.

සුඨ ආලසියෙ. සොඨෙති, සොඨයති.

සුඨි සොසනෙ. සුණ්ඨෙති, සුණ්ඨයති.

සඨ සිලාඝායං. සඨෙති, සඨයති.

සඨ අසම්මාභාසනෙ. සඨෙති. සඨයති, සඨො.

එත්ථ **සඨොති** කෙරාටිකො. සඨයතීති **සඨො,** න සම්මා භාසතීති අත්ථො.

සඨ කෙතවෙ. රූපං තාදිසමෙව.

> ‘‘සුදස්සං වජ්ජමඤ්ඤෙසං, අත්තනො පන දුද්දසං…පෙ….
> අත්තනො පන ඡාදෙති, කලිංව කිතවාසඨො’’ති.

එත්ථ සාකුණිකො ‘‘කිතවා’’ති වුත්තො. තස්ස ඉදං කෙතවං, තස්මිං කෙතවෙ අයං ධාතු වත්තතීති අත්ථො.

කඨි සොකෙ. කණ්ඨෙති, කණ්ඨයති.

ඨකාරන්තධාතුරූපානි.

ඩකාරන්තධාතු

පඩි පරිභාසෙ. පණ්ඩෙති, පණ්ඩයති. උප්පණ්ඩෙති, උප්පණ්ඩයති. මනුස්සානං නං භික්ඛුනිං උප්පණ්ඩිංසු.

ලඩි උක්ඛෙපෙ. ලණ්ඩෙති, ලණ්ඩයති.

ඛඩි කඩි ඡෙදෙ. ඛණ්ඩෙති, ඛණ්ඩයති. කණ්ඩෙති, කණ්ඩයති. ඛණ්ඩො, කණ්ඩො.

පිඩි සඞ්ඝාතෙ. පිණ්ඩෙති, පිණ්ඩයති. පිණ්ඩො.

එත්ථ ච **පිණ්ඩොති** සමූහසඞ්ඛාතො කලාපොපි ‘‘චොළං පිණ්ඩො රති ඛිඩ්ඩා’’ති එත්ථ වුත්තො ආහාරසඞ්ඛාතො පිණ්ඩොපි පිණ්ඩොයෙව.

කුඩි වෙඨනෙ. කුණ්ඩෙති, කුණ්ඩයති. කුණ්ඩලං.

මඩි භූසායං හසනෙ ච. මණ්ඩෙති, මණ්ඩයති. මණ්ඩො, මණ්ඩනං, මණ්ඩිතො.

භඩි කල්‍යාණෙ. කල්‍යාණං කල්‍යාණතා. භණ්ඩෙති, භණ්ඩයති. භණ්ඩො.

එත්ථ ච **භණ්ඩොති** ධනං, අලඞ්කාරො වා. ‘‘භණ්ඩං ගණ්හාති. සමලඞ්කරිත්වා භණ්ඩෙනා’’ති ච ආදීසු විය.

දණ්ඩ දණ්ඩනිපාතෙ. දණ්ඩෙති, දණ්ඩයති. දණ්ඩො.

ඡඩ්ඩ ඡඩ්ඩනෙ. ඡඩ්ඩෙති, ඡඩ්ඩයති. ඡඩ්ඩනකො. ඡඩ්ඩියති, ඡඩ්ඩිතො. ඡඩ්ඩිතුං, ඡඩ්ඩයිතුං, ඡඩ්ඩෙත්වා, ඡඩ්ඩයිත්වා.

ඩකාරන්තධාතුරූපානි.

ඪකාරන්තධාතු

වඪ ආකිරණෙ. කංසපාතියා පායාසං වඪෙති, වඪයති. භත්තං වඪෙත්වා අදාසි.

ඉමානි ඪකාරන්තධාතුරූපානි.

ණකාරන්තධාතු

වණ්ණ වණ්ණක්‍රියාවිත්ථාරගුණවචනෙසු. වණ්ණො පසංසා. **ක්‍රියා** කරණං. **විත්ථාරො** විත්ථිණ්ණතා. **ගුණො** සීලාදිධම්මො. **වචනං** වාචා. වණ්ණෙති, වණ්ණයති. වණ්ණො, වණ්ණං, සුවණ්ණං, සංවණ්ණනා.

වණ්ණසද්දො ඡවිථුතිකුලවග්ගකාරණසණ්ඨානපමාණරූපායතනාදීසු දිස්සති. තත්ථ ‘‘සුවණ්ණවණ්ණොසි භගවා’’ති එවමාදීසු ඡවියං. ‘‘කදා සඤ්ඤූළ්හා පන තෙ ගහපති සමණස්ස ගොතමස්ස වණ්ණා’’ති එවමාදීසු ථුතියං. ‘‘චත්තාරොමෙ භො ගොතම වණ්ණා’’තිඑවමාදීසු කුලවග්ගෙ. ‘‘අථ කෙන නු වණ්ණෙන, ගන්ධථෙනොති වුච්චතී’’ති එවමාදීසු කාරණෙ. ‘‘මහන්තං හත්ථිරාජවණ්ණං අභිනිම්මිනිත්වා’’තිඑවමාදීසු සණ්ඨානෙ. ‘‘තයො පත්තස්ස වණ්ණා’’ති එවමාදීසු පමාණෙ. ‘‘වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා’’ති එවමාදීසු රූපායතනෙති.

තත්ථ **ඡවියන්ති** ඡවිගතා වණ්ණධාතු එව ‘‘සුවණ්ණවණ්ණො’’ති එත්ථ **වණ්ණ**ග්ගහණෙන ගහිතාති අපරෙ. වණ්ණනං කිත්තියා උග්ඝොසනන්ති **වණ්ණො,** ථුති. වණ්ණියති අසඞ්කරතො වවත්ථපියතීති **වණ්ණො,** කුලවග්ගො. වණ්ණියති ඵලං එතෙන යථාසභාවතො විභාවියතීති **වණ්ණො,** කාරණං, වණ්ණං දීඝරස්සාදිවසෙන සණ්ඨහනන්ති **වණ්ණො,** සණ්ඨානං. වණ්ණියති අඩ්ඪමහන්තාදිවසෙන පමියතීති **වණ්ණො,** පමාණං. වණ්ණෙති විකාරමාපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති **වණ්ණො,** රූපායතනං. එවං තෙන තෙන පවත්තිනිමිත්තෙන **වණ්ණ**සද්දස්ස තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ පවත්ති වෙදිතබ්බා.

අපරම්පි **වණ්ණ**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං වදාම. **වණ්ණ**සද්දො සණ්ඨානජාති රූපායතනකාරණපමාණගුණපසංසාජාතරූපපුළිනක්ඛරාදීසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘මහන්තං සප්පරාජවණ්ණං අභිනිම්මිනිත්වා’’තිආදීසු සණ්ඨානෙ දිස්සති, ‘‘බ්‍රාහ්මණොව සෙට්ඨො වණ්ණො, හීනො අඤ්ඤො වණ්ණො’’තිආදීසු ජාතියං. ‘‘පරමාය වණ්ණපොක්ඛරතාය සමන්නාගතො’’තිආදීසු රූපායතනෙ.

‘‘න හරාමි න භඤ්ජාමි, ආරා සිඞ්ඝාමි වාරිජං;
අථ කෙන නු වණ්ණෙන, ගන්ධථෙනොති වුච්චතී’’ති

ආදීසු කාරණෙ. ‘‘තයො පත්තස්ස වණ්ණා’’තිආදීසු පමාණෙ. ‘‘කදා සඤ්ඤූළ්හා පන තෙ ගහපති සමණස්ස ගොතමස්ස වණ්ණා’’තිආදීසු ගුණෙ. ‘‘වණ්ණාරහස්ස වණ්ණං භාසතී’’තිආදීසු පසංසායං. ‘‘වණ්ණං අඤ්ජනවණ්ණෙන, කාලිඞ්ගම්හි වනිම්හසෙ’’ති එත්ථ ජාතරූපෙ. ‘‘අකිලාසුනො වණ්ණපථෙ ඛණන්තා’’ති එත්ථ පුළිනෙ. ‘‘වණ්ණාගමො වණ්ණවිපරියායො’’තිආදීසු අක්ඛරෙ දිස්සති. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි –

ඡවියං ථුතියං චෙමෙ, කුලවග්ගෙ ච කාරණෙ;

සණ්ඨානෙ ච පමාණෙ ච, රූපායතනජාතිසු;
ගුණක්ඛරෙසු පුළිනෙ, **වණ්ණ**සද්දො පවත්තති;

සුවණ්ණසද්දො ඡවිසම්පත්තිගරුළජාතරූපෙසු ආගතො. අයඤ්හි ''සුවණ්ණෙ දුබ්බණ්ණෙ, සුගතෙ දුග්ගතෙ''ති, ''සුවණ්ණතා සුස්සරතා''ති ච එවමාදීසු ඡවිසම්පත්තියං ආගතො. ''කාකං සුවණ්ණා පරිවාරයන්ති''තිආදීසු ගරුළෙ. ''සුවණ්ණවණ්ණො කඤ්චනසන්නිභත්තචො''තිආදීසු ජාතරූපෙති.

පුණ සඞ්ඝාතෙ. පුණෙති, පුණයති.

චුණ සඞ්කොචනෙ. චුණෙති, චුණයති.

චුණ්ණ පෙරණෙ. චුණ්ණෙති, චුණ්ණයති. චුණ්ණං. චුණ්ණවිචුණ්ණං කරොති.

සණ දානෙ. සණෙති, සණයති.

කුණ සඞ්කොචනෙ. කුණෙති, කුණයති. කුණො. කුණහත්ථො. හත්ථෙන කුණී.

තූණ පූරණෙ. තූණෙති, තූණයති. තූණී.

එත්ථ **තූණී**ති සරකලාපො. සා හි තූණෙන්ති පූරෙන්ති සරෙ එත්ථාති තූණී.

හූණ භාසායං. හූණෙති, හූණයති.

කණ නිමීලනෙ. කාණෙති, කාණයති. කාණො.

එත්ථ **කාණො**ති එකෙන වා ද්වීහි වා අක්ඛීහි පරිහීනක්ඛි. **අට්ඨකථාචරියා** පන **''කාණො** නාම එකක්ඛිනා කාණො, **අන්ධො** නාම උභයක්ඛිකාණො''ති වදන්ති, තං **කාණන්ධ**සද්දානං එකත්ථසන්නිපාතෙ යුජ්ජති. ඉතරථා **කාණකච්ඡපොපමසුත්තෙ** වුත්තො කච්ඡපො එකස්මිං කාණො සියා, එකක්ඛිකාණො ච පන පුරිසො ''අන්ධො''ති න වත්තබ්බො සියා, තස්මා තෙසමයුගළත්තෙ එකෙකස්ස යථාසම්භවං ද්වින්නං ද්වින්නමාකාරානං වාචකතා දට්ඨබ්බා. තථා හි **කොසලසංයුත්තට්ඨකථායං ''කාණො**ති එකච්ඡිකාණො වා උභයච්ඡිකාණො වා''ති වුත්තං. අථ වා ''ඔවදෙය්‍යානුසාසෙය්‍යා''ති එත්ථ ඔවාදානුසාසනානං විය සවිසෙසතා අවිසෙසතා ච දට්ඨබ්බා.

ගණ සඞ්ඛ්‍යානෙ. ගණෙති, ගණයති. ගණනා, ගණො.

එත්ථ **ගණනා**ති සඞ්ඛ්‍යා. **ගණො**ති භික්ඛුසමූහො. යෙසං වා කෙසඤ්චි සමූහො. සමූහස්ස ච අනෙකානි නාමානි. සෙය්‍යථිදං –

සඞ්ඝො ගණො සමූහො ච,
ඛන්ධො සන්නිචයො චයො;
සමුච්චයො ච නිචයො,
වග්ගො පූගො ච රාසි ච.

කායො නිකායො නිකරො,
කදම්බො විසරො සටා;
සමුදායො ච සන්දොහො,
සඞ්ඝාතො සමයො කරො.

ඔඝො පුඤ්ජො කලාපො ච,
පිණ්ඩො ජාලඤ්ච මණ්ඩලං;
සණ්ඩො පවාහො ඉච්චෙතෙ,
සමූහත්ථාභිධායකාති.

කිඤ්චාපි එතෙ **සඞ්ඝගණසමූහා**දයො සද්දා සමූහත්ථවාචකා, තථාපි **සඞ්ඝගණ**සද්දායෙව විනාපි විසෙසකපදෙන භික්ඛුසමූහෙ වත්තන්ති, නාඤ්ඤෙ, අඤ්ඤෙ පන **සඞ්ඝගණ**සද්දෙහි සද්ධිං අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච කදාචි සමානත්ථවිසයා හොන්ති, කදාචි අසමානත්ථවිසයා, තස්මා යථාපාවචනං අසම්මුය්හන්තෙන යොජෙතබ්බා. ''එකො, ද්වෙ''තිආදිනා ගණෙතබ්බොති **ගණො.**

කණ්ණ සවනෙ. කණ්ණෙති, කණ්ණයති. කණ්ණො. කණ්ණයන්ති සද්දං සුණන්ති එතෙනාති **කණ්ණො,** යො ලොකෙ ''සවනං, සොත''න්ති ච වුච්චති.

කුණ ගුණ ආමන්තනෙ. කුණෙති, කුණයති. ගුණෙති, ගුණයති. ගුණො. ගොණො.

එත්ථ **ගුණොති** සීලාදයො ධම්මා, කෙනට්ඨෙන තෙ ගුණා. ගොණාපියති ආමන්තාපියති අත්තනි පතිට්ඨිතො පුග්ගලො දට්ඨුං සොතුං පූජිතුඤ්ච ඉච්ඡන්තෙහි ජනෙහීති ගුණො. එත්ථ කිඤ්චාපි සීලාදිධම්මානං ආමන්තාපනං නත්ථි, තථාපි තංහෙතුආමන්තනං නිමන්තනඤ්ච තෙයෙව කරොන්ති නාමාති එවං වුත්තං. තථා හි –

> ''යථාපි ඛෙත්තසම්පන්නෙ,
> බීජං අප්පම්පි රොපිතං;
> සම්මා ධාරං පවස්සන්තෙ,
> ඵලං තොසෙති කස්සක''න්ති

එත්ථ කස්සකස්ස තුට්ඨිඋප්පත්තිකාරණත්තා හෙතුවසෙන නිච්චෙතනස්සපි ඵලස්ස තොසනං වුත්තං, එවම්ධාපි ආමන්තාපනකාරණත්තා එවං වුත්තං. අඤ්ඤෙ පන ''ගුඤ්ජන්තෙ අබ්‍යයන්තෙ ඉති ගුණා''ති අත්ථං වදන්ති. තදනුරූපං පන ධාතුසද්දං න පස්සාම, **''ගුණ** ආමන්තනෙ'' ඉච්චෙව පස්සාම, විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

වණ ගත්තවිචුණ්ණනෙ. වණෙති, වණයති. වණො.

එත්ථ **වණොති** අරු. සා හි සරීරං වණයති විචුණ්ණෙති ඡිද්දාවඡිද්දං කරොතීති වණොති වුච්චති.

පණ්ණ හරිතෙ. පණ්ණෙති, පණ්ණයති. තාලපණ්ණං. සූපෙය්‍යපණ්ණං.

එත්ථ ච හරිතභාවවිගතෙපි වත්ථුස්මිං පණ්ණභාවො රූළ්හිතො පවත්තොති දට්ඨබ්බො. ''පණ්ණං, පත්තං, පලාසො, දලං'' ඉච්චෙතෙ සමානත්ථා.

පණ බ්‍යවහාරෙ. පණෙති, පණයති. රාජා ච දණ්ඩං ගරුකං පණෙති.

ඉමානි ණකාරන්තධාතුරූපානි.

තකාරන්තධාතු

චින්ත චින්තායං. චින්තෙති, චින්තයති. චිත්තං, චින්තා, චින්තනා, චින්තනකො. කාරිතෙ ''චින්තාපෙති, චින්තාපයතී''ති රූපානි.

තත්ථ **චිත්තන්ති** ආරම්මණං චින්තෙතීති චිත්තං, විජානාතීති අත්ථො, සබ්බචිත්තසාධාරණවසෙනෙතං දට්ඨබ්බං. එත්ථ සියා – කස්මා ''ආරම්මණං චින්තෙතීති චිත්ත''න්ති වත්වාපි ''විජානාතීති අත්ථො''ති වුත්තං, නනු චින්තනවිජානනා නානාසභාවා. න හි ''චින්තෙතී''ති පදස්ස ''විජානාතී''ති අත්ථො සම්භවති, දුප්පඤ්ඤස්ස හි නානප්පකාරෙහි චින්තයතොපි සුඛුමත්ථාධිගමො න හොතීති? සච්චං, ''විජානාතී''ති ඉදං පදං චිත්තස්ස සඤ්ඤාපඤ්ඤාකිච්චෙහි විසිට්ඨවිසයග්ගහණං දීපෙතුං වුත්තං සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා **චිත්ත**සද්දස්ස. යඤ්හි ධම්මජාතං ''චිත්ත''න්ති වුච්චති, තදෙව විඤ්ඤාණං, තස්මා විජානනත්ථං ගහෙත්වා සඤ්ඤාපඤ්ඤාකිච්චාවිසිට්ඨවිසයග්ගහණං දීපෙතුං ''විජානාතී''ති වුත්තං.

ඉදානි අඤ්ඤගණිකධාතුවසෙනපි නිබ්බචනං පකාසයාම – සබ්බෙසු චිත්තෙසු යං ලොකියකුසලාකුසලමහාක්‍රියචිත්තං, තං ජවනවීථිවසෙන අත්තනො සන්තානං චිනොතීති **චිත්තං,** විපාකං කම්මකිලෙසෙහි චිතන්ති **චිත්තං,** ඉදං **චි**ධාතුවසෙන නිබ්බචනං. යං කිඤ්චි ලොකෙ විචිත්තං සිප්පජාතං, සබ්බස්ස තස්ස චිත්තෙනෙව කරණතො චිත්තෙති විචිත්තෙති විචිත්තං කරියති එතෙනාති **චිත්තං,** චිත්තකරණතාය චිත්තන්ති වුත්තං හොති, ඉදං **චිත්ත**ධාතුවසෙන නිබ්බචනං. චිත්තතාය චිත්තං, ඉදං පාටිපදිකවසෙන නිබ්බචනං. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා** ''සබ්බම්පි යථානුරූපතො චිත්තතාය චිත්තං, චිත්තකරණතාය චිත්තන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො''ති.

එත්ථ හි චිත්තස්ස සරාගසදොසාදිභෙදභින්නත්තා සම්පයුත්තභූමිආරම්මණහීනමජ්ඣිමපණීතාධිපතීනං වසෙන චිත්තස්ස චිත්තතා වෙදිතබ්බා. කිඤ්චාපි එකස්ස චිත්තස්ස එවං විචිත්තතා නත්ථි, තථාපි විචිත්තානං අන්තොගධත්තා සමුදායවොහාරෙන අවයවොපි ''චිත්ත''න්ති වුච්චති, යථා පබ්බතනදීසමුද්දාදිඑකදෙසෙසු දිට්ඨෙසු පබ්බතාදයො

දිට්ඨාති වුච්චන්ති. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා** ‘‘කාමඤ්චෙත්ථ එකමෙව එවං චිත්තං න හොති, චිත්තානං පන අන්තොගධත්තා එතෙසු යං කිඤ්චි එකම්පි චිත්තතාය ‘චිත්ත’න්ති වත්තුං වට්ටතී’’ති.

එත්ථ ච වුත්තප්පකාරානමත්ථානං විනිච්ඡයො භවති. කථං? යස්මා යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතබ්බො. තස්මා යං ආසෙවනපච්චයභාවෙන චිනොති, යඤ්ච කම්මුනා අභිසඞ්ඛතත්තා චිතං, තං තෙන කාරණෙන චිත්තන්ති වුත්තං. යං පන තථා න හොති, තං පරිත්තක්‍රියද්වයං අන්තිමජවනඤ්ච ලබ්භමානචින්තනවිචිත්තතාදිවසෙන චිත්තන්ති වෙදිතබ්බං, හසිතුප්පාදො පන අඤ්ඤජවනගතිකොයෙවාති.

ඉමානි චිත්තස්ස නාමානි –

චිත්තං මනො මානසඤ්ච, විඤ්ඤාණං හදයං මනං;
නාමානෙතානි වොහාර-පථෙ වත්තන්ති පායතො.

චිත්තසද්දො පඤ්ඤත්තියං විඤ්ඤාණෙ විචිත්තෙ චිත්තකම්මෙ අච්ඡරියෙති එවමාදීසු අත්ථෙසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘චිත්තො ගහපති. චිත්තමාසො’’තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං දිස්සති. ‘‘චිත්තං මනො මානස’’න්තිආදීසු විඤ්ඤාණෙ. ‘‘විචිත්තවත්ථාභරණා’’තිආදීසු විචිත්තෙ. ‘‘දිට්ඨං වො භික්ඛවෙ චරණං නාම චිත්ත’’න්තිආදීසු චිත්තකම්මෙ. ‘‘ඉඞ්ඝ මද්දි නිසාමෙහි, චිත්තරූපංව දිස්සතී’’තිආදීසු අච්ඡරියෙති.

චිත සඤ්චෙතනෙ. චෙතෙති, චෙතයති. රත්තො බො බ්‍රාහ්මණ රාගෙන අභිභූතො අත්තබ්‍යාබාධායපි චෙතෙති, පරබ්‍යාබාධායපි චෙතෙති, උභයබ්‍යාබාධායපි චෙතෙති. ආකඞ්ඛති චෙතයති, තං නිසෙධ ජුතින්ධර. චෙතනා, සඤ්චෙතනා. චෙතයිතං, චෙතෙත්වා, චෙතයිත්වා. සඤ්චිච්ච පාණං ජීවිතා වොරොපෙති.

තත්ථ **චෙතනාති** චෙතයතීති චෙතනා, සද්ධිං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහතීති අත්ථො. **සඤ්චෙතනාති** උපසග්ගවසෙන පදං වඩ්ඪිතං. **චෙතයිතන්ති** චෙතනාකාරො. **සඤ්චිච්චාති** සයං ඤත්වා, චෙච්ච අභිවිතරිත්වාති අත්ථො. ඉමානි චෙතනාය නාමානි –

සඤ්චෙතනා චෙතයිතං, චෙතනා කම්මමෙව ච;
කම්මඤ්හි ‘‘චෙතනා’’ ත්වෙව, ජිනෙනාභච්ච භාසිතං.

අත්‍රායං පාළි ‘‘චෙතනාහං භික්ඛවෙ කම්මං වදාමි, චෙතයිත්වා කම්මං කරොති කායෙන වාචාය මනසා’’ති.

මන්ත ගුත්තභාසනෙ. මන්තෙති, මන්තයති, නිමන්තෙති, නිමන්තයති, ආමන්තෙති, ආමන්තයති. ජනා සඞ්ගම්ම මන්තෙන්ති, මන්තයන්ති, මන්තයිංසු රහොගතා. නිමන්තයිත්ථ රාජානං. ආමන්තයිත්ථ දෙවින්දො, විසුකම්මං මහිද්ධිකං. මන්තා, මන්තො. කාරිතෙ ‘‘මන්තාපෙති, මන්තාපයතී’’ති රූපානි.

එත්ථ **මන්තාති** පඤ්ඤා, ‘‘ගවෙසනසඤ්ඤා’’තිපි වදන්ති. **මන්තොති** ගුත්තභාසනං. ‘‘උපස්සුතිකාපි සුණන්ති මන්තං, තස්මා හි මන්තො ඛිප්පමුපෙති භෙද’’න්ති එත්ථ හි ගුත්තභාසනං ‘‘මන්තො’’ති වුච්චති. අපිච **මන්තොති** ඡළඞ්ගමන්තො. වුත්තඤ්ච ‘‘යෙ මන්තං පරිවත්තෙන්ති, ඡළඞ්ගං බ්‍රහ්මචින්තිත’’න්ති. එත්ථ සික්ඛා නිරුත්ති කප්ප බ්‍යාකරණ ජොතිසත්ථ ඡන්දොවිචිතිවසෙන මන්තො ‘‘ඡළඞ්ගො’’ති වෙදිතබ්බො. එතානි එව ඡ ‘‘වෙදඞ්ගානී’’ති වුච්චන්ති. වෙදො එව හි ‘‘මන්තො, සුතී’’ති ච වුත්තො. අථ වා **මන්තොති** වෙදාදිවිජ්ජා.

යන්ත සඞ්කොචනෙ. යන්තෙති, යන්තයති. යන්තං, තෙලයන්තං යථාචක්කං, එවං කම්පති මෙදනී.

සත්ත ගතියං. සත්තෙති, සත්තයති.

සන්ත ආමප්පයොගෙ. ආමප්පයොගො නාම උස්සන්නක්‍රියා. සන්තෙති, සන්තයති.

කිත්ත සංසන්දනෙ. කිත්තෙති, කිත්තයති. ‘‘යෙ වොහං කිත්තයිස්සාමි, ගිරාහි අනුපුබ්බසො. කිත්තනා පරිකිත්තනා’’තිආදීසු පන කත්ථනා ‘‘කිත්තනා’’ති වුච්චති.

තන්ත කුටුම්බධාරණෙ. තන්තෙති, තන්තයති. සතන්තො, සප්පධානොති අත්ථො.

යත නිකාරොපකාරෙසු. යතෙති, යතයති. නීතො ච පටිදානෙ, **යත**ධාතු **නි**උපසග්ගතො පරො පටිදානෙ වත්තති, නියාතෙති, නියාතයති. **ත**කාරස්ස පන **ද**කාරත්තෙ කතෙ ‘‘නියාදෙති, නියාදයති. රථං නියාදයිත්වාන, අණණො එහි සාරථී’’ති රූපානි.

වතු භාසායං. වත්තෙති, වත්තයති.

පත ගතියං. පතෙති, පතයති.

වාත ගතිසුඛසෙවනෙසු. ගති සුඛං සෙවනන්ති තයො අත්ථා. තත්ථ සුඛනං **සුඛං**. වාතෙති, වාතයති. වාතො, වාතපුප්ඵං. චීවරස්ස අනුවාතො.

කෙත ආමන්තනෙ. කෙතෙති, කෙතයති. කෙතකො.

සත්ත සන්තානක්‍රියායං. සන්තානක්‍රියා නාම පබන්ධක්‍රියා අවිච්ඡෙදකරණං. සත්තෙති, සත්තයති. සත්තො.

> ''කින්නු සන්තරමානොව, ලායිත්වා හරිතං තිණං;
> ඛාද ඛාදාති ලපසි, ගතසත්තං ජරග්ගව''න්ති

පාළියං පන ''ගතසත්තං ජරග්ගව''න්ති පාඨස්ස ''විගතජීවිතං ජිණ්ණගොණ''න්ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං. ඉමිනා **සත්තසද්දස්ස** ජීවිතවචනං විය දිස්සති, ''න සුකරා උඤ්ඡෙන පග්ගහෙන යාපෙතු''න්ති එත්ථ **පග්ගහසද්දස්ස** පත්තකථනං විය. සුට්ඨු විචාරෙතබ්බං.

සුත්ත අවමොචනෙ. සුත්තෙති, සුත්තයති.

මුත්ත පසවනෙ. මුත්තෙති, මුත්තයති. ඔමුත්තෙති, ඔමුත්තයති. මුත්තං. අත්‍රායං පාළි ''මුත්තෙති ඔහදෙති වා''ති. තත්ථ **මුත්තෙතීති** පස්සාවං කරොති. **ඔහදෙතීති** කරීසං විස්සජ්ජෙති. කාරිතෙ ''මුත්තාපෙති, මුත්තාපයතී''ති රූපානි.

කත්තර සෙථිල්ලෙ. කත්තරෙති, කත්තරයති. කත්තරො. කත්තරදණ්ඩො, කත්තරසුප්පං.

තත්ථ **කත්තරොති** ජිණ්ණො. මහල්ලකොති වුත්තං හොති. කෙනට්ඨෙන? කත්තරයති අඞ්ගානං සිථිලභාවෙන සිථිලො භවතීති අත්ථෙන. **කත්තරදණ්ඩොති** කත්තරෙහි ජිණ්ණමනුස්සෙහි එකන්තතො ගහෙතබ්බතාය කත්තරානං දණ්ඩො කත්තරදණ්ඩො. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා ''කත්තරදණ්ඩොති** ජිණ්ණකාලෙ ගහෙතබ්බදණ්ඩො''ති. **කත්තරසුප්පන්ති** ජිණ්ණසුප්පං. කත්තරඤ්ච තං සුප්පඤ්චාති කත්තරසුප්පන්ති සමාසො.

චිත්ත චිත්තකරණෙ, කදාචි **දස්සනෙපි. චිත්තකරණං** විචිත්තභාවකරණං. චිත්තෙති, චිත්තයති. චිත්තං.

තකාරන්තධාතුරූපානි.

ථකාරන්තධාතු

කථ කථනෙ. කථෙති, කථයති. ධම්මං සාකච්ඡති. සාකච්ඡා, කථා, පරිකථා, අට්ඨකථා.

තත්ථ **සාකච්ඡතීති** සහ කථයති. අත්ථො කථීයති එතායාති **අට්ඨකථා,** ත්ථකාරස්ස ට්ඨකාරත්තං.

> යාය'ත්ථමභිවණ්ණෙන්ති, බ්‍යඤ්ජනත්ථපදානුගං;
> නිදානවත්ථුසම්බන්ධං, එසා අට්ඨකථා මතා.

''අට්ඨකථා''ති ච ''අත්ථසංවණ්ණනා''ති ච නින්නානාකරණං.

පථි ගතියං. පන්ථෙන්ති, පන්ථයන්ති. පන්ථො. **භූවාදිගණෙ ''පථ ගතිය''**න්ති අකාරන්තවසෙන කථිතස්ස ''පථති, පථො''ති නිග්ගහීතාගමවජ්ජිතානි රූපානි භවන්ති, ඉධ පන ඉකාරන්තවසෙන කථිතස්ස සනිග්ගහීතාගමානි රූපානි නිච්චං භවන්තීති දට්ඨබ්බං.

පුත්ථ ආදරානාදරෙසු. පුත්ථෙති, පුත්ථයති.

මුත්ථ සඞ්ඝාතෙ. මුත්ථෙති, මුත්ථයති.

වත්ථ අද්දනෙ. වත්ථෙති, වත්ථයති.

පුථ භාසායං. පොථෙති, පොථයති. කථෙතීති අත්ථො.

පුථ පහාරෙ. පොථෙති, පොථයති. කුමාරෙ පොථෙත්වා අගමාසි.

කථ වාක්‍යපබන්ධෙ. කථෙති, කථයති. කථා.

සථ දුබ්බල්‍යෙ. සථෙති, සථයති.

අත්ථ පත්ථ යාචනායං. අත්ථෙති, අත්ථයති. අත්ථො. පත්ථෙති, පත්ථයති. පත්ථනා. පටිපක්ඛං අත්ථයන්ති ඉච්ඡන්තීති **පච්චත්ථිකා.**

ථොම සිලාඝායං. ථොමෙති, ථොමයති. ථොමනා.

කාථ හිංසායං. කාථෙති, කාථයති.

සථ බන්ධනෙ. සථෙති, සථයති.

සන්ථ ගන්ථ සන්ථම්භෙ. සන්ථෙති, සන්ථයති. ගන්ථෙති, ගන්ථයති. ගන්ථො.

ථකාරන්තධාතුරූපානි.

දකාරන්තධාතු

හද කරීසුස්සග්ගෙ. කරීසුස්සග්ගො කරීසස්ස උස්සග්ගො විස්සජ්ජනං. හදෙති, හදයති. ඔහදෙති, ඔහදයති.

විද ලාභෙ. ඉමස්මිං ඨානෙ **ලාභො** නාම අනුභවනං, තස්මා **විද**ධාතු අනුභවනෙ වත්තතීති අත්ථො ගහෙතබ්බො. සුඛං වෙදනං වෙදෙති. දුක්ඛං වෙදනං වෙදෙති. වෙදයති. වෙදනා, විත්ති. වෙදයිතං. සුඛං වෙදනං වෙදයමානො.

කුදි අනතභාසනෙ. කුන්දෙති, කුන්දයති.

මිද සිනෙහනෙ. අත්‍ර **සිනෙහො** නාම පීති. මෙදෙති, මෙදයති.

ඡද සංවරණෙ. ගෙහං ඡාදෙති, ඡාදයති. දොසං ඡාදෙති, ඡාදයති. පටිච්ඡාදෙති, පටිච්ඡාදයති. ඡත්තං. ඡන්නා කුටි.

තත්‍ර **ඡත්තන්ති** ආතපත්තං. ආතපං ඡාදෙතීති **ඡත්තං**. පටිච්ඡාදියතෙති **ඡන්නා.**

චුද සඤ්චොදනෙ ආණත්තියඤ්ච. චොදෙති, චොදයති. චොදකො, චුදිතකො, චොදනා. ආනන්දො බුද්ධචොදිතො.

තත්‍ර **චොදනාති** චාලනා. **චාලනාති** දොසාරොපනාති අත්ථො.

ඡද්ද වමනෙ. ඡද්දෙති, ඡද්දයති.

මද තිත්තියොගෙ. මදෙති, මදයති.

විද චෙතනාඛ්‍යානනිවාසෙසු. චෙතනා සඤ්ඤාණං. **ආඛ්‍යානං** කථනං. **නිවාසො** නිවසනං. වෙදෙති, වෙදයති. පටිවෙදෙති, පටිවෙදයති. පටිවෙදයාමි තෙ මහාරාජ.

සද්ද සද්දනෙ. සද්දෙති, සද්දයති. විසද්දෙති, විසද්දයති. සද්දො, සද්දිතො. දීඝත්තෙ ''සද්දායතී''ති රූපං.

එත්ථ ච ''මං සද්දායතීති සඤ්ඤාය වෙගෙන උදකෙ පතී''ති **අට්ඨකථාපාඨො** නිදස්සනං, ඉදං ''පබ්බතායතී''ති රූපං විය ධාතුවසෙන නිප්ඵන්නං න හොතීති න වත්තබ්බං, ධාතුවසෙන නිප්ඵන්නංයෙවාති ගහෙතබ්බං. **සද්දොති** සද්දියතීති සද්දො, යථාවුච්චතීති වචනං. අථ වා සද්දියති අත්ථො අනෙනාති **සද්දො.** ගරවො පන ''සප්පතීති **සද්දො.** උදීරියති අභිලපියතීති අත්ථො''ති වදන්ති.

සූද ආසෙවනෙ. සූදෙති, සූදයති. සූදො.

සූදොති භත්තකාරකො, යො ‘‘රසකො’’තිපි වුච්චති.

කන්ද සාතච්චෙ. සාතච්චං සතතභාවො නිරන්තරභාවො. කන්දෙති, කන්දයති.

මුද සංසග්ගෙ. එකතොකරණං **සංසග්ගො.** මොදෙති, මොදයති සත්තුනි සප්පිනා.

නද භාසායං. නාදෙති, නාදයති. හෙතුකත්තුරූපානීති න වත්තබ්බානි පාළිදස්සනතො ‘‘සීහො ච සීහනාදෙන, දද්දරං අභිනාදයී’’ති. අඤ්ඤත්‍රාපි සංසයො න කාතබ්බො. ඉමස්මිං **චුරාදිගණෙ** හෙතුකත්තුරූපසදිසානම්පි සුද්ධකත්තුරූපානං සන්දිස්සනතො.

සද අස්සාදනෙ. සාදෙති, සාදයති. අස්සාදෙති, අස්සාදයති. එත්ථ **ආ**උපසග්ගො රස්සවසෙන ඨිතො.

ගද දෙවසද්දෙ. දෙවසද්දො වුච්චති මෙඝසද්දො. ගදෙති, ගදයති.

පද ගතියං. පදෙති, පදයති. පදං. **ඉමිස්සා දිවාදිගණෙ** ‘‘පජ්ජතී’’ති රූපං භවති, ඉධ පන ඊදිසානි.

ඡිද්ද කණ්ණභෙදෙ. ඡිද්දෙති, ඡිද්දයති. ඡිද්දං.

ඡිද ද්වෙධාකරණෙ. නනු භො යො චතුධා වා පඤ්චධා වා අනෙකසතධා වා ඡින්දති, තස්ස තං ඡෙදනං ද්වෙධාකරණං නාම න හොති, එවං සන්තෙ කස්මා සාමඤ්ඤෙන අවත්වා ‘‘ද්වෙධාකරණෙ’’ති ද්විධා ගහණං කතන්ති? ද්විධාකරණං නාම න හොතීති න වත්තබ්බං, අනෙකසතධා ඡෙදනම්පි ද්විධාකරණංයෙව. අපරස්ස හි අපරස්ස ඡින්නකොට්ඨාසස්ස පුබ්බෙන එකෙන කොට්ඨාසෙන සද්ධිං අපෙක්ඛනවසෙන ද්විධාකරණං හොතියෙව. ඡෙදෙති, ඡෙදයති.

යො තෙ හත්ථෙ ච පාදෙ ච, කණ්ණනාසඤ්ච ඡෙදයි;
තස්ස කුජ්ඣ මහාවීර, මා රට්ඨං විනස්ස ඉදං;

යො මෙ හත්ථෙ ච පාදෙ ච, කණ්ණනාසඤ්ච ඡෙදයි;
චිරං ජීවතු සො රාජා, න හි කුජ්ඣන්ති මාදිසාති.

ඡද අපවාරණෙ. ඡාදෙති, ඡාදයති. ඡත්තං. පුරිසස්ස හත්තං ඡාදයති.

ඊදී සන්දීපනෙ. ඊදෙති, ඊදයති. ඊකාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨත්තා සනිග්ගහීතාගමානි රූපානි න භවන්ති.

අද්ද හිංසායං. අද්දෙති, අද්දයති.

වද භාසායං. වාදෙති, වාදයති. වාදො.

තත්ථ ‘‘වාදෙති, වාදයතී’’ති ඉමෙසං ‘‘වදතී’’ති සුද්ධකත්තුවසෙනෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො, න හෙතුකත්තුවසෙන. තථා හි ‘‘සඞ්කෙතං කත්වා විසංවාදෙති. ඔවදෙය්‍යානුසාසෙය්‍ය. ඉදමෙව සච්චන්ති ච වාදයන්ති. අවිසංවාදකො ලොකස්සා’’ති සුද්ධකත්තුදීපකපාළිනයා දිස්සන්ති , සද්දසත්ථෙ ච ‘‘වාදයතී’’ති සුද්ධකත්තුපදං දිස්සති. තත්ථ **විසංවාදෙතීති** මුසා වදෙති, අථ වා විප්පලම්භෙති, **වාදොති** වචනං. ‘‘වාදො ජප්පො විතණ්ඩා’’ති එවංවිධාසු තීසු කථාසු වාදසඞ්ඛාතා කථා. ‘‘වාදාපෙති, වාදාපයතී’’ති ද්වෙයෙව හෙතුකත්තුපදානි භවන්ති.

ඡදී ඉච්ඡායං. ඊකාරන්තොයං ධාතු, තස්මා සනිග්ගහීතාගමානිස්ස රූපානි න භවන්ති. පුරිසස්ස හත්තං ඡාදෙති, ඡාදයති, රුච්චතීති අත්ථො. පුරිසස්ස හත්තං ඡාදයමානං තිට්ඨති ඡාදෙන්තං වා.

වදී අභිවාදනථුතීසු. අයම්පි ඊකාරන්තො ධාතු, තස්මා ඉමස්සපි සනිග්ගහීතාගමානි රූපානි න භවන්ති. වාදෙති, වාදයති, වන්දති, ථොමෙති වාති අත්ථො. ඉමානි අනුපසග්ගානි රූපානි. සද්දසත්ථෙපි ච ‘‘වාදයතී’’ති අනුපසග්ගවන්දනථුතිඅත්ථං පදං වුත්තං, සාසනෙ පන ‘‘අභිවාදෙති, අභිවාදයති, අභිවාදනං, භගවන්තං අභිවාදෙත්වා’’තිආදීනි සොපසග්ගානි රූපානි දිස්සන්ති.

තත්ථ **අභිවාදෙත්වාති** වන්දිත්වා, ථොමෙත්වා වා, අයමස්මාකං රුචි. **ආගමට්ඨකථායං** පන **‘‘අභිවාදෙත්වාති** ‘සුඛී අරොගො හොතූ’ති වදාපෙත්වා, වන්දන්තො හි අත්ථතො එවං වදාපෙති නාමා’’ති හෙතුකත්තුවසෙන **අභිවාදනසද්දත්ථො** වුත්තො, අම්හෙහි පන **වන්දනසද්දං** සද්දසත්ථනයමග්ගහෙත්වා සුද්ධකත්තුවසෙන අත්ථො කථිතො. අභිවාදනඤ්හි වන්දනංයෙව, න වදාපනං **අභිසද්දෙන** සම්බන්ධිතත්තා ‘‘අභිවාදනසීලිස්සා’’ති එත්ථ විය.

ඉදඤ්හි ''අභිවාදාපනසීලිස්සා''ති න වුත්තං. යදි ච සද්දසත්ථෙ වදාපනමධිප්පෙතං සියා, ''වදී වදාපනථුතීසූ''ති නිස්සන්දෙහවචනං වත්තබ්බං සියා , එවඤ්ච න වුත්තං, එවං පන වුත්තං ''වදී අභිවාදනථුතීසූ''ති, තෙන වදාපනමනධිප්පෙතන්ති ඤායති.

අථාපි සියා ''කස්සචි වුද්ධෙන විසිට්ඨං වදාපනං අභිවාදන''න්ති, එවම්පි නුපපජ්ජති කාරිතවසෙන ධාතුඅත්ථස්ස අකථෙතබ්බතො. තථා හි ''පච පාකෙ, ඡිදි ද්විධාකරණෙ''තිආදිනා භාවවසෙන අත්ථප්පකාසනමත්තෙයෙව ''පචති, පච්චති, පාචෙති. ඡින්දති, ඡිජ්ජති, ඡෙදාපෙතී''තිආදීනි සකම්මකානි චෙව අකම්මකානි ච සකාරිතානි ච රූපානි නිප්ඵජ්ජන්ති, න ච තදත්ථාය විසුං විසුං ධාතුනිද්දෙසො කරියති. තස්මා ''වදී අභිවාදනථුතීසූ''ති එත්ථ කාරිතවසෙන ධාතුඅත්ථො කථිතොතිපි වත්තුං න සක්කා ක්‍රියාසභාවත්තා ධාතූනං. යථා පන ''තක්කෙති, විතක්කෙති. තක්කො, විතක්කො''තිආදීනි සමානත්ථානි, තථා ''වාදෙති, අභිවාදෙතී''තිආදීනි සමානත්ථානි. අතො සද්දසත්ථෙපි සද්දසත්ථවිදූහි ''තක්ක විතක්කෙ, වදී අභිවාදනථුතීසූ''තිආදීනං ධාතූනං ''තක්කයති, වාදයතී''තිආදීනි අනුපසග්ගානියෙව රූපානි දස්සිතානි, තානි ච ඛො සුද්ධකත්තුපදානියෙව, න හෙතුකත්තුපදානි, තස්මා ''අභිවාදනථුතීසූ''ති එතස්ස ''වදාපනථුතීසූ''ති අත්ථො නුපපජ්ජති.

කිඤ්ච හියොයා – ''අභිවාදෙති, අභිවාදයති. අභිවාදෙත්වා, අභිවාදයිත්වා''තිආදීනි සමානත්ථානි, **ණෙණයම**ත්තෙන හි සවිසෙසානි. යදි ''අභිවාදෙත්වා''ති ඉමස්ස පදස්ස ''සුඛී අරොගො හොතූ'ති වදාපෙත්වා''ති අත්ථො සියා, ''සිරසා අභිවාදයි''න්ති එත්ථ ''සිරසා''ති පදං න වත්තබ්බං සියා වදාපනෙන අසම්බන්ධත්තා. යස්මා වුත්තං තං පදං, තෙන ඤායති ''අභිවාදෙත්වා''තිආදීසු වදාපනත්ථො න ඉච්ඡිතබ්බො, වන්දනත්ථො ඉච්ඡිතබ්බො ථොමනත්ථො ච. යස්මා **භූවාදිගණෙ** ''වන්ද අභිවාදනථුතීසූ''ති ඉමස්ස ධාතුස්ස ''වන්දතී''ති පදරූපස්ස ''අභිවන්දති, ථොමෙති වා''ති අත්ථොයෙව ඉච්ඡිතබ්බො, න වදාපනත්ථො. තථා හි ''වන්දෙ සුගතං ගතිවිමුත්ත''න්ති පදානමත්ථං වදන්තෙන **ටීකාචරියෙනපි ''වන්**දෙති වන්දාමි, ථොමෙමි වා''ති වන්දනථොමනත්ථොයෙව දස්සිතො, න **අභිවාදනස**ද්දත්ථං පටිච්ච වදාපනත්ථො, තස්මා ''අභිවාදෙත්වා''ති එත්ථාපි වන්දනථොමනත්ථායෙව ඉච්ඡිතබ්බා, න වදාපනත්ථො.

අථාපි සියා ''වන්දෙ'ති පදෙ කාරිතපච්චයො නත්ථි, 'අභිවාදෙත්වා'ති ඉමස්මිං පන අත්ථි, තස්මා තත්ථ වදාපනත්ථො න ලබ්භති, ඉධ පන ලබ්භතී''ති. තන්න, ''කරොතී''තිසුද්ධකත්තුපදස්සපි ''නිප්ඵාදෙතී''ති හෙතුකත්තුපදවසෙන විවරණස්ස විය ''වන්දෙ''ති පදස්සපි ''සුඛී අරොගො හොතූ'ති වදාපෙත්වා''ති විවරණස්ස වත්තබ්බත්තා. ''අභිවාදෙත්වා''ති ඉදඤ්ච ''වන්දෙ''ති පදමිව කාරිතපච්චයන්තං න හොති. කස්මාති චෙ? යස්මා ''චින්තෙති, චින්තයති. මන්තෙති, මන්තයතී''තිආදීනං **චුරාදිගණිකා**නං සුද්ධකත්තුපදානං ''චින්තාපෙති, චින්තාපයතී''තිආදීනියෙව හෙතුකත්තුපදානි දිස්සන්ති, තස්මා යදි හෙතුකත්තුපදං අධිප්පෙතං සියා, ''අභිවාදාපෙත්වා''ති වා ''අභිවාදාපයිත්වා''ති වා වත්තබ්බං සියා, යස්මා පනෙවං න වුත්තං, තස්මා තං කාරිතපච්චයන්තං න හොතීති සිද්ධං.

ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉමස්මිං ඨානෙ සාට්ඨකථං **විධුරජාතකප්පදෙසං** වදාම.

> ''කථං නො අභිවාදෙය්‍ය, අභිවාදාපයෙථ වෙ;
> යං නරො හන්තුමිච්ඡෙය්‍ය, තං කම්මං නුපපජ්ජතී''ති

අයං තාව ජාතකපාළි. අයං පන **අට්ඨකථාපාඨො** ''යඤ්හි නරො හන්තුමිච්ඡෙය්‍ය, සො තං කථං නු අභිවාදෙය්‍ය, කථං වා තෙන අත්තානං අභිවාදාපයෙථ වෙ. තස්ස හි තං කම්මං න උපපජ්ජතී''ති. තත්ථ පාළියං **අභිවාදෙය්‍යාති** සුද්ධකත්තුපදං තබ්බාචකත්තා. **අභිවාදාපයෙථ වෙති** හෙතුකත්තුපදං තබ්බාචකත්තා. එවං විභාගං පන ඤත්වා පාළියා අට්ඨකථාය ච අධිප්පායො ගහෙතබ්බො ''නරො යං පුග්ගලං හන්තුං ඉච්ඡෙය්‍ය, සො හන්තා තං වජ්ඣං පුග්ගලං කථං නු අභිවාදෙය්‍ය, සො වා හන්තා, තෙන වජ්ඣෙන මං වන්දාහීති අත්තානං කථං වන්දාපෙය්‍යා''ති. එත්ථ පන ''රාජානො චොරං සුනඛෙහිපි ඛාදාපෙන්තී''තිආදීසු විය කරණවසෙන ''තෙන වජ්ඣෙනා''ති පදං යොජිතං, අත්ථො පන ''තං වජ්ඣ''න්ති උපයොගවචනවසෙන දට්ඨබ්බො ද්විකම්මකත්තා සකාරිතපච්චයස්ස සකම්මකධාතුයාති. නනු එවං සන්තෙ ''අට්ඨකථාචරියා පස්සිතබ්බං න පස්සන්ති, අතිත්ථෙ පක්ඛන්දන්තී''ති තෙසං දොසො හොතීති? න හොති, සුණාථ අස්මාකං සොධනං, තථා හි අට්ඨකථාචරියෙහි ''අභිවාදෙත්වා''ති එත්ථ ''වදී අභිවාදනථුතීසූ''ති ධාතුයා අත්ථමග්ගහෙත්වා වොහාරවිසයෙ කොසල්ලසමන්නාගතත්තා සණ්හසුඛුමමත්ථං සොතූනං බොධෙතුං ''වද වියත්තියං වාචාය''න්ති ධාතුයෙවත්ථං ගහෙත්වා කාරිතපච්චයපරිකප්පනෙන කාරිතත්ථමාදාය ''අභිවාදෙත්වාති 'සුඛී අරොගො හොතූ'ති වදාපෙත්වා, වන්දන්තො හි අත්ථතො එවං වදාපෙති නාමා''ති හෙතුකත්තුවසෙන **අභිවාදනස**ද්දත්ථො වුත්තොති න කොචි තෙසං දොසො. පූජාරහා හි තෙ ආයස්මන්තො, නමොයෙව තෙසං කරොම, ඉදම්පි ඨානං සුඛුමං සාධුකං මනසි කාතබ්බං. එවඤ්හි කරොතො පඤ්ඤා වඩ්ඪතීති.

දකාරන්තධාතුරූපානි.

ධකාරන්තධාතු

රන්ධ පාකෙ. සූදො භත්තං රන්ධෙති, රන්ධයති. කාකං සොකාය රන්ධෙහි. රන්ධකො. සූදෙන ඔදනො රන්ධියති. රන්ධිතො. රන්ධනං. පුරිසො සූදං සූදෙන වා ඔදනං රන්ධාපෙති, රන්ධාපයති. රන්ධෙතුං, රන්ධයිතුං. රන්ධිත්වා, රන්ධයිත්වා, රන්ධිය ඉච්චාදීනි.

ධූ කම්පනෙ. ධාවෙති, ධාවයති.

ගන්ධ සූචනෙ අද්දනෙ ච. සූචනං. පකාසනං. **අද්දනං** පරිප්ලුතා. ගන්ධෙති, ගන්ධයති, ගන්ධො.

එත්ථ **ගන්ධොති** ගන්ධෙති අත්තනො වත්ථුං සූචයති පකාසෙතීති ගන්ධො. පටිච්ඡන්නං වා පුප්ඵඵලාදිං ''ඉදමෙත්ථ අත්ථී''ති පෙසුඤ්ඤං උපසංහරන්තො විය පකාසෙතීති ගන්ධො. **ගමුධරධාතුද්වයවසෙනපි ගන්ධසද්දත්ථො** වත්තබ්බො ''ගච්ඡන්තො ධරියතීති ගන්ධො'' ඉති, ආහ ච ''ගච්ඡන්තො ධරියතීති ගන්ධො, සූචනතොපි වා''ති. **ගන්ධසද්දො** ච ''උප්පලගන්ධපෙනො''ති එත්ථ ඡෙදනෙ වත්තතීති දට්ඨබ්බො.

වධ සංයමෙ. වධෙති, වධයති.

බුධි හිංසායං. බුන්ධෙති, බුන්ධයති. පලිබුන්ධෙති, පලිබුන්ධයති. පලිබොධො, **පරිසද්දො** උපසග්ගො, සො විකාරවසෙන අඤ්ඤථා ජාතො. තත්ථ **පලිබොධොති** ආවාසපලිබොධාදි. අපිච **පලිබොධොති** තණ්හාමානදිට්ඨිත්තයඤ්ච.

වද්ධ ඡෙදනපූරණෙසු. වද්ධෙති, වද්ධයති. වද්ධකී. **වද්ධකීති** ගහකාරකො.

ගද්ධ අභිකඞ්ඛායං. ගද්ධෙති, ගද්ධයති. ගද්ධො. **ගද්ධොති** ගිජ්ඣො. ''ගද්ධබාධිපුබ්බො''ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

සධු පහංසනෙ. සධෙති, සධයති.

වද්ධ භාසායං. වද්ධෙති, වද්ධයති.

අන්ධ දිට්ඨූපසංහාරෙ. දිට්ඨූපසංහාරො නාම චක්ඛුසඤ්ඤිතාය දිට්ඨියා උපසංහාරො අපනයනං විනාසො වා. චක්ඛු හි පස්සන්ති එතායාති දිට්ඨීති වුච්චති. යං සන්ධාය **අට්ඨකථාසු** ''සසම්භාරචක්ඛුනො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛං ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙ දිට්ඨිමණ්ඩලෙ''ති වුත්තං. **ටීකායම්පි** ච ''දිට්ඨිමණ්ඩලෙති අභිමුඛට්ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙ චක්ඛුසඤ්ඤිතාය දිට්ඨියා මණ්ඩලෙ''ති වුත්තං. එවංභූතාය දිට්ඨියා උපසංහාරෙ **අන්ධ**ධාතු වත්තති. අන්ධෙති, අන්ධයති. චක්ඛූනි අන්ධයිංසු, අන්ධො. **අන්ධොති** අන්ධෙතීති අන්ධො. ද්වින්නං චක්ඛූනං එකස්ස වා වසෙන නට්ඨනයනො, එවමිධ **අන්ධ**ධාතු වුත්තො. කච්චායනෙ පන ''බාදාමගමානං බන්ධන්ධගන්ධා''ති වචනෙන **අම**ධාතුස්ස **අන්ධා**දෙසකරණවසෙන රූපනිප්ඵත්ති දස්සිතා.

බධ බන්ධනෙ. මිගං බාධෙති, බාධයති. බද්ධො මිගො, බද්ධොසි මාරපාසෙන.

තත්ථ **බාධෙතීති** බන්ධතීති සුද්ධකත්තුවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. එවං **බාධයතීති** එත්ථාපි. තථා හි ''වාතං ජාලෙන බාධෙසි, යො අනිච්ඡන්තිමිච්ඡසී''ති එත්ථ **බාධෙසීති** බන්ධසීති සුද්ධකත්තුවසෙන අත්ථො. **භූවාදිගණෙ** පන **''බාධ බද්ධාය''**න්ති **බාධ**ධාතුස්ස වසෙන ''බාධතී''ති කත්තුපදං ''බාධෙති, බාධයතී''ති හෙතුකත්තුපදං භවති. **බද්ධොති** බාධියතෙ බන්ධියතෙ සොති බද්ධො.

ධකාරන්තධාතුරූපානි.

නකාරන්තධාතු

මාන පූජායං පෙමනෙ වීමංසායං. මානෙති, මානයති. මාතා. විමානෙති, විමානයති, පටිමානෙති, පටිමානයති. මානනා, සම්මානනා, විමානනා, විමානං, විමානනං, මානිතො.

> අමානනා යත්ථ සන්තො, සන්තානං වා විමානනා;
> හීනසම්මානනා වාපි, න තත්ථ වසතිං වසෙ.

වීමංසති, වීමංසා, වීමංසියතීති වීමංසියමානො. වීමංසන්තො.

තත්ථ **මානෙතීති** පූජෙති, **අට්ඨකථාසු** පන ''මානෙන්තී''ති එතස්මිං ඨානෙ අයමත්ථො දස්සිතො **''මානෙන්තීති** මනෙන පියායන්ති. **පූජෙන්තීති** පච්චයෙහි **පූජෙන්තී**''ති. සො වෙවචනත්ථප්පකාසනවසෙන වුත්තොති ගහෙතබ්බො. **මානනපූජනසද්දා** හි පරියායසද්දත්තා වෙවචනසද්දා එව. **විමානෙතීති** අවමඤ්ඤති. **විමානන්ති** සොභාවිසෙසයොගතො විසිට්ඨමානියතාය විමානං, විසෙසතො මානෙතබ්බන්ති හි **විමානං,** දෙවානං වසනට්ඨානභූතං බ්‍යම්හං.

මන ථම්භෙ. ථම්භො චිත්තස්ස ථද්ධතා. මානෙති, මානයති. මානො.

ථන දෙවසද්දෙ. දෙවසද්දො මෙඝසද්දො, ථනෙති, ථනයති.

යථාපි මෙඝො ථනයං, විජ්ජුමාලී සතක්කකු.

ථලං නින්නඤ්ච පූරෙති, අභිවස්සං වසුන්ධරං.

යථා පාවුසකො මෙඝො, ථනයන්තො සවිජ්ජුකො.

ඌන පරිහානියං. ඌනෙති, ඌනයති. ඌනො ලොකො.

ධන සද්දෙ. ධනෙති, ධනයති, ධනියාති. ධනි, ධනං.

තත්ථ **ධනීති** සද්දො. **ධනන්ති** සන්තකං, තඤ්හි මම ඉදන්ති ධනායිතබ්බං සද්දායිතබ්බන්ති ධනන්ති. අයං පන ධාතු ඉච්ඡායම්පි වත්තති. ''මාතා හි තව ඉරන්ධති, විධුරස්ස හදයං ධනියාතී''ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **ධනියාතීති** පත්ථෙති ඉච්ඡති.

ථෙන චොරියෙ. චොරස්ස භාවො **චොරියං**. යථා සූරියං, යථා ච දක්ඛියං. ථෙනෙති, ථෙනයති. ථෙනො, ථෙනෙත්වා.

තනු සද්දොපතාපෙසු. තානෙති, තානයති. ඉධායං සවුද්ධිකා. **තනාදිගණෙ** විත්ථාරත්ථවසෙන ''තනොති, තනුතෙ''ති අවුද්ධිකා.

තවග්ගන්තධාතුරූපානි.

පකාරන්තධාතු

ඤප තොසනනිසානෙසු. ඤාපෙති, ඤාපයති, පඤ්ඤාපෙති, පඤ්ඤාපයති, පඤ්ඤත්ති.

එත්ථ ච නිද්දෙසෙ ''පඤ්ඤාපෙතී''ති පදං නිදස්සනං. තත්ථ **පඤ්ඤාපෙතීති** කතනිබ්බචනෙහි වාක්‍යාවයවෙහි විත්ථාරවසෙන නිරවසෙසතො දෙසිතෙහි වෙනෙය්‍යානං චිත්තපරිතොසනං බුද්ධිනිසානඤ්ච කරොතීති අත්ථො. **පපුබ්බො** නික්ඛිපනෙ. ආසනං පඤ්ඤාපෙති, පඤ්ඤාපයති. ''ආසනං පඤ්ඤපෙතී''ති රස්සත්තම්පි දිස්සති. අමතස්ස ද්වාරං පඤ්ඤපෙති, පඤ්ඤා. කාරිතෙ ''පුරිසො පුරිසෙන ආසනං පඤ්ඤපාපෙතී''ති එකමෙව පදං. තානි ''පඤ්ඤාපෙති, පඤ්ඤාපයතී''ති රූපානි යදා ''ඤා අවබොධනෙ''ති ඉමිස්සා රූපානි සියුං, තදා හෙතුකත්තුරූපානි භවන්ති. එත්ථ පන සුද්ධකත්තුරූපානි තබ්බාචකත්තා.

ලප වියත්තියං වාචායං. ලපෙති, ලපයති. ලාපො, ලපනං, ආලාපො, සල්ලාපො, කථාසල්ලාපො, ලපිතං.

ඛ්‍යප දාහෙ. ඛාපෙති, ඛාපයති. ඛත්තො, ඛානං.

තත්ථ **ඛත්තොති** බුද්දාපරෙතො පාවනග්ගිනා ඛාපිතොති ඛත්තො, ''ඛත්තා අස්සු කිලන්තා''ති ච පාළි. **ඛානන්ති** නීවරණධම්මෙ ඛාපෙතීති ඛානං, සවුද්ධිකං. කාරිතෙ පන – ඛාපාපෙති, ඛාපාපයති.

රූප රූපක්‍රියායං. රූපක්‍රියා නාම පකාසනක්‍රියා. රූපෙති, රූපයති. රූපං.

තත්ථ රූපන්ති රූපයතීති රූපං. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. **දිවාදිගණෙ** පනායං **''රූපං රුප්පනෙ''**ති භිජ්ජනාදිඅත්ථං ගහෙත්වා යීතා.

කප්ප විධිම්හි. විධි ක්‍රියා. සීහසෙය්‍යං කප්පෙති. කප්පයති. මොරො වාසමකප්පයි. සීහසෙය්‍යං පකප්පෙන්තං, බුද්ධං වන්දාමි ගොතමං.

කප්ප විතක්කෙ විධිම්හි ඡෙදනෙ ච. කප්පෙති, කප්පයති, මොරො වාසමකප්පයි. කප්පිතමස්සු. පකප්පෙති, පකප්පයති. සඞ්කප්පෙති, සඞ්කප්පයති. කප්පො, සඞ්කප්පො, විකප්පො. කප්පසමණො ඉච්චාදීනි.

තත්ථ **කප්පොති** පරිච්ඡෙදවසෙන කප්පියතීති කප්පො. **සඞ්කප්පොති** සඞ්කප්පනං. **විකප්පොති** විවිධා කප්පනං, අත්ථස්ස අනෙකන්තිකභාවො. ඉධ **කප්පසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරො භවති.

කප්පසද්දො අභිසද්දහනවොහාරකාලපඤ්ඤත්තිඡෙදනවිකප්පලෙසසමන්තභාවාදිඅනෙකත්ථො. තථා හිස්ස ''ඔකප්පනීයමෙතං භොතො ගොතමස්ස, යථා තං අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා''ති එවමාදීසු අභිසද්දහනමත්ථො. ''අනුජානාමි භික්ඛවෙ පඤ්චහි සමණකප්පෙහි ඵලං පරිභුඤ්ජිතු''න්ති එවමාදීසු වොහාරො. ''යෙන සුදං නිච්චකප්පං විහරාමී''ති එවමාදීසු කාලො. ''ඉච්චායස්මා කප්පො''ති එවමාදීසු පඤ්ඤත්ති. ''අලඞ්කතො කප්පිතකෙසමස්සූ''ති එවමාදීසු ඡෙදනං. ''කප්පති ද්වඞ්ගුලකප්පො''ති එවමාදීසු විකප්පො. ''අත්ථි කප්පො නිපජ්ජිතු''න්ති එවමාදීසු ලෙසො. ''කෙවලකප්පං වෙළුවනං ඔභාසෙත්වා''ති එවමාදීසු සමන්තභාවො.

අථ වා **කප්පසද්දො** සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො ච විතක්කවිධානපටිභාගපඤ්ඤත්තිකාලපරමායුවොහාරසමන්තභාවාභිසද්දහන ඡෙදන විනියොග විනය ක්‍රියා ලෙසන්තර කප්පතණ්හාදිට්ඨිඅසඞ්ඛ්‍යෙයාකප්පමහාකප්පාදීසු දිස්සති. තථා හෙස ''නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පො අබ්‍යාපාදසඞ්කප්පො''තිආදීසු විතක්කෙ ආගතො. ''චීවරෙ විකප්පං ආපජ්ජෙය්‍යා''තිආදීසු විධානෙ, අධිකවිධානං ආපජ්ජෙය්‍යාති හි අත්ථො. ''සත්ථුකප්පෙන වත භො සාවකෙන සද්ධිං මන්තයමානා න ජානිම්හා''තිආදීසු පටිභාගෙ, සත්ථුසදිසෙනාති අයඤ්හි තත්ථ අත්ථො. ''ඉච්චායස්මා කප්පො''තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. ''යෙන සුදං නිච්චකප්පං විහරාමී''තිආදීසු කාලෙ. ''ආකඞ්ඛමානො ආනන්ද තථාගතො කප්පං වාතිට්ඨෙය්‍ය කප්පාවසෙසං වා''තිආදීසු පරමායුම්හි. ආයුකප්පො හි ඉධ ''කප්පො''ති අධිප්පෙතො. ''අනුජානාමි භික්ඛවෙ පඤ්චහි සමණකප්පෙහි ඵලං පරිභුඤ්ජිතු''න්තිආදීසු සමණවොහාරෙ. ''කෙවලකප්පං වෙළුවනං ඔභාසෙත්වා''තිආදීසු සමන්තභාවෙ. ''සද්ධාසද්දහනා ඔකප්පනා අභිප්පසාදො''තිආදීසු අභිසද්දහනෙ, සද්ධායන්ති අත්ථො. ''අලඞ්කතො කප්පිතකෙසමස්සූ''තිආදීසු ඡෙදනෙ. ''එවමෙව ඉතො දින්නං, පෙතානං උපකප්පතී''තිආදීසු විනියොගෙ. ''කප්පකතෙන අකප්පකතං සංසිබ්බිතං හොතී''තිආදීසු විනයක්‍රියායං. ''අත්ථි කප්පො නිපජ්ජිතුං, හන්දාහං නිපජ්ජාමී''තිආදීසු ලෙසෙ. ''ආපායිකො නෙරයිකො, කප්පට්ඨො සඞ්ඝභෙදකො, කප්පං නිරයම්හි පච්චතී''ති ච ආදීසු අන්තරකප්පෙ.

> ''න කප්පයන්ති න පුරක්ඛරොන්ති,
> ධම්මාපි තෙසං න පටිච්ඡිතාසෙ;
> න බ්‍රාහ්මණො සීලවතෙන නෙය්‍යො,
> පාරඞ්ගතො න ච පච්චෙති තාදී''ති

ආදීසු තණ්හාදිට්ඨීසු. තථා හි වුත්තං **නිද්දෙසෙ** ''කප්පොති උද්දානතො ද්වෙ කප්පා තණ්හාකප්පො දිට්ඨිකප්පො''ති. ''අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි විවට්ටකප්පෙ''තිආදීසු අසඞ්ඛ්‍යෙයකප්පෙ . ''චත්තාරිමානි භික්ඛවෙ කප්පස්ස අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යානී''තිආදීසු මහාකප්පෙ. ඉච්චෙවං –

> විතක්කෙ ච විධානෙ ච, පටිභාගෙ තථෙව ච;
> පඤ්ඤත්තියං තථා කාලෙ, පරමායුම්හි ච ඡෙදනෙ.
>
> සමන්තභාවෙ වොහාරෙ, අභිසද්දහනෙපි ච;
> විනියොගෙ ච විනය-ක්‍රියායං ලෙසකෙපි ච.
>
> විකප්පන්තරකප්පෙසු, තණ්හාදිට්ඨීස්වසඞ්ඛයෙ;
> කප්පෙ ච එවමාදීසු, **කප්පසද්දො** පවත්තති.

කපි ගතියං. කම්පෙති, කම්පයති, ගච්ඡතීති අත්ථො. ඉමානි චලනත්ථෙ පවත්තහෙතුකත්තුරූපසදිසානි භවන්ති. චලනත්ථෙ හි **''කම්ප කම්පනෙ''**ති ධාතුයා ''කම්පතී''ති අකම්මකසුද්ධකත්තුරූපං. ''කම්පෙතී''තිආදීනි සකම්මකානි හෙතුකත්තුරූපානි ''ඉදම්පි දුතියං සල්ලං, කම්පෙති හදයං මමා''ති අකම්මකාය ධාතුයා සකම්මකරූපදස්සනතො.

ඛපි ඛන්තියං. ඛම්පෙති, ඛම්පයති.

ථූප සමුස්සයෙ. සමුස්සයො ආරොහො උබ්බෙධො. ථූපෙති, ථූපයති. ථූපො, ථූපිකා.

තප ඛයෙ. තපෙති, තපයති.

උප පජ්ජනෙ. උපෙති, උපයති.

චප කක්කනෙ. චපෙති, චපයති.

සුප්ප මානෙ. සුප්පෙති, සුප්පයති.

ධප ධිප සඞ්ඝාතෙ. ධාපෙති. ධාපයති. ධෙපෙති, ධෙපයති.

කප අවකම්පනෙ. කපෙති, කපයති. කපණො. **කපණොති** කරුණායිතබ්බො. අඤ්ඤත්ථ පන ''කප්පතී''ති රූපං වදන්ති.

ගුප කුප ධූප භාසායං. ගොපෙති, ගොපයති. කොපෙති, කොපයති. ධූපෙති, ධූපයති.

කිප දුබ්බල්ලෙ. කිපෙති, කිපයති.

ඛෙප පෙරණෙ. පෙරණං චුණ්ණිකරණං, ඛෙපෙති, ඛෙපයති.

තප පීණනෙ. තපෙති, තපයති.

ආපු ලම්බනෙ. ආපෙති, ආපයති. ආපො.

තප දාහෙ. තපෙති, තපයති. තපො, තාපො. ආතාපො, සන්තාපො. කාරිතෙ – තාපෙති, තාපයති. තත්ථ **තපොති** අකුසලානං තාපනට්ඨෙන තපො, සීලං.

ඔපඨප ඨපනෙ. ඔපෙති, ඔපයති. න තෙසං කොට්ඨෙ ඔපෙන්ති. ඨපෙති, ඨපයති. ඨපිතො. ඨපයිත්වා පටිච්ඡදං වවට්ඨපෙති. වොට්ඨබ්බනං.

එත්ථ ච ''වි අව ඨපෙති, වි අව ඨපන''න්ති ඡෙදො. එත්ථ පුරිමෙ සරලොපො **ඨස්ස ඨත්තං** විසදිසභාවෙන ද්විත්තඤ්ච. පච්ඡිමෙ පන සරලොපො, **අවස්ස ඔකාරත්තං, ඨස්ස ඨත්තං, පස්ස වත්තං, වස්ස ද්විත්තං, වකාරද්වයස්ස** ච බකාරද්වයං භවති. **වොට්ඨබ්බනන්ති** ච බ්‍යවත්ථාපකචිත්තස්ස නාමං. **නකාරලොපෙ** ''වොට්ඨබ්බ''න්ති අපරම්පි රූපං භවති.

මාප මාපනෙ. පණ්ණසාලං මාපෙති, මාපයති. යො පාණමතිමාපෙති, **පණ්ණසාලා** සුමාපිතා.

යප යාපනෙ. යාපනං පවත්තනං. තෙන සො තත්ථ යාපෙති. යාපයති. යාපනා.

තත්ථ **යාපෙතීති ඉදං යාධාතුස්ස** පයොගත්තෙ සති කාරිතපදං භවති. තථා හි ''උයයාපෙන්ති නාමා''ති පාළි දිස්සති.

පකාරන්තධාතුරූපානි.

එකාරන්තාධාතුරූපානි අප්පසිද්ධානි.

බකාරන්තධාතු

සම්බ සම්බන්ධෙ. සම්බන්ධො දළ්හබන්ධනං. සම්බෙති, සම්බයති. සම්බලං.

සබි මණ්ඩලෙ. මණ්ඩලං පරිමණ්ඩලතා. රූපං තාදිසමෙව.

කුබි අච්ඡාදනෙ. කුම්බෙති, කුම්බයති.

ලුබි දුබි අද්දනෙ. අද්දනං හිංසා. ලුම්බෙති, ලුම්බයති. දුම්බෙති, දුම්බයති.

පුබ්බ නිකෙතනෙ. නිකෙතනං නිවාසො. පුබ්බෙති, පුබ්බයති.

ගබ්බ මානෙ. මානො අහංකාරො. ගබ්බෙති, ගබ්බයති. ගබ්බනං, ගබ්බිතො. තත්ථ **ගබ්බතීති** න සඞ්කුචති.

බකාරන්තධාතුරූපානි.

භකාරන්තධාතු

භූ පත්තියං. පත්ති පාපනං. සකම්මිකා ධාතු. භාවෙති, භාවයති. පභාවෙති, පභාවයති. ඉත්ථම්භූතො. චක්ඛුභූතො, ඤාණභූතො, ධම්මභූතො, බ්‍රහ්මභූතො.

තත්ථ **භාවෙතීති** පුරිසො ගච්ඡන්තං පුරිසමනුගච්ඡන්තො පාපුණාතීති අත්ථො. එස නයො සෙසක්‍රියාපදෙසුපි. එත්ථ ච ''භාවෙති''තිආදීනි යත්ථ සචෙ **''භූ සත්තාය''**න්ති ධාතුයා රූපානි හොන්ති, තත්ථ හෙතුකත්තුරූපානි නාම හොන්ති. ''භාවෙති කුසලං ධම්ම''න්තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. **භාවෙතීති** හි වඩ්ඪෙතීති අත්ථො. ඉධ පන සුද්ධකත්තුරූපත්තා පාපුණාතීති අත්ථො. **ඉත්ථම්භූතොති** ඉමං පකාරං භූතො පත්තො. ''චක්ඛුභූතො''තිආදීනි පන **''භූ සත්තායං, භූ පත්තිය''**න්ති ද්විගණිකානං ද්වින්නං ධාතූනං වසෙන අට්ඨකථාටීකානයනිස්සිතං අත්ථං පකාසයිස්සාම ආගමිකානං කොසල්ලත්ථාය. තත්ථ **චක්ඛුභූතොති** යථා චක්ඛු සත්තානං දස්සනත්ථං පරිණෙති, එවං ලොකස්ස යාථාවදස්සනසාධනතො දස්සනකිච්චපරිණායකට්ඨෙන චක්ඛුභූතො. අථ වා චක්ඛු විය භූතොතිපි **චක්ඛුභූතො.** පඤ්ඤාචක්ඛුමයත්තා වා සයම්භුඤාණෙන පඤ්ඤාචක්ඛුං භූතො පත්තොති **චක්ඛුභූතො.** විදිතකරණට්ඨෙන **ඤාණභූතො,** අසාධාරණං වා ඤාණං භූතො පත්තොති **ඤාණභූතො,** අවිපරීතසභාවට්ඨෙන, පරියත්තිධම්මප්පවත්තනතො වා හදයෙන චින්තෙත්වා වාචාය නිච්ඡාරිතධම්මමයොති **ධම්මභූතො.** බොධිපක්ඛියධම්මෙහි වා උප්පන්නත්තා ලොකස්ස ච තදුප්පාදනතො අනඤ්ඤසාධාරණං වා ධම්මං භූතො පත්තොති **ධම්මභූතො.** සෙට්ඨට්ඨෙන **බ්‍රහ්මභූතො.** අථ වා බ්‍රහ්මං වුච්චති මග්ගො තෙන උප්පන්නත්තා ලොකස්ස ච තදුප්පාදනත්තා, තඤ්ච සයම්භුඤාණෙන භූතො පත්තොති **බ්‍රහ්මභූතො.** එවං ද්වින්නං ධාතූනං වසෙන වුත්තො අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අපරානි චෙත්ථ නිදස්සනපදානි වෙදිතබ්බානි. ''තාතා මයං මහල්ලකා සුද්ධොදනමහාරාජපුත්තං බුද්ධභූතං සම්භාවෙය්‍යාම වා නො වා, තුම්හෙ තස්ස සාසනෙ පබ්බජෙය්‍යාථා''ති ච ''අථ ඛො ථෙරා භික්ඛූ ආයස්මන්තං රෙවතං සහජාතියං සම්භාවිංසූ''ති චාති. අඤ්ඤානිපි පනෙත්ථ ''මනුස්සභූතො, දෙවභූතො''තිආදීනි යොජෙතබ්බානි. තථා හි **සංසාරමොචකපෙතවත්ථු අට්ඨකථායං ''මනුස්සභූතාති**මනුස්සෙසු ජාතා, මනුස්සභාවං වා පත්තා''ති අත්ථො සංවණ්ණිතො.

භූ අවකම්පනෙ. අයම්පි සකම්මකො. භාවෙති, භාවයති. මනොභාවනීයා භික්ඛූ.

එත්ථ ච **භාවෙතීති** අනුකම්පති පුත්තං වා භාතරං වා යංකිඤ්චි. **මනොභාවනීයාති** ''දීඝායුකා හොන්තු භදන්තා අරොගා අබ්‍යාපජ්ජා''ති එවමාදිනා භාවෙතබ්බා අනුකම්පිතබ්බාති මනොභාවනීයා. අඤ්ඤත්ථ පන **මනොභාවනීයාති** මනොවඩ්ඪනකාති අත්ථො. යෙසු හි දිට්ඨෙසු මනො වඩ්ඪති, ''තෙ මනොභාවනීයා''ති වුච්චන්ති.

ලභ ආභණ්ඩනෙ. ලභෙති, ලභයති.

ජභි නාසනෙ. ජම්භෙති, ජම්භයති.

ලාභ පෙසනෙ. ලාභෙති, ලාභයති. **''ලභ ලාභෙති** ධාතුස්ස රූපානි චෙ, කාරිතරූපානි භවන්ති.

දභී භයෙ. ඊකාරන්තායං ධාතු, තෙන සනිග්ගහීතාගමානි රූපානි න භවන්ති. දභෙති, දභයති.

දූභ සන්ථම්භෙ. දූභෙති, දූභයති.

චම්භ විද්ධංසනෙ. චම්භෙති, චම්භයති. චම්භනා. ඡබ්බග්ගියා භික්ඛූ භික්ඛුං චම්භෙන්ති.

භකාරන්තධාතුරූපානි.

මකාරන්තධාතු

ආතෙන **චමු ධොවනෙ. ආපුබ්බො චමුධාතු** ධොවනෙ වත්තති. ආචමෙති, ආචමයති. ආචමනකුම්භී.

එත්ථ පන ‘‘තතො හි සො ආචමයිත්වා ලිච්ඡවී, පෙරස්ස දත්වා යුගානි අට්ඨා’’ති **අප්පසක්කාරපෙතවත්ථුපාළිප්පදෙසො** නිදස්සනං. තත්ථ **ආචමයිත්වා**ති හත්ථපාදධොවනපුබ්බකං මුඛං වික්ඛාලෙත්වා. අයං පන ධාතු භූවාදිගණිකත්තෙ ‘‘චමතී’’ති භක්ඛනත්ථං ගහෙත්වා තිට්ඨති.

කමු ඉච්ඡාකන්තීසු. කාමෙති, කාමයති. කාමො, කන්ති, නිකන්ති, කාමනා, කාමයමානො,කාමෙන්තො, අභික්කන්තං. අභික්කන්තවණ්ණා.

එත්ථ ච **කාමො**ති රූපාදිවිසයං කාමෙතීති කාමො. කාමියතීති වා **කාමො,** කිලෙසකාමවත්ථුකාමවසෙනෙතං දට්ඨබ්බං. කිලෙසො හි තෙභූමකවට්ටසඞ්ඛාතඤ්ච වත්ථු ‘‘කාමො’’ති වුච්චති. මාරොපි වා දෙවපුත්තො ‘‘කාමො’’ති වුච්චති. සො හි අච්චන්තකණ්හධම්මසමඞ්ගිතාය පපඤ්චසමතික්කන්තෙපි බුද්ධපච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකෙ අත්තනො වසෙ ඨපෙතුං කාමෙතීති ‘‘කාමො’’ති වුච්චති.

වුත්තඤ්චෙතං පොරාණකවිරචනායං –

‘‘චන්දෙ චන්දෙහමස්සත්ථං, යත්ථ සන්තජ්ජිතො ජිතො;
කාමො කාමොසතිණ්ණෙන, බුද්ධෙන වසතා සතා’’ති;

ඉමානි පනස්ස නාමානි –

කාමො නමුචි කණ්හො ච, වසවත්තී පජාපති;
පමත්තබන්ධු මදනො, පාපිමා දම්මකොපි ච;
කන්දප්පො ච රතිපති, මාරො ච කුසුමායුධො;

අඤ්ඤෙ අඤ්ඤානිපි වදන්ති. තානි සාසනානුලොමානි න හොන්තීති ඉධ න දස්සිතානි. **අට්ඨකථාසු** පන ‘‘මාරො, නමුචි, කණ්හො, පමත්තබන්ධූ’’ති චත්තාරියෙව නාමානි ආගතානි.

ඉදානි **අභික්කන්ත**සද්දස්ස **භූවාදි**ගණෙ **‘‘කමු පදවික්ඛෙපෙ’’**ති වොහාරසීසෙන වුත්තස්ස **කමු**ධාතුස්ස වසෙන ඉධ ච **‘‘කමු ඉච්ඡාකන්තීසූ’’**ති වුත්තස්ස **කමු**ධාතුස්ස වසෙන අත්ථුද්ධාරං කථයාම. **අභික්කන්ත**සද්දො ඛයසුන්දරාභිරූපඅබ්භනුමොදනෙසු දිස්සති. ‘‘අභික්කන්තා භන්තෙ රත්ති, නික්ඛන්තො පඨමො යාමො, චිරනිසින්නො භික්ඛුසඞ්ඝො’’තිආදීසු ඛයෙ දිස්සති. ‘‘අයං ඉමෙසං චතුන්නං පුග්ගලානං අභික්කන්තතරො ච පණීතතරො චා’’තිආදීසු සුන්දරෙ.

‘‘කො මෙ වන්දති පාදානි, ඉද්ධියා යසසා ජලං;
අභික්කන්තෙන වණ්ණෙන, සබ්බා ඔභාසයං දිසා’’ති

ආදීසු අභිරූපෙ. ‘‘අභික්කන්තං භන්තෙ’’තිආදීසු අබ්භනුමොදනෙ. ඉච්චෙවං –

ඛයස්මිං සුන්දරෙ චෙව, අථො අබ්භනුමොදනෙ;
අභිරූපෙ **අභික්කන්ත**-සද්දො දිස්සති සාසනෙ.

ථොම සිලාඝායං. සිලාඝා පසංසා. ථොමෙති, ථොමයති. ථොමිතො, ථොමනා.

යම අපරිවෙසනෙ. යමෙති, යමයති. යමො.

සම විතක්කෙ. සාමෙති, සාමයති. සමා. නිසාමෙති, නිසාමයති. නිසාමනං. පටිසාමෙති, පටිසාමයති. පටිසාමනං.

තත්ථ **සමා**ති සංවච්ඡරො, සො ‘‘සමා’’ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුච්චති. ‘‘යො යජෙථ සතං සම’’න්ති එත්ථ හි **සමා**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො, උපයොගවසෙන පන ‘‘සම’’න්ති වුත්තො.

ඉමානි සංවච්ඡරස්ස නාමානි ‘‘සංවච්ඡරො, වච්ඡරො, සමා, හායනො, සරදො, වස්සො’’තිආදීනි භවන්ති. **නිසාමෙතී**ති විතක්කෙති උපධාරෙති. එත්ථ හි ‘‘ඉඞ්ඝ මද්දි නිසාමෙහි, නිග්ඝොසො යාදිසො වනෙ’’ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **නිසාමෙහී**ති විතක්කෙහි උපධාරෙහීති අත්ථො. **පටිසාමෙතී**ති භණ්ඩං ගුත්තට්ඨානෙ නික්ඛිපති.

සම ආලොචනෙ. ආලොචනං පෙක්ඛනං. සාමෙති, සාමයති. නිසාමනං.

එත්ථ පන **නිසාමෙතීති** පෙක්ඛති ඔලොකෙති. තථා හි ''ඉඞ්ඝ මද්දි නිසාමෙහි, චිත්තං රූපංව දිස්සති''ති පාළි දිස්සති. තත්ථ හි **නිසාමෙහීති** ඔලොකෙහීති අත්ථො. ධාතුනමත්ථාතිසයෙන යොගොති වචනතො පන උපසග්ගයොගතො වා සවනෙපි අයං වත්තති. තථා හි ''තතො කණ්හාජිනායාපි, නිසාමෙහි රථෙසභා''තිආදිකා පාළියො දිස්සන්ති. තත්ථ **නිසාමෙහීති** සුණොහීති අත්ථො.

අම රොගෙ. අමෙති, අමයති. අන්ධො. බිලඞ්කපාදො අන්ධනබො.

තත්ථ **අන්ධොති** නට්ඨනයනො වුච්චති. **අන්ධනබොති** පූතිනඛො. උභයථාපි සරොගත්තං සූචිතං.

හාම කොධෙ. හාමෙති, හාමයති.

ගොම උපලෙපනෙ. ගොමෙති, ගොමයති.

සාම ස්වාන්තනෙ ආමන්තනෙ. ස්වාන්තනං සාමප්පයොගො. **ආමන්තනං** අව්හායනං පක්කොසනං. සාමෙති, සාමයති.

සඞ්ගාම යුද්ධෙ. සඞ්ගාමෙති, සඞ්ගාමයති. ද්වෙ රාජානො සඞ්ගාමෙසුං. සඞ්ගාමො. ආතො **ගමු** ඊසමධිවාසනෙ. ආගමෙති, ආගමයති, කාමාවචරධම්මෙ නිස්සාය රූපාරූපධම්මො සමුදාගමෙති, සමුදාගමයති. උපාසකො ධම්මසවනන්තරායං අනිච්ඡන්තො ''ආගමෙථ ආගමෙථා''ති ආහ. සමුදාගමනං, ආගමනං. ආගමෙන්තො, ආගමයමානො.

තත්‍ර **ආගමෙතීති** ඊසකං අධිවාසෙති. **සමුදාගමෙතීති** සම්පවත්තති. **භූවාදිගණෙ** ''ගමයති''ති හෙතුකත්තුවසෙන වුත්තං, ඉධ පන උපසග්ගනිපාතපුබ්බකානි කත්වා ''ආගමෙති''තිආදීනි සුද්ධකත්තුවසෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

මකාරන්තධාතුරූපානි.

ඉති චු රාදිගණෙ පවග්ගන්තධාතුරූපානි

සමත්තානි.

යකාරන්තධාතු

යු ජිගුච්ඡායං. යාවෙති, යාවයති. යවො.

ඛ්‍යය ඛයෙ. ඛ්‍යයෙති, ඛ්‍යයයති. අඛ්‍යයීභාවො.

ඛ්‍යය චිත්තසමුස්සග්ගෙ. තාදිසංයෙව රූපං.

යකාරන්තධාතුරූපානි.

රකාරන්තධාතු

පර ගතියං. පරෙති, පරයති. එත්ථ ච ''ඉති ඛො ආනන්ද කුසලානි සීලානි අනුපුබ්බෙන අග්ගාය පරෙන්ති''ති පාළි නිදස්සනං. තත්ථ **අග්ගාය පරෙන්තීති** අරහත්තත්ථාය ගච්ඡන්ති.

ගර උග්ගමෙ. ගරෙති, ගරයති. ගරු.

චර අසංසයෙ. චරෙති, චරයති.

පූරි අප්පායනෙ. පූරෙති, පූරයති.

වර ඉච්ඡායං. වරෙති, වරයති. වරො, වරං, වරන්තො. එතෙ වරානං චතුරො වරෙමි. එතං සක්ක වරං වරෙ.

තත්ථ **වරොති** වරියතෙ වරිතබ්බොති වරො. **වරන්ති** වරෙතීති වරං, ඉච්ඡන්තො පත්ථෙන්තොති අත්ථො.

> ‘‘මහාමහාරහං සක්‍ය-මුනි නීවරණා රණා;
> මුත්තං මුත්තං සුදස්සනං, වන්දෙ බොධිවරං වර’’න්ති

පුරාණකවිරචනායං ‘‘වර’’න්ති පදස්ස විය. එවං වරෙතීති **වරන්තො. වරෙති** වරෙමි ඉච්ඡාමි යාචාමි. කාරිතෙ ‘‘පවාරෙතී’’ති රූපං, ඉච්ඡාපෙතීති අත්ථො. නිසෙධනත්ථෙ පනිදං කාරිතං න හොති.

සර අක්ඛෙපෙ. සරෙති, සරයති. සරො. **සරො**ති සද්දො.

සාර දුබ්බල්‍යෙ. සාරෙති, සාරයති. දුබ්බලො භවතීති අත්ථො.

කුමාර කීළායං. කුමාරෙති, කුමාරයති. කුමාරො, කුමාරකො. කුමාරී, කුමාරිකා.

එත්ථ කුමාරයති තත්ථ තත්ථ කීළතීති **කුමාරො**. සො එව අතිදහරත්තා **කුමාරකො**. එස නයො ඉතරත්‍රාපි.

සූර වීර වික්කන්තියං. වික්කන්ති වික්කමනං. සූරෙති, සූරයති. වීරෙති, වීරයති. සූරො, වීරො. සාසනිකෙහි පන සද්ධම්මවිදූහි එවං ධාතුසභාවානම්පි **සූරවීර**සද්දානං නිබ්බචනං න දස්සිතං, කෙවලං පන තත්ථ තත්ථ ‘‘සූරොති විසිට්ඨඋරො’’ති ච ‘‘මහාවීරොති මහාවික්කන්තො’’ති ච ‘‘වීරොති වීරියවා’’ති ච අත්ථවිවරණමත්තමෙව දස්සිතං.

පාර තීර කම්මසම්පත්තියං. කම්මසම්පත්ති නාම කම්මස්ස පරිසමාපනං නිට්ඨාපනං. පාරෙති, පාරයති. තීරෙති, තීරයති. පාරං. තීරං. වික්කමාමි න පාරෙමි, භූමිං සුම්භාමි වෙගසා. තං කිච්චං තීරෙත්වා ගතො. සන්තීරණං, තීරණපරිඤ්ඤාති ච ආදීනි එත්ථ දස්සෙතබ්බානි.

තත්ථ **න පාරෙමී**ති ජින්දිතුං න සක්කොමීති අත්ථො.

ඊර ඛෙපනෙ. ඊරෙති, ඊරයති.

ජර වයොහානිම්හි. ජරෙති, ජරයති. ජරා. **පාළියං** පන ‘‘ජීරතී’’ති පායො.

වර ආවරණෙ. වාරෙති, වාරයති. නිවාරෙති, නිවාරයති. නිවාරෙතා. පරිවාරෙති, පරිවාරයති. පරිවාරො. පවාරෙති, පවාරයති. පවාරණං. **පවාරණ**න්ති නිසෙධනං වා කාම්‍යදානං වා.

ධර ධාරණෙ. ධාරෙති, ධාරයති. ආධාරො, ආධාරකො, ධම්මො ඉච්චාදීනි.

තත්ථ **ධම්මො**ති අනෙකවිධෙසු ධම්මෙසු ලොකුත්තරො උප්පාදිතො සච්ඡිකතො ච චතූසු අපායෙසු සංසාරෙ වා සත්තෙ අපතමානෙ ධාරෙතීති ධම්මො. අථ වා සොතාපන්නාදීහි අරියෙහි ධාරියති, නු පුථුජ්ජනෙහීතිපි **ධම්මො**. චතුභූමිකො පන සකලක්ඛණං ධාරෙතීති **ධම්මො**. කක්ඛළත්තාදිනා ඵුසනාදිනා සන්තිආදිනා සකසකභාවෙන පණ්ඩිතෙහි ධාරියති සල්ලක්ඛියතීතිපි **ධම්මො**. තෙපිටකො පන පාළිධම්මො සකත්ථපරත්ථාදිභෙදෙ අත්ථෙ ධාරෙතීති **ධම්මො**. කෙචි තු විදූ ‘‘පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ ධුනාති කම්පෙති විද්ධංසෙතීති **ධම්මො**’’ති ධුධාතුවසෙනපි නිබ්බචනං වදන්ති, තං මග්ගධම්මෙ අතීව යුජ්ජති, ඵලනිබ්බානපරියත්තිධම්මෙසු පන පරියායෙන යුජ්ජති.

ධම්මසද්දො පරියත්තිහෙතුගුණනිස්සත්තනිජ්ජීවතාදීසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘ධම්මං පරියාපුණාති සුත්තං ගෙය්‍ය’’න්තිආදීසු පරියත්තියං දිස්සති. ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’තිආදීසු හෙතුම්හි.

> ‘‘න හි ධම්මො අධම්මො ච, උභො සමවිපාකිනො;
> අධම්මො නිරයං නෙති, ධම්මො පාපෙති සුග්ගති’’න්ති

ආදීසු ගුණෙ. ‘‘තස්මිං ඛො පන සමයෙ ධම්මා හොන්ති. ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී’’තිආදීසු නිස්සත්තනිජ්ජීවතායං.

අථ වා **ධම්ම**සද්දො සභාවපඤ්ඤාපුඤ්ඤපඤ්ඤත්තිආපත්තිපරියත්තිනිස්සත්තනිජ්ජීවතාවිකාරගුණපච්චය-පච්චයුප්පන්නාදීසු දිස්සති. අයඤ්හි ‘‘කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අබ්‍යාකතා ධම්මා’’තිආදීසු සභාවෙ දිස්සති.

> යස්සෙතෙ චතුරො ධම්මා, සද්ධස්ස ඝරමෙසිනො;
> සච්චං ධම්මො ධිති චාගො, ස වෙ පෙච්ච න සොචතී’’ති

ආදීසු පඤ්ඤායං.

‘‘න හි ධම්මො අධම්මො ච, උභො සමවිපාකිනො;
අධම්මො නිරයං නෙති, ධම්මො පාපෙති සුග්ගති’’න්තිආදීසු

පුඤ්ඤෙ. ‘‘පඤ්ඤත්තිධම්මා, නිරුත්තිධම්මා, අධිවචනාධම්මා’’තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. ‘‘පාරාජිකා ධම්මා, සඞ්ඝාදිසෙසා ධම්මා’’තිආදීසු ආපත්තියං. ‘‘ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණ’’න්තිආදීසු පරියත්තියං. ‘‘තස්මිං ඛො පන සමයෙ ධම්මා හොන්ති. ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සී විහරතී’’තිආදීසු නිස්සත්තනිජ්ජීවතායං. ‘‘ජාතිධම්මා ජරාධම්මා මරණධම්මා’’තිආදීසු විකාරෙ. ‘‘ඡන්නං බුද්ධධම්මාන’’න්තිආදීසු ගුණෙ. ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’තිආදීසු පච්චයෙ. ‘‘ඨිතාවසා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා’’තිආදීසු පච්චයුප්පන්නෙ.

අථ වා **ධම්ම**සද්දො පරියත්තිසච්චසමාධිපඤ්ඤාපකතිපුඤ්ඤාපත්තිඤෙය්‍යාදීසු බහූසු අත්ථෙසු දිට්ඨප්පයොගො. තථා හි ‘‘ඉධ භික්ඛු ධම්මං පරියාපුණාතී’’තිආදීසු පරියත්තියං දිස්සති. ‘‘දිට්ඨධම්මො පත්තධම්මො’’තිආදීසු සච්චෙ. ‘‘එවංධම්මා තෙ භගවන්තො අහෙසු’’න්තිආදීසු සමාධිම්හි. ‘‘සච්චං ධම්මො ධිති චාගො’’ති එවමාදීසු පඤ්ඤායං. ‘‘ජාතිධම්මානං භික්ඛවෙ සත්තාන’’න්ති එවමාදීසු පකතියං. ‘‘ධම්මො හවෙ රක්ඛති ධම්මචාරි’’න්ති එවමාදීසු පුඤ්ඤෙ. ‘‘චත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා’’තිආදීසු ආපත්තියං. ‘‘කුසලා ධම්මා’’තිආදීසු ඤෙය්‍යෙ. එවං ධම්මසද්දප්පවත්තිවිසයා විවිධා අට්ඨකථාචරියෙහි දස්සිතා, තත්ථ තත්ථ පන ආදිසද්දෙන යුත්තිවිසයාදයො ච අත්ථා ගහෙතබ්බා. තථා හි **ධම්ම**සද්දො –

‘‘නෙස ධම්මො මහාරාජ, යං ත්වං ගච්ඡෙය්‍යා එකකො;
අහම්පි තෙන ගච්ඡාමි, යෙන ගච්ඡසි ඛත්තියා’’ති

ආදීසු යුත්තියං වත්තති. ‘‘මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ’’න්තිආදීසු විසයෙ. ‘‘සතඤ්ච ධම්මො න ජරං උපෙතී’’ති එත්ථ නිබ්බානෙ වත්තති. තත්‍ර යා නිස්සත්තතා, සා එව නිජ්ජීවතා. යො ච හෙතු, සො එව පච්චයො.

ඉච්චෙවං –

පරියත්තිපච්චයෙසු, ගුණෙ නිස්සත්තතාය ච;
සභාවෙ චෙව පඤ්ඤායං, පුඤ්ඤෙ පඤ්ඤත්තියම්පි ච.

ආපත්තියං විකාරෙ ච, පච්චයුප්පන්නකෙපි ච;
සච්චසමාධිපකති-ඤෙය්‍යෙසු යුත්තියම්පි ච;
විසයෙ චෙව නිබ්බානෙ, **ධම්ම**සද්දො පවත්තති.

කෙචි පන ධම්මසද්දස්ස පවත්තිවිසයානං දසධාව පරිච්ඡෙදං වදන්ති.

ඤෙය්‍යමග්ගෙ ච නිබ්බානෙ, සභාවෙ අථ ජාතියං;
මනෙ විසයපුඤ්ඤෙසු, භාවෙ පාවචනෙපි ච;
ඉමෙසු දසස්වත්ථෙසු, **ධම්ම**සද්දො පවත්තති.

තත්‍ර **අත්ථුද්ධාරො**ති සමානසද්දවචනීයානං අත්ථානං උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො.

රකාරන්තධාතුරූපානි.

ලකාරන්තධාතු

පාල රක්ඛණෙ. ‘‘රක්ඛණං, තාණං, ගොපනං, අවනං, පාලනං, රක්ඛා, රක්ඛණා, ගුත්ති’’ ඉච්චෙතෙ පරියායා. පාලෙති, පාලයති. පාලකො, බුද්ධපාලො. අම්බපාලී ගණිකා. සමො භවතු පාලිනා. පාලිතො, පාලනං, පාළි.

එත්ථ **පාළී**ති අත්ථං පාලෙතීති පාළි, **ල**ස්ස **ළ**ත්තං. අථ වා අන්තොදකං රක්ඛණට්ඨෙන මහතො තළාකස්ස පීරා මහතීති පාළි වියාති **පාළි,** පරියත්තිධම්මො. අපරො නයො පකට්ඨානං උක්කට්ඨානං සීලාදිඅත්ථානං බොධනතො සභාවනිරුත්තිභාවතො බුද්ධාදීහි භාසිතත්තා ච පකට්ඨානං වචනප්පබන්ධානං ආළීති **පාළි**.

පාළිසද්දො පාළිධම්මෙ, තළාකපාළියම්පි ච;
දිස්සතෙ පන්තියඤ්චෙව, ඉති ඤෙය්‍යං විජානතා.

අයඤ්හි ‘‘පාළියා අත්ථමුපපරික්ඛන්ති’’තිආදීසු පරියත්තිධම්මසඞ්ඛාතෙ පාළිධම්මෙ දිස්සති. ‘‘මහතො තළාකස්ස පාළී’’තිආදීසු තළාකපාළියං. ‘‘පාළියා නිසීදිංසූ’’තිආදීසු පන්තියං, පටිපාටියා නිසීදිංසූති අත්ථො. ඉමස්මිං පනත්ථෙ

ධාතුයා කිච්චං නත්ථි. පාටිපදිකො හි පන්තිවාචකො **පාළිසද්දො.**

තිල සිනෙහනෙ. තෙලෙති, තෙලයති. තෙලං, තිලො, තිලං.

තත්ථ **තිලොති** තිලගච්ඡො. **තිලන්ති** තප්ඵලං. තතො පන නික්ඛන්තො සිනෙහො **තෙලං.** සො හි ''තිලානං ඉදන්ති තෙල''න්ති වුච්චති. යදි එවං ''සාසපතෙල''න්තිආදිවචනං න යුජ්ජෙය්‍යාති? නො න යුජ්ජති, **''තිලසිනෙහනෙ''**ති එවං වුත්තාය **තිලධාතුයා** සාමඤ්ඤතො යස්ස කස්සචි සිනෙහස්ස වචනතො. තෙන ''සාසපතෙලං, මධුකතෙල''න්තිආදයො සාසනෙ පයොගා දිස්සන්ති. මයං පන **තිලධාතුවසෙන** නිප්ඵන්නානං තිලගච්ඡතප්ඵලවාචකානං ''තිලො, තිල''න්ති සද්දරූපානං පකාසනමුඛෙන ''තිලානං ඉදන්ති තෙල''න්ති වදාම, න පන තෙන වචනෙන සාසපාදීනං සිනෙහස්ස අතෙලත්තං වදාම. අථ කිඤ්චරහීති චෙ? තද්ධිතවිධානෙ විඤ්ඤූනං කොසල්ලත්ථං **තිලසද්දං** පටිච්ච ''තිලානං ඉදන්ති තෙල''න්ති වදාම. සිනෙහසඞ්ඛාතස්ස සාසපාදීනං තෙලස්ස වචනං න ජහාම, තස්මා උදාහරණප්පකාසනෙ ''තිලො, තිලං, තෙල''න්ති අවත්වා ''තෙලං, තිලො, තිල''න්ති අම්හෙහි වුත්තං. ඉදඤ්හි වචනං තෙලස්ස සාමඤ්ඤතො සිනෙහෙ පවත්තිං දීපෙති. තෙනෙව ච සාසනෙ ''තිලතෙලං, සාසපතෙල''න්තිආදිනා විසෙසවචනම්පි දිස්සතීති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං. අපිච **තෙලසද්දො** යෙභුය්‍යෙන තිලතෙලෙ වත්තති, යථා **මිගසද්දො** හරිණමිගෙතිපි දට්ඨබ්බං.

ජල අපවාරණෙ. ජාලෙති, ජාලයති. ජාලං, ජාලා. **ජාලන්ති** මච්ඡජාලං. **ජාලාති** අග්ගිජාලා.

බල සොචෙය්‍යෙ. සොචෙය්‍යං සුචිභාවො. බාලෙති, බාලයති. පක්ඛාලෙති, පක්ඛාලයති.

තල පතිට්ඨායං. තාලෙති, තාලයති. තාලො, තලං.

එත්ථ **තාලොති** තිණරාජරුක්ඛො. **තලන්ති** පාණිතලභූමිතලාදි. තඤ්හි තාලයති පතිට්ඨාති එත්ථ වත්ථුජාතන්ති **තලං.**

තුල උම්මානෙ. තොලෙති, තොලයති.

දුල උක්ඛෙපෙ. උක්ඛෙපො උද්ධං ඛිපනං. දොලෙති, දොලයති. දොලා.

එත්ථ ච දොලියති උක්ඛිපියති යත්ථ නිපන්නො දාරකො, යථානිපන්නකො වාති **දොලා.**

චුල නිම්මජ්ජනෙ. චොලෙති, චොයලති.

මීල නිමීලනෙ. මීලෙති, මීලයති. මීලනං, උම්මීලනං, නිමීලනං.

මූල රොහනෙ. මූලෙති, මූලයති. මූලං. එසා හි යදා පතිට්ඨායං වත්තති, තදා **භූවාදිගණිකා,** ''මූලතී''ති චස්සා රූපං.

තත්ථ **මූලන්ති** මූලයති රුහති රුක්ඛාදි එතෙනාති මූලං. අථ වා මූලයති ඡින්නොපි කොචි එතෙන අච්ඡින්නෙන පුනදෙව රුහතීති **මූලං.** වුත්තඤ්හි –

> ''යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්හෙ,
> ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනදෙව රූහති;
> එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ,
> නිබ්බත්තති දුක්ඛමිදං පුනප්පුන''න්ති;

මූලසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො හෙට්ඨා **භූවාදිගණෙ** වුත්තො.

කල පිල ඛෙපෙ. කාලෙති, කාලයති. කාලො. පිලෙති, පිලයති.

එත්ථ **කාලොති** සමයොපි මච්චුපි. තත්‍ර සමයො තෙසං තෙසං සත්තානං ආයුං කාලයති ඛෙපෙති දිවසෙ දිවසෙ අප්පං අප්පං කරොතීති කාලොති වුච්චති. වුත්තම්පි චෙතං –

> ''කාලො ඝසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා;
> යො ච කාලඝසො භූතො, සභූතපචනිංපචී''ති.

මච්චු පන කාලයති තෙසං තෙසං සත්තානං ජීවිතං ඛෙපෙති සමුච්ඡෙදවසෙන නාසෙතීති කාලොති වුච්චති. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා "කාලොති** මච්චු. කාලයති සත්තානං ජීවිතං නාසෙතීති කාලො. කාලෙන මච්චුනා කතො නාසිතොති **කාලකතො"**ති. ''මරණං හින්දං මච්චු මච්චු චුති කාලො අන්තකො නික්ඛෙපො''ති මරණස්සාභිධානානි.

සුල්ල සජ්ජනෙ. සුල්ලෙති, සුල්ලයති.

ඉල පෙරණෙ. ඉලෙති, ඉලයති.

වල හරණෙ. වාලෙති, වාලයති. වාලො.

ලල ඉච්ඡායං. ලලෙති, ලලයති.

දල විදාරණෙ. දාලෙති, දාලයති, පදාලෙති, පදාලයති. කුදාලො.

කල ගතිසඞ්ඛ්‍යානෙසු. කාලෙති, කාලයති. කාලො, කලා. **කලාති** අවයවො. සා හි කාලයිතබ්බා සඞ්ඛායිතබ්බාති **කලා.**

සීල උපධාරණෙ. උපධාරණං භුසො ධාරණං, පතිට්ඨාවසෙන ආධාරභාවො. **සීලෙති**, සීලයති. සීලං, සීලනං.

එත්ථ **සීලන්ති** සීලෙති උපධාරෙති තංසමඞ්ගීපුග්ගලං අපායෙසු උප්පත්තිනිවාරණවසෙන භුසො ධාරෙතීති සීලං. අථ වාසීලියති උපවාරියති සප්පුරිසෙහි හදයමංසන්තරං උපනෙත්වා ධාරියතීති **සීලං. සීලනන්ති භුවාදිගණෙ** අවිප්පකිණ්ණතාසඞ්ඛාතං සමාධානං වුච්චති. තත්ථ ''සීලතී''ති රූපං, ඉධ පන ආධාරභාවසඞ්ඛාතං උපධාරණං වුච්චති. එත්ථ ච ''සීලෙති, සීලයතී''ති රූපානි. **අට්ඨකථාසු** හි ''කුසලානං ධම්මානං පතිට්ඨාවසෙන ආධාරභාවො උපධාරණ''න්ති වුත්තො.

වෙල කාලොපදෙසෙ. වෙලෙති, වෙලයති. වෙලා. කෙචි **"වෙල ඉති ධාතුසද්දො න හොතී**''ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං, පොරාණෙහි සද්දසත්ථවිදූහි ''වෙලයතී''ති රූපස්ස දස්සිතත්තා.

පල මූල ලවනපවනෙසු. ලවනං ඡෙදනං, **පවනං** සොධනං. පාලෙති, පාලයති. පලං. **පලං** නාම මානවිසෙසො. ලොකස්ස විමතිං පාලෙති ලුනාති සොධෙති වාති **පලං**. මූලෙති, මූලයති. සද්දසත්ථවිදූ පන ''මූලයති කෙදාරං, මූලයති ධඤ්ඤ''න්ති පයොගං වදන්ති.

ථූල පරිබ්‍රූහනෙ. පරිබ්‍රූහනං වඩ්ඪනං. ථූලෙති, ථූලයති. ථූලො පුරිසො. ථූලා ජවෙන හායන්ති.

පල ගතියං. පලෙති, පලයති. අත්ථං පලෙති න උපෙති සඞ්ඛං. පලෙති රසමාදාය. යථා සුත්තගුළං යත්තකෙහි සුත්තෙහි වෙඨිතං, තත්තකෙහි එව පලයති.

විඞ්ගුල පරිබ්භමනෙ. විඞ්ගුලෙති, විඞ්ගුලයති. විඞ්ගුලයිත්වා. අත්‍රායං පාළි ''යාවතිකා අභිසඞ්ඛාරස්ස ගති, තාවතිකං ගන්ත්වා විඞ්ගුලයිත්වා භූමියං පපතී''ති. තත්ථ **විඞ්ගුලයිත්වාති** පරිබ්භමිත්වා.

ලකාරන්තධාතුරූපානි.

වකාරන්තධාතු

දිවු පරිකූජනෙ. පරිකූජනං ගජ්ජනං. දෙවෙති, දෙවයති. දෙවො ච පරිදෙවිත්වා. **දෙවොති** මෙඝො.

දිවු අද්දනෙ. අද්දනං ගන්ධපිසනන්ති වදන්ති. දෙවෙති, දෙවයති.

චිව භාසායං. චිවෙති, චිවයති.

වකාරන්තධාතුරූපානි.

සකාරන්තධාතු

පුස පොසනෙ. පොසෙති, පොසයති. ඉමානි රූපානි කිඤ්චාපි **භූවාදිගණිකං** ‘‘පොසෙතී’’ති රූපං පටිච්ච හෙතුකත්තුරූපානි විය දිස්සන්ති, තථාපි ‘‘අඤ්ඤෙපි දෙවො පොසෙතී’’තිආදිකස්ස **චුරාදිගණිකරූපස්ස** දස්සනතො සුද්ධකත්තුවසෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බං. උභින්නං පන කාරිතට්ඨානෙ ‘‘පොසාපෙති, පොසාපයතී’’ති හෙතුකත්තුරූපානි ඉච්ඡිතබ්බානි.

පෙස පටිහරණෙ. පෙසෙති, පෙසයති.

පිස බලපාණනෙසු. පිසෙති, පිසයති.

පසි නාසනෙ. පංසෙති, පංසයති.

ජසි රක්ඛණෙ. ජංසෙති, ජංසයති.

සිලෙස සිලෙසනෙ. සිලෙසෙති, සිලෙසයති. සිලෙසො.

ලූස හිංසායං. ලූසෙති, ලූසයති.

පුන්ස අභිමද්දනෙ. නකාරො නිග්ගහීතත්ථං. පුංසෙති, පුංසයති. නපුංසකො. ධාතුනකාරස්ස ලොපෙ ‘‘පොසො’’ ඉච්චපි රූපං.

තත්ථ **න පුංසකොති** ඉත්ථිභාවපුම්භාවරහිතො පුග්ගලො. සො හි පුරිසො විය සාතිසයං පච්චාමිත්තෙ න පුංසෙති අභිමද්දනං කාතුං න සක්කොතීති **නපුංසකොති** වුච්චති. කෙචි පන ‘‘න පුමා, න ඉත්ථී’’ති නපුංසකොති වචනත්ථං වදන්ති. තථා හි සද්දසත්ථවිදූ තං පුග්ගලං නපුංසකලිඞ්ගවසෙන නපුංසකන්ති වදන්ති.

ධූස කන්තිකරණෙ. ධූසෙති, ධූසයති.

රුස රොසනෙ. රොසනං කොපකරණං. රොසෙති, රොසයති. රොසො. **රොසොති** කොධො.

බ්‍යුස උස්සග්ගෙ. බ්‍යොසෙති, බ්‍යොසයති.

ජස හිංසායං. ජාසෙති, ජාසයති.

දංස දංසනෙ. දංසෙති, දංසයති. දංසනො. **දංසනොති** දන්තො. දංසන්ති ඛාදනීයං වා භොජනීයං වා එතෙනාති **දංසනො.**

දසි දස්සනෙ ච. චකාරො දංසනං අපෙක්ඛති. දංසෙති, දංසයති. විදංසෙති, විදංසයති සූරියො ආලොකං.

තස්ස සන්තජ්ජනෙ. තස්සෙති, තස්සයති පුරිසො චොරෙ.

වස්සු සත්තිබන්ධනෙ. සත්තිබන්ධනං සමත්ථතාකරණං. වස්සෙති, වස්සයති.

ජස තාළනෙ. තාළනං පහරණං. ජාසෙති, ජාසයති.

පස බන්ධනෙ. පාසෙති, පාසයති. පාසො. පාසන්ති බන්ධන්ති සත්තෙ එතෙනාති **පාසො,** සකුණපාසාදි.

සුසි විසද්දනෙ. විසද්දනං උග්ඝොසනං. සොසෙති, සොසයති. සොසො.

ලස සිල්පයොගෙ. සිල්පයොගො ලාසියං නාටකනාටනං රෙචකදානං. ලාසෙති, ලාසයති. ලාසෙන්තො, ලාසෙන්ති . අත්‍රායං පාළි ‘‘වාදෙන්තියාපි ලාසෙන්ති, නච්චන්තියාපි ලාසෙන්ති, ලාසෙන්තියාපි නච්චන්තී’’ති. තත්ථ **ලාසෙන්තීති** යා උප්ලවමානා විය උට්ඨහිත්වා ලාසියනාටකං නාටෙන්ති, රෙචකං දෙන්ති.

භූස අලඞ්කාරෙ. භූසෙති, භූසයති. විභූසෙති, විභූසයති. භූසනං, විභූසනං.

වස සිනෙහනඡෙදාවහරණෙසු. අවහරණං චොරිකාය ගහණං. වාසෙති, වාසයති. වසා.

තාස වාරණෙ. වාරණං නිවාරණං. තාසෙති, තාසයති.

ධස උඤ්ඡෙ. ධාසෙති, ධාසයති.

භස ගහණෙ. භාසෙති, භාසයති.

පුස ධාරණෙ. පොසෙති, පොසයති, ආභරණං ධාරෙතීති අත්ථො.

තුසි පිසි කුසි දසි භාසායං. තුංසෙති, තුංසයති. පිංසෙති, පිංසයති. කුංසෙති, කුංසයති. දංසෙති, දංසයති.

බුසි අක්කොසනෙ. බුංසෙති, බුංසයති. බුංසනා.

ගවෙස මග්ගනෙ. ගවෙසෙති, ගවෙසයති. ගවෙසකො, ගවෙසිතො, ගවෙසනා, ගවෙට්ඨී.

වාස උපසෙවායං. වාසෙති, වාසයති. වාසො, ආවාසො.

හිසි හිංසායං. හිංසෙති, හිංසයති.

නිවාස අච්ඡාදනෙ. වත්ථං නිවාසෙති, නිවාසයති. පුබ්බණ්හසමයං නිවාසෙත්වා.

අංස සඞ්ඝාතෙ. අංසෙති, අංසයති. අංසො, අංසා.

එත්ථ ච **අංසොති** කොට්ඨාසොපි ඛන්ධොපි වුච්චති. **අංසාති** අරිසරොගො.

මිස සජ්ජනෙ. මෙසෙති, මෙසයති.

රස අස්සාදනෙ. රසෙති, රසයති. රසො. රසියතෙ අස්සාදියතෙ ජනෙහීති **රසො.**

රස සිනෙහනෙ. රසෙති, රසයති. රසො.

තත්ථ **රසෙතීති** සිනෙහති. **රසොති** සිනෙහො, සිනෙහසම්බන්ධො සාමග්ගිරසොති වුච්චති, යං සන්ධාය බ්‍රාහ්මණා භගවන්තං ''අරසරූපො සමණො ගොතමො''ති අවොචුං.

සිය අසබ්බපයොගෙ. සෙසෙති, සෙසයති. සෙසො. **විපුබ්බො** අතිසයෙ, **විපුබ්බො** අතිසයෙ, **විපුබ්බො සිස**ධාතු අතිසයෙ වත්තති, විසෙසෙති, විසෙසයති. විසෙසො, විසිට්ඨයො, විසෙසනං.

මිස්ස සම්මිස්සෙ. මිස්සෙති, මිස්සයති. සම්මිස්සෙති, සම්මිස්සයති. මිස්සො, මිස්සො, මිස්සිතො, සම්මිස්සිතො, සම්මිස්සො ඉච්චාදීනි. **අලම්බුසාජාතකෙ මිස්සාති** ඉත්ථීනං වත්තබ්බනාමං, පුරිසෙහි සද්ධිං සම්මිස්සනතාය.

ජුස පරිතක්කනෙ. ජොසෙති, ජොසයති.

මස පහාසනෙ. මසෙති, මසයති.

මරිස තිතික්ඛායං. මරිසෙති. මරිසයති.

පිස පෙසනෙ. පෙසෙති, පෙසයති. පෙසකො, පෙසිතො.

ඝුස සද්දෙ. ඝොසෙති, ඝොසයති. උග්ඝොසයුං බොධිමණ්ඩෙ පමොදිතා. ඝොසො.

දිසී උච්චාරණෙ. දෙසෙති, දෙසයති. දෙසකො, දෙසෙතා, දෙසිතො, දෙසනා.

වස අච්ඡාදනෙ. වාසෙති, වාසයති. නිවාසෙති, නිවාසයති. වත්ථං.

සකාරන්තධාතුරූපානි.

හකාරන්තධාතු

අරහ පූජායං. අරහෙති, අරහයති. අරහා, අරහං. ‘‘අරහා, ඛීණාසවො, අසෙක්ඛො’’ති අරහතො නාමානි.

සිනෙහ සිනෙහනෙ. සිනෙහෙති, සිනෙහයති.

වරහ හිංසායං. වරහෙති, වරහයති. වරාහො.

වරාහොති සූකරොපි හත්ථීපි වුච්චති. ‘‘එණෙය්‍යා ච වරාහා චා’’ති එත්ථ හි සූකරො ‘‘වරාහො’’ති වුත්තො, ‘‘මහාවරාහස්ස…පෙ…. නදීසු ජග්ගතො’’ති එත්ථ පන හත්ථී ‘‘වරාහො’’ති.

රහ චාගෙ. රහෙති, රහයති.

වහ පරිකත්ථනෙ. වහෙති, වහයති.

මහ පූජායං. මහෙති, මහයති. මහිතො රාජා මහාරාජා. විහාරමහො, චෙතියමහො.

පිහ ඉච්ඡායං. පිහෙති, පිහයති. පිහා, පිහාලු, අපිහො, පිහනීයා විභූතියො.

කුහ විම්හාපනෙ. කුහෙති, කුහයති. කුහකො. කුහයති ලොකවිම්හාපනං කරොතීති **කුහකො**. කුහනා.

සහ පරිසහනෙ. පරිසහනං ඛන්ති. සහෙති, සහයති. සහනං. **භූවාදිගණිකස්ස** පනස්ස ‘‘සහතී’’ති රූපං.

ගරහ විනින්දනෙ. ගරහෙති, ගරහයති. ගරහා. **භූවාදිගණිකස්ස** පනස්ස ‘‘ගරහතී’’ති රූපං.

හකාරන්තධාතුරූපානි.

ළකාරන්තධාතු

තළ තාළනෙ. තාළෙති, තාළයති. පතාළෙති, පතාළයති. තාළං. **තාළන්ති** කංසතාළාදි.

තළ ආඝාතෙ. පුබ්බෙ විය රූපානි.

බළ හෙදෙ. බළෙති, බළයති.

ඉළ ථවනෙ. ඉළෙති, ඉළයති.

ජුළ පෙරණෙ. ජොළෙති, ජොළයති.

පීළ අවගාහනෙ. පීළෙති, පීළයති. නිප්පීළෙති, නිප්පීළයති. පීළනකො, පීළිතො, පීළා, පීළනං, නිප්පීළනකො.

ලළ උපසෙවායං. ලාළෙති, ලාළයති. උපලාළෙති, උපලාළයති. **භූවාදිගණට්ඨාය** පන විලාසනත්ථෙ වත්තමානාය එතිස්සා ‘‘ලළතී’’ති රූපං.

සිළ සෙළනෙ. සෙළෙති, සෙළයති. සෙළෙන්තො. එත්ථ **සෙළෙතීති** සෙළිතසද්දං කරොති.

අවග්ගන්තධාතුරූපානි.

චුරාදී එත්තකා දිට්ඨා, ධාතවො මෙ යථාබලං;
සුත්තෙස්වඤ්ඤෙපි පෙක්ඛිත්වා, ගණ්හව්හො අත්ථයුත්තිතො.

චුරපමුඛගණො මෙ සාසනත්ථං පවුත්තො,
සුපචුරහිතකාමො තම්පි සික්ඛෙය්‍ය ධීරො;
සුපචුරනයපායෙ සත්ථුනො තඤ්හි සික්ඛං,
පියුසමිව මනුඤ්ඤං අත්ථසාරං ලභෙථ.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

චුරාදිගණපරිදීපනො අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො.

19. සබ්බගණවිනිච්ඡය

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සබ්බගණවිනිච්ඡයං;
සොතූනං පටුභාවත්ථං, පරමෙ පිටකත්තයෙ.

පච්චයාදිවිභාගෙහි, නයෙහි විවිධෙහි තං;
සුඛග්ගාහාය සොතූනං, සුණාථ මම භාසතො.

තත්ථ පඨමො **භූවාදිගණො**, දුතියො **රුධාදිගණො**, තතියො **දිවාදිගණො**, චතුත්ථො **ස්වාදිගණො**, පඤ්චමො **කියාදිගණො**, ඡට්ඨො **ගහාදිගණො**, සත්තමො **තනාදිගණො**, අට්ඨමො **චුරාදිගණො**, ඉමස්මිං භගවතො පාවචනෙ අට්ඨවිධා ධාතුගණා භවන්ති. එතෙසු විකරණපච්චයවසෙන –

භූවාදිතො අකාරො ච, සානුසාරො **රුධාදිතො**;
අකාරො චෙවිවණ්ණො ච, **එකාරොකාරමෙව** ච.

යපච්චයො දිවාදිම්හා, **ණු ණා උණා සුවාදිතො**;
ක්‍යාදිතො පන **නායෙව**, **ප්පණ්හා** පන **ගහාදිතො**.

ඔයිරා තු **තනාදිම්හා**, **ණෙ ණයා** ච **චුරාදිතො**;
අග්ගහිතග්ගහණෙන, පච්චයා **දස පඤ්ච** ච.

හියත්තනී සත්තමී ච, වත්තමානා ච පඤ්චමී;
චතස්සෙතා පවුච්චන්ති, සබ්බධාතුකනාමිකා.

එතෙසු විසයෙස්වෙව, අකාරො සුද්ධකත්තරි;
අඤ්ඤත්‍ර **ඛ ඡ සාදීහි**, සහාපි චුපලබ්භති.

‘‘භවති හොති සම්හොති, ජෙති ජයති කීයති;
ඩෙති යාති ඉති එති, අවති කොති සඞ්කති.

භික්ඛති පිවති පාති, වදෙති වදති’’ ඉති;
භූවාදිධාතුරූපානි, භවන්තීති පකාසයෙ.

රූපං ‘‘රුන්ධති රුන්ධීති, රුන්ධෙති පුන රුන්ධිති;
සුම්හොති’’ච්චාදිරූපානි, **රුධාදීන්ති** දීපයෙ.

‘‘දිබ්බති සිබ්බති චෙව, යුජ්ජති විජ්ජති තථා;
සායති හායති’’ච්චාදි, රූපමාහු **දිවාදිනං**.

‘‘සුණොති ච සුණාති ච, වුණොති ච වුණාති ච;
පාපුණාති හිනොතී’’ති, ආදිරූපං **සුවාදිනං**.

‘‘කිනාති ච ජිනාති ච, ධුනාති ච මුනාති ච;
අස්නාති’’ච්චාදිරූපඤ්ච, **ක්‍යාදීනන්ති** විභාවයෙ.

‘‘සෙප්පති පටිග්ගණ්හාති, සණ්හඤ්ච සණ්හකොති ච;
කණ්හං තණ්හා ච තිණ්හුණ්හ’’-මිච්චාදි ච **ගහාදිනං**.

‘‘තනොති ච කරොති ච, කයිරති සනොති ච;
සක්කොත’ප්පොති පප්පොති’’-ච්චාදිරූපං **තනාදිනං**.

‘‘චොරෙති චොරයන්තෙ ච, චින්තෙති චින්තයන්ති ච;
මන්තෙති’’ච්චාදිකඤ්චාපි, රූපමාහු **චුරාදිනං**.

විකරණවසෙනෙවං, රූපභෙදො පකාසිතො;

ධාතූනං ධාතුභෙදාදි-කුසලස්ස මතානුගො.

කිරියාය ධාරණතො, ධාතවො එකධා මතා;
ද්විධාපි ච පවුච්චන්ති, සකම්මාකම්මතො පන.

තත්ථ **සකම්මකා** නාම, **ගමිභක්ඛාදයා** සියුං;
ඨාසාදයො අකම්මා ච, උපසග්ගං විනා වදෙ;

සකම්මකකම්මභූතො, **දිවු** ඉච්චාදයො පුන;
ගහෙත්වාන තිධා හොන්ති, එවඤ්චාපි විභාවයෙ.

සකම්මකෙ ද්විධා භිත්වා, එකකම්මද්විකම්මතො;
අකම්මකෙහි සද්ධිං තෙ, තිවිධාපි භවන්ති හි.

අකම්මකා **රුතා**යෙව, එකකම්මා **ගමා**දයො;
හොන්ති ද්විකම්මකා නාම, **දුහිකරවහා**දයො.

සකම්මාකම්මකත්තම්හි, ධාතූනමුපසග්ගතො;
නියමො නත්ථි සො තස්මා, න මයා එත්ථ වුච්චති.

එකට්ඨානා **ගමි**ච්චාදී, ද්විට්ඨානා **භූපචා**දයො;
තිට්ඨානා **ස්වා**දයො එවං, ඨානතොපි තිධා මතා.

ගුපාදයො නියොගෙන, ආඛ්‍යාතත්තෙ සවුද්ධිකා;
චව තුරාදයො න හි, වුද්ධිකා කාරිතං විනා;

ඛි ජි ඉච්චාදයො ධාතූ, සවුද්ධාවුද්ධිකා මතා;
ඉති වුද්ධිවසෙනාපි, තිවිධො ධාතුසඞ්ගහො.

අලුත්තවිකරණා ච, ලුත්තවිකරණා තථා;
ලුත්තාලුත්තවිකරණා, එවම්පි තිවිධා සියුං.

තත්‍රාලුත්තවිකරණා, **ගමි රුධි දිවා**දයො;
පා භාදයො **ජිනි**ච්චාදී, කමතො ඉතරෙ සියුං.

සුද්ධස්සරා එකස්සරා, තථානෙකස්සරාති ච;
තිධා භවන්ති **යුයාතා-පාභාලාදී කරා**දයො.

චතුධාදිනයො චාපි, ලබ්භමානවසෙන ච;
ගහෙතබ්බො නයඤ්ඤූහි, යථාවුත්තානුසාරතො.

පුන සුද්ධස්සරා ධාතූ, එකස්සරා ච සත්තධා;
ආඉවණ්ණඋවණ්ණන්ත-එඔන්තවසා මතා.

අවණ්ණිවණ්ණුවණ්ණන්තෙ-කාරන්තානං වසෙන වෙ;
අනෙකස්සරධාතූ ච, සත්තධාව පකිත්තිතා.

එවං පන්නරසධාපි, ධාතූනමිධ සඞ්ගහො;
තප්පභෙදං පකාසෙයුං, **ඉඋඉ**ච්චාදිනා විදූ.

තත්‍ර **"ඉගතියං, ඉ අජ්ඣයනෙ, උ සද්දෙ"** ඉච්චෙතෙ සුද්ධස්සරා ධාතවො. **යා රා ලා** ඉච්චාදයො එකස්සරා ආකාරන්තා. **ඛිජිනි**ඉච්චාදයො එකස්සරා **ඉ**කාරන්තා. **පී**ඉච්චාදයො එකස්සරා **ඊ**කාරන්තා. **බ්‍රු දු කු** ඉච්චාදයො එකස්සරා **උ**කාරන්තා, **භූ හූ** ඉච්චාදයො එකස්සරා **ඌ**කාරන්තා. **ඛෙ ජෙ සෙ** ඉච්චාදයො එකස්සරා **එ**කාරන්තා. **සො** ඉච්චාදයො එකස්සරා **ඔ**කාරන්තා.

කර පච සඞ්ගාම ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා අකාරන්තා, **ඔමා**ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා ආකාරන්තා, **සකි** ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා **ඉ**කාරන්තා. **චක්ඛී** ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා ඊකාරන්තා. **අන්ධු**ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා උකාරන්තා. **කක්ඛූ** ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා **ඌ**කාරන්තා. **ගිලෙ මිලෙ** ඉච්චාදයො අනෙකස්සරා **එ**කාරන්තාති එවං **පන්නරසවිධෙන** ධාතුසඞ්ගහො.

අථ තෙත්තිංසවිධෙනපි ධාතුසඞ්ගහො භවති. කථං?

ධාතූ **සුද්ධස්සරා** චෙව, පුන **චෙකස්සරාපි** ච;
කකාරන්තා **ඛ**කාරන්තා, **ගන්තා ඝ**න්තා ච ධාතවො.

චකාරන්තා ඡකාරන්තා, **ජ**න්තා **ඣ**න්තා ච **ඤ**න්තකා;
ටකාරන්තා ඨකාරන්තා, ඩන්තා ඪන්තා ච **ණ**න්තකා.

තන්තා චෙව තථා **ථ**න්තා, **ද**න්තා **ධ**න්තා ච **න**න්තකා;
පන්තා **ඵ**න්තා **බ**කාරන්තා, **භ**න්තා **ම**න්තා ච **ය**න්තකා.

රන්තා **ල**න්තා **ව**කාරන්තා, **ස**න්තා **හ**න්තා ච **ළ**න්තකා;
ඉති **තෙත්තිංසධා** ඤෙයා, ධාතුනම්ධ සඞ්ගහො.

මතෙ සත්ථුස්ස **ඪණළා,** පදාදිම්හි න දිස්සරෙ;
තෙනෙකස්සරධාතූසු, **ඪණළා** න කථීයරෙ.

ඉකාරන්ත**ති**කාරන්ත-වසෙන තු යථාරහං;
නාමං සම්භොති ධාතූනං, **ඉතිප්**පච්චයයොගතො.

පචිභික්ඛිජීදිබාදි, කරොති භවති ගමි;
ගතිගච්ඡතිහොතීති, ආදිවොහාරමුද්ධරෙ.

එවං තෙත්තිංසභෙදෙහි ගහිතෙසු නිඛිලෙසු ධාතූසු –

සහහිංසරීහවසා, සීහසද්දගතිං වදෙ;
සහනතො හනනතො, සීහොති හි ගරූ වදූං.

තථා හි සීහො වාතාතපාදිපරිස්සයම්පි සහති, ‘‘කිං මෙ බහූහි සාටිතෙහී’’ති අත්තනො ගොචරත්ථාය ඛුද්දකෙ පාණෙ අගණ්හන්තො, ‘‘මාහං ඛුද්දකෙ පාණෙ විසමගතෙ සඞ්ඝාතං ආපාදෙසී’’ති අනුද්දයවසෙන සහිතබ්බෙ ඛුද්දකසත්තෙපි සහති. හිංසිතබ්බෙ පන කායූපපන්නෙ සූකරමහිංසාදයො සත්තෙ හිංසති, තස්මාපි ‘‘සීහො’’ති වුච්චති. යථා පන කන්තනට්ඨෙන ආදිඅන්තවිපල්ලාසතො තක්කං වුච්චති, එවං හිංසනට්ඨෙනපි සීහොති වෙදිතබ්බො. අථ වා සබ්බිරියාපථෙසු දළ්හවීරියත්තා සුට්ඨු ඊහතීති **සීහො**. වුත්තඤ්හි –

‘‘යථා සීහො මිගරාජා, නිසජ්ජට්ඨානචඞ්කමෙ;
අලීනවීරියො හොති, පග්ගහිතමනො සදා’’ති.

අපරො නයො –

සහනා ච හිංසනා ච, තථා සීඝජවත්තතො;
සීහො ඉච්චපි භාසෙය්‍ය, සක්‍යසීහස්ස සාසනෙ.

වුත්තඤ්හි **සුත්තනිපාතට්ඨකථායං** ‘‘සහරා ච හනනා ච සීඝජවත්තා ච සීහො’’ති.

ඉදානි තදත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ, **සීහ**සද්දො ‘‘සීහො භික්ඛවෙ මිගරාජා’’තිආදීසු මිගරාජෙ ආගතො. ‘‘අථ ඛො සීහො සෙනාපති යෙන භගවා තෙනුපසඞ්කමී’’තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. ‘‘සීහොති ඛො භික්ඛවෙ තථාගතස්සෙතං අධිවචනං අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා’’තිආදීසු තථාගතෙ. තත්ථ තථාගතෙ සදිසකප්පනාය ආගතො.

එත්ථෙතං වුච්චති –

සීහෙ පඤ්ඤත්තියඤ්චාපි, බුද්ධෙ අප්පටිපුග්ගලෙ;
ඉමෙසු තීසු අත්ථෙසු, **සීහ**සද්දො පවත්තති.

රූපිරුප්පතිධාතූහි, **රූප**සද්දගතිං වදෙ;
''රූපයති රුප්පතී''ති, වත්වා නිබ්බචනද්වයං.

වුත්තඤ්හෙතං ගරූහි ''රූපයතීති රූපං, වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො''ති. වුත්තම්පි චෙතං **''රූපන්ති** කෙනට්ඨෙන රූපං? රුප්පනට්ඨෙනා''ති. භගවතා පනෙතං වුත්තං ''කිඤ්ච භික්ඛවෙ රූපං වදෙථ, රුප්පතීති ඛො භික්ඛවෙ තස්මා රූපන්ති වුච්චති. කෙන රුප්පති, සීතෙනපි රුප්පතී''ති විත්ථාරො. අත්ථුද්ධාරො පනස්ස හෙට්ඨා වුත්තොව.

පසවතෙමනත්ථෙන, ධාතුනා **උදිනා** පන;
සමුද්දසද්දනිප්ඵත්තිං, වදෙය්‍ය මතිමා නරො.

එත්ථ හි **සමුද්දොති** අට්ඨහි අච්ඡරියබ්භුතධම්මෙහි සමන්නාගතත්තා සමුද්දති අත්තසන්නිස්සිතානං මච්ඡමකරාදීනං පීතිසොමනස්සං පසවති ජනෙතීති සමුද්දො. අයමස්මාකං ඛන්ති. **අට්ඨකථාචරියා** පන ''සමුද්දනට්ඨෙන සමුද්දො, කිලෙදනට්ඨෙන තෙනමනට්ඨෙනාති වුත්තං හොතී''ති වදන්ති. **මිලින්දපඤ්හෙ** පන ආයස්මා නාගසෙනො ''භන්තෙ නාගසෙන සමුද්දො සමුද්දොති වුච්චති, කෙන කාරණෙන ආපං උදකං සමුද්දොති වුච්චතී''ති මිලින්දෙන රඤ්ඤා පුට්ඨො ආහ ''යත්තකං මහාරාජ උදකං, තත්තකං ලොණං, යත්තකං ලොණං, තත්තකං උදකං, උදකසමත්තා සමුද්දොති වුච්චතී''ති. තදා රඤ්ඤා මිලින්දෙන ''කල්ලොසි භන්තෙ නාගසෙනා''ති වුත්තං. එත්ථ හි සමං උදකෙන ලොණං එත්ථාති සමුද්දොති නිබ්බචනං වෙදිතබ්බං ''නීලොද''න්තිආදීසු විය. තත්ථ **භදන්තනාගසෙනමතඤ්ච** අම්හාකං මතඤ්ච පකතිසමුද්දං සන්ධාය වුත්තත්තා න විරුජ්ඣති, **අට්ඨකථාචරියානං** මතම්පි ''තණ්හාසමුද්දො''ති ච ''සමුද්දොපෙසො''ති ච ආගතානි සමුද්දසරික්ඛකානි ච තණ්හාචක්ඛුසොතාදීනි සන්ධාය වුත්තත්තා න විරුජ්ඣතීති දට්ඨබ්බං.

ඛාදධාතුවසා චාපි, **ඛනු**ධාතුවසෙන වා;
ඛනිතො වාපි ධාතුම්හා, **ධා**තො **ඛං**පුබ්බතොපි වා;
ඛන්ධසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, සද්දක්ඛන්ධවිදූ වදෙ.

තත්ථ ''සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාපි දුක්ඛා''ති වචනතො සයම්පි දුක්ඛධම්මොයෙව සමානො ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණදුක්ඛාදීහි අනෙකෙහි දුක්ඛෙහි ඛජ්ජති ඛාදියතීති **ඛන්ධො,** තෙහෙව දුක්ඛෙහි ඛඤ්ඤති අවදාරියතීතිපි **ඛන්ධො,** ඛනියති පරිඛඤ්ඤතීතිපි **ඛන්ධො,** අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා තුච්ඡත්තා ඛං සුඤ්ඤාකාරං ධාරෙතීතිපි **ඛන්ධො,** රූපක්ඛන්ධාදි. අත්ථුද්ධාරතො පන –

ඛන්ධසද්දො රාසිගුණ-පණ්ණත්තීසු ච රුළ්හියං;
කොට්ඨාසෙ චෙව අංසෙ ච, වත්තතීති විභාවයෙ.

වුත්තඤ්හෙතං **සම්මොහවිනොදනියං** විභඞ්ගට්ඨකථායං – **ඛන්ධ**සද්දො සම්බහුලෙසු ඨානෙසු නිපතති රාසිම්හි ගුණෙ පණ්ණත්තියං රුළ්හියන්ති. ''සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ මහාසමුද්දෙ න සුකරං උදකස්ස පමාණං ගහෙතුං ''එත්තකානි උදකාළ්හකානී'ති වා 'එත්තකානි උදකාළ්හකසතානී'ති වා 'එත්තකානි උදකාළ්හකසහස්සානී'ති වා 'එත්තකානි උදකාළ්හකසතසහස්සානී'ති වා, අථ ඛො අසඞ්ඛෙය්‍යො අප්පමෙය්‍යො මහාඋදකක්ඛන්ධොත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතී''තිආදීසු හි රාසිතො ඛන්ධො නාම. න හි පරිත්තකං උදකං උදකක්ඛන්ධොති වුච්චති, බහුකමෙව වුච්චති, තථා න පරිත්තකං රජො රජක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකා ගාවො ගවක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකං බලං බලක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකං පුඤ්ඤං පුඤ්ඤක්ඛන්ධොති වුච්චති. බහුකමෙව හි රජො රජක්ඛන්ධො, බහුකා ච ගවාදයො ගවක්ඛන්ධො, බලක්ඛන්ධො, පුඤ්ඤක්ඛන්ධොති වුච්චන්ති. ''සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො''තිආදීසු පන ගුණතො ඛන්ධො නාම. ''අද්දසා ඛො භගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධං ගඞ්ගාය නදියා සොතෙන වුය්හමාන''න්ති එත්ථ පණ්ණත්තිතො ඛන්ධො නාම. ''යං චිත්තං මනො මානසං...පෙ.... විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''තිආදීසු රුළ්හීතො ඛන්ධො නාම. ස්වායමිධ රාසිතො අධිප්පෙතො. අයඤ්හි ඛන්ධට්ඨො නාම පිණ්ඩට්ඨො පූගට්ඨො ඝටට්ඨො රාසට්ඨො, තස්මා රාසිලක්ඛණා ඛන්ධාති වෙදිතබ්බා. කොට්ඨාසට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටති. ලොකස්මිඤ්හි ඉණං ගහෙත්වා චොදියමානා ''ද්වීහි ඛන්ධෙහි දස්සාම, තීහි ඛන්ධෙහි දස්සාමා''ති වදන්ති. ඉති කොට්ඨාසලක්ඛණා ඛන්ධාතිපි වත්තුං වට්ටති. එවමෙත්ථ **''රූපක්ඛන්ධොති** රූපරාසි රූපකොට්ඨාසො, **වෙදනාක්ඛන්ධොති** වෙදනාරාසි වෙදනාකොට්ඨාසො''ති ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ''ඛන්ධෙ භාරං. ඛන්ධතො ඔතාරෙති, මහාහනුසභක්ඛන්ධො''තිආදීසු පන අංසො ''ඛන්ධො''ති වුච්චති.

ආපුබ්බ**යත**තො චාපි, ආයූපපදතො පුන;
තනුතො **තනි**තො චාපි, **ආයතන**රචො ගතො.

වුත්තම්පි චෙතං – ආයතනතො, ආයානං වා තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනන්ති වෙදිතබ්බං. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිකිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටන්ති වායමන්තීති වා වුත්තං හොති. තෙ ච පන ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනන්ති විත්ථාරෙන්තීති වුත්තං හොති. ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයන්ති, පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති. ඉති සබ්බෙපිමෙ ධම්මා ආයතනතො, ආයානං වා තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනන්ති වුච්චන්ති.

අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙන ආයතනං වෙදිතබ්බං. තථා හි ‘‘ලොකෙ ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන’’න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං ආයතනන්ති වුච්චති. ‘‘සුවණ්ණායතනං රජතායතන’’න්තිආදීසු ආකරො, සාසනෙ පන ‘‘මනොරමෙ ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා’’තිආදීසු සමොසරණට්ඨානං . ‘‘දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතන’’න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො. ‘‘තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ’’තිආදීසු කාරණං.

චක්ඛුආදීසු චාපි චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො ච නෙසං නිවාසට්ඨානං. චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්නිස්සිතත්තා තදාරම්මණත්තා චාති චක්ඛාදයො ච නෙසං ආකරො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සමොසරණට්ඨානං තත්ථ තත්ථ ද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො තන්නිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො, චක්ඛාදයො ච නෙසං කාරණං තෙසං අභාවෙ අභාවතො. ඉති නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙනාති ඉමෙහි කාරණෙහි එතෙ ධම්මා ආයතනන්ති වුච්චන්ති, තස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං**…පෙ…. ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චාති **ධම්මායතන**න්ති එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති. ඉච්චෙවං –

නිවාසො ආකරො චෙව, ජාතිදෙසො ච කාරණං;
සමොසරණට්ඨානඤ්ච, වුච්චතා’යතනං ඉති;

විදිවිදෙහි ධාතූහි, අකාරපුබ්බකෙහි වා;
අන්තවිරහිතසද්දූ-පපදෙන **ජුනාපි** වා.
අවිජ්ජාසද්දනිප්ඵත්ති, දීපෙතබ්බා සුධීමතා.

එත්ථ පූරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, **අලද්ධබ්බ**න්ති අත්ථො, තං අවින්දියං වින්දතීති **අවිජ්ජා,** තබ්බිපරීතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං වින්දියං න වින්දතීති **අවිජ්ජා**. ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතූනං සුඤ්ඤට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං අවිදිතං කරොතීති **අවිජ්ජා**. දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීති **අවිජ්ජා,** අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති **අවිජ්ජා,** පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදීසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදීසු න ජවතීති **අවිජ්ජා**.

යං පන **අට්ඨකථායං** ‘‘අපිච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණපටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නා නං ධම්මානං ඡාදනතොපි අවිජ්ජා’’ති වුත්තං, එතං න සද්දත්ථතො වුත්තං, අථ ඛො අවිජ්ජාය ඡාදනකිච්චත්තා වුත්තං. තථා හි **අභිධම්මටීකායං** ඉදං වුත්තං –

> ‘‘බ්‍යඤ්ජනත්ථං දස්සෙත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං ‘අපිචා’තිආදිමාහ, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානි ‘ඉදං වත්ථු, ඉදමාරම්මණ’න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පටිච්ඡාදිකා වුත්තා, වත්ථාරම්මණසභාවච්ඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදභාවස්ස, ජරාමරණාදීනං පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ච ඡාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නඡාදනං වෙදිතබ්බන්ති. තත්ථ දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසප්පච්චයත්තා අවිජ්ජා ‘අවින්දියං වින්දතී’ති වුත්තා, තථා විසෙසපච්චයො වින්දනීයස්ස න හොතීති ‘වින්දියං න වින්දතී’ති ච, අත්තනිස්සිතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තාපනං උප්පාදනං ආයතනං, සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා ‘අවිදිතං අඤ්ඤාතං කරොති, අන්තවිරහිතෙ ජවාපෙතී’ති වණ්ණාගමවිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන තීසුපි පදෙසු අකාරවිකාරජකාරෙ ගහෙත්වා අඤ්ඤෙසං වණ්ණානං ලොපං කත්වා ජකාරස්ස ච දුතියස්ස ආගමං කත්වා **අවිජ්ජාති** වුත්තා’’ති.

අරහධාතුතො ඤෙය්‍යා, **අරහංසද්දසණ්ඨිති;**
අරාරුපපදහන-ධාතුතො වාථවා පන.

රහතො රහිතො වාපි, අකාරපුබ්බතො ඉධ;
වුච්චතෙ අස්ස නිප්ඵත්ති, ආරකාදිරවස්සිතා.

තථා හි **අරහන්ති** අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තා චීවරාදිපච්චයෙ අරහති පූජාවිසෙසඤ්චාති අරහං. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘පූජාවිසෙසං සහ පච්චයෙහි,
> යස්මා අයං අරහති ලොකනාථො;
> අත්ථානුරූපං **අරහන්ති** ලොකෙ,
> තස්මා ජිනො අරහති නාමමෙත’’න්ති.

තථා සො කිලෙසාරයො මග්ගෙන හනීති **අරහං**. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘යස්මා රාගාදිසඞ්ඛාතා, සබ්බෙපි අරයො හතා;
> පඤ්ඤාසත්ථෙන නාථෙන, තස්මාපි **අරහං** මතො’’ති.

යඤ්චෙතං අවිජ්ජාභවතණ්හාමයනාභිං පුඤ්ඤාදිඅභිසඞ්ඛාරාරං ජරාමරණනෙමිං ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා විභවරථෙ සමායොජිතං අනාදිකාලප්පවත්තං සංසාරචක්කං, තස්ස සො බොධිමණ්ඩෙ වීරියපාදෙහි සීලපථවියං පතිට්ඨාය සද්ධාහත්ථෙන කම්මක්ඛයකරං ඤාණපරසුං ගහෙත්වා සබ්බෙ අරෙ හනීතිපි **අරහං**. වුත්තඤ්ච –

> ‘‘අරා සංසාරචක්කස්ස, හතා ඤාණාසිනා යතො;
> ලොකනාථෙන තෙනෙස, **අරහන්ති** පවුච්චතී’’ති.

තථා අත්තහිතං පරහිතඤ්ච පරිපූරෙතුං සම්මා පටිපජ්ජන්තෙහි සාධූහි දූරතො රහිතබ්බා පරිච්චජිතබ්බා පරිහාතබ්බාති රහා, රාගාදයො පාපධම්මා, න සන්ති එතස්ස රහාති **අරහං**. ‘‘අරහො’’ති වත්තබ්බෙ **ඔ**කාරස්ස සානුසාරං **අ**කාරාදෙසං කත්වා ‘‘අරහං’’න්ති වුත්තං. ආහ ච –

> ‘‘පාපධම්මා රහා නාම, සාධූහි රහිතබ්බතො;
> තෙසං සුට්ඨු පහීනත්තා, භගවා **අරහං** මතො’’ති.

අථ වා ඛීණාසවෙහි සෙක්ඛෙහි කල්‍යාණපුථුජ්ජනෙහි ච න රහිතබ්බො න පරිච්චජිතබ්බො, තෙ ච භගවාති **අරහං**. ආහ ච –

> ‘‘යෙ ච සච්ඡිකතධම්මා,
> අරියා සුද්ධගොචරා;
> න තෙහි රහිතො හොති,
> නාථො තෙනා’රහං මතො’’ති.

රහොති ච ගමනං වුච්චති, නත්ථි එතස්ස රහො ගමනං ගතීසු පච්චාජාතීති **අරහං**. ආහ ච –

> ‘‘රහො වා ගමනං යස්ස, සංසාරෙ නත්ථි සබ්බසො;
> පහීනජාතිමරණො, **අරහං** සුගතො මතො’’ති.

පාසංසත්තා වා භගවා **අරහං**. අක්ඛරචින්තකා හි පසංසායං **අරහ**සද්දං වණ්ණෙන්ති. පාසංසභාවො ච භගවතො අනඤ්ඤසාධාරණො යථාභුච්චගුණාධිගතො සදෙවකෙ ලොකෙ සුප්පතිට්ඨිතො. ඉති පාසංසත්තාපි භගවා **අරහං**. ආහ ච –

> ‘‘ගුණෙහි සදිසො නත්ථි, යස්මා ලොකෙ සදෙවකෙ;
> තස්මා පාසංසියත්තාපි, **අරහං** ද්විපදුත්තමො’’ති.

ඉමානි නිබ්බචනානි **‘‘අරහ පූජායං, හන හිංසායං, රහ චාගෙ, රහි ගතිය’’**න්ති ඉමෙසං ධාතූනං වසෙන ඉධ වුත්තානි කිලෙසෙහි ආරකත්තා ‘‘අරහ’’න්ති ච පාපකරණෙ රහාභාවා ‘‘අරහ’’න්ති ච අසප්පුරිසානං ආරකා දූරෙති ‘‘අරහ’’න්ති ච සප්පුරිසානං ආරකා ආසන්නෙති ‘‘අරහ’’න්ති ච. නිබ්බචනානි පන ධාතුසද්දනිස්සිතානි න හොන්තීති ඉධ න ගහිතානි. පසංසා පන අත්ථතො පූජා එවාති **‘‘අරහ පූජාය’’**න්ති ධාතුස්ස අත්ථො භවිතුං යුත්තොති ඉධ අම්හෙහි ගහිතා, අට්ඨකථාචරියෙහි තු **අරහ**සද්දස්ස ලබ්භමානවසෙන සබ්බෙපි අත්ථා ගහිතා ධාතුනිස්සිතා ච අධාතුනිස්සිතා ච. කථං? –

> ආරකත්තා හතත්තා ච, කිලෙසාරීන සො මුනි;
> හතසංසාරචක්කාරො, පච්චයාදීන චාරහො;
> න රහො කරොති පාපානි, **අරහං** තෙන වුච්චතීති.

ටීකාචරියෙහිපි තථෙව ගහිතා. කථං? –

ආරකා මන්දබුද්ධීනං, ආරකා ච විජානතං;
රහානං සුප්පහීනත්තා, විදූනමරහෙයාතො;
භවෙසු ච රහාභාවා, පාසංසා **අරහං** ජිනොති.

යථා පන **අරහංසද්දස්ස**, එවං **අරහාසද්දස්සාපි** නිබ්බචනානි වෙදිතබ්බානි.

සුපුබ්බගමිතො චෙව, **සුපුබ්බගදි**තොපි ච;
ධීරො **සුගතසද්දස්ස**, නිප්ඵත්තිං සමුදීරයෙ.

එත්ථ හි **සුගතොති** සොභනං ගතං එතස්සාති සුගතො, සුන්දරං ඨානං ගතොති සුගතො, සම්මා ගතොති සුගතො, සම්මා ච ගදතීති සුගතොති ධාතුනිස්සිතං අත්ථං ගහෙත්වා සද්දනිප්ඵත්ති කාතබ්බා. වුත්තඤ්හි **අට්ඨකථාසු** –

> ‘‘සොභනගමනත්තා , සුන්දරං ඨානං ගතත්තා, සම්මා ගතත්තා, සම්මා ච ගදත්තා සුගතො. ගමනම්පි හි ගතන්ති වුච්චති, තඤ්ච භගවතො සොභනං පරිසුද්ධමනවජ්ජං. කිං පන තන්ති? අරියමග්ගො, තෙනෙස ගමනෙන ඛෙමං දිසං අසජ්ජමානො ගතොති සොභනගමනත්තා සුගතො’’තිආදි.

භගසද්දූපපදතො, වනුතො වමුතොපි ච;
භගවාසද්දනිප්ඵත්තිං, පවදෙ අඤ්ඤථාපි වා.

අත්‍රිමානි නිබ්බචනානි – භගසඞ්ඛාතා ලොකියලොකුත්තරසම්පත්තියො වනි භජි සෙවීති **භගවා.** සොමනස්සකුමාරත්තභාවාදීසු චරිමත්තභාවෙ ච භගසඞ්ඛාතං සිරිං ඉස්සරියං යසඤ්ච වමි උග්ගිරි ඛෙළපිණ්ඩං විය අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඩයීති **භගවා**. අථ වා නක්ඛත්තෙහි සමං පවත්තත්තා භගසඞ්ඛාතෙ සිනෙරුයුගන්ධරඋත්තරකුරුහිමවන්තාදිභාජනලොකෙ වමි, තන්නිවාසිතත්තාවාසසමතික්කමනතො තප්පටිබද්ධඡන්දරාගප්පහානෙන පජහීති **භගවාති**.

පරධාතුවසා වාපි, **පරූපපදතො**පි වා;
මුතො තථා **මජ**තො ච, **මය**තො **මුන**තො **මි**තො.

පුන **මි**තොති එතෙහි, ධාතූහි බලු සත්තහි;
වදෙ **පරමසද්දස්ස**, නිප්ඵත්තිං ජිනසාසනෙ.

උත්තමවාචී**පරම-**සද්දෙන සහ අට්ඨහි;
පදෙහි **පාරමීසද්දං**, වදෙ තද්ධිතපච්චයිං.

පාරසද්දූපපදතො, **මජ**තොපි **මු**තොථ වා;
මයතො වා **මුන**තො වා, **මි**තො වා පුනපි **මි**තො.

එතෙහි ඡහි ධාතූහි, මහාපුරිසවාචකං;
පාරමීසද්දමීරෙන්ති, තතො **පාරමිතා**රවං.

එත්ථ තාව උත්තමත්ථවාචක**පරමසද්ද**වසෙන **පාරමී**නිබ්බචනං කථෙස්සාම. තතො **පරධාතු**වසෙන, තතො **පරසද්දූපපදමුධාතාදි**වසෙන තතො **පාරසද්දූපපදමජ**ධාතාදිවසෙන.

දානසීලාදිගුණවිසෙසයොගෙන සත්තුත්තමතාය පරමා. මහාබොධිසත්තා බොධිසත්තා, තෙසං භාවො, කම්මං වා **පාරමී,** දානාදික්‍රියා. අථ වා පරති පාලෙති පූරෙති චාති පරමො, දානාදීනං ගුණානං පාලකො පූරකො ච බොධිසත්තො, පරමස්ස අයං, පරමස්ස වා භාවො, කම්මං වා **පාරමී,** දානාදික්‍රියා. අථ වා පරං සත්තං අත්තනි මවති බන්ධති ගුණවිසෙසයොගෙනාති පරමො, පරං වා අධිකතරං මජ්ජති සුජ්ඣති කිලෙසමලතොති පරමො, පරං වා සෙට්ඨං නිබ්බානං මයති ගච්ඡතීති පරමො, පරං වා ලොකං පමාණභූතෙන ඤාණවිසෙසෙන ඉධලොකං විය මුනාති පරිච්ඡින්දතීති පරමො, පරං වා අතිවිය සීලාදිගුණගණං අත්තනො සන්තානෙ මිනොති පක්ඛිපතීති පරමො, පරං වා අත්තභූතතො ධම්මකායතො අඤ්ඤං පටිපක්ඛං වා තදනත්ථකරං කිලෙසචොරගණං මිනාති හිංසතීති පරමො, මහාසත්තො, පරමස්ස අයං, පරමස්ස වා භාවො, කම්මං වා **පාරමී,** දානාදික්‍රියා.

අපරො නයො – පාරෙ නිබ්බානෙ මජ්ජති සුජ්ඣති, සත්තෙ ච මජ්ජෙති සොධෙතීති පාරමී, මහාපුරිසො, තස්ස භාවො, කම්මං වා **පාරමිතා.** පාරෙ නිබ්බානෙ සත්තෙ මවති බන්ධති යොජෙතීති පාරමී, පාරං වා නිබ්බානං මයති ගච්ඡති, සත්තෙ ච මායෙති ගමෙතීති පාරමී, මුනාති වා පාරං නිබ්බානං යාථාවතො, තත්ථ වා සත්තෙ මිනොති පක්ඛිපතීති පාරමී, කිලෙසාරිං වා සත්තානං පාරෙ නිබ්බානෙ මිනාති හිංසතීති පාරමී, මහාපුරිසො, තස්ස භාවො, කම්මං වා **පාරමිතා,** දානාදික්‍රියාව. ඉමිනා නයෙන පාරමීනං සද්දත්ථො වෙදිතබ්බො.

කරධාතුවසා වාපි, **කිර**ධාතුවසෙන වා;
කංසද්දූපපදරුධි-ධාතුතො වාපි දීපයෙ;
කරුණාසද්දනිප්ඵත්තිං, මහාකරුණසාසනෙ.

තත්ථ **කරුණාති** පරදුක්ඛෙ සති සාධූනං හදයකම්පනං කරොතීති කරුණා. කිරති පරදුක්ඛං වික්ඛිපතීති **කරුණා.** කං වුච්චති සුඛං, තං රුන්ධති විබාධති කාරුණිකං න සුඛාපෙතීතිපි **කරුණා.**

විදිවිධවිදධාතු-වසෙන පරිදීපයෙ;
විජ්ජාසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, සද්දනිප්ඵත්තිකොවිදො.

තත්ථ **විජ්ජාති** වින්දියං කායසුචරිතාදිං වින්දති යාථාවතො උපලභතීති විජ්ජා. තමොඛන්ධාදිපදාලනට්ඨෙන වා අත්තනො පටිපක්ඛං විජ්ඣතීති **විජ්ජා.** තතො එව අත්තනො විසයං විදිතං කරොතීතිපි **විජ්ජා.**

මෙධධාතුවසා චෙව, **මෙධා**ධාතුහි ච ද්විධා;
මෙධාසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, මෙධාවී සමුදීරයෙ.

තත්ථ **මෙධාති** සම්මොහං මෙධති හිංසතීති මෙධා. පාපකෙ වා අකුසලෙ ධම්මෙ මෙධති හිංසතීතිපි **මෙධා.** අථ වා –

''පඤ්ඤා හි සෙට්ඨා කුසලා වදන්ති,
නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං;
සීලං සිරිඤ්චාපි සතඤ්ච ධම්මො,
අන්වායිකා පඤ්ඤවතො භවන්තී''ති

වචනතො පන මෙධති සීලෙන සිරියා සතඤ්ච ධම්මෙහි සහ ගච්ඡති, න එකිකා හුත්වා තිට්ඨතීතිපි **මෙධා.** අපරො නයො – සුඛුමම්පි අත්ථං ධම්මඤ්ච ඛිප්පමෙව මෙති ච ධාරෙති වාති **මෙධා,** එත්ථ **මෙතීති** ගණ්හාතීති අත්ථො. තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** වුත්තං ''අසනි විය සිලුච්චයෙ කිලෙසෙ මෙධති හිංසතීති මෙධා, ඛිප්පං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා''ති.

රන්ජධාතුවසා චෙව, රාපුබ්බතිරතොපි ච;
රත්තිසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, සද්දත්ථඤ්ඤූ විභාවයෙ.

රන්ජන්ති සත්තා එත්ථාති **රත්ති,** රා සද්දො තියාති ඡිජ්ජති එත්ථාති **රත්ති,** සත්තානං සද්දස්ස වූපසමකාලොති අත්ථො.

මා මානෙ ඉති **සොඅන්ත,** කම්මනීති වුහොහි තු;
ධාතුහි **මාස**සද්දස්ස, නිප්ඵත්තිං සමුදීරයෙ.

තථා හි සත්තානං ආයුං මානන්තො විය සියති අන්තං කරොතීති **මාසො,** චිත්තමාසාදයො ද්වාදස මාසා. සෙය්‍යථිදං? චිත්තො විසාඛො ජෙට්ඨො ආසාළ්හො සාවණො භද්දො අස්සයුජො කත්තිකො මාගසිරො ඵුස්සො මාඝො ඵග්ගුණොති. තත්‍ර චිත්තො මාසො ''රම්මකො''ති වුච්චති. ''යථාපි රම්මකෙ මාසෙ, බහූ පුප්ඵන්ති වාරිජා''ති පාළි දිස්සති. භද්දො පන ''පොට්ඨපාදො''ති වුච්චති.

අථ වා **මාසොති** අපරණ්ණවිසෙසස්සපි සුවණ්ණමාසස්සපි නාමං. තත්ථ අපරණ්ණවිසෙසො යථාපරිමිතෙ කාලෙ අසියති භක්ඛියතීති **මාසො,** ඉතරො පන ''මම ඉද''න්ති මසියති ආමසියති ගණ්හියතීති **මාසොති** වුච්චති.

සංපුබ්බවදවරෙහි, **සංවච්ඡර**රවස්ස තු;
නිප්ඵත්තිං සමුදීරෙය්‍ය, සක්‍යසීහස්ස සාසනෙ.

තථා හි තං තං සත්තං ධම්මප්පවත්තිඤ්ච සඞ්ගම්ම වදන්තො විය චරති පවත්තතීති **සංවච්ඡරො.**

භිදිභික්ඛිධාතුවසා , අථ වා භයවාචකං;
භීසද්දං පුරිමං කත්වා, **ඉක්ඛ**ධාතුවසෙන ච;
භික්ඛුසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, කථයෙය්‍ය විචක්ඛණො.

තථා හි කිලෙසෙ භින්දතීති **භික්ඛු**. ඡින්නභින්නපටධරොතිපි **භික්ඛු**. භික්ඛනසීලොතිපි **භික්ඛු**. සංසාරෙ භයං ඉක්ඛති, ඉක්ඛනසීලොති වා **භික්ඛු.**

සදභිදීහි ධාතූහි, **සබ්භි**සද්දගතිං වදෙ;
සප්පුරිසෙ ච නිබ්බානෙ, එස සද්දො පවත්තති.

අත්‍රිමානි නිබ්බචනානි – සීදනසභාවෙ කිලෙසෙ භින්දතීති **සබ්භි,** සප්පුරිසො, යො ‘‘අරියො’’තිපි ‘‘පණ්ඩිතො’’තිපි වුච්චති. අපිච සීදනසභාවා කිලෙසා භිජ්ජන්ති එත්ථාති **සබ්භි,** නිබ්බානං, යං ‘‘රාගක්ඛයො’’තිආදිනාමං ලභති. තථා හි **සංයුත්තට්ඨකථායං** වුත්තං ‘‘යස්මා නිබ්බානං ආගම්ම සීදනසභාවා කිලෙසා භිජ්ජන්ති, තස්මා තං සබ්භීති වුච්චතී’’ති.

එත්‍රෙතං වදාම –

‘‘යස්මා නිබ්බානමාගම, සංසීදනසභාවිනො;
ක්ලෙසා භිජ්ජන්ති තං තස්මා, සබ්භීති අමතං’බ්‍රවු’’න්ති.

බ්‍රූධාතු**සද**ධාතූහි, **භිසි**සද්දස්ස සම්භවං;
ගුණෙහි බ්‍රූහිතා ධීරා, පොරාණාචරියා’බ්‍රවුං.

තථා හි බ්‍රවන්තා එත්ථ සීදන්තීති **භිසීති භිසි**සද්දස්ස සම්භවං පොරාණා කථයිංසු.

සුඛධාතුවසා වාපි, **සුපුබ්බ**ඛාදතොපි වා;
සුපුබ්බඛනුතො වාපි, **සුඛ**සද්දගතිං වදෙ.

සුඛන්ති හි සුඛයතීති සුඛං. යස්සුප්පජ්ජති, තං සුඛිතං කරොතීති අත්ථො. සුට්ඨු දුක්ඛං ඛාදතීතිපි **සුඛං**. සුට්ඨු දුක්ඛං ඛනතීතිපි **සුඛං**.

දුක්ඛධාතුවසා වාපි, දුපුබ්බ**ඛාද**තොපි වා;
දුපුබ්බ**ඛනු**තො වාපි, **දුක්ඛ**සද්දගතිං වදෙ.

දුක්ඛන්ති හි දුක්ඛයතීති දුක්ඛං. යස්සුප්පජ්ජති, තං දුක්ඛිතං කරොතීති අත්ථො. දුට්ඨු සුඛං ඛාදතීතිපි **දුක්ඛං**. දුට්ඨු සුඛං ඛනතීතිපි **දුක්ඛං**. අථ වා ද්විධා සුඛං ඛනතීතිපි **දුක්ඛං**.

ගන්ධධාතුවසා වාපි, **ගමු**ධාතුවසෙන වා;
ගමුධාධාතුතො වාපි, **ගන්ධ**සද්දගතිං වදෙ.

තථා හි ගන්ධයතීති **ගන්ධො,** අත්තනො වත්ථුං සූචයති ‘‘ඉදං සුගන්ධං, ඉදං දුග්ගන්ධ’’න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්නං, වා පුප්ඵඵලාදිං ‘‘ඉදමෙත්ථ අත්ථී’’ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තො විය අහොසීති අත්ථො. අථ වා ගන්ධයති ඡින්දති මනාපගන්ධො සුගන්ධභාවෙන දුග්ගන්ධං, අමනාපගන්ධො ච දුග්ගන්ධභාවෙන සුගන්ධන්ති **ගන්ධො**. එත්ථ පන **ගන්ධ**සද්දස්ස ඡෙදනවාචකත්තෙ –

‘‘අතිජාතං අනුජාතං, පුත්තමිච්ඡන්ති පණ්ඩිතා;
අවජාතං න ඉච්ඡන්ති, යො හොති කුලගන්ධනො’’ති

අයං පාළි නිදස්සනං. වායුනා වා නීයමානො ගච්ඡතීති **ගන්ධො. කච්චායනස්මිඤ්හි** ‘‘ඛාදාමගමානං ඛන්ධන්ධගන්ධා’’ති **ඛාදඅමගමී**ඉච්චෙතෙසං ධාතූනං යථාක්කමං **ඛන්ධ අන්ධගන්ධා**දෙසා වුත්තා. අථ වා ගච්ඡන්තො ධරියතෙ සොති **ගන්ධො**. වුත්තඤ්හෙතං භදන්තෙන **බුද්ධදත්තාචරියෙන** වෙය්‍යාකරණෙන නිරුත්තිනයදස්සිනා ‘‘ධරියතීති ගච්ඡන්තො, ගන්ධො සූචනතොපි වා’’ති.

රසධාතුවසා චෙව, **රමාස**ධාතුතොපි ච;

රසසද්දස්ස නිප්ඵත්තිං, ආහු ධම්මරසඤ්ඤුනො.

රසොති හි රසන්ති තං අස්සාදෙන්තීති **රසො,** රමන්තා තං අසන්තීතිපි **රසො**. වුත්තම්පි චෙතං ''රමමානා න'සන්තීති රසොති පරිදීපිතො''ති. තත්‍රායමත්ථො – දෙවමනුස්සාදයො සත්තා යස්මා රමමානා නං ධම්මජාතං අසන්ති භක්ඛන්ති, තස්මා තං ධම්මජාතං රසො නාමාති නිරුත්තඤ්ඤූහි පරිදීපිතොති. පදච්ඡෙදො පන එවං වෙදිතබ්බො –

නං අසන්ති න සන්තීති, පදච්ඡෙදො සියා තහිං;
කම්මකාරකභාවෙන, අත්ථො හි තත්ථ ඉච්ඡිතො.

ඉති වුත්තානුසාරෙන, අවුත්තෙසු පදෙසුපි;
යථාරහං නයඤ්ඤූහි, නයො නෙයයො සුසොභනො.

ධාතුචින්තාය යෙ මුත්තා, අනිප්ඵන්නාති තෙ මතා;
තෙ චාපි බහවො සන්ති, **පීතලොහිතකා**දයො;

නිප්ඵන්නෙ අපි ධාතූහි, සද්දෙ **ධගාඉති**ආදයො;
අනිප්ඵන්නංව පෙක්ඛන්ති, **ගවාදිවිධි**භෙදතො.

තථා හි ''ගච්ඡතීති ගො'', ඉති වුත්තපදං පුන;
අනිප්ඵන්නං කරිත්වාන, ''ගාවො'' ඉච්චාදිකංබ්‍රවුං.

එකන්තෙන අනිප්ඵන්නා, සද්දා **විඩූඩභා**දයො;
ධාතුරූපකසද්දා ච, ''පබ්බතායති''ආදයො.

සෙයයථීදං? ''විඩූඩභො, තිස්සො, යෙවාපනො, පීතං, ලොහිතං'' ඉච්චෙවමාදීනි නාමිකපදානි අනිප්ඵන්නානි භවන්ති. ''නීලං, පීතං, යෙවාපනකො'' ඉච්චාදීනි පන නීලවණ්ණෙ පීතවණ්ණෙ. **කෙ රෙ ගෙ සද්දෙති** ධාතුවසෙන ආගතත්තා නීලතීති **නීලං,** පීතතීති **පීතං,** යෙ වා පන ඉතිවචනෙන භගවතා කියතෙ කථියතෙති **යෙවාපනකොති** නිබ්බචනමරහන්තීති නිප්ඵන්නානීති වත්තබ්බානි. කෙචි පනෙත්ථ වදෙයයුං ''නනු නීලති පීතතීතිආදීනි ක්‍රියාපදානි තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ න දිස්සන්තී''ති? කිඤ්චාපි න දිස්සන්ති, තථාපි එතරහි අවිජ්ජමානා පුරාණභාසා එසාති ගහෙතබ්බානි. යථා හි ''නාථතීති නාථො''ති එත්ථ කිඤ්චාපි ''නාථතී''ති ක්‍රියාපදං බුද්ධවචනෙ න දිස්සති, තථාපි **නාථ යාචනොපතාපිස්සරියාසීසනෙසූති** ධාතුනො දිට්ඨත්තා අට්ඨකථාචරියා ගණ්හිංසුයෙව, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. න හි ක්‍රියාපදපරිහීනො ධාතු වුච්චෙයය.

කිඤ්ච භියො – යථා ''යාව බ්‍යාති නිමීසති, තත්‍රාපි රසතිබ්බයො''ති **ජාතකපාළියං** ඉමස්මිං බුද්ධුප්පාදෙ දෙවමනුස්සානං වොහාරපථෙ අසඤ්චරන්තං පුරාණභාසාභූතං ''බ්‍යාතී''ති ක්‍රියාපදම්පි දිස්සති, තථා ''නීලති, පීතතී''තිආදීහිපි පුරාණභාසාභූතෙහි ක්‍රියාපදෙහි භවිතබ්බං. තත්ථ **යාව බ්‍යාතීති** යාව උම්මීසති. අයඤ්හි තස්මිං කාලෙ වොහාරො, යස්මිං කාලෙ බොධිසත්තො චූළබොධි නාම පරිබ්බාජකො අහොසි. යථා පන **විඩූඩභ**සද්දාදයො ධාතුවසෙන අනිප්ඵන්නා නාම වුච්චන්ති, තථා ''පබ්බතායති, සමුද්දායති, චිච්චිටායති, ධූමායති, දුද්දූභායති, මෙත්තායති, කරුණායති, මමායති'' ඉච්චෙවමාදයො ච ''ඡත්තීයති, වත්ථීයති, පරික්ඛාරීයති, ධනීයති, පටීයති'' ඉච්චෙවමාදයො ච ''අතිහත්ථයති, උපවීණයති, දළ්හයති, පමාණයති, කුසලයති, විසුද්ධයති'' ඉච්චෙවමාදයො ච ධාතුවසෙන අනිප්ඵන්නායෙව නාම වුච්චන්ති.

තත්ථ ''පබ්බතායති''තිආදීසු සඞ්ඝො පබ්බතමිව අත්තානමාචරති **පබ්බතායති,** එවං **සමුද්දායති**. සද්දො චිච්චිටමිව අත්තානමාචරති **චිච්චිටායති**. වත්ථු ධූමමිව අත්තානමාචරති **ධූමායති**. සද්දො දුද්දූභඉති ආචරති **දුද්දූභායති,** භික්ඛු මෙත්තායති, තථා කරුණායති. ''මම ඉද''න්ති ගණ්හති **මමායති**. අඡත්තං ඡත්තමිව ආචරති **ඡත්තීයති**. අපුත්තං පුත්තමිව ආචරති **පුත්තීයති,** සිස්සං ආචරියො, අත්තනො පත්තමිච්ඡති **පත්තීයති**. එවං වත්ථීයති, පරික්ඛාරීයති, චීවරීයති, ධනීයති, පටීයති. හත්ථිනා අතික්කමති **අතිහත්ථයති**. වීණාය උපගායති **උපවීණයති**. දළ්හං කරොති වීරියං **දළ්හයති**. පමාණං කරොති **පමාණයති**. කුසලං පුච්ඡති **කුසලයති**. විසුද්ධා හොති රත්ති **විසුද්ධායති**.

තත්‍රායං පදමාලා – ''පබ්බතායති, පබ්බතායන්ති. පබ්බතායසි, පබ්බතායථ. පබ්බතායාමි, පබ්බතායාමා''ති ඉමිනා නයෙන අට්ඨන්නං විභත්තීනං වසෙන සෙසං සබ්බං යොජෙතබ්බං, එවං ''සමුද්දායති, ඡත්තීයති''තිආදීසු. තත්‍ර කාරිතවසෙනපි ''පබ්බතායන්තං පයොජයති පබ්බතායති, පුත්තියන්තං පයොජයති පුත්තීයති'' ඉච්චාදි පදසිද්ධි භවති. අයං පන පදමාලා – පබ්බතායති, පබ්බතායන්ති. පබ්බතායසි. සෙසං යොජෙතබ්බං. ඉච්චෙවං ධාතුවසෙන නිප්ඵන්නානිප්ඵන්නපදානි විභාවිතානි.

ඉදානි ධාතුගණලක්ඛණං, අධාතුලක්ඛණං, කාරිතපච්චයයොගං, සකාරිතෙකකම්මද්විකම්මතිකම්මපදං, ඌහනීයරූපගණං, ධාතූනං එකගණිකද්විගණිකතෙගණිකපදං, සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුපදරූපං, කම්මභාවපදරූපං, එකකාරිතද්විකාරිතපදං, අකාරිතද්විකම්මකපදඤ්ච සබ්බමෙතං යථාරහං කථයාම.

තත්‍ර සබ්බධාතුකනිස්සිතෙ සුද්ධකත්තුප්පයොගෙ සුද්ධස්සරධාතුතො වා එකස්සරතො වා අනෙකස්සරතො වා අපච්චයස්ස පරභාවො **භූවාදිගණලක්ඛණං** සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන, විසෙසලක්ඛණවසෙන පන ආඛ්‍යාතත්තෙ **ඉ**කාරන්තානෙකස්සරධාතුතො සහ **අ**පච්චයෙන නිච්චං නිග්ගහීතාගමනඤ්ච නාමිකත්තෙ නිග්ගහීතාගමනමත්තඤ්ච **භූවාදිගණලක්ඛණං**. ආඛ්‍යාතත්තෙ කත්තරි ධාතූහි **අ**පච්චයෙන සද්ධිංනියතවසෙන නිග්ගහීතාගමනං **රුධාදිගණලක්ඛණං** සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන, විසෙසලක්ඛණවසෙන පන ආඛ්‍යාතත්තෙ කත්තරි ධාතූහි **ඉවණ්ණෙකාරොකාර**පච්චයෙහි සද්ධිං නියතවසෙන නිග්ගහීතාගමනඤ්ච නාමකත්තෙ අනියතවසෙන නිග්ගහීතාගමනමත්තඤ්ච **රුධාදිගණලක්ඛණං**. කත්තරි ධාතූහි ආදෙසලාභාලාභිනො **ය**පච්චයස්ස පරභාවො **දිවාදිගණලක්ඛණං**. කත්තරි ධාතූහි යථාරහං **ණු ණා උණා**පච්චයානං පරභාවො **ස්වාදිගණලක්ඛණං**. කත්තරි ධාතූහි **නා**පච්චයස්ස පරභාවො **කියාදිගණලක්ඛණං**. කත්තරි ධාතූහි ආඛ්‍යාතත්තෙ අප්පකතරප්පයොගවසෙන නාමිකත්තෙ පචුරප්පයොගවසෙන **ප්පණ්හා**පච්චයානං පරභාවො **ගහාදිගණලක්ඛණං**. කත්තරි ධාතූහි යථාසම්භවං **ඔයිර**ප්පච්චයානං පරභාවො **තනාදිගණලක්ඛණං**. ආඛ්‍යාතත්තෙ කත්තරි ධාතූහි සබ්බථා **ණෙණය**ප්පච්චයානං පරභාවො **චුරාදිගණලක්ඛණං** සාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන, විසෙසලක්ඛණවසෙන පන ආඛ්‍යාතත්තෙ **ඉ**කාරන්තධාතුතො සහ **ණෙ ණය**පච්චයෙහි නිච්චං නිග්ගහීතාගමනඤ්ච නාමිකත්තෙ නිග්ගහීතාගමනමත්තඤ්ච **චුරාදිගණලක්ඛණං**. ගණසූචකානං පච්චයානමපරත්තං **අධාතුලක්ඛණං**. ඉති ධාතුගණලක්ඛණමධාතුලක්ඛණං විභාවිතං.

කාරිතපච්චයස්ස යොගෙ ''ණෙ ණයො ණාපෙ ණාපයො වා''ති ඉමෙ චත්තාරො කාරිතපච්චයා.

> **ණෙ ණයා**සුං උවණ්ණන්තා,
> ආදන්තා පච්ඡිමා දුවෙ;
> සෙසතො චතුරොද්වෙ වා,
> **ණයො**යෙව අධාතුතො.

තත්‍ර සාවෙති, සාවයති. භාවෙති, භාවයති, ඔභාසෙති, ඔභාසයති. ඉමානි කාරිතෙ උවණ්ණන්තධාතුරූපානි.

දාපෙති , දාපයති. හාපෙති, හාපයති. න්හාපෙති, න්හාපයති. නහාපෙති, නහාපයති. **ආ**කාරන්තධාතුරූපානි.

සොසෙති, සොසයති. සොසාපෙති, සොසාපයති. සොසාපෙති, සොසාපයති. **අ**කාරන්තධාතුරූපානි.

මග්ගො සංසාරතො ලොකං ඤාපෙති, ඤාපයති. **ඉ**ධාතුරූපානි නිග්ගච්ඡාපෙතීති එතෙසමත්ථො. ඉමානි හි **නි**පුබ්බාය **ඉ**ධාතුයා වසෙන සම්භූතානි හෙතුකත්තුරූපානි. තථා හි සුද්ධකත්තුභාවෙන මග්ගො සයං ඤායති, සංසාරතො නිග්ගච්ඡතීති ඤායොති වුච්චති.

පාවෙති, පාවයති, උධාතුරූපානි. වදාපෙතීති එතෙසමත්ථො. ඉමානි හි පපුබ්බාය උධාතුයා වසෙන සම්භූතානි හෙතුකත්තුරූපානි. තථා හි ''යො ආතුමානං සයමෙව පාවා''ති සුද්ධකත්තුපදං ආහච්චභාසිතං දිස්සති.

ඛෙපෙති, ඛෙපයති. කඩ්ඪෙති, කඩ්ඪයති, කඩ්ඪාපෙති, කඩ්ඪාපයති. ආචික්ඛාපෙති, ආචික්ඛාපයති. **ඉවණ්ණ**න්තධාතුරූපානි.

ඛියෙති, ඛියයති. මිලායෙති, මිලායයති. එකාරන්තධාතුරූපානි.

සියෙති, සියයති. ඔකාරන්තධාතුරූපානි.

පබ්බතායයති, පුත්තියායති. අධාතුනිස්සිතානි රූපානි. ඉමිනා නයෙන සෙසානි අවුත්තානිපි රූපානි සක්කා විඤ්ඤාතුං විඤ්ඤුනා පාළිනයඤ්ඤුනාති විත්ථාරො න දස්සිතො. ඉති කාරිතපච්චයයොගො සඞ්ඛෙපෙන විභාවිතො.

ඉදානි **සකාරිතෙකකම්මාදීනි** බ්‍රූම –

> අකම්මකා එකකම්මා, ද්විකම්මා වාපි හොන්ති හි;
> කාරිතපච්චයෙ ලද්ධෙ, සකම්මා ච ද්විකම්මකා.

> සයං සොධෙති සො භූමිං, සොධාපෙති පරෙමහිං;

නරං කම්මං කාරයති, විඤ්ඤෙය්‍යාං කමතො ඉදං.

ද්විකම්මිකා සම්භවන්ති, තිකම්මා එත්ථ දීපයෙ;
‘‘ඉස්සරො සෙවකං ගාමං, අජං නායෙති’’ ඉච්චපි.

‘‘නරො නරෙන වා ගාමං, අජං නායෙති’’ඉච්චපි;
කම්මත්ථදීපකංයෙව, කරණං එත්ථ ඉච්ඡිතං.

ඉති සකාරිතෙකකම්මාදීනි විභාවිතානි.

ඉදානි **ඌහනීයරූපගණං** බ්‍රූම – හොති, භොති, සම්භොති, ඉදං **භූවාදිරූපං**. සුම්භොති, පරිසුම්භොති, ඉදං **රුධාදිගූපං**. නින්දති, විනින්දති, බන්ධති, ඉදං **භූවාදිරූපං**. ඡින්දති, භින්දති, රුන්ධති, ඉදං **රුධාදිරූපං**. දෙති, නෙති, වදෙති, අන්වෙති, ඉදං **භූවාදිරූපං**. රුන්ධෙති, පටිරුන්ධෙති, ඉදං **රුධාදිරූපං**. බුද්ධෙති, පලිබුද්ධෙති, ඉදං **චුරාදිරූපං**. ජයති, සයති, පලායති, මිලායති, ගායති, ඉදං **භූවාදිරූපං**. හායති, සායති, න්හායති, ඉදං **දිවාදිරූපං**. කථයති, චින්තයති, භාජයති, ඉදං **චුරාදිරූපං**. ගබ්බති, පගබ්බති, ඉදං **භූවාදිරූපං**. කුබ්බති, කුබ්බති, ඉදං **තනාදිරූපං**. හිනොති, චිනොති, ඉදං **ස්වාදිරූපං**. තනොති, සනොති, කරොති, ඉදං **තනාදිරූපං**. චින්තෙති, චින්තයති, ඉදං කත්තුරූපඤ්චෙව හෙතුකත්තුරූපඤ්ච. කන්තෙති, කන්තයති, ඉදං හෙතුකත්තුරූපමෙව. භක්ඛෙති, භක්ඛයති, වාදෙති, වාදයති, ඉදං සුද්ධකත්තුරූපඤ්චෙව හෙතුකත්තුරූපඤ්ච. **මියාතීති** කත්තුපදඤ්චෙව කම්මපදඤ්ච. **භාවෙථාති** බහුවචනඤ්චෙව එකවචනඤ්ච. **සංයමිස්සන්ති** අනාගතවචනඤ්චෙව අතීතවචනඤ්ච. **අනුසාසතීති** ආඛ්‍යාතඤ්චෙව නාමිකඤ්ච. **ගච්ඡං විධමං නික්ඛණන්ති** නාමිකඤ්චෙව ආඛ්‍යාතඤ්ච. එත්ථ ආඛ්‍යාතත්තෙ **ගච්ඡන්ති** අනාගතවචනං, **විධමන්ති** අතීතවචනං, **නිඛණන්ති** පරිකප්පවචනං, සබ්බං වා එතං පදං අනාගතාධිවචනන්තිපි වත්තුං වට්ටතෙව. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤානිපි ඌහනීයපදානි නානප්පකාරතො යොජෙතබ්බානි. ඉමානි පදානි දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යාවිසෙසානි මන්දබුද්ධීනං සම්මොහකරානි ආචරියපාචරියෙ පයිරුපාසිත්වා වෙදනීයානීති ඌහනීයරූපගණො විභාවිතො.

ඉදානි **එකගණිකාදීනි** වදාම – **ධා ධාරණෙ, භූවාදිගණිකවසෙනායං** එකගණිකා සකම්මිකා ධාතු. භගවා සකලලොකස්ස හිතං දධාති විදධාති, පුරිසො අත්ථං සංවිධෙති, නිධිං නිධෙති, ඉමානි සුද්ධකත්තරි භවන්ති. ‘‘සංවිධාපෙති, විධාපෙතී’’ති ඉමානි හෙතුකත්තරි භවන්ති. කම්මෙ පන භාවෙ ච ‘‘අනුවිධීයති’’තිආදීනි භවන්ති. තථා හි කම්මෙ ‘‘නිධි නාම නිධීයති’’ති ච ‘‘ධීයති ධපියතීති ධෙය්‍යා’’න්ති ච රූපානි දිස්සන්ති. තත්ථ කම්මෙ ‘‘කම්මං සත්තෙහි අනුවිධියාති, කම්මානි සත්තෙහි අනුවිධියන්ති. හො කම්ම ත්වං සත්තෙහි අනුවිධියාසි, අහං කම්මං සත්තෙහි අනුවිධියාමී’’තිආදිනා යොජෙතබ්බං. භාවෙ පන ‘‘සත්තො දුක්ඛං අනුවිධියාති, සත්තා දුක්ඛං අනුවිධියන්ති, තො සත්ත ත්වං දුක්ඛං අනුවිධියාසී’’ති යොජෙතබ්බං. අයං නයො අතිවිය සුබුමො පාළිනයානුකූලො.

නාමිකපදත්තෙ ‘‘ධාතූ’’තිආදීනි භවන්ති. තත්ථ **ධාතූති** සලක්ඛණං දධාති ධාරෙතීති ධාතු. **අට්ඨකථාසු** පන ‘‘සලක්ඛණධාරණතො දුක්ඛවිධානතො දුක්ඛධානතො ච ධාතූ’’ති වුත්තං. **ධාතූති** පථවීධාතාදිධාතුයො. තත්ථ **සලක්ඛණධාරණතොති** යථා තිත්ථියපරිකප්පිතො පකති අත්තාති එවමාදිකො සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා, එතා පන සලක්ඛණං සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො . **දුක්ඛවිධානතොති** දුක්ඛස්ස විදහනතො. එතා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වවත්ථිතා හුත්වා යථා අයලොහාදිධාතුයො අයලොහාදිඅනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති. **දුක්ඛධානතොති** අනප්පකස්ස දුක්ඛස්ස විධානමත්තතො අවසවත්තනතො, තං වා දුක්ඛං එතාහි කාරණභූතාහි සත්තෙහි අනුවිධීයති, තථාවිහිතඤ්ච තං එතෙස්වෙව ධීයති ඨපියති, එවං දුක්ඛධානතො ධාතුයො. අපිච නිජ්ජීවට්ඨො ධාතවොති ගහෙතබ්බං. තථා හි භගවා ‘‘ඡ ධාතුයොසං භික්ඛු පුරිසො’’තිආදීසු ජීවසඤ්ඤාසමූහනත්ථං ධාතුදෙසනං අකාසීති. යො පන තත්ථ අම්හෙහි භාවට්ඨානෙ ‘‘සත්තො දුක්ඛං අනුවිධියාතී’’ති තිපුරිසමණ්ඩිතො එකවචනබහුවචනිකො පඨමාවිභත්තිප්පයොගො වුත්තො. සො –

‘‘දූසිතො ගිරිදත්තෙන, හයො සාමස්ස පණ්ඩවො;
පොරාණං පකතිං හිත්වා, තස්සෙවානුවිධියාතී’’ති ච

‘‘මාතා හි තව ඉරන්ධති, විධුරස්ස හදයං ධනියාතී’’ති ච ‘‘තෙ සංකිලෙසිකා ධම්මා පහීයිස්සන්තී’’ති ච ඉමාසං පාළීනං වසෙන සාරතො පච්චෙතබ්බො. තත්ථ පණ්ඩවො නාම අස්සො ගිරිදත්තනාමකස්ස අස්සගොපකස්ස පකතිං **අනුවිධියාති** අනුකරොතීති අත්ථො. එත්ථ ච යදි කත්තුපදං ඉච්ඡිතං සියා, ‘‘අනුවිදධාති’’ති පාළි වත්තබ්බා සියා. යදි කම්මපදං ඉච්ඡිතං සියා, ‘‘පණ්ඩවෙනා’’ති තතියන්තං කත්තුපදං වත්තබ්බං සියා, එවං අවචනෙන ‘‘අනුවිධියාතී’’ති ඉදං භාවපදන්ති සිද්ධං. න කෙනචි එත්ථ වත්තුං සක්කා **‘‘දිවාදිගණෙ කත්තරි විහිතයපච්චයස්ස වසෙන වුත්තං ඉදං** රූප’’න්ති, ධාධාතුයා **දිවාදිගණෙ** අප්පවත්තනතො, එකන්ත**භූවාදිගණිකත්තා** ච. දුතියප්පයොගෙ පන යදි කත්තුපදං ඉච්ඡිතං සියා, ‘‘ධනුතෙ’’ති පාළි වත්තබ්බා සියා. යදි කම්මපදං ඉච්ඡිතං සියා, ‘‘ධාතුයා’’ති වත්තබ්බං සියා . එවං අවචනෙන ‘‘ධනියාතී’’ති ඉදම්පි භාවපදන්ති සිද්ධං. එත්ථ **‘‘ධනියාතීති** පත්ථෙති, ඉච්ඡතීති අත්ථො’’ති **අට්ඨකථායං** වුත්තං. **‘‘ධනු යාචනෙ’’**ති ධාතු එසා එකන්තෙන **තනාදිගණෙ**යෙව වත්තති. තතියප්පයොගෙ ‘‘පහීයිස්සන්තී’’ති යදි **භූවාදිගණෙ ‘‘හා චාගෙ’’**ති ධාතුයා රූපං සියා, කත්තරි ‘‘පජහිස්සන්තී’’ති රූපං සියා, ‘‘කස්මා නො පජහිස්සතී’’ති

එත්ථ විය. කම්මපදං පන ''පජහියිස්සන්තී''ති සියා. යස්මා ''පහීයිස්සන්තී''ති ඉදං දිවාදිගණෙ **''හා පරිහානිය''**න්ති ධාතුයා රූපත්තා ''පහායිස්සන්තී''ති කත්තුපදරූපං සියා ''ආජඤ්ඤො කුරුතෙ වෙගං, හායන්ති තත්ථ වළවා''ති අකම්මකස්ස කත්තුපදරූපස්ස දස්සනතො, තස්මා ''පහායිස්සන්තී''ති අවත්වා ''පහීයිස්සන්තී''ති වචනෙන **යපච්චයො** භාවෙ වත්තතීති ඤායති.

කෙචි පනෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''සො පහීයිස්සති. තෙ සංකිලෙසිකා ධම්මා පහීයිස්සන්ති. රූපං විහචියාති. අග්ගිජාහි පුබ්බෙව හූයතෙ'තිආදීසු **යපච්චයො** කම්මෙයෙව විහිතො, න භාවෙ. කම්මකත්තුවසෙන හි ඉමෙ පයොගා දට්ඨබ්බා, සයමෙව පීයතෙ පානීයං, සයමෙව කටො කරියතෙති පයොගා විය''ති. තං න, එවඤ්හි සති ''පජහියිස්සන්තී''තිආදීනි සකම්මකධාතුරූපානි වත්තබ්බානි ''පීයතෙ කරියතෙ''ති රූපානි විය. එත්ථ පන භාවට්ඨානෙ කත්තුනො ඨිතභාවො හෙට්ඨා නානප්පකාරෙන දස්සිතොති න වුත්තො. යෙ සද්දසත්ථෙ මතං ගහෙත්වා සාසනිකා ගරු භාවෙ අදබ්බවුත්තිනො භාවස්සෙකත්තා එකවචනමෙව, තඤ්ච පඨමපුරිසස්සෙව ''භූයතෙ දෙවදත්තෙන දෙවදත්තෙන සම්පත්තිං අනුභවනන්ති අත්ථො''ති පයොගඤ්ච තදත්ථයොජනඤ්ච වදන්ති. තෙසං තං වචනං පාළියා, අට්ඨකථාදීහි ච න සමෙති, තස්මා යථාවුත්තොයෙවත්ථො ආයස්මන්තෙහි ධාරෙතබ්බො.

ජර රොගෙ. ජරති, ජරියාති. **ජරවයොහානියං**. ජීරති, ජීයාති. ඉමා ද්වෙපි **භූවාදි** ගණිකවසෙන එකගණිකා. තාසං අයං සාධාරණරූපවිභාවනා. ''යෙන ච සන්තප්පති, යෙන ච ජරියාති''තිආදි. තත්ථ **යෙන ච ජරියාතීති** යෙන තෙජොගතෙන කුපිතෙන අයං කායො එකාහිකාදිජරරොගෙන ජරියාති ජරති. අථ වා **යෙන ච ජරියති** යෙන අයං කායො ජීරති ඉන්ද්‍රියවෙකලාතං බලක්ඛයං පලිතවලිතාදිඤ්ච පාපුණාති.

මර පාණචාගෙ. භූවාදිගණිකොයං අකම්මකො ච. සත්තො මරති, මීයාති. කිඤ්චාපි අයං ධාතු **''මර පාණචාගෙ''**ති වචනතො සකම්මකො විය දිස්සති, තථාපි ''පුත්තො මරති. කිච්ඡං වතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච ජීයාති ච මීයාති චා''ති එවමාදීනං කම්මරහිතප්පයොගානං දස්සනතො අකම්මකොයෙවාති දට්ඨබ්බං. අත්ථයොජනානයෙන පන **මරතීති** පාණං වජතීති කම්මං ආනෙත්වා කථෙතුං ලබ්භති. ''මරති, මීයතී''ති ඉමානි සුද්ධකත්තුපදානි, ''සත්තො සත්තං මාරෙති, මාරයති, මාරාපෙති, මාරාපයතී''ති ඉමානි කාරිතපදසඞ්ඛාතානි හෙතුකත්තුපදානි. එත්ථ ච යො අමතං සත්තං මරණං පාපෙති, සො වධකො මාරෙති මාරයති මාරාපෙති මාරාපයතීති ච වුච්චති. සත්තො සත්තෙහි මාරියති මාරාපියතීති ඉමානි කම්මපදානි. භාවපදමප්පසිද්ධං. එවමඤ්ඤත්‍රාපි පසිද්ධතා ච අප්පසිද්ධතා ච උපපරික්ඛිතබ්බා.

ඛාද භක්ඛණෙ. අයං පන **භූවාදිගණිකවසෙන** එකගණිකො සකම්මකො ධාතු. ඛාදති, සඞ්ඛාදති, ඉමානි සුද්ධකත්තුපදානි . පුරිසො පුරිසෙන පුරිසං වා පූවං ඛාදෙති ඛාදයති ඛාදාපෙති ඛාදාපයති, ඉමානි හෙතුකත්තුපදානි. එත්ථ ච යො අඛාදන්තං ඛාදන්තං වා ඛාදාහීති පයොජෙති, සො ඛාදාපකො ඛාදෙති ඛාදයති ඛාදාපෙති ඛාදාපයතීති ච වුච්චති. ඛජ්ජති, සංඛජ්ජති, සඞ්ඛාදියති. ඉමානි කම්මපදානි. අත්‍රපනායං පාළි ''අතීතං පාහං අද්ධානං රූපෙන ඛජ්ජිං, සෙය්‍යථාපාහං එතරහි පච්චුප්පන්නෙන රූපෙන ඛජ්ජාමි. අහඤ්චෙව ඛො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතෙනපාහං රූපෙන ඛජ්ජෙය්‍යං, සෙය්‍යථාපෙතරහි ඛජ්ජාමී''ති. භාවපදං න ලබ්භති සකම්මකත්තා ඉමස්ස ධාතුස්ස. **භූවාදිගණො**. අයං නාමධාතු එකන්තරුධාදිගණිකොති අප්පසිද්ධො.

දිවාදිගණෙ තා පාලනෙ. ලොකං තායති සන්තායති. ඉමානි සකම්මකානි සුද්ධකත්තුපදානි. හෙතුකත්තුපදං පන කම්මපදඤ්ච භාවපදඤ්ච අප්පසිද්ධානි.

සුධ සංසුද්ධියං. චිත්තං සුජ්ඣති විසුජ්ඣති. ඉමානි අකම්මකානි සුද්ධකත්තුපදානි. සොධෙති, සොධයති, සොධාපෙති, සොධාපයති, ඉමානි හෙතුකත්තුරූපානි. එත්ථ ච යො අසුද්ධං ඨානං සුද්ධං කරොති, සො සොධකො සොධෙති, සොධයතීති වුච්චති, එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු. යො පන අසුද්ධට්ඨානං සයං අසොධෙත්වා ''ත්වං සොධෙහී''ති අඤ්ඤං පයොජෙති, සො සොධාපකො සොධාපෙති සොධාපයතීති වුච්චති. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු. තථා හි ''කාරෙති, කාරයති, කාරාපෙති, කාරාපයති''තිආදීසු අයං නයො න ලබ්භති, එවං ලබ්භමානනයො ච අලබ්භමානනයො ච සබ්බත්ථ උපපරික්ඛිතබ්බො. ඉමා පනෙත්ථ පාළියො –

''පච්චන්තදෙසවිසයෙ, නිමන්තෙත්වා තථාගතං;
තස්ස ආගමනං මග්ගං, සොධෙන්ති තුට්ඨමානසා''ති ච

''මග්ගං සොධෙමහං තදා''ති ච. ඉමා හි පාළියො සහත්ථා සොධනං සන්ධාය වුත්තා. ''ආයස්මා පිලින්දවච්ඡො රාජගහෙ පබ්භාරං සොධාපෙති ලෙණං කත්තුකාමො''ති පන පාළි, ''කිං භන්තෙ ථෙරො කාරාපෙතී''ති, ''පබ්භාරං මහාරාජ සොධාපෙමි ලෙණං කත්තකාමො''ති ච පාළි. ඉමා පරෙහි සොධාපනං සන්ධාය වුත්තා. ''කස්ස සොධියති මග්ගො''ති ඉදං කම්මපදං, භාවපදං පන අප්පසිද්ධං. ඉමිනා නයෙන යාව **චුරාදිගණා** යොජෙතබ්බං.

ද්විගණිකත්තෙ සුභ සොභෙ. සොභති වතායං පුරිසො. **සුභ පහාරෙ**. යො නො ගාවොව සුම්භති සුම්භොති ඉච්චපි දිස්සති. ''සුම්භොතී''ති ච **කච්චායනමතෙ** රූපං, ඉමානි කත්තුපදානි. නගරං සොභෙති, සොභයති. පුරිසො පුරිසෙ

චොරං සුම්භෙති, සුම්භයති, සුම්භාපෙති, සුම්භාපයති. ඉමානි හෙතුකත්තුපදානි. කම්මභාවපදානි ලබ්භමානාලබ්භමානවසෙන යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි. **භූවාදිරුධාදිගණිකරූපානි.**

පච පාකෙ. පුරිසො භත්තං පචති. නෙරයිකො නිරයෙ පච්චති. කම්මං පච්චති. භත්තං පච්චති. පාරමියො පරිපච්චන්ති. ඵලානි පරිපච්චන්ති, පක්කානි හොන්තීති අත්ථො. ගරවො පන –

ඤාණයුත්තවරං තත්ථ, දත්වා සන්ධිං තිහෙතුකං;
පච්ඡා පච්චති පාකානං, පවත්තෙ අට්ඨකෙ දුවෙති ච –

‘‘අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාර-විපාකානි න පච්චතී’’ති ච එවං **පචති**පදස්ස ද්විගණිකරූපස්ස සකම්මකත්තං ඉච්ඡන්ති. එවං පන සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ කුතො ලබ්භා. තෙපිටකෙ හි බුද්ධවචනෙ ‘‘කප්පං නිරයම්හි පච්චති. යාව පාපං න පච්චති. නිරයම්හි අපච්චි සො’’ති එවං අකම්මකත්තංයෙව දිස්සති. එත්ථ වදෙය්‍යුං ‘‘නනු **පච පාකෙ**’ති අයං ධාතු සකම්මකො, තෙන ‘පච්චතී’ති පදස්ස **දිවාදිගණිකරූපස්සපි** සතො සකම්මකත්තං යුජ්ජති, තස්මායෙව ‘පච්චති පාකානං පවත්තෙ අට්ඨකෙ දුවෙ’තිආදීසු වුත්ත’’න්ති. එත්ථ වුච්චතෙ – යථා **‘‘ඡිදි ද්විධාකරණෙ, භිදි විදාරණෙ’’**ති ධාතූනං **රුධාදිගණෙ** පවත්තානං ‘‘රුක්ඛං ඡින්දති, භිත්තිං භින්දතී’’ති රූපපදානං සකම්මකත්තෙපි සති **දිවාදිගණං** පත්තානං තෙසං ධාතූනං ‘‘උදකං ඡිජ්ජති, සටො භිජ්ජතී’’ති රූපපදානි අකම්මකානියෙව භවන්ති, යථා **භූවාදිගණෙ** පවත්තස්ස **පචධාතුස්ස** ‘‘භත්තං පචතී’’ති රූපපදස්ස සකම්මකත්තෙපි සති **දිවාදිගණං** පත්තස්ස ‘‘නිරයෙ පච්චති, කම්මානි විපච්චන්තී’’ති රූපපදානි අකම්මකානියෙව භවන්ති.

අථාපි වදෙය්‍යුං ‘‘නනු ච භො යථා ‘ආසවෙහි චිත්තානි විමුච්චිංසූ’ති එත්ථ ‘‘ආසවතො චිත්තානි විමුච්චිංසූ’ති ච ‘ආසවෙහි කත්තුභූතෙහි චිත්තානි විමුච්චිංසූ’ති ච එවං **දිවාදිගණිකස්ස** ධාතුස්ස ‘විමුච්චිංසූ’ති රූපපදස්ස අකම්මකත්තඤ්ච සකම්මකත්තඤ්ච භවති, තථා ‘නිරයෙ පච්චති, කම්මානි විපච්චන්තී’ති ච අකම්මකත්තෙනපි භවිතබ්බං. ‘පච්චති පාකානං පවත්තෙ අට්ඨකෙ දුවෙ, අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරවිපාකානි න පච්චතී’ති සකම්මකත්තෙනපි භවිතබ්බ’’න්ති. අකම්මකත්තෙනෙව භවිතබ්බං, න සකම්මකත්තෙන, ‘‘පච්චති පාකාන’’න්තිආදිනා වුත්තප්පයොගානං ‘‘ආසවෙහි චිත්තානි විමුච්චිංසූ’’ති පයොගෙන අසමානත්තා. තථා හෙත්ථ ‘‘විමුච්චිංසූ’’ති පදං කම්මරහිතකත්තුවාචකයපච්චයන්තම්පි භවති කත්තුසහිතකම්මවාචකයපච්චයන්තම්පි. ‘‘විමුච්චිංසූ’’ති ඉමස්ස හි පදස්ස කම්මරහිතයපච්චයවන්තත්තා ‘‘ආසවෙහී’’ති කරණවචනං අපාදානකාරකවාචකං භවති. ‘චිත්තානී’’ති පච්චත්තවචනං පන කත්තුකාරකවාචකං භවති. තථා ‘‘විමුච්චිංසූ’’ති පදස්ස කත්තුසහිතකම්මවාචකත්තා ‘‘ආසවෙහී’’ති කරණවචනං කත්තුකාරකවාචකං භවති. ‘‘චිත්තානී’’ති පච්චත්තවචනං පන කම්මකාරකවාචකං භවති. අයං නයො ‘‘පච්චති පාකාන’’න්තිආදිනා වුත්තප්පයොගෙසු න ලබ්භති. තථා හි තත්ථ පච්චත්තවචනං කත්තාරං වදති, උපයොගවචනං කම්මං වදතීති දට්ඨබ්බං. කාරිතෙ ‘‘පුරිසො පුරිසෙන පුරිසං වා භත්තං පාචෙති පාචයති පාචාපෙති පාචාපයතී’’ති ච, ‘‘අනන්තෙ බොධිසම්භාරෙ, පරිපාචෙසි නායකො’’ති දස්සනතො පන ‘‘පරිපාචෙති, පරිපාචයතී’’ති ච රූපානි භවන්ති. ඉමානි හෙතුකත්තුපදානි. කම්මෙ – යඤ්ඤදත්තෙන ඔදනො පච්චතෙ, භාවපදං අප්පසිද්ධං. ඉමානි **භූවාදිදිවාදිගණිකරූපානි.** ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤානිපි ද්විගණිකරූපානි යොජෙතබ්බානි.

තෙගණිකත්තෙ සු පසවෙ. හෙතුඵලං සවති, පසවති. **සු සවනෙ.** සද්ධො ධම්මං සුණොති, සුණාති. **සු හිංසායං.** යොධො පච්චාමිත්තං සුනාති. ඉමානි යථාක්කමං **භූවාදිස්වාදිකියාදිගණිකානි** කත්තුපදානි. තථා හෙතුනා ඵලං සවියති, උන්නාදසද්දො පථවිඋන්ද්‍රියසද්දො විය සූයති. යොධෙන පච්චමිත්තො සුනියති. ඉමානි කම්මපදානි. භාවපදං න ලබ්භති සකම්මකත්තා ඉමෙසං ධාතූනං. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤානිපි තෙගණිකරූපානි උපපරික්ඛිත්වා යොජෙතබ්බානි. අත්‍ර පනායං නයවිභාවනා –

භ්වාදිරුධාදිකා ධාතු, **ස්වාදිදිවාදිකා** තථා;
රුධාදිකදිවාදිට්ඨා, **භූවාදිකචුරාදිකා.**

භූවාදිකගහාදිට්ඨා, භ්වාදිස්වාදිකියාදිකා;
එවමාදිප්පභෙදෙහි, විත්ථාරෙන්තු විචක්ඛණා.

ඉච්චෙවං සඞ්ඛෙපතො යථාරහං එකගණිකද්විගණිකතෙගණිකවසෙන සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුකම්මභාවපදානි ච සකාරිතෙකකම්මානි ච සකාරිතද්විකම්මානි ච සකාරිතතිකම්මානි ච දස්සිතානි.

ඉදානි **එකකාරිතද්විකාරිතපදානං** වචනොකාසො අනුප්පත්තො, තස්මා තං වදාම. **සො අන්තකම්මනි.** අරහත්තමග්ගො මානං සියති, කම්මං පරියොසියති. ඉමානි තාව සුද්ධකත්තුපදානි. එත්ථ **මානං සියතී**ති මානං සමුච්ඡින්දති. **කම්මං පරියොසියතී**ති කම්මං නිප්ඵජ්ජති. **පරි අව** ඉච්චුපසග්ගවසෙන හි ඉදං පදං අකම්මකං භවති, අත්ථො පන ‘‘පරියොසානං ගච්ඡතී’’ති සකම්මකවසෙන ගහෙතබ්බො. අත්තනා විප්පකතං අත්තනා පරියොසාපෙති. **ඉදමෙකං කාරිතං** හෙතුකත්තුපදං. එත්ථ පන **පරිඅව** ඉච්චුපසග්ගවසෙන අකම්මකභූතස්ස **සොධාතුස්ස** ලද්ධකාරිතපච්චයත්තා එකකම්මමෙව සකාරිතපදං භවති. අත්තනා විප්පකතං පරෙහි පරියොසාවාපෙති. ඉදං

ද්විකාරිතං හෙතුකත්තුපදං. එත්ථ ච පන **පරි අව** ඉච්චුපසග්ගවසෙන අකම්මකභූතස්ස **සොධාතුස්ස** ලද්ධකාරිතපච්චයද්වයත්තා ද්විකම්මකං සකාරිතපදං භවති. ‘‘පරියොසාවාපෙතී’’ති ඉදම්පි **පරි අව** පුබ්බස්මා **සොධාතුම්හා ණාපෙ ණාපෙ** ඉති පච්චයද්වයං කත්වා **අවසද්දස්සොකාරඤ්ච** කත්වා තතො **යකාරාගමඤ්ච** අනුබන්ධ**ණ**කාරලොපඤ්ච පඨමපච්චයෙ **පකාරස්ස වකාරඤ්ච** ද්වීසු ච ඨානෙසු පුබ්බසරලොපං කත්වා නිප්ඵජ්ජතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි තා පාළියො අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං ආහච්චදෙසිතාකාරෙන එකතො කථයාම – ‘‘අත්තනා විප්පකතං අත්තනා පරියොසාපෙති, ආපත්ති සඞ්ඝාදිසෙසස්ස. අත්තනා විප්පකතං පරෙහි පරියොසාවාපෙති, ආපත්ති සඞ්ඝාදිසෙසස්සා’’ති එත්ථ ‘‘භික්ඛූ’’ති හෙතුකත්තුපදං ආනෙතබ්බං. **අත්තනා විප්පකතන්ති** එත්ථ ච **අත්තනාති** විප්පකරණක්‍රියාය කත්තුකාරකවාචකං කරණවචනං. **විප්පකතන්ති** කම්මකාරකවාචකං උපයොගවචනං. **අත්තනා පරියොසාපෙතීති** එත්ථ පන **අත්තනාති** අබ්‍යයපදභූතෙන **සයං**සද්දෙන සමානත්ථං විභත්‍යන්තපතිරූපකං අබ්‍යයපදං, **සයං**සද්දසදිසං වා තතියාවිභත්‍යන්තං අබ්‍යයපදං. තථා හි ‘‘අත්තනා පරියොසාපෙතී’’ති වුත්තවචනස්ස ‘‘සයං පරියොසාපෙතී’’ති අත්ථො භවති ‘‘අත්තනා ච පාණාතිපාතී’’තිආදීසු විය. **පරෙහි පරියොසාවාපෙතීති** එත්ථ පන **පරෙහීති** කම්මකාරකවාචකං කරණවචනන්ති ගහෙතබ්බං, ‘‘සුනඛෙහිපි බාධාපෙන්තී’’ති එත්ථ ‘‘සුනඛෙහී’’ති පදං විය. එත්ථ හි යථා ‘‘රාජානො චොරං සුනඛෙ බාධාපෙන්තී’’ති උපයොගවසෙන අත්ථො භවති, තථා ‘‘භික්ඛු අත්තනා විප්පකතං පරෙ ජනෙ පරියොසාවාපෙතී’’ති උපයොගවසෙන අත්ථො භවති. එවං ඉමස්මිං අච්ඡරියබ්භුතනයවිචිත්තෙ භගවතො පාවචනෙ ද්විකාරිතපච්චයවන්තම්පි පදමත්ථීති සාරතො පච්චෙතබ්බං. අයං නයො සුඛුමො සාසනෙ ආදරං කත්වා ආයස්මන්තෙහි සාධුකං මනසි කාතබ්බො. යස්ස හි අත්ථාය ඉදං පකරණං කරිම්හ, න අයං අත්තනො මති, අථ ඛො පුබ්බාචරියානං සන්තිකා ලද්ධත්තා තෙසඤ්ඤෙව මතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි **අකාරිතද්විකම්මිකපදානං** වචනොකාසො අනුප්පත්තො, තස්මා තානි කථයාම, තානි ච ඛො ධාතුවසෙන එවං වෙදිතබ්බානි සවිනිච්ඡයානි. සෙය්‍යථීදං?

දුහිකරවහිපුච්ඡි, යාචි භික්ඛි ච නිබ්බූති;
භණිවදිවචිභාසි, සාසිදහිනාථධාතු.

රුධි ජි චිපභූතීති, යෙ තෙ ද්විකම්මකා ධීරා;
පවදුමපි වියුත්තා, කාරිතප්පච්චයෙහි ච.

අපාදානාදිකෙ පුබ්බ-විධිම්හා සහිමෙ’බ්‍රවුං;
උපයොගවචනස්ස, නිමිත්තන්ති සනන්තනා.

එතෙ **දුහාදයො** ධාතූ, තිකම්මාපි භවන්ති තු;
කාරිතප්පච්චයෙ ලද්ධෙ, ඉති ආචරියා’බ්‍රවුං.

තත්‍රිමානි උදාහරණානි – ගවං පයො දුහති ගොපාලකො. ගාවිං ඛීරං දුහති ගොපාලදාරකො. තත්ථ **පයොති** උපයොගවචනං, ‘‘යසො ලද්ධා න මජ්ජෙය්‍යා’’ති එත්ථ ‘‘යසො’’ති පදමිව. මනොගණිකස්ස හි ඊදිසම්පි උපයොගවචනං හොති අඤ්ඤාදිසම්පි. ඉස්සරො ගොපාලං ගවං පයො දුහාපෙති. ගොපාලෙන ගාවො ඛීරං දුහිතා. ගොහි පයො දුහතීති එත්ථ අපාදානවිසයත්තා ද්විකම්මකභාවො නත්ථි. ‘‘විසාණතො ගවං දුහං, යත්ථ ඛීරං න වින්දතී’’ති එත්ථ පන අපාදානවිසයත්තෙපි ගවාවයවභූතස්ස විසාණස්ස විසුං ගහිතත්තා ‘‘ගවං ඛීරං දුහන්තො’’ති ද්විකම්මිකභාවො ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. **දුහිනො** පයොගොයං.

කරොතිස්ස පයොගෙ කට්ඨමඞ්ගාරං කරොති, සුවණ්ණං කටකං කරොති, සචෙ ජෙ සච්චං භණසි, අදාසිං තං කරොමි. එත්ථ ච **අඞ්ගාරං කරොතීති** පරිච්චත්තකාරණවසෙන වුත්තං. කට්ඨඤ්හි අඞ්ගාරභාවස්ස කාරණං, අඞ්ගාරෙ කතෙ කාරණභූතස්ස කට්ඨස්ස කට්ඨභාවො විගච්ඡති. **කටකං කරොතීති** ඉදං අපරිච්චත්තකාරණවසෙන වුත්තං. සුවණ්ණඤ්හි කටකභාවස්ස කාරණං, කටකෙ කතෙපි කාරකභූතස්ස සුවණ්ණස්ස සුවණ්ණභාවො න විගච්ඡති, අථ ඛො විසෙසන්තරුප්පත්තිභාවෙන සම්පජ්ජති. **අදාසිං තං කරොමීති** ඉදං පන ඨානන්තරදානවසෙන වුත්තං ‘‘උපරාජං මහාරාජං කරොමී’’ති එත්ථ විය. තත්ථ ‘‘ඉස්සරො පුරිසෙන පුරිසං වා කට්ඨමඞ්ගාරං කාරෙති. තථා සුවණ්ණං කටකං කාරෙතී’’ති තිකම්මිකප්පයොගොපි දට්ඨබ්බො. තථා ‘‘බ්‍රහ්මදත්තො රජ්ජං කාරෙතී’’ති, ‘‘බ්‍රහ්මදත්තෙ රජ්ජං කාරෙන්තෙ’’ති ද්විකම්මකප්පයොගො.

එත්ථෙකෙ වදෙය්‍යුං ‘‘නනු ච භො එත්ථ එකමෙව කම්මං දිස්සති, කෙනායං පයොගො ද්විකම්මිකප්පයොගො හොතී’’ති. කිඤ්චාපි එකමෙව දිස්සති, තථාපි අත්ථතො ද්වෙයෙව කම්මානි දිස්සන්තීති ගහෙතබ්බං. තථා හි **බ්‍රහ්මදත්තො රජ්ජං කාරෙතීති** එත්ථ බ්‍රහ්මදත්තො අත්තනො රාජභාවං මහාජනෙන කාරයතීති අත්ථො. එවං පන අත්ථෙ ගහිතෙ ‘‘රජ්ජං කාරෙහි භද්දන්තෙ, කිං අරඤ්ඤෙ කරිස්සසී’’තිආදීසුපි ත්වං අත්තනො රාජභාවං අම්හෙහි කාරාපෙහි, අත්තානං රජ්ජෙ අභිසිඤ්චාපෙහි, මයං තං රජ්ජෙ අභිසිඤ්චිතුකාමාති අත්ථො සමත්ථිතො භවති.

බ්‍රහ්මදත්තෙ රජ්ජං කාරෙන්තෙති එත්ථාපි බ්‍රහ්මදත්තෙ අත්තනො රාජභාවං මහාජනෙන කාරයන්තෙති අත්ථො භවති. සාසනස්මිඤ්හි කාරිතවිසයෙ කරණවචනං උපයොගත්ථඤ්ඤෙව දීපෙති, තස්මා අත්ථතො ද්වෙයෙව කම්මනි දිස්සන්තීති වදාම. අයමත්ථො **අභිධම්මටීකායං** චක්ඛුන්ද්‍රියාදිනිබ්බචනත්ථවිභාවනාය දීපෙතබ්බො. තථා හි **අභිධම්මටීකායං** ඉදං වුත්තං **"චක්ඛුද්වාරෙ ඉන්දත්තං කාරෙතීති** චක්ඛුද්වාරභාවෙ තංද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්දභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතීති අත්ථො. තඤ්හි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තානං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්තී''ති. යදි පන **කර**ධාතු ද්විකම්මකො, එවං සන්තෙ ''බ්‍රහ්මදත්තො රජ්ජං කාරෙති''තිආදීසු ලද්ධකාරිතපච්චයත්තා ''කාරෙති''තිආදීහි පදෙහි තිකම්මකෙහියෙව භවිතබ්බන්ති? න, නියමාභාවතො, තාදිසස්ස ච පයොගස්ස වොහාරපථෙ අනාගතත්තා.

කටියං පුරිසෙන අඞ්ගාරං කතං. සුවණ්ණං කම්මාරෙන කටකං කතං, දාසී සාමිකෙන අදාසිං කතා, එවම්පෙත්ථ ද්විකම්මකප්පයොගා වෙදිතබ්බා. **සුවණ්ණෙන කටකං කරොතීති** එත්ථ හි විසෙසනත්ථෙ පවත්තකරණවිසයත්තා ද්විකම්මිකභාවො න ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි උපපරික්ඛිත්වා යථාසම්භවං නෙතබ්බො. **කරොතිස්ස** පයොගොයං.

වහිආදීනං පයොගෙ රාජපුරිසා රට්ඨං ගාමං වහන්ති. අයං රාජා මං නාමං පුච්ඡති. පරාභවන්තං පුරිසං, මයං පුච්ඡාම ගොතමං. ආයස්මා උපාලි ආයස්මතා මහාකස්සපෙන විනයං පුට්ඨො. දෙවදත්තො රාජානං කම්බලං යාචති. තෙ මං අස්සෙ අයාචිසුං. ධනං තං තාත යාචති. බ්‍රාහ්මණො නාගං මණිං යාචති. නාගො මණිං යාචිතො බ්‍රාහ්මණෙන බ්‍රහ්මුනා ආයාචිතො ධම්මදෙසනං භගවා. තාපසො කුලං භොජනං භික්ඛති. අජං ගාමං නෙති. අජො ගාමං නීතො. මුත්තො චම්පෙය්‍යකො නාගො, රාජානං එතදබ්‍රවි.

එත්ථ **රාජානන්ති** මුඛ්‍යතො කම්මං වුත්තං. **එතන්ති** ගුණතො. තථා **රාජානන්ති** අකථිතකම්මං වුත්තං. **එතන්ති** කථිතකම්මං. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි උපපරික්ඛිත්වා යථාරහං යොජෙතබ්බො. එවමෙව ''බ්‍රූහි භගවා''තිආදීසු සම්පදානවිසයත්තා ද්විකම්මකභාවො න ලබ්භති. භික්ඛු මහාරාජානං ධම්මං භණති. යං මං භණසි සාරථී. යං මං වදති. භගවන්තං එතදවොච. පිතා පුත්තං භාසති. යං මං ත්වං අනුසාසසි. සක්‍යා බො පන අම්බට්ඨ රාජානං ඔක්කාකං පිතාමහං දහන්ති. භගවා භික්ඛූ තං තං හිතපටිපත්තිං නාථති. ගාවො වජං රුන්ධති ගොපාලකො. ධුත්තො ධුත්තජනං ධනං ජිනාති. එත්ථ ච ''කමනුත්තරං රත්නවරං ජිනාමා''ති **පුණ්ණකජාතකපාළි** නිදස්සනං. තත්‍රායමත්ථො ''මයං ජනින්දා කතරං රාජානං අනුත්තරං රත්නවරං ජිනාමා''ති. ඉට්ඨකායො පාකාරං චිනොති වඩ්ඪකී. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

එත්ථ කෙචි පුච්ඡෙය්‍යුං ''ගන්ධකුටිං පදක්ඛිණං කරොති, බුද්ධං සරණං ගච්ඡාමි. උපාසකං මං භවං ගොතමො ධාරෙතූ'ති පයොගෙසු කිං ද්විකම්මකභාවො ලබ්භති''ති? එත්ථ වුච්චතෙ – ''ගන්ධකුටිං පදක්ඛිණං කරොතී''ති එත්ථ න ලබ්භති ගුණගුණීනං වසෙන ගහිතත්තා. ''බුද්ධං සරණං ගච්ඡාමී''ති එත්ථාපි න ලබ්භති ''සරණං ඉති ගච්ඡාමී''ති **ඉති**සද්දලොපවසෙන වුත්තත්තා. තථා හි **බුද්ධන්ති** උපයොගවචනං. **සරණන්ති** පච්චත්තවචනං. ''බුද්ධං මම සරණං පරායණං, අඝස්ස තාතා හිතස්ස ච විධාතා''ති ඉමිනා අධිප්පායෙන ''භජාමි සෙවාමි බුජ්ඣාමී''ති අත්ථො. ''උපාසකං මං භවං ගොතමො ධාරෙතූ''ති එත්ථ පන ද්විකම්මකභාවො ලබ්භතීති වත්තබ්බො ''මං ඉතො පට්ඨාය උපාසකං ධාරෙතූ''ති අත්ථසම්භවතො ''සක්‍යා බො පන අම්බට්ඨ රාජානං ඔක්කාකං පිතාමහං දහන්තී''ති **දහ**ධාතුප්පයොගෙන සමානත්තා ච, අධිප්පායත්ථතො පන ''මං 'උපාසකො මෙ අය'න්ති ධාරෙතූ''ති අත්ථො සම්භවතීති දට්ඨබ්බං. එවං අකාරිතානි ද්විකම්මිකධාතුරූපානි විභාවිතානි.

ඉච්චෙවමම්හෙහි ආදිතො පට්ඨාය භගවතො සාසනත්ථං යථාසත්ති යථාබලං ධාතුයො ච තංරූපානි ච තදනුරූපෙහි නානාපදෙහි නානාඅත්ථෙහි නානානයෙහි ච යොජෙත්වා විභාවිතානි, එවං විභාවෙන්තෙහිපි අම්හෙහි තාසං සරූපපරිච්ඡෙදො අත්ථපරිච්ඡෙදො වා න සක්කා සබ්බසො වත්තුං. තදුභයඤ්හි කො සබ්බසො වත්තුං සක්ඛිස්සති අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමසම්පන්නෙහි පභින්නපටිසම්භිදෙහි මහාඛීණාසවෙහි.

අත්ථාතිසයයුත්තාපි, ධාතු හොන්ති යතො තතො. පයොගතොනුගන්තබ්බා, අනෙකත්ථා හි ධාතවො.

යෙනෙකත්ථධරා චරන්ති විවිධා නාථස්ස පාඨෙ වරෙ,
තෙනෙකත්ථධරාව හොන්ති සහිතා නානූපසග්ගෙහිවෙ;
ධාතූනං පන තෙසමත්ථපරමං ඛීණාසවෙ පණ්ඩිතෙ,
වජ්ජෙත්වා පටිසම්භිදාමතියුතෙ කො සබ්බසො භණතීති.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සබ්බගණවිනිච්ඡයො නාම එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො

සහ රූපවිභාවනාය ධාතුවිභාවනා නිට්ඨිතා.

ධාතුමාලා නිට්ඨිතා.